

nova **RIJEČ**

ČASOPIS ZA

KNJIŽEVNOST I UMJETNOST

Nakladnici:

**Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica
NIU „Hrvatska riječ“, Subotica**

Za nakladnike:

**Tomislav Žigmanov
Ivan Karan**

Glavni i odgovorni urednik:

Tomislav Žigmanov

Savjet časopisa:

**Neven Ušumović (Umag), Mirko Sebić (Novi Sad),
Stjepan Blažetin (Pečuh), Helena Sablić Tomić (Osijek),
Petar Vuković (Zagreb), Darko Vuković (Novi Sad),
Vojislav Sekelj (Subotica)**

Uredništvo:

**Katarina Čeliković, Vladan Čutura (zamjenik glavnog i odgovornog urednika),
Bernadica Ivanković, Mirko Kopunović, Nela Tonković,
Ljubica Vuković Dulić, Željka Zelić**

Grafičko oblikovanje:

Darko Vuković

Lektura:

ZKVH

Korektura:

Željka Zelić

Tajnica Uredništva:

Ljiljana Dulić Mészáros

Priprema i prijelom:

Thomas Šujčić

Tisak:

Štamparija Printex Subotica

Naklada:

500 primjeraka

ISSN 2334-8208

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST I UMJETNOST

br. **1**

Subotica, lipnja 2014.

SADRŽAJ

NAŠ SUVREMENIK MATOŠ

Zoran Kravar 9
Matoš u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji*

Dubravka Oraić Tolić 17
Staro i novo čitanje Matoša

Jasna Melvinger 25
Matošev polemički pjesnički dijalog s Vidrićem

Vojislav Sekelj 32
Filozofija jeseni

Mirko Sebić 38
Holocaustum divini amoris – ili, kako da vam kažem, opet furtimašimo!

Tomislav Žigmanov 45
O Matoševim suzavičajnicima u Bačkoj jučer i danas – između povijesne izgubljenosti i nesnalaženja u suvremenosti

Nevena Mlinko 52
Voyage s Matošem 1914./2014. „Putovanje – evo, to je poezija moderne civilizacije!“

PJESNIČKI GLASOVI IZ SRJEMA

Ivan Balenović
Jedna me mudrost 67
Jeste li mi rod 67
Budem li morao 67
Plast 68
Ivan Balenović (biografija) 68

Marija Lovrić
U novogodišnjoj noći 69
Zaljevi neba 70
Čije su bile oči? 70
Marija Lovrić (biografija) 70

Jasna Melvinger
Decibeli 71
Za felš budućnosti 71

Lament	72	Sanja Nikčević	130
Prolegomena	72	Slavonska glumačka ekipa	
U kaznenom prostoru	73	u emotivnoj bunjevačkoj priči	
Jasna Melvinger (biografija)	74		
Marko Kljajić		Zvezdana Balić	135
Molitva pjesnika	75	<i>Bunjevački blues</i> / Histriion	
Sonet ljubavi	76	/ red. Vlatko Dulić	
Pjesma ženi	76		
Marko Kljajić (biografija)	77	(RE)AFIRMACIJA KULTURNE BAŠTINE	
Mila Markov-Španović		Petar Pifat	141
Mitrovico slavna	78	Franjo Štefanović – kralj dječje opere	
Srijemac	78		
Ulovljena u nas	79	Ljubica Vuković Dulić	147
Hrvatskom jeziku	79	<i>Bunjevački Put križa</i> – jedan model	
Mila Markov-Španović (biografija)	80	promišljanja kulturne baštine	
Mato Groznica			
Doživljena budućnost	81	HRVATSKO NAKLADNIŠTVO	
Pjesma o pjesmi	81	U NULTOM DESETLJEĆU	
Sonet četvrti	82		
Mato Groznica (biografija)	82	Neven Ušumović	157
		Godina 2001.	
STUDIJE IZ HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI			
		ČITANJA KNJIŽEVNE PRODUKCIJE	
Žarko Paić	85	Vladan Čutura	169
Veliko dijete i njegovi dvojnici		<i>Dani Balinta Vujkova –</i>	
		<i>Dani hrvatske knjige i riječi</i>	
		(Zbornik radova 2011.-2012.)	
KRITIČKA ČITANJA KNJIŽEVNOGA		Bernadica Ivanković	170
NASLJEĐA		Katarina Čeliković, <i>Bibliografija narodnih</i>	
Željka Zelić	103	<i>pripovjedaka i djela Balinta Vujkova</i>	
Samozatajna poezija		Zvonimir Pelajić	173
Stanislava Prepreka		<i>Subotička Danica : kalendar 2014.</i>	
Tomislav Žigmanov	113	Katarina Čeliković	176
Identitetske sastavnice i slike svijeta		<i>Muka kao nepresušno nadahnuće kulture</i>	
Bunjevac(=k)a u tri pripovijetke		<i>: pasionska baština Hrvata u Podunavlju</i>	
Veljka Petrovića		(Zbornik radova s IX. međunarodnog	
		znanstvenog simpozija <i>Pasionske baštine</i>)	
KAZALIŠNA PRAKSA HRVATA		Željka Zelić	179
U VOJVODINI		<i>Leksikon podunavskih Hrvata –</i>	
Mira Muhoberac	125	<i>Bunjevaca i Šokaca</i> , sv. 12, K-Knj	
Blues o svitu koji ostaje			

Nevena Mlinko 182

Neven Ušumović, *Rajske ptice*

Tomislav Šovagović 183

Tomislav Žigmanov, *Bunjevački Put križa*
: za osobnu pobožnost virujućeg svita

Vojislav Sekelj 185

Stipan Blažetin, *Na istom kolosijeku*
(izabrane pjesme)

Tomislav Žigmanov 189

Matija Molcer, *Označena tišina*

Vojislav Sekelj 190

Željka Zelić, *(intimna) Kronika Srca*

KULTURNI DOKUMENTARIJ 195

(prosinac 2013. – svibanj 2014.)

Zabilježila **Bernadica Ivanković**

**NAŠ SUVREMENIK
MATOŠ**

Uredništvo Nove riječi odlučilo se pridružiti obilježavanju 100. godišnjice smrti prvaka hrvatske moderne Antuna Gustava Matoša objavom tematskog bloka posvećenog njemu u prvom broju časopisa u 2014. To ne činimo samo iz razloga što je Matoš književno najvažnije ime hrvatske moderne niti što je Matoš kao hrvatski književnik ostavio snažne tragove na srpsku književnost, već ponajprije što je on podrijetlom po očevoj liniji izravno navezan na bunjevačke Hrvate u Bačkoj. Naime, njegov je dida Grgo rođen u Kačmaru, a otac August u „ubavoj“ Plavni. Na taj način i Hrvati ga u Vojvodini smatraju sastavnicom vlastitoga kulturnog, to jest književnog nasljeđa. Također, srbijanskoj kulturnoj javnosti želimo doznačiti kako je ovdašnje hrvatstvo daleko više od „raspojasanoga“ plesanja, sviranja i pjevanja, a hrvatskoj da se ne zaboravi da su hrvatsku kulturu uvelike gradili i prinosi osoba koji su dolazili s rubova hrvatskog etničkog prostora. Ističemo s ponosom kako u ovome bloku donosimo napise najuglednijih matošologa iz Hrvatske, kao što su pokojni akademik Zoran Kravar i akademikinja Dubravka Oraić Tolić, te nekolicine domaćih autor(ic)a, koje predvodi prvo kroatističko pero Hrvata u Vojvodini prof. dr. sc. Jasna Melvinger. (napomena Uredništva)

Zoran Kravar

MATOŠ U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOJ ENCIKLOPEDIJI¹

MATOŠ, Antun Gustav, novelist, pjesnik, esejist, feljtonist, putopisac, književni kritičar i publicist (Tovarnik, 13. VI. 1873. – Zagreb, 17. III. 1914.). U Zagrebu, gdje je živio od ranoga djetinjstva, pohađao je osnovnu školu i započeo gimnazijsko školovanje, koje nije završio. Glazbeno nadaren, primao je i poduku iz violončela. Nakon prekida gimnazijskoga školovanja poslan je u vojnu školu, odakle je 1894. dezertirao. Nakratko zatočen u Petrovaradinskoj tvrđavi, prebjegao je u Srbiju. U Beogradu je nastupao kao violončelist u glazbenim sastavima i istodobno razvio publicističku djelatnost. Objavljivao je književne kritike u beogradskome tisku, a slao je tekste i u Hrvatsku, uz ostalo i svoje prve novele. Beograd je napustio 1898., a nakon kraćega zadržavanja u Beču, Münchenu i nešto duljega u Ženevi, stigao je 1899. u Pariz. U Parizu, gdje se upoznao s francuskom kulturom kasnograđanske epohe, ostao je do 1904., a do 1908., kad mu je amnestija omogućila povratak u Zagreb, ponovno je boravio u Beogradu. U Zagrebu je kao profesionalni pisac objavljivao književne kritike i eseje, a počeo je pisati i liriku. Kultivirao je boemski životni stil te je oko sebe okupio krug mlađih pjesnika i štovatelja (Lj. Wiesner, K. Häusler, T. Ujević, K. Kovačić, N. Polić). Temperamentan i kritičan, stekao je i mnogo protivnika, a polemike s književnim i ideološkim neistomišljenicima pratile su ga sve do prerane smrti, prouzročene bolešću grla.

Matoš je uz I. Vojnovića, V. Nazora i M. Begovića, najplodniji i najveći pisac hrvatske moderne. Za razliku od njih, nije nadživio to razdoblje pa je sav njegov opus ostao u znaku književnih tendencija aktualnih između sredine XIX. st. i I. svjetskog rata. U krugu hrvatske moderne prepoznatljivim ga čini nekoliko trajnih obilježja: sjevernohrvatska zavičajnost i vezanost za Zagreb, simpatija za starčevićansku nacionalnu ideologiju i program književne modernizacije, temeljen pretežno na francuskim uzorima.

---

1 Uz dopuštenje glavnog urednika *Hrvatske književne enciklopedije* mr. sc. Velimira Viskovića donosimo u *Novoj riječi* enciklopedijsku natuknicu o Antunu Gustavu Matošu, zacijelo najbolju sintezu i sažetak njegova života i djela iz pera akademika Zorana Kravara. Natuknica je objavljena u: *Hrvatska književna enciklopedija*, 3 (Ma-R), na stranicama 42–45, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2011.

Matoš je najprije zapažen kao novelist. Još za boravka u inozemstvu objavio je dvije knjige novela (*Iverje*, 1899.; *Novo iverje*, 1900.), koje zajedno s kasnije objavljenim *Umornim pričama* (1909.) tvore njegov pripovjedački opus. Njegova novelistika nastajala je u uvjetima dezintegracije hrvatskog realizma, pravca koji je konačno afirmirao i učvrstio prozne pripovjedne oblike u vrstovnom sustavu novije hrvatske književnosti. Od realističke pripovjedne književnosti njegove novele odstupaju ponajprije učestalošću stilski obilježenih riječi i fraza: arhaizama, kolokvijalizama, turcizama, aloglotizama i figura. U novelama s prevlašću humorističke tematike ili ironičko-sarkastičnoga govornog modusa figure imaju karikaturalno djelovanje, temama iz kruga realno ili umjetnički lijepoga (krajolik, tjelesna dopadljivost, umjetnička djela) pridružuju se estetizirajuće metafore, dok u suočenju s psihološkim fenomenima, osobito s duševnim stanjima na granici jave i sna, zdravlja i ludila, metafore i usporedbe, dočaravaju unutrašnje razdore, nemir i fobije protagonista.

Radnje Matoševih novela djelomično se odvijaju u tematskim svjetovima koji simuliraju hrvatske ambijente, nerijetko provincijalne (*Čestitka*, *Pereci*, *friški pereci*, *Nekad bilo*, *sad se spominjalo*, *Jesenska idila*), ali u nizu novela radnja je smještena u velike europske gradove (*Miš*, *Božićna priča*, *Camao*, *Ugasnulo svjetlo*). U hrvatskim novelama pojavljuju se i likovi stranaca, kao agenti strane feudalne i ekonomske moći ili vojne vlasti, a glavni likovi radnja smještenih u inozemstvo često su hrvatskog ili srpskog podrijetla. Više velegradskih novela inscenira fabulu o nesnalazanju domaćega čovjeka u susretu s vrijednosnim normama i životnim stilovima razvijenih europskih kultura, pri čemu se radnja razvija iz opreke prostodušnost – rafinman, ali i esteticizam – pragmatičnost. Uopće, Matoša snažno privlače sudari egzistencijalnih projekata zasnovanih na estetičkom apsolutizmu *fin de siècle* s modernom stvarnošću onkraj estetičkih ideala. Kako oni obično imaju negativne posljedice za privrženike esteticističkoga vrijednosnog sustava, njegovu novelistiku u cjelini obilježava ton fatalističkoga civilizacijskog pesimizma.

Neke Matoševe novele čuvaju privid realističnosti, a u nekima se iskusvena stvarnost izobličuje u duhu romantične ili simbolističke fantastike. Prodor fantastičnoga ponegdje je obrazložen psihološkom karakterizacijom likova, njihovim bizarnim idejama, nezdravim snovima ili vizijama (*Miš*, *Jesenska idila*), a ponegdje fantastika postaje objektivno svojstvo tematskoga svijeta (*Iglasto čeljade*, *Samotna noć*). Bez obzira, međutim, na odnos prema fantastici, Matoševe novele gotovo uvijek krše pravila realističke vjerodostojnosti, pri čemu je od osobita značenja fatalistički nacrt njihovih radnja: sudbinske sile kakvima su izloženi njihovi likovi ne daju se pomiriti sa svjetonazorima realističke književnosti. Sklonost fatalističkom osmišljenju pripovjednoga vremena otvara Matošu mogućnost da u radnje novela uvede prijeteeće predmetne simbole, koji najavljuju i anticipiraju objektivno već odlučeni rasplet (*Miš*, *Iglasto čeljade*, *Camao*).

Premda pretežno nerealistična, Matoševa novelistika može se tumačiti kao suvisao i angažiran, premda neizravan iskaz o aktualnom povijesnom

stanju. U tom su smislu njezini temeljni uvidi pesimistični, jer predviđaju nestanak dvaju različitih, ali Matošu podjednako prisnih duhovnih svjetova: esteticističke kulture između romantike i simbolizma i hrvatskog patrijarhalnog provincijalizma.

Ako se zanemare Matoševi nezamijećeni dramski pokušaji, među kojima se donekle ističe komedija iz zagrebačkoga malograđanskog života *Malo pa ništa*, drugo je kapitalno područje njegove književne djelatnosti lirika. Matoš je liriku počeo pisati razmjerno kasno, od 1906., u doba kad je kao pripovjedač esejist i feljtonist već bio poznat. U njegovoj književnoj biografiji tom razdoblju odgovara kraj drugoga boravka u Beogradu (1904.-08.), povratak u Zagreb (početkom 1908.) i posljednje razdoblje života. Godine 1911. Matoš je od svojih dotad objavljenih pjesama sastavio rukopisnu zbirku, koju je predao DHK da je objavi u ediciji *Savremeni hrvatski pisci*, što se nije ostvarilo. U zbirku je uvrstio samo 39 pjesama, ali u to doba neke od njegovih danas vrlo poznatih pjesama nisu još postojale.

Kao pjesnik Matoš je posebno naklonjen tematskom kompleksu zavijača, domovine i domoljublja pa valja pretpostaviti da je novi susret sa Zagrebom i s Hrvatskom bio jak pjesnički izazov. Ipak, za razumijevanje njegove lirike važna su i druga razdoblja njegova života, prije svega boravak u Parizu i književna iskustva što ih je tamo stjecao. Njegove pjesme zvuče uvijek kozmopolitski i pretpostavljaju bogatu književnu kulturu, a stoje u prepoznatljivim vezama s tendencijama u europskom pjesništvu kasnograđanske epohe, pa su za njih svakako bili odlučni i pjesnikovi pariški dojmovi, njegovo zanimanje za Ch. Baudelairea, za E. A. Poea, za simboliste i za mnoge druge pojave u europskoj književnosti između romantike i moderne.

Matoševe pjesničke teme često imaju prepoznatljivo mjesto u suvremenoj stvarnosti, a kadšto između njih i realnoga svijeta posreduju određeni oblici izvanknjiževnoga govora, npr. novinski feljton ili politička esejistika. Zamjećuje se, osobito u poemi *Môra* ovisnost pojedinih motiva o jeziku političkih komentara i o slici suvremenoga svijeta, posredovanoj novinskim medijima. U mnoge pjesme prodiru i intelektualistička stajališta, sa svojim karakterističnim leksikom („Jer svijet je, dušo, cinik sumoran“, *Jednoj i jedinoj*; „Te misli već su stare: pesimizam, fraza, / Banalnost tuđa...“, *Mefistov zvuk*; „To je smiješak, kakvog voli Taine, / Pun junaštva, plastike i vina“, *Pod florentinskim šešišom*).

Učenošću leksika i tematikom filtriranom kroz različite oblike društvenih diskursa, Matoš se očituje kao intelektualan pjesnik, koji ne literarizira samo svoje osjećaje ili ideale nego cjelinu svoje svijesti, sa svim u njoj pohranjenim iskustvenim sadržajima, kulturnopovijesnim znanjima i komunikacijskim rutinama. Ipak, on pri izboru svojih tema ne isključuje kriterij estetičke osjetljivosti, a početne zamisli, bez obzira na stupanj njihove prozaičnosti, čini predmetom bogate literarne razrade.

Matošev pjesnički osjećaj za lijepo i estetički djelotvorno mnogostruk je. On obuhvaća neke estetički obilježene pojavnosti poznate i u drugih hrvatskih modernista, npr. motivsku svezu eros–tanatos (*Utjeha kose*) ili nokturnalni tematski kompleks, koji u Matoša uključuju i jak osjećaj intimnoga

prožimanja s bliskim predmetima i zvukovima (*Notturmo*), a često je povezan i s erotski obojenom afektivnošću (*Labud*, *Naoblačeni mjesec*, *Mističan sonet*). Ipak, specifičnija je za njegov estetički senzibilitet sklonost vrijednostima iz „nižega“ segmenta estetičkoga spektra: osjetljivost za ljupko, ubavo i uopće skromno, kao i smisao za obradu smiješnoga, karikaturnoga i grotesknoga, moralne ružnoće, stanjâ duševne nelagode i muke, fizički ružnoga i odbojnoga. O njegovoj ljubavi za predmete s obilježjem ljupkosti, dražesti i sl. svjedoče motivi koji, bilo sami o sebi ili pod sugestijom metaforičke karakterizacije, ostaju u nižim i jednostavnijim estetičkim registrima (*U travi*, *Srodnost*, *Mačuhica*). Predmete ili stanja stvari s negativnim estetičkim predznakom Matoš uspijeva osobito smisljeno zaposliti u pjesmama s učinkom deziluzije, gdje se bilježi ružno naličje prividne dobrote ili ljepote (*Doña muerte*, *Prababa*).

Matošev smisao za razne vrste prirodno i umjetnički lijepoga, ali i ružnoga, zastupljen je i u njegovoj domoljubnoj lirici. Kao autor domoljubnih pjesama ponajviše se oslanja na osjećaj za ljepotu zavičajnoga krajolika i na objektivnu dramatiku događaja iz hrvatske povijesti („Erdöd Bakač ban“, *Pri Svetom Kralju*; „spomen Gupca Matijaša“, *Mòra*; „Eugen Prvi [Kvaternik]“, *Epitaf bez trofeja*). Ali, njegovo domoljublje ima i naglašeno polemičnu stranu pa su mu pjesme o hrvatskim temama često popunjene sadržajima prema kojima lirski subjekt zauzimalje stav kritike, prezira i mržnje. S takvim se sadržajima učvršćuje i u Matoševoj patriotskoj lirici estetika ružnoga (*Mòra*, *Lamentacija*, *Stara pjesma*, mnogi epigrami).

U vezi je s Matoševim smislom za niže estetičke valere i sklonost humoru i komici. Raspon njegova lirskoga humora prilično je širok. Neke su humorističke pjesme polemičke karikature uperene protiv konkretnih i prepoznatljivih suvremenika (*Savremeni simbol*, dio epigrama), u nekima su predmet poruge stereotipne predodžbe o ženskoj naravi (*Dva kentaura*, *Ljubavnik sramežljiv*, *Arhiloh*), a pjesme *Menažerija* i *Basna* satiričke su alegorije o domaćim političkim prilikama. Više pažnje zaslužuju slobodnije lirske bufonerije kao *Čuvida*, *Capriccio* ili *Lakrdijaš*, koje, čini se, nemaju određene adrese, a privlače duhovitim rimama i sarkastičnim formulacijama. Dopadljiv je i sonet *Kometi*, gdje u liku „uplašenog nekog astrologa“, koji se u panici izazvanoj nailaskom Halleyeva kometa pokušava približiti čednoj Berenici, načas uskršava *senex comicus* ranonovovjekovne komedije.

Osim pozitivnom ili negativnom estetičkom obilježenošću tema, Matoševe pjesme ojačavaju svoju literarnost i intertekstualnim vezama s raznim književnim djelima i tradicijama, a napose svojom formalnom složenošću i doradenošću, tj. brižljivo izvedenom, najčešće vrlo složenom stihovnom i pjesničkom formom. Od pjesničkih oblika Matoš izrazito preferira sonet, oblik koji je u doba moderne – zahvaljujući dubokim vezama s ranonovovjekovnim ljubavnim pjesništvom, ali i povlašteno mjestu u oblikovnom repertoaru Baudelairea i francuskih simbolista – posjedovao veliku evokativnu vrijednost. Od klasičnoga soneta preuzimao je uglavnom samo njegov strofički okvir (dva katrena, dva terceta). U tom je okviru slobodno kombinirao vrlo različite stihove, kršeći pritom uobičajenu izometriju soneta. U cjelini

Matoševa se versifikacija zasniva na poimanju stiha kao estetičke atrakcije: u većini njegovih pjesama stih nije samo medij, nego je istodobno uzorak formalno lijepoga, izvor glazbenih dojmova i podloga bogate metričke figuracije.

Osim svojim iznjansiranim esteticizmom, književnim i kulturnopovijesnim evokacijama i stihotvoračkom kompetencijom, Matoševa lirika privlači pozornost i svojim odnosima prema tradicijama europske književnosti. Matoš lirik odgovorio je na izazove mnogih strujanja u europskom pjesništvu kasnoga XIX. st.: na njegov estetički senzibilitet sigurno je utjecalo njegovo dobro poznavanje Baudelaireove lirike, po njegovu stihu i formi naslućuje se da je poznao liriku francuskih simbolista, osobito Verlaineovu, a njegovi pesimistični motivi podsjećaju kadšto na E. A. Poea, kojega je upoznao u Francuskoj preko njegove tamošnje recepcije. Nadalje, u Matoša se nailazi i na tragove starijih utjecaja, osobito iz doba romantike. O tome, npr. svjedoči pjesma *Zvono*, s romantičnim motivima zvona koje postaje analogija duši i s podjednako romantičnim metaforama orla i groma. Romantike ima također u Matoševim sentimentalnim i domoljubno-zavičajnim motivima, a valja upozoriti i da se on prema hrvatskoj romantičnoj poeziji odnosio pomirljivije nego većina hrvatskih modernista, što se očituje u književnokritičkim iskazima o hrvatskim pjesnicima, ali i u frazeologiji i leksiku njegovih pjesama, u kojima štošta podsjeća na dikciju preporodne, Šenoine, Harambašičeve ili Kranjčevićeve lirike. Ipak, i uza svu otvorenost starijim utjecajima Matoš je moderan pjesnik, a krajnji učinak njegova oslonja na književnost XIX. st. srodan je odnosu prema književnoj tradiciji kakav je karakterističan za književnost XX. st.: u njegovim pjesmama književna prošlost ne uskršava sama radi sebe, nego se stalno sučeljuje i sudara s modernim temama, nazorima i osjećajima.

Osim kao novelist i lirik, Matoš je u svojoj epohi bio vrlo prisutan kao pisac nefikcionalne proze: književne esejistike, putopisnih tekstova, novinskih članaka o raznim društvenim i političkim pojavama, tematski vrlo raznolike feljtonistike, kazališnih i književnih kritika. U književnim esejima, oslonjen na znanja stečena u inozemstvu, kompetentno je i s poznavanjem i kritičke literature pisao o modernim francuskim piscima koji su u Hrvatskoj do njegova vremena bili slabo poznati (Ch. Baudelaire, M. Barrès), otkrivajući time i izvore utjecaja pod kojima je sam stajao, a važna su tema njegove književne publicistike i srpski pisci XIX. i ranoga XX. st. (J. Veselović, S. Sremac, J. Skerlić, S. Pandurović, M. Rakić i dr.). Hrv. putopisnu prozu obogatio je i modernizirao tekstovima u kojima se impresionistički opisi krajolika miješaju s kulturnopovijesnim reminiscencijama, a u putopisima u kojima opisuje hrvatske krajeve očituje se usmjerenost njegova domoljublja na hrvatske gradske ili seoske prostore (*Naši ljudi i krajevi*, 1910.). Pritom je nerijetko kritičan prema domaćim ljudima, njihovim običajima, političkim pogledima i životnim stilovima.

U Matoševoj nefikcionalnoj prozi posebno mjesto pripada književnoj, kazališnoj i kulturnoj kritici. U analizi umjetničkih djela Matoš je gotovo uvijek polazio od većeg broja pitanja, pa je njegova kritičarska metodo-

logija polimorfna i prilagodljiva. Vrlo važan vrijednosni kriterij bila mu je jezična i izražajna kompetencija pisca. Sam je, i teoretski i praktično, dobro vladao jezičnom normom, što ga je osposobljavalo da brzo uoči tuđe jezične pogreške i na njima utemelji kritički sud. Nadmoć u poznavanju jezika i stila dokazao je ne samo u člancima o manjim piscima, nego i u kritikama o djelima najpoznatijih i najcjenjenijih suvremenika, npr. D. Šimunovića, I. Vojnovića, I. Kozarca ili M. Čihlara Nehajeva. U člancima o pjesnicima i pjesničkim djelima provjera izražajne kompetencije odnosila se i na vladanje stihom i strofom. Kao iznimno vješt versifikator, uočavao je i kritizirao formalne nedostatke u pjesmama hrvatskih i srpskih modernista (M. Begovića, V. Nazora, M. Rakića, J. Dučića), ali se znalo dogoditi i da previdi specifičnost tuđih stihotvoračkih postupaka i nepotrebno ih podvrgne dogmatičnoj kritici, kao u slučaju V. Vidrića, čiji mu je čistoakcentnatski stih ostao nedokučiv. Djela domaće književnosti Matoš je razmatrao i s obzirom na njihov odnos prema vladajućim tendencijama u većim europskim književnostima, pri čemu je blizinu stranim uzorima znao ocijeniti i pozitivno i negativno, isto kao što je dvoznačan bio njegov odnos prema piscima oslonjenima pretežno na domaće uzore. Matošev sud ukusa bio je istodobno liberalan i ograničen. Premda je sam bio privržen esteticističkim stilovima kasnograđanske epohe, pozitivno je vrednovao i kvalitetnu prozu realističke fakture, a kadšto čak i liriku sa zaostacima romantike ili bidermajera, dok se krutim i dogmatičnim znao pokazati u suočenju s djelima koja anticipiraju ili prakticiraju avangardističke književne tehnike. U cjelini, Matoševa se književna kritika odlikuje oštrinom uvida, sposobnošću argumentacije vrijednosnih sudova i metodološkim pluralizmom, što znači i da ne stoji jednostrana etiketa „impresionizma“, koja se uz nju vezala u književnohistoriografskoj literaturi.

Pri vrednovanju književnog djela Matoš je nerijetko pokazivao i ideološku svrstanost, njegov sustav književnih simpatija i antipatija ovisio je o njegovoj privrženosti određenomu ideološki profiliranu pogledu na aktualno stanje hrvatskog nacionalnog pitanja. Ali, u tom je smislu ideološki ekskluzivno cijelo njegovo književno djelo. U ukupnome radu Matoš je pokazivao ambiciju da djeluje i na društvenu svijest hrvatske sredine, da potiče određenu vrstu domoljublja, pa je gotovo svim njegovim djelima, pripovjednima, lirskima i pogotovu nefikcionalnima, implicitan manji ili veći stupanj ideologičnosti. U svim djelima Matoš se očitovao kao pisac zaokupljen sudbinom Hrvatske i njezinom budućnošću, pri čemu je svoje domoljublje temeljio uglavnom na individualnoj interpretaciji izvornih pravaških doktrina, prije svega na ideji hrvatske političke autonomije („Hrvatska u svakom slučaju može sama o sebi živjeti“, *Hrvatski nacionalizam*). Nije dijelio Starčevićeve ideje o hrvatstvu svih južnih Slavena; ideju hrvatske samostalnosti opravdavao je starčevićanskim argumentom hrvatskog povijesnog prava, a naciju je shvaćao kao povijesnu činjenicu („hrvatski [je] narod onaj dio slavenskog, jugoslavenskog plemena, što živi na području posebne historijske, državne i kulturne hrvatske misli“, *Hrvatski nacionalizam*).

Matoševo poimanje hrvatstva i njegovi ideologemi razvili su se u izravnoj polemici s ideologijom jugonacionalizma, koja se u godinama pred I. svjetski rat snažno očitovala u djelima vodećih hrvatskih modernista (I. Vojnović, *Smrt majke Jugovića*; I. Meštrović, *Vidovdanski ciklus*; V. Nazor, *Nove pjesme*), a zasnivala se na mnijenju o jedinstvu južnoslavenskih naroda, na prognozi o skorom raspadu Austro-Ugarske Monarhije i na uvjerenju o primatu Srbije u procesu ujedinjenja. Kritičan prema „nadplemenskoj“ tendenciji jugonacionalizma, Matoš se suprotstavljao i njegovoj koncepciji nacije kao krvne, rasne zajednice, nudeći alternativnu viziju hrvatstva kao cjeline nastale u procesima polit. i kult. povijesti.

DJELA: *Iverje*, Mostar 1899; *Novo iverje*, Zagreb 1900; *Ogledi*, Zadar 1905; *Vidici i putovi*, Zagreb 1907; *Za Kranjčevića*, Zagreb 1908; *Umorne priče*, Zagreb 1909; *Tri humoreske*, Zagreb 1909; *Naši ljudi i krajevi*, Zagreb 1910; *Moralista i druge satire*, Zagreb 1911; *Život za milijune*, Zagreb 1912; *Pečalba*, Zagreb 1913; *Umorne priče – Vidici i putovi*, Zagreb 1917; *Feljtoni i eseji*, Zagreb 1917; *Pjesme*, Zagreb 1923; *Dok je srca bit će i Kroacije*, Zagreb 1925; *Djela*, I-XVII, Zagreb 1935-40; *Sabrana djela*, I i III, Zagreb 1953. i 1955; *Izabrana djela*, I-III, PSHK, knj. 64, 65, 66, Zagreb 1967; *Sabrana djela*, I-XX, Zagreb 1973; *Misli i pogledi*, Zagreb 1988; *Prometej na raskršću*, Zagreb 1991.

LIT.: A. Ujević. U spomen A. G. Matošu, *Savremenik*, 1914, 9; A. Barac. Matoševa lirika, *ibid.*, 1919, 14; isti. Stihovi A. G. Matoša, *Jugoslavenska njiva*, 1924, 8; A. B. Šimić. Matoš, *Književnik*, 1924, 1; V. Gligorić. Matoš, Dis, Ujević, Beograd 1929; S. Šimić. Matoš danas, *Književnik*, 1930, 3; Lj. Wiesner (ur.). *A. G. Matoš in memoriam*, Zagreb 1934; B. Ivakić (ur.). *Uspomeni A. G. Matoša*, Zagreb 1938; J. Tomić. *Matoševo poznavanje francuske književnosti*, Zagreb 1939; V. Nazor. Matošev sonet Grob bajadere, u knj.: *Na vrhu jezika i pera*, Zagreb 1942; M. Matković. Lirika A. G. Matoša, *Republika*, 1950, 6; Š. Vučetić. O Matoševoj lirici, *Krugovi*, 1954, 3; N. Košutić. Jedan pogled na pjesničku ličnost Matoševu, *ibid.*; J. Kaštelan. Lirika A. G. Matoša, *Rad JAZU*, knj. 310, 1957; J. Tomić. Utjecaj francuske pjesničke strukture na Matoševu poeziju, *Filologija*, 1957, 1; isti. Baudelaire i A. G. Matoš, *ibid.*, 1958, 2; I. Frangeš. Antun Gustav Matoš: Jesenje večer, u knj.: *Stilističke studije*, Zagreb 1959; M. Šicel. Matoš, Rijeka 1966; M. Žeželj. *Tragajući za Matošem*, Zagreb 1970; V. Žmegač. Matoš i njemačka književnost, u knj.: A. Flaker i K. Pranjić (ur.), *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*, Zagreb 1970; K. Pranjić. Jezik i stil Matoševe pripovjedačke proze, *Rad JAZU*, knj. 361, 1971; S. Bašić. Edgar Allan Poe u hrvatskoj i srpskoj književnosti, *ibid.*, knj. 365, 1972; I. Frangeš. *Matoš, Vidrić, Krleža*, Zagreb 1974; M. Franičević. Verzifikacija A. G. Matoša, *Croatica*, 1975, 6; D. Jelčić. Literatura o A. G. Matošu (1896-1974), *ibid.*, 1976, 4-6; A. Stamać. O Matoševu sonetu, u knj.: *Slikovno i pojmovno pjesništvo*, Zagreb 1977; M. Šicel. *Književnost moderne*, Zagreb 1978; D. Jelčić. *Matoš*, Zagreb 1984; R. Lauer. Antun Matoš und die Zeitschrift „Prosvjeta“, *Zeitschrift für Slavistik*, 1992, 2; I. Banac. A. G. Matoš i hrvatska politička misao, *Erasmus*, 1993, 3; V. Žmegač. *Duh impresionizma i secesije*, Zagreb 1993; V. Horvat. *Prilog Matoševoj poetici*,

Zagreb 1994; Z. Kravar i D. Oraić-Tolić. *Lirika i proza Antuna Gustava Matoša*, Zagreb 1997; P. Pavličić. *Moderna hrvatska lirika*, Zagreb 1999; N. Batušić, Z. Kravar i V. Žmegač. *Književni protusvjetovi*, Zagreb 2001; Lj. Wiesner. *Studija o A. G. Matošu*, Zagreb 2002; J. Brnčić. *Matoš i francuska kultura, 15 dana*, 2003, 1-2; Z. Kravar. *Svjetonazorski separei*, Zagreb 2005.

Dubravka Oraić Tolić

STARO I NOVO ČITANJE MATOŠA*

Prvo pitanje klasično je autorsko pitanje: Kako su nastala ova Čitanja Matoša i što znače „stara“ i „nova“ čitanja?

Matošem se bavim još od svojih znanstvenih početaka iz dalekih 1970-ih, kada sam pisala magistarski rad pod nazivom *Pejzaž u djelu A. G. Matoša*. Moj mentor prof. Ivo Frangeš, elegantan gospodin u svakome pogledu, pustio me je da na miru radim i samo me je povremeno nježno pitao „Mladosti, kako ide?“ Ja sam cvala od sreće što sve tako dobro teče. Ali gle iznenađenja. Profesor Frangeš postavio mi je na obrani neočekivano pitanje, zašto sam odabrala baš tu temu kada o tome problemu nema ni literature ni metodologije! Odgovorila sam posve neznanstveno: „Zato što volim Matoševe krajolike.“ I tako je sve počelo, iz ljubavi. Poslije su došle i metodologije, pa je ljubav dobila oblik. Negdje potkraj 1990-ih odložila sam Matoševih 20 već izlizanih svezaka na policu za knjige misleći da sam sve pročitala i da više nemam reći ništa novo. Početkom 2000-ih nahrupile su nove teme i nove metodologije. I kada sam se Matošu nakon deset godina ponovno vratila, preda mnom se pojavio dobri stari Gustl u novom još privlačnijem ruhu. Tako su nastala „stara“ i nova“ čitanja“.

Fascinacija Matošem bila je ista, promijenile su se samo teme i teorijska uporišta. U „starim“ čitanjima Matoša promatram iz vizure Zagrebačke stilističke škole, metodama mojih profesora Frangeša, Flakera i Žmegača. Tu me je zanimalo Matošev čudesni stilski pluralizam, neobični spojevi impresionizma, simbolizma i raskošne secesije s jedne strane i humora, groteske, karikature, ali i protoavangardne estetike ružnoga i montaže, osobito u poemama *Môra*, s druge strane. U „novim“ čitanjima u prvome su planu Matoševe ideje videne na presjecištu kulturologije i antropologije, njegov neiscrpljivi idejni pluralizam. Matoš je u svojim feljtonima reagirao na sva društvena i politička pitanja onodobne Hrvatske i Europe. Nakon povratka u Hrvatsku 1908. bio je ideolog mladih starčevićanaca razočaranih u političke stranke, zanimali su ga procesi modernizacije, okupljao je učenike i bio učitelj – Rabbini. „Nova“ čitanja nastala su kao odgovor na izazove Matoševe biografije i ideologije, ne u smislu nekoga zatvorenog ideološkog sustava, jer ga on nije imao, nego kao odgovori na njegova stvarna i duhovna lutanja Europom, iskustva s prvom globalizacijom, tadašnjim iseljavanjem u Ameriku,

* Razgovor s autoricom knjige *Čitanja Matoša* (Zagreb: Ljevak, 2013.) Dubravkom Oraić Tolić vodile su Helena Sablić Tomić, dekanica Umjetničke akademije u Osijeku, i Nives Tomašević, urednica knjige i docentica na Odjelu za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru.

odjecima na prvi val feminizma i napokon na praktična politička pitanja o budućnosti Hrvatske na izdisaju Austro-Ugarske Monarhije.

Metode su u čitanjima bile različite, ali rezultat je zapravo bio isti. Ono što me fascinira i danas, a vjerujem i svakoga tko se susretne s Matošem, to je čarobno jedinstvo prognaničke biografije, visokih estetskih standarda i nepotkupljivoga novinarstva. Mislim da je u tome tajna univerzalne vrijednosti Matoševe umjetnosti i neobične aktualnosti njegova novinarstva.

Matoš je za sebe rekao da je „Slavonac rodom, a Zagrepčanin odgojem“? Kako je Matoš doživljavao rodnu Slavoniju, a kako Zagreb?

Matoš je rođen u Tovarniku u Slavoniji, ali se obitelj vrlo rano preselila u Zagreb. Svoju rodnu Slavoniju i, kako kaže, „kitnjasti Srijem“, prvi je put pohodio na bijegu iz vojske prema Beogradu i o tome ostavio svjedočanstva u uspomenama i autobiografskim zapisima. Tu Matoš sebe vidi kao Slavonca u kojemu se „u zô čas probudila ljubav za rođenom grudom“, pa je lutao očaran rodnim krajem mjesec dana u jesen 1894. uživajući u bostanima, lubenicama, Ciganima, pudaricama, tamburašima i svinjarima, zaboravivši da je vojni bjegunac, sve dok ga nisu uhitili i strpali u tamnicu u Petrovaradinu. Matošev 14-godišnji egzodus odredio je njegov odnos prema Zagrebu i Hrvatskoj u cjelini. Matoš za sebe kaže da je rodom Srijemac, a odgojem i osjećajima Zagrepčanin, jer je tu, kako kaže, „dobio prve batine, izgubio djevičanstvo, štampao prvu priču, jer mu je tatek tu orguljao kod Sv. Marka, jer se tu loptao i špekulao, bio potresen potresom, jer se tu posljednji put od sreće napio, vadio zdravi zub u kafani i prvi put plakao od sramote pri izborima...“. Volio je Zagreb neobičnom ljubavlju-mržnjom: „dragi i prokleti naš Zagreb, ljubljen tolikom mržnjom i mržen tolikom ljubavlju!“. Kao što kaže naslov feljtona *Zagreb i Zagrebi*, zamišljao je više Zagreba. Ono što pripada u sadržaje prošlosti ili zagrebačke okolice Matoš uzvisuje i idealizira, a ono što pripada dnevnoj sadašnjosti ili vlasti – kritizira i karikira.

Osnovna je slika Matoševa Zagreba jedinstvo *metropole i provincije, grada i sela*, a način izgradnje te slike udaljenost ili blizina Zagrebu. Što je Gustl dalje od Zagreba, to su slike pozitivnije i idiličnije („Zagreb je uživanje tek kao zabranjeno voće“), a što je bliže, to su negativnije i karikaturalnije („Sada kada sam slobodan, otvoriše mi se oči za sve njegove banalnosti“). Volio je Zagreb prošlosti, rada i budućnosti o kojoj je sanjario, a mrzio je činovnički Zagreb tuđinske vlasti i kolonijalnih gospodara prve globalizacije sa stranim bankama i stranim natpisima u Ilici. Njegov iskaz: „Pođite Ilicom od Jelačićeva trga do Mesničke ulice: sramota, bruka, same strane firme i tuđa, tuđinska imena“ djeluje kao da je prepisan iz današnje zbilje. Matošev odnos prema Zagrebu sažet je u rečenici: „Priznajem da mi se Zagreb mnogo više sviđa od Zagrepčana.“

A kakav je bio Matošev odnos prema Hrvatskoj i Hrvatima?

Sličan kao prema Zagrebu i Zagrepčanima. Matoš je bio integralni Hrvat i dosljedni pravaš, ljuti stekliš do posljednjega daha. Legenda kaže da je nekoliko dana uoči smrti rekao: „Stekliš sem bil i stekliš bokibokme

bum vumrl.“ Govorio je: „Da sam individualistički anarhist, Marksist ili Muhamedanac, bio bih isto tako Hrvat kao da sam Židov, katolik, sirotinja ili magnat.“ Iz pozicija pravaštva ratovao je s tadašnjim političkim opcijama, hrvatsko-srpskom koalicijom i vidovdanskim jugoslavenima, s činovničkim i službinskim mentalitetom hrvatske politike. Njegovi su politički feljtoni danas aktualniji nego ikada, pa evo kao primjer nekoliko citata: „Naš svijet neće da uvidi prostu istinu, da ima vladu kakovu zaslužuje“, „Naše djelovanje može biti razliko, cilj mu mora biti isti: Hrvatska“, „Domovina nije samo program moralni i politički, nego velik kulturni zadatak“ ili „Mi danas nemamo ni jedne hrv. stranke: jedni rade za Peštu, drugi za Beč, treći za Srbiju... Grozna perspektiva. A svi rade za sebe.“

Unatoč gorkim iskustvima s aktualnom politikom Matoš je vjerovao u ideju samostalne Hrvatske i bio zaljubljen u ljepotu zemlje i krajolika, pa je njegovo hrvatstvo sažeto u sličnome iskazu kao o Zagrebu i Zagrepčanima: „Hrvatska neka nam bude utjeha proti mnogim Hrvatima.“

Naravno, ne možemo zaobići ni pitanje o Matoševim metropolama u kojima je proveo 14 godina izvan domovine. Kako je Matoš doživljavao Pariz, a kako Beograd?

Matoš je prvi od hrvatskih pisaca stvorio mit o Parizu, tu je proveo najljepše dane u vrijeme Svjetske izložbe 1900., kada mu je Kosta Hörmann ishodio status novinara bosansko-hercegovačkoga paviljona. Matoš Pariz doživljuje kao suvremenu metropolu moderne civilizacije i središte svjetske umjetnosti, mode i ljepote. Tu je proveo najteže dane gladi, pa odatle potječe onaj znameniti zapis „Ja sam gladan kao A. G. M.“. Matoš je u hrvatskoj književnosti stvorio mit o Parizu kao metropoli ljepote i umjetnosti. Taj je mit njegovao Ujević, a razbit će ga Krleža u noveli *Hodorlahomor Veliki ili kako je Pero Orlić prebolio Pariz* (1919.), u kojoj razočarani junak na kraju novele ispaljuje iz revolvera svih šest hitaca na Pariz.

Posve je drukčiji Matošev odnos prema Beogradu. Matoš je Beograd volio jer mu je pružio prvo utočište na njegovu emigrantskom lutanju i unatoč sukobima na srpskoj kulturnoj sceni, koji su često bili poticani iz Hrvatske, pamtio je Beograd kao uspomenu, kako sam kaže, „više slatku nego gorku“. Beograd je ušao kao kontrastni pol u drugi sloj njegove ideje nacije – kulturni model. Matoš je vjerovao da dobro poznaje Beograd i Zagreb, pa je u pismu bratu Leonu iz Beograda 1894. i u više eseja uspoređivao dva grada, dva naroda, dva mentaliteta. Tako u prvome pismu iz Beograda piše bratu Leonu o razlikama Zagreba i Beograda: u Zagrebu elegancija i zvuci klavira, a u Beogradu slasni „štrudel“ zvani burek, punjena paprika i mjesta na kojima muškarci gube čast. Najljepša je i najintrigantnija svakako usporedba dvaju naroda u putopisu *Oko Lobora*. Svoju usporedbu Matoš gradi u kontrastnoj figuri mi-oni, tu-tama na svim razinama: od svakodnevice i kulture do politike i mentaliteta. Evo samo nekoliko rečenica: „Tamo turovi, tu gaće; (...) Tamo ekscesi neinteligentne slobode, tu ekscesi učene servilnosti. Tamo tiranija lažnih patriota, ovdje tiranija laži i tuđinskih izmećara. (...) Tamo više blagostanja, proze i novaca, kod nas više komfora, poezije i stare

kulture. Oni su bogati seljaci, mi smo siromašni plemenitaši. Oni – bizantinci, mi – jezuite. Oni nas obično potcjenjuju, mi njih obično precjenjujemo. Oni su izvrsni, mi smo vrlo slabi trgovci. (...) Njihove su žene obično žene od dužnosti; naše žene su žene od ljubavi, i zato naš privatni život ima više poezije. Oni su realiste, mi – idealiste: najveći onda kada mislimo da to nije smj. (...) Oni su bolji novinari i kritičari; mi smo vrsniji umjetnici. (...) Oni smatraju često i Hrvatsku srpskom zemljom, dok mi Srbiju ne smatramo zemljom hrvatskom. (...)”

Na takvim je kontrastima Matoš izgradio distinktivni model hrvatske kulture:

Hrvati su Zapad (jezuiti), Srednja Europa, kultura, umjetnost, poezija, žensko načelo, sreća vs Srbi su balkanci (bizantinci), politika, trgovina, proza, sloboda, muško načelo, moć. Bili su to, naravno, stereotipi, od kojih mnogi vrijede i danas.

Znamo da je Matoš bio hrvatski domoljub, ali do Vaše knjige nismo poznavali njegovu koncepciju nacije. Što nam, u najkraćim crtama, možete reći o Matoševoj koncepciji nacije?

O Matošu se često govorilo kao o kontradiktornom i protuslovnom piscu. Ujević je rekao: „Ne bijaše mislilac, ali bijaše nešto daleko bolje od toga kako je nestalna stvarnost bolja od ukrućene ideje.“ Albert Bazala rekao je „dosljedan samo u nedosljednosti“. Kada je riječ o naciji, Matoš nije izgradio čvrst ideološki sustav, ali je stvorio začudno dosljednu koncepciju nacije koja je u literaturi ostala skrivena.

Do Matoševe koncepcije nacije mene su dovela dva puta: ideja krajolika, koju sam slijedila od svojih znanstvenih početka, i rasprave o naciji i nacionalizmu koje su se razbuktale u suvremenoj literaturi na kraju XX. i početku XXI. stoljeća. I kada sam starim očima krajolika i novim očima suvremene literature o naciji počela čitati Matoševe feljtone, najednom je iskrsnula vrlo dosljedna koncepcija nacije koja mi se čini osobito aktualnom upravo danas u doba druge globalizacije i Europske unije.

Matoševa se ideja nacije sastoji od tri sloja: političkoga modela, kulturnoga modela i primordijalnih elemenata. Vanjski, najširi sloj Matoševe ideje nacije čini politički model hrvatske nacije blizak pojmu državljanstva. Taj model nacije Matoš je izgradio pozivajući se na jedan od prvih tekstova modernističke paradigme u tumačenju nacije, glasoviti Renanov esej *Što je nacija?* (*Qu'est-ce qu'une nation?*, 1882.). U tome eseju francuski je mislilac dao vrlo ranu subjektivistički intoniranu političku definiciju moderne nacije: 1. nacija je zajednica „istocijlnih“ interesa svih građana na određenome teritoriju i 2. nacija nije prirodno dana činjenica, ona je rezultat pristanka svih ljudi (poznata je Renanova maksima „nacija je svaki dan na referendumu“). U sklopu toga modela politički su Hrvati svi koji žive na području hrvatskoga državnog prava i sudjeluju u političkim i kulturnim institucijama bez obzira na etničku, vjersku i rasnu pripadnost. Takav politički, državnopravno i teritorijalno zasnovan model nacije omogućivao je Matošu da u ideju nacije uključi sve druge narode koji žive u Hrvatskoj i dijele interese njezine

zajednice, pri čemu je posebno mislio na etničke Srbe u Hrvatskoj. Po Matošu etnički su Srbi politički Hrvati koji prihvaćaju Hrvatsku kao svoju državu.

Drugi, dublji sloj u Matoševoj koncepciji nacije čini *kulturni model nacije*. Taj je model vezan uz etničku pripadnost i znači dijeljenje istih kulturnih tradicija, mitova, simbola i vrijednosti. Matoš je u tome segmentu etnosimbolist sto godina prije američkoga antropologa Antonyja Smitha. U tome sloju ideje nacije Hrvati su pripadnici hrvatskoga etničkog korpusa koji dijele iste kulturne tradicije, mitove, simbole i vrijednosti bez obzira gdje živjeli, kao što su i Srbi pripadnici vlastite kulturne tradicije s vlastitim mitovima, simbolima i vrijednostima.

I napokon treći, najdublji sloj Matoševe ideje nacije, to su *primordijalni elementi*, vezanost uz geografski prostor, uz određeni krajolik. Tu nije riječ o geopolitičkome teritoriju nacije, nego o dubinskoj vezi s kulturnim prostorom i krajolikom kao simbolom identiteta pojedinca i nacije. Matoševa ideja krajolika nema nikakve veze s ideologijama krvi i tla XX. stoljeća, koje on nije poznao niti bi ih odobravao. To je naša najdublja osobna vezanost uz duh mjesta, *genius loci*. U tome segmentu Matoševa je ideja krajolika najbliža pojmu „etnolika“ (*ethnoscape*) Anthonyja Smitha. Etnolik je po Smithu tradicijom posvećeni, sakralizirani poetski krajolik ispunjen sjećanjima na važne događaje i osobe iz povijesti etničke zajednice. To je simbolični konstrukt domovine / zavičaja koji svojom prirodnom ljepotom i upisanim povijesnim sadržajima osigurava dugotrajnost i opstojnost određenoga naroda. U hrvatskoj tradiciji taj je konstrukt ovijen mitom o ljepoti zemlje, koji je ušao u nacionalnu himnu i tako postao prepoznatljivim simbolom, danas sa statusom kulturnoga stereotipa. O tome svjedoči nedavna simulacija karte Europe u kojoj je Google svaku zemlju označio prvom asocijacijom, pa dok uz Englesku, Njemačku i Austriju stoji „bogata“, uz Češku „ateistička“, uz Srbiju, Bugarsku i Ukrajinu „siromašna“, uz Hrvatsku stoji – „lijepa“. To je ujedno i najpozitivniji stereotip na toj karti, koji potvrđuje Matoševu ideju o krajoliku kao simbolu i mitu koji ima najširu uporabu.

Kako bi Matoš reagirao na ulazak Hrvatske u Europsku uniju i što nam Matoševa ideja nacije znači danas u doba globalizacije?

Sigurna sam da bi Matoš kao kulturni europejac uvijek podupirao ideju kulturne integracije Hrvatske u Europu. Poznat je njegov iskaz: „Biti u kulturi samo Hrvat, znači biti jadan Hrvat.“ Ili misao: Samo se slabi pisci boje književne konkurencije. Ipak, nisam sigurna kako bi glasovao na referendumu za ulazak u Europsku uniju. Pristupanjem Europskoj uniji Hrvatska je kao suverena država darovala dio svoga političkoga suvereniteta Europskoj uniji, kao što je to učinila u doba kraljevskoga ugovora Pacta Conventa 1102., u Pragmatičkoj sankciji 1712., u Austro-Ugarskoj nagodbi 1867. ili u Jugoslaviji 1918. To se vidi i osjeća na svakome koraku. Za mnoge političke i gospodarske probleme treba najprije pitati Bruxelles. Međutim, Hrvatska time nije izgubila svoj kulturni identitet.

I tu se sada vidi sva plodnost Matoševa troslojnoga modela nacije. Matošev model nacije nudi Hrvatskoj nišu za preživljavanje i u novim uvjetima

globalizacije. Kao kulturni subjekt Hrvatska će i u Europskoj uniji moći njegovati stare i stvarati nove tradicije i vrijednosti. O tome svjedoči suvremeni fenomen „brendiranja“. Iz vizure Matoševa modela nacije brendiranje je konstruiranje identitetskih simbola, od gradova i katedrala na popisu UNESCO-ve baštine do paške čipke, istarskoga terana i slavonskoga kulena. I napokon, ljubav prema jeziku i krajoliku pripada u najdublje sfere etničkoga i nacionalnoga identiteta. Europske direktive obuhvaćaju zakrivljenost krastavaca, sir i vrhnje, broj ulovljene ribe i pečenje rakije, ali ne i to hoćemo li znanstvene projekte na kroatistici u Zagrebu pisati na hrvatskome ili engleskome jeziku niti kakvo će pismo stajati na Ovčari. To nije u nadležnosti Europske unije, nego nas samih. Slično je i s krajolikom. Prodati šume i vode značilo bi prodati Matoševu najveću ljubav. Ljubav prema jeziku i krajoliku ne može se propisati, prodati ni kupiti. U terminima novoga liberalnog kapitalizma krajolik je nešto što se ne može „preuzeti“ niti se iz njega možemo „povući“. Kao nikada prije sve ovisi samo o nama samima, hoćemo li ili nećemo biti, kako Matoš kaže, „najveći šuftovi Europe kvalitativno i kvantitativno“.

Matoš je bio poznat istodobno kao boem, ali i kao elegantan gospodin. Što znače cipele u njegovu životu, ali i književnome radu?

Matoš je bio esteta i larpurlartist – poklonik ljepote. Glasoviti su njegovi stihovi „Ljepoti čistoj himnu zapjevajmo“. Matoševe novele kao *Camao*, putopisi poput *Oko Lobora* i pjesme poput *Utjehe kose* biseri su njegova esteticizma. Međutim, čar Matoševe umjetnosti, a to je upravo ono o čemu govori moja knjiga, nije samo u esteticizmu i idealu ljepote, nego u neobičnim začudnim spojevima ljepote i estetike ružnoga, uzvišenoga i grotesknoga, idealnoga i karikature. Tako u putopisu *Kod kuće* u idiličnoj atmosferi večernjega počinka u zavičajnoj kuriji nakon dugo godina lutanja pisca najednom grize buha, suvremenica Marije Terezije, a u putopisu *Oko Lobora*, nakon raskošnih opisa dekadentne ljepote starih dvoraca pisac sebe zamišlja kao Nerona koji pali rodno gnijezdo i u fantastičnom balonu sliječe pred Gradsku kavanu u Zagreb, rugajući se tom istomu svomu još nenapisanu putopisu. Matošev ideal ljepote uvijek stoji u kontrastu ili neobičnim kombinacijama s humorom i groteskom.

Kako u literaturi, tako i u životu. Matoš se volio lijepo oblačiti, cijenio je modu i pisao o Parizu kao središtu svjetske mode. Igrao se poznatom krilaticom *Odjelo čini čovjeka* i pisao pohvale krojačima koji su stvorili slike ljudi: „Pokažite mi golog Perikla i golog Goethea, i možda ih neću raspoznati“, kaže u *Ogledima* i nastavlja u istome humoristično-ozbiljnom stilu: odijelo je „pasoš koji si sami pišemo“, „velesila poput reklame“. Kada ne bi imao novca bio bi boem, pa je pisao Kostu Hörmannu iz Beograda: „molim Vas dakle, da što prije štampate moj zimski kaput“, a kada bi mu stigao honorar, pretvarao bi se u kicoša i dendija. Često nije imao novca ni za cipele, pa su tako cipele i iskrivljene pete postale njegov odjevni edipovski kompleks. Legenda kaže da je u Pariz u kolovozu 1899. stigao u izgaženim papučama s jednom nogom omotanom u novine *Obzor*, jer mu je gazda u Ženevi sakrio cipele od straha da će otići ne plativši stanarinu, što se doista i dogodilo.

Iste večeri jedna mu je prijateljica darovala svoj šešir, pa je to što su prijatelji ugledali da izlazi iz vlaka bila zapravo muška Sirena: mješavina dendija (ženski šešir na glavi) i boema (kućne papuče umjesto cipela). Napokon, stare cipele i iskrivljene pete ušle su kao motiv i u njegovu glasovitu novelu *Balkon*, gdje priča dvije usporedne priče, jednu stvarnu i jednu sanjanu. U priči-snu pojavljuje se idealna žena u srebrnim cipelicama s visokim petama. Istodobno u realnoj priči glavni junak pogleda u iskrivljene pete svoje stvarne drage i u tome kontrastu između idealne i realne žene, između srebrnih cipelica s visokim petama i realnih izlizanih peta razbije se njegova ljubav, junak ode u krčmu i od očaja umjesto kave naruči od konobara – cipele... Čar je Matoša kao pisca upravo u tim kontrastima visokoga esteticizma i humora, groteske i karikature.

Vječno intrigantno pitanje svakako su Matoš i žene; kako je shvaćao stvarne, a kako predočivao fiktivne žene? Je li bio zagriženi antifeminist?

Matoš nije bio ženomrzac, poput velikih mizogina Schopenhauera ili Nietzschea. Bio je patrijarhalni filogin: zaljubljenik u dva moderna stereotipa o ženama: nježnu i krhku ženu-anđela i opasnu zavodnicu, fatalnu ženu. Prve je volio, s drugima se provodio. Na najvišemu je mjestu njegove vrijednosne ljestvice žena-anđeo. To su u stvarnome životu bile Matoševa majka Marija i sestra Danica, idealna ljubav Dragica Tkalčić i Olga Herak prije raskida zaruka, na društvenoj sceni zagrebačka glumica Lady Šram, a u prozi takve imaginacije žena kao što je lijepa i slijepa Izabela u noveli *Cvijet sa raskršća*. Istodobno, Matoša su fascinirale fatalne žene poput plesačice Isaadore Duncan, u stvarnome životu žene s društvenoga dna (Parižanka, ma bila najpokvarenija, kaže Gustl, ima u srcu tajni vrt), a u prozi, primjerice, lik umjetnice Fanny u noveli *Camao*. Na dnu Matoševe vrijednosne skale nalaze se feministice, intelektualke koje se bore za ženska prava i krše norme koje u Matoševu svjetonazoru znače vrijednost: brak, obitelj, građansko ponašanje.

Kada je riječ o feminizmu, Matoš je bio ambivalentni antifeminist. Govorio je i pozitivno i negativno o ženskome pitanju i feminizmu, često ovisno o stvarnim odnosima sa ženama, ali još više o vlastitome svjetonazoru. Matoš je hvalio feminizam ako unaprjeđuje vrijednosti koje je zastupao, a žestoko ga je napadao kada bi osjetio da su ugrožene osnovne vrijednosti do kojih mu je bilo stalo: tradicionalni brak, društvena podjela uloga, ideja nacije ili ideal ženske ljepote. U Ženevi, gdje se družio sa studenticama i bio, kako sam kaže, „napola zaručen“, pisao je pozitivno o emancipaciji. Oduševljeno je promatrao Vinkovčanku Emu Pavleковиć, koju je zvao Madam Kroacija, kako „bifla“ anatomiju i radovao se što će se i domaći krajevi moći uskoro podičiti „prvim domaćim ženskim liječnikom“. Međutim, već u Parizu, na Svjetskoj izložbi 1900., ruga se feministicama u Ženskoj palači koje su umjesto pelena i „nudelpreta“ izložile svoje spise. Vrhunac Matoševa antifeminizma polemika je *Naprednjače i brak* iz 1909., u kojoj štiti instituciju braka od „suvišnih, smiješnih i kokošnjih izjava“ Zofke Kveder i Marije Jurić

Zagorke o rodnoj jednakosti. I dok se rani Matoš u povodu prvoga ženskoga časopisa u Hrvatskoj 1901. raduje što se obrazovana hrvatska djevojka više neće onesvješćivati pred ostrugama, kako u svom stilu kaže, „Bedaka plemenitog Repomaha od Ludopada“, na vrhuncu prvoga vala svjetskoga feminizma, u feljtonima pisanim između 1911. i 1913., Matoš proširuje opuštužbe na račun feminizma iznoseći ideje o štetnosti ženske naobrazbe koja donosi neloyalnu konkurenciju, „povećava naš inteligentni proletarijat“ i time umanjuje broj brakova i djece u zemlji koja ionako „trpi od nerađanja“.

Takvi kruti antifeministički iskazi nikada u Matoša nisu odbojni, s jedne strane zato što iza njih ne stoji rodna ideologija, nego zabrinuti domoljub, a s druge zato što je Matoš o rodnim pitanjima pisao bez zagriženosti, s humorom. S oduševljenjem je pisao o ženskoj modi, a kao dobar poznavatelj anatomije ženskoga tijela pisao je i o delikatnoj estetskoj razlici između suknje i hlača. Smatrao je da je svaka žena u suknji lijepa, te da male žene u hlačama izgledaju kao patke, a visoke kao muškarci. Stoga je ženama preporučivao suknju ili haljinu. Istodobno rugao se sam sebi, pa je o sebi pisao kao o učiteljici Dragici Matoš koja u suknji u ženskome „uhlačenom“ liceju predaje o razlici između suknje i hlača. Zato ja kada god govorim o Matošu uvijek nosim suknju ili haljinu, kako se Gustl ne bi na mene naljutio niti mi se narugao.

I na kraju, kako bi Matoš reagirao na činjenicu da mu je ovako kompleksno djelo napisala žena?

Kao patrijarhalni filogin Matoš je bio zaljubljen u romantičnu predodžbu o vječno ženskome. A kako u to „vječno žensko“ pripada i bavljenje tako lijepim i beskorisnim stvarima kao što je pisanje, prihvatio bi činjenicu da mu je knjigu za stotu obljetnicu napisala žena. Vjerujem da bi postupio na dva načina. Ako bi imao novca, sigurno bi mi kao pravi kavalir donio – ruže. A ako ne bi imao novca, što je puno vjerojatnije, možda bi se našalio na svoj i moj račun i citirao svoga junaka s početka priče *Lijepa Jelena*: „Ljubim ženu, samo ženu, i sada pošto me upropasti“.

Jasna Melvinger

MATOŠEV POLEMIČKI PJESNIČKI DIJALOG S VIDRIĆEM

Pišući o Matoševoj lirici I. Frangeš upozorava na odnos spram Vidrića: „Može se čak govoriti o cijelom nizu nazovimo ih tako, vidrićevskih pjesama u kojima je tematika Vidrićeva, ali je poezija tipično matoševska. U takvu skupinu mogu se ubrojiti pjesme iz različitih skupina: ima tu pejzaža (*U travi* prema Vidrićevu *Pejsažu I*); španjolskih motiva (*Dona Muerte* prema *Romanci*; *Sirotica* prema Vidrićevu *Gonzagi* itd.), klasičnih tema (*Dva kentaura*, *Arhiloh* prema gotovo pretežnom dijelu Vidrićeve lirike) itd.”¹

Navedene Vidrićeve i navedene Matoševe pjesme I. Frangeš, dakako, s pravom uspoređuje, međutim, naziv „vidrićevske pjesme” ne čini se sretno pronađenim. Vidrićeva pjesma Matošu, naime, nikada nije uzor, nego povod za pjesnički prosvjed, poticaj za polemički pjesnički dijalog. Umjesto o Vidrićevoj tematici u Matoševim pjesmama čini se svrhovitije govoriti o Matoševim izravnim aluzijama na Vidrićeve teme, katkad čak o fragmentarnim citatima Vidrićevih stihova, s tim što te aluzije i ti citati u intertekstualnosti Matoševe lirike čine polazište za suprotstavljanje Vidrićevoj poetici i za afirmiranje njegovih osobnih umjetničkih opredjeljenja u tada aktualnim tokovima hrvatske i europske moderne.

Matoš nije želio podržavati Vidrića, nego, naprotiv, polemizirati s njim, i kada je naslovom svoje pjesme *U travi* citirao početak Vidrićeva *Pejzaža I*. Više su nego prepoznatljive i druge aluzije na tu Vidrićevu pjesmu. Npr. aluzija na Vidrićeve žute cvjetove: *Kukci zuje među cvijetim žutima* ili na Vidrićeve bijele oblake: *Žito sušti, bijeli oblak snijeva...* Matoš se, dakle, jasno poziva na Vidrića, ali ne da bi se čitateljstvu prikazao kao vidrićevski pejzažist, nego da bi, i to gotovo programski, afirmirao drukčiji, vlastiti pjesnički pristup pejzažu naglašavajući pri tome i to da je to pjesnički pristup posve drukčiji od Vidrićeva.

Vidrićeva *Dva pejzaža* mogu se čitati i kao pjesme o nostalgiji ljudske duše pred tajanstvenim ritmom beskonačnosti univerzalnog prostora u koji *zlatno se polje stere* ili u koji *nebeski putnik mjesec zamiče*. Nostalgija ljudske duše za mirom i spokojem, koji i jesu tek atributi ritma vječnosti prirode,

1 I. Frangeš, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Liber, Zagreb 1974., str. 30.

iskazuje se, dakle, u odnosu na magično kretanje kosmičkih prostranstava, u epifaniji solarne svjetlosti u prvom, a lunarne u drugom od *Dva pejzaža*. Vidrićevo podnevno polje s *huma k humu* stere se u beskonačnost, a njegove *iskrice noći lete* u nedogledne, nepojmljive daljine kojima i mjesec nebom putuje.

Također, moguće je *Dva pejzaža* čitati i kao pjesme nostalgije za izgubljenim rajem. Vidrićevo *zlatno polje* ne podsjeća li nas na izgubljena *aurea aetas*, nije li i ono dio sna o mitskoj Arkadiji koja je ne samo *dalje iza tih krovova*, nego i duboko u mitskom vremenu? A *Pejzaž II* ne svjedoči li o posredovanjem mjeseca obezvremenjenom trenutku u kome se ukidaju granice realnog i irealnog, povijesnog i mitskog? U koje se još slute glasovi poganskih božanstava i prepoznaju njihovi tragovi kao svjetlucanje u noći, u posvemašnjem mraku u kome su nas svojim odlaskom ostavili?

Međutim, zašto ne reći i to da se Vidrićeva *Dva pejzaža* moraju čitati i kao politička skrivalica – posve u duhu panslavenske političke ideje? Kao i mnogi drugi Hrvati i Vidrić je iz porobljene domovine s nostalgijom gledao prema slobodnoj slavenskoj državi Rusiji. U *Pejzažu I* i *žuti cvjetovi*, i *zlaćane pčele*, i *zlatno polje* mogu se tumačiti i u duhu simbolizma sunca koje izdijava na slavenskom istoku, u Rusiji. To je značenje jasno potkrijepljeno i simbolikom boja:

*Za sjenitim onim stablima
Krupni se oblaci bijele*

*I nebo se plavi visoko
kud nečujno laste plove
Pod brijegom iz crvenih krovova
Podnevno zvono zove*

U *Pejzažu I* u sjaju podnevne svjetlosti blista ruska trobojnica: bijelo – plavo – crveno. Vidrić je predvodio omladince koji su spalili mađarsku zastavu usred Zagreba da bi usred hrvatskog krajolika razvio rusku. U *Pejzažu I* Hrvatska pozdravlja rusku zastavu, a u *Pejzažu II* ono tajanstveno ponoćno *Zdravstvuj!* Odgovor je na to iz daleke Rusije. Vidrić je, dakle, vjerovao u slavensko bratstvo. Pozdrav Rusiji zastavom skrivenom u srcu Hrvatske i otpozdrav iz Rusije za koji ni glasnik nije potreban jer ga pjesnik u sebi osluškuje, u svojim budnim snovima, jasan su izraz Vidrićeve panslavenske političke misli. *Dva pejzaža* – pozdrav iz Hrvatske Rusiji i odzdrav iz Rusije Hrvatskoj – halucinantna su politička pomisao Vidrićeva na savez sa slavenskom braćom.²

U odnosu na mjesečarski i slavjanski Vidrićev *Pejzaž II* u kome *nebeski putnik mjesec lako je odskakivo gledan kroz prozor blistav od kapi kiše kroz*

² Ovakvo tumačenje razlikuje se od mišljenja iznesenih o Vidriću. Vidi: Tako M. Šicel, *Književnosti moderne, Povijest hrvatske književnosti*, knj. 5, Liber, Mladost, Zagreb 1978., str. 257, veli: „To je lirika... koja se nameće kao direktni, vlastiti identitet pjesnikova, ali izvan svih kategorija vremena i prostora. Ona je općeljudska, univerzalna, inspirirana vječnošću odnosa čovjeka i prirode...“

koji dopire i misteriozno „Zdravstvuj!“, skoro su ilustrativne Krležine riječi iz eseja *O patru dominikancu Jurju Križaniću*: „Od Gundulića i Križanića do Radića, uvijek jedan te isti idealni san: jedno apstraktno ostrvo. Dubrava sa kneževskom prošlošću i spomenicima, i hiljadugodišnja kultura: realizacija slavenske miroljubivosti, vinograd Perunov i slavenske vile, a naš čovjek – Svečovjek, Slaven Sveslaven, Jugoslaven, Moskovljan, Ilir, Slavjanin, gleda puni mjesec i sluša mošt kako kaplje u lagav.“³

U travi svoga pejzaža Matoš pak ne skriva, nego glasno izgovara drukčiju političku ideju. Glasove prirode u hrvatskom krajoliku on ne osluškuje kao spasilačke glasove iz tuđine, nego kao glasove svoje domovine, kao uzdahe i molitve svog porobljenog naroda. Jedino osluškivanjem tih glasova moguće je iskazati duboko, katarzično rodoljubivo osjećanje:

*Hrvatska oj to su tvoji glasi,
Čežnje tuđinskoga moga stradanja:
Tuđi vjetar ledio mi vlasi
Sad ih mrsi cjelov tvoga ladanja!*

Pjesma *U travi* i napisana je upravo radi ove potresne, patničke, iscjeljujuće strofe! Dok Vidrić s hrvatskoga tla gleda prema drugim slavenskim zemljama, Matoš protagonist svoje pjesme obdaruje vlastitim prognaničkim iskustvom, pa on ne gleda s hrvatskoga tla s čežnjom u daljinu, nego, sa svom čežnjom s kojim je iz daljine gledao prema domovini Hrvatskoj, na njenome tlu, nakon dubokih duševnih nemira, doživljava predah smirenja. Vidrić iz Hrvatske gleda u daljinu tražeći spokojstvo i sreću, Matoš, nakon tuđinskoga stradanja, dobro zna da se smirenje i spas mogu steći samo antejskim dodirima s domovinskim tlom.

Matoš ne dijalogizira s Vidrićem samo kao starčevićijanac, nego i kao književni teoretičar: o poetici pejzažne pjesme. Univerzalno shvaćenom pejzažu Vidrićevom suprotstavlja svoj, koji sublimira nacionalna i rodoljubna osjećanja. Vidrićevoj težnji za spokojstvom suprotstavlja poetiku duševnog nemira i katarze. Vidrićevom tajanstvu kosmičkog kretanja u pejzažu suprotstavlja dramatična događanja u ljudskoj duši, samo iskazana dinamičkom zbivanja u predjelu: *Votre âme est un paysage Choisi*, kako je rekao Paul Verlaine. I u Vidrićevim pjesmama ima personifikacija, ali u Matoševom pejzažu antropomorfnost je naročito naglašena i još obogaćena sinestezijskim dojmovima. I Vidrićeve su pjesme intimističke, iako ih, kao npr. *Pejzaž I*, gledamo sa stanovite razdaljine, kako se i gledaju titrava impresionistička platna. Naime, pjesnički subjekt u Vidrićevu *Pejzažu I* nije istodobno i protagonist pjesme pa se na prvi pogled može učiniti da je riječ tek o pozitivistički objektiviziranoj ladanjskoj sličici. Matoš, u naglašenom nastojanju da što više individualizira stih, uvodi pjesničkog subjekta i kao protagonista zbivanja u svoj pejzaž. Pri tome on nije tek nazočan u krajoliku, nego ga, dubokim proživljavanjima svoje ogoljene duše ekstatički preobražava. U tom smislu i ono rublje sušeno koje se dvaput spominje u Matoševoj pjesmi ne

3 M. Krleža, *Eseji*, Prosveta, Beograd 1958., str. 107.

treba shvatiti kao dio opisa, nego u ulozi simboliziranja jednog od glavnih programskih načela hrvatske moderne: „Uskrsla su opet vremena gole, nezaogrnutе ljepote“; kako je klicao B. Livadić.⁴

Matoševe pjesme, odgovori na Vidrićeve, dakako, ne opovrgavaju Vidrićevu modernost. Samo, jasnije nego i kritike, iskazuju svu žestinu Matoševa nastojanja da se prema događanjima u hrvatskoj književnosti odredi i književno-teorijski i politički i da hrvatsku književnost svoga vremena, prema katkad i odviše programski – bukvalno, usmjeri sukladno vodećim europskim tokovima.

I za Matoševu *Dona Muerte*, koju I. Frangeš, također posve opravdano, dovodi u vezu s Vidrićevom *Romancom*, teško bi se moglo reći da je „vidrićevska pjesma“. I tu je Vidrićev stih za Matoša poticaj da iskaže vlastito, drukčije, pjesničko iskustvo i da, aludirajući na Vidrićevu poetiku, iskaže vlastitu, ne samo kao drukčiju, no i kao moderniju, usklađeniju s europskim književnim zbivanjima. I odnos *Dona Muerte* spram *Romance* otkriva dva lica hrvatske moderne a autori pjesama, stožerni stvaraoci u tome razdoblju, Matoš i Vidrić, u tome se odnosu potvrđuju i kao književni antipodi.

Matoš – kritičar, o Vidrićevoj pjesmi veli i ovo: „*Romanca* nema osim imena ništa špansko, kastilsko i srednjovjekovno. To je obična lirski kaprica prenesena u maursku Španiju kao što bi mogla biti prenesena u ma koju drugu zemlju gdje vladaju običaji dvoboja“...⁵ Matoš je, dakle, uvijek baresovski želio izraziti u svom književnom djelu nacionalna obilježja zemlje i vremena. Zato je *Dona Muerte*, za razliku od Vidrićeve *Romance*, koja je pjesma o smrti u Španjolskoj, intenciono i programski, sama personifikacija španjolske smrti. Nije opjevan ni Toledo, ni Granada, nego, kao kvintesencija njihova španjolskoga duha, grad smrti (pandan *Smrti – gradu* iz Matoševe novele *Samotne noći*), bodlerijanska prijestolnica truleži i raspadanja, pod vlašću antropomorfizirane smrti, *Velog Inkvizitora*, *Dona Muerte*, španjolska Gospa smrt, po Matošu, čista je personifikacija turobne jeze inkvizicijske Španjolske, nekrofilski vonj španjolskoga srednjeg vijeka.

Matoševa je pjesma kontrastna u odnosu na Vidrićevu i po drugim tematskim određenjima. U *Romanci* se ljubavnica ne suočava izravno sa smrću svoga dragog, nego samo estetizirana slika njezinog sna replicira također estetiziranu sliku smrti viteza. Njemu se u smrti *prosuše bujne vrane kose*, a njoj su u snu *vlasi plavi raščešljani*. Boja krvi vitezove i *crvene usne raskošnika* iz opisa njegove smrti izjednačuju se s ružama iz opisa sna *lijepa Kastiljanke: med ružama sniva na altani*. *Dona Muerte* drukčije je poantirana. Matošev *Huan* (karakteriziran imenom, a ne opisom kao Vidrićev *vitez Leon, miljenik gospa i huriska*), suočava se sa grozotom leša svoje drage. Kao i u Vidrićevoj, i u Matoševoj pjesmi stanje jednog od ljubavnika replicira smrt drugoga. Samo što je u Vidrića replika smrti san, a u Matoša nesvijest. San u Vidrića isto je što i neosviještenost o smrti, a onesviještenost u Matoša potvrda je upravo spoznaje smrti, može se reći čak, vampirskim djelovanjem tijela u raspadanju.

4 M. Šicel, *Programi i manifesti u hrvatskoj književnosti*, Liber, Zagreb 1972., str. 199.

5 A. G. Matoš, *Pjesme Vladimira Vidrića*, u: A. G. *Matoš III*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zora, Matica hrvatska, Zagreb 1967., str. 53.

Vidrićevu neoromantičnom shvaćanju smrti Matoš suprotstavlja svoje bodlerovsko. I kao što je za srpsku književnost, kako je to sam Matoš zamijetio, smrt sa zadahom lešine u opisu Milana Rakića bila nešto posve novo, tako je za hrvatsku književnost Matoševo bodlerijanstvo također bilo novo. Matoš je izabrao španjolski motiv kao Vidrić, i u *Dona Muerte* provokativno ga kontrastirao u odnosu na *Romanču*, prije svega zato da bi ga kao jednu od važnih razlika između svoje i Vidrićeve poetike istaknuo upravo razliku u shvaćanju smrti.⁶ Da bi naglasio ne samo kako prvi u hrvatskoj poeziji smrt gleda na bodlerovski način, nego, još više, kako se i po tome razlikuje od Vidrića. Svoj *gadan kostur* Matoš jest posudio od Baudelairea, ali ga je odjenuo u španjolsku *infantsku svilu* da bi aluzijom pokazao da Vidrić nije dovoljno budno pratio tadašnje najsuvremenije europske književne tokove.

Svoju je zlovolju prema Vidrićevom lirskom portretu *Gonzaga* Matoš s puno kritičkih riječi izrazio i u esejistici, ali i u poeziji. U odnosu na *Gonzagu* ispisao je čak dvije svoje polemičke pjesme: *Sirotica* i *Bogorodica i donator*.

Izazvan, kako je sam to imenovao „glorifikacijom bluda“ u *Gonzagi*, Matoš je Vidrićevoj grešnici *pred zlatnom božjom dveri* suprotstavio svoju mršavu, prozeblu i izglednjelu siroticu *pred mračnim hramom*. I samim tim izborom Matoš je, u odnosu na literarno već istrošeni kliše bludnice, u hrvatsku poeziju unio novu pjesničku modu: opjevavanje siromašne djevojke u slavu koje je Baudelaire u *A une mendiante rousse*, već ispisao rime: *la pauvreté / la beauté*. Pa tako, dok Vidrić likuje nad bigotnim licemjerima, kada njegovu *noćnu kćer* uzme u zaštitu viša sila, Matoš se rastužuje nad patnjama siromašne djevojke kojoj nema tko pomoći. Posve u duhu filozofskih shvaćanja europske moderne, Matoš se zapravo razračunavao s Vidrićevom idejom o božjoj milosti i to pozivanjem na Nietzschea. Bog je mrtav, čudesa nema, svi smo s Matoševom *siroticom* siročići koje je Otac ostavio i prepustio patnji. Vidrićev *anđeo* uzima u zaštitu nedostojnu, a Matošev Krist ni djevojci dostojnoj ulaska u hram ne može pomoći. Smrcu Boga ljudska sudbina nemoći pred bolom postaje i ostaje humanistički dug pjesnikova suosjećanja. Umjesto zaštite Boga, tek pjesnikova suza. Kao suza Baudelaireove mjesečeve melankolije.

Vidrićev *Gonzaga* i Matoševa *Bogorodica i donator* sadrže prividno istu sliku: klerik kleči pred bludnicom, a također, u objema je pjesmama izražen i ironijski odnos spram te slike. Samo, Vidrić se podsmjehuje asketskom svecu i bigotnoj usjedjelici, a Matoš pozivajući se na povijesni primjer, ironizira hipokriziju crkve koja je katkad ornatom svetosti zaodijevala i porok. Tu je implicitna i Baudelaireova ideja: *Madone, ma maitresse* iz pjesme *A une Madone*, ali samo tangentno. Dakle, Matoš, koji nije odobravao što Vidrić glorificira blud, a ironozira askezu, u *Bogorodici i donatoru* ironizira glorificiranje bluda pod krinkom svetosti. U tu je pjesmu i pretočio savjet upućen Vidriću: „Kad je već autor *Pjesama* htio i tu pokazati svoj naprednjački klerikalizam trebao je opisati vulgarniju crkvenu figuru od *Gonzage* i pored nje

6 J. Tomić, A. G. *Matoš i Baudelaire*, Filologija 2, Zagreb 1959., str. 185, veli o ovoj pjesmi „Matoševa *Dona Muerte* po sadržaju ne podsjeća ni na jednu Baudelaireovu, ali je po dugu, potpuno bodlerska.“

iznijeti zanimljiviju osobu od *blijede noćne kćeri*.⁷ Matoš je odista ironizirao *vulgarniju crkvenu figuru od Gonzage* – papu Aleksandra VI., a u odnosu na odista *zanimljiviju osobu od blijede noćne kćeri* – papinu ljubavnicu Juliju Farnese koju je Pinturicchio naslikao kao Madonu.

I Matošev je sonet *Labud* u dijalogu s Vidrićem. Sadrži, ispisan jezikom simbola, cijeli manifest moderne utemeljen na filozofskim razmišljanjima o odnosu Boga i čovjeka te Boga i pjesnika. Taj je sonet u vezi i s Vidrićevim *Jutrom*, kako je to zamijetio V. Nazor, a također i s Vidrićevim *Kipovima*, na što s razlogom upozorava I. Frangeš.

U *Labudu* Matoš aludira na priproste poganske bogove iz Vidrićevih pjesama, Pana i satira. Međutim, znakovito je da se Matošev Pan ne oglašava smijehom kao Vidrićev u *Jutru*. Mrak, muk, nepokretnost u *Labudu* označavaju pomračenje poganskih bogova. Matošev stih: *Dijanin korak steže mramor mlak* najtješnje korespondira sa stihovima iz *Kipova*: *Hladni su bozi ljubavi / I zamiću hladni u tmine*. Treba zapaziti i razliku u nijansi atributa *hladan / mlak*. *Mramor mlak* u Matoševom *Labudu* ne naznačuje tek nijansu sutonskog ugođaja prije potpunog preovladavanja mraka nad sjećanjem na toplotu iščekzlog sunca, nego je taj izričaj u skladu s filozofskim razmišljanjima o polaganom smrti bogova kakva su se odslikala npr. i u Hölderlinovim stihovima o umiranju klasične Grčke.

Vidrićevi se *Kipovi* kupaju u bijeloj lunarnoj svjetlosti prije no što posve zamaknu u tminu s okamenjenim lirama već nostalgичno bivše klasične umjetnosti. Vidrićevo je *Jutro* u sjaju *jutarnje zvijezde* jer ona je osvjetljavala mitski svijet u zoru europske kulture i umjetnosti, djetinjstvo te kulture i umjetnosti u antici. *Jutro* je ispisan u neizvjesnosti očekivanja sunčeve svjetlosti – u nejasnoj slutnji o promjenama koje će uslijediti: *A šumi lug – to ide vjetar / O prvom osvitu dana...* Što će se s kolom koje igra oko Pana dogoditi po izlasku sunca? *Jutro* Vidrićevo jutro je dana posve neizvjesnog za poganske bogove. A *Kipovi* iskazuju sutonsku tugu dana u kome ti bogovi nestaju s okamenjenim lirama klasičnog shvaćanja umjetnosti. O poetici je riječ. Vidrić je tugovao nad gašenjem Helade i helenskog duha. Njegovi *bogovi ljubavi* zapravo su bogovi klasične umjetnosti koju je volio.

Budući da je rasprava s Vidrićem u *Labudu* prije svega zadana na filozofskoj, estetičkoj i poetičkoj razini, aludirajući na Vidrićevu repliku filozofske i umjetničke ideje o sumraku poganskih bogova, Matoš je uznastojao da, umjesto njih, okamenjenih u kipove, detroniziranih modernom, ustoliči kao novoga boga novih poetika umjetnika zavjetovanog ljepoti. Jer mjesec, *hermafrodićska Luna*, nije više u vlasti božice Dijane, kako to i tumači Matoš u *Labudu*. Epifanija mjesečeve svjetlosti u toj je pjesmi objava modernog shvaćanja umjetnosti. Dijana ne vlada više Lunom, jer mjesec je isto što i labud, a labud je isto što i pjesnikova duša. Simbol labuda, živa epifanija svjetlosti, kao i u grčkim eleusinskim misterijama, kao i u francuskom modernom pjesništvu, i u Matoševom označuje snagu pjesnika i moć poezije.

I budući da u mitu labud hermafrodićski simbolizira ne samo mjesečevo, no i sunčevo svjetlo, i u Matoševom se sonetu lunarno i solarno mije-

7 A. G. Matoš, o. c., str. 56.

šaju. Labud je hermafroditiski simbol u kome Leda i njen božanski ljubavnik tvore jedno. Pa se tako izjednačuju ne samo *labud*, *mjesec*, *mjesečeva gruda*, *pjesnikova duša* i *goli bog*, nego i *sunce*, *zlatna šajka*, *Leda*. Sve ove nominacije odnose se na isto: na poistovjećenje umjetnika i njegova djela, čeda i čuda njegove duše. Labud i Leda, umjetnik i njegovo djelo, u Matoševom su sonetu simboli za epifaniju svjetlosti nove, moderne umjetnosti. U kojoj je mjeri *Labud* programska pjesma uvjeravamo se i čitajući npr. ove riječi M. Dežmana: „Ljepotu vidimo kako se diže kao sunce u zoru. Duša naša potresena slikama, osjećajima, što su se polako ušuljali u čuvstvo naše, svladana je i omamljena, mi naslađujući se kličemo svom snagom: evo umjetnine!“⁸ Kao da Matošev poklik u poanti *Labuda: O Ledo, divna Ledo!* gotovo ilustrativno korespondira s Dežmanovim manifestima: „Evo umjetnine!“ Svakako, oba usklik, i Dežmanov i Matošev, odnose se na isto.

Ovaj aspekt intertekstualnosti Matoševa pjesništva u odnosu na Vidrićevo dokaz je kreativno plodne književne komunikacije među najistaknutijim piscima hrvatske moderne i dokaz da se inauguriranje novih književnih pogleda i programa u tome razdoblju ostvarivalo ne samo u odnosu na povijesni književni kontinuitet, nego, čak veoma intenzivno, i u odnosu na ostvarenja koja promatramo kao integralni dio korpusa istoga pravca. Svoju je pjesničku samosvojnost Matoš izgrađivao, boreći se za moderne europske ideje, ne samo u suglasnosti sa stvaralačkim programima istaknutih svjetskih i hrvatskih modernista, nego i osporavajućim iskazom, uz sve priznavanje njihova pjesničkog dara i vrijednosti njihova djela. Kako to i svjedoči odnos spram Vidrića.

⁸ M. Šicel, *Programi i manifesti*, str. 153.

FILOZOFIJA JESENI

O 100. OBLJETNICI SMRTI ANTUNA GUSTAVA MATOŠA – NAŠEG TROSLOVNOG BUNJEVCA

Poslije duge, naporne, „mučki“ olovno teške šutnje, evo me ponovno iznad A. G. Matoša. Našeg bunjevačkog troslovca. A. G. M.! Ponoć prošla. Jedna ura, uskoro se „pomiče“ vrijeme unaprijed, *cagere* okrećemo – unaprijed! Palim cigaretu, za 360 stupnjeva u smjeru općeg napretka i demokracije. Cigaretu, dim, kava. Čitam, pišem. U glavi se mota E. A. Poe. „Gavran“, pritisnuo misli. Ponavljam prvi stih Poeove poeme: *Ponoć jednu dok pun briga, blijed, umoran, bdjeh vrh knjiga*. Već duže vrijeme bdim nad A. G. Matošem. Razapet između gavrana i vrane, vrbe i jablana, olova i svemira, sav u oblacima. Nevolja, bolje i bliže briga, kako naći centar, koji izbor učiniti, oslonac tražim, polugu imam. Sam tekst. Pitam se kako ih iščitavati; semantički, što često skončava u naivi, pukoj denotaciji, (s obaveznim pitanjem: što je pjesnik htio reći) ili kritički analizirati. Dugo sam se lomio o čemu pisati. O poeziji, kritici, putopisima, pričama, polemikama, ne ide. Natura se ideja da pišem o „oblacima“, o njima bi se mogao napisati esej, na to me usmjerava tekst Ive Frangeša, ali odustajem; isti tekst nudi naputak da pišem o Matoševoj poeziji. Uzimam teku, s bilješkama, u koju unosim misli, ideje, usputne asocijacije... Mali sinopsis o Matošu. Opredjeljujem se za jednu pjesmu. Predmet moga bavljenja bit će pjesma „Jesenje veče“. Ponovno cigareta, u oblaku dima nazirem lik A. G. M.-a, u karikaturi, u tom „vokovizuelu“ vidim njegov temperament i karakter. Ivo Andrić je zapisao: *Jedini od svih on je gospodar riječi. On se njima igra kao djeca kamenčićima, njima truje i dariva i ranjava /.../ njima daje – lakoćom žonglera – sve skale mišljenja i osjećanja; on nije nikad nekazan, skiciran, jer ima na skladištu riječi teških kao kamen i lakih kao perje; uvijek je doslovno kazan, oštro ocrtan, jasno koloritan. Biti Matoš znači ne biti nikada dosadan, jer njegove knjige nisu od roda nerazreznih i njegovih feljtoni su praznična stvar... Matoš ima često krivo, ali ga se ne može tući istom logikom kao i obične građane, jer on ima grandiozno krivo. Njega je tako lako pobiti da se to ne može.*

Nova cigareta, pitam se koja? Palim se na pjesmu!

JESENJE VEČE

*Olovne i teške snove snivaju
Oblaci nad tamnim gorskim stranama;
Monotone sjene rijekom plivaju,
Žutom rijekom među golim granama.*

*Iza mokrih njiva magle skrivaju
Kučice i toranj; sunce u ranama
Mre i motri kako mrke bivaju
Vrbe, crneći se crnim vranama.*

*Sve je mračno, hladno; u prvom sutonu
Tek se slute ceste, dok ne utonu
U daljine slijepe ljudskih nemira.*

*Samo gordi jablan lisjem suhijem
Šapće o životu mrakom gluhiem
Kao da je samac usred svemira.*

Uzimam Poea, listam esej „Filozofija kompozicije“.

Struktura pjesme i kompozicija pjesme „Jesenje večer“ provedena je matematički precizno, po uzoru na zlatni rez, koji otvara neprozirnost pjesme (općenito, njenu tajnovitost) i daje iracionalnu dimenziju, beskonačnog razumijevanja i tumačenja. „Gustika“ (Gustav, op. a.) je na pjesmi dobro poradio, tesao, brusio i „paorski“ orao. Pretpostavljam kao E. A. Poe na „Gavrane“. Poe pripremu naziva *desideratum*, (vidjeti esej „Filozofija kompozicije“). Matoš je odredio dužinu pjesme, opredijelio se za sonet, zahtjevu formu, zatim za motiv, motiv nije jesen na što upućuje naslov. Motiv je smrt, točnije umiranje, sjeta, monotonija. Ugođaj, dojam, mora zadovoljiti i čitatelja i kritičara, stvoriti atmosferu i situaciju gdje se misao, zvuk i smisao održavaju u harmoniji ontološki preklapaju. Jesen, ne kao godišnje doba, već psihička slika jeseni, atmosfera jeseni. Zatim, ritam i rima, koje je stavio u funkciju estetsko lijepog kao lijepog. Koristio se dugim i kratkim konotacijama, tako da pjesmu možemo čitati kao posebnost, ali ona se uklapa i u cjelinu, organski se naslanja na cjelokupan Matošev opus. *Brigovao* je o bojama; pjesma je simfonija kolora, mali muzej impresionizma, asocira na V. v. Gogha, na njegovu posljednju sliku „Čempresi“. Na slici usamljen čempres, u pjesmi samotna jablan, kod Gogha cesta i zbunjena čeljad, ranjeno sunce, probijaju se kroz sumaglicu; kod Matoša žuta rijeka po kojoj plivaju sjene, ti slijepi ljudski nemiri. Prvim i posljednjim stihovima pjesma determinira smisao sadržaja predmeta pjevanja, i određuje bazični ritam. Ritam „uhićen“ mekim samoglasnikom O (Olovo) na početku pjesme, a na kraju samoglasnikom A neodređenim, posljednjim slovom pjesme. Tvrdim, gordin, vokalom R, ritam se provlači i razvija kroz cijelu pjesmu (svemiRa). Vodio je računa o opoziciji, inverziji i prekoračenju riječi. U prvom stihu

Olovne i teške snove snivaju i posljednjem stihu **Kao da je samac usred svemira**, dijagonalno dugačkom konotacijom, u opreci su olovo i svemir, krug je zatvoren, vjerom u vječnost, beskonačnost u odnosu na Boga (vidjeti M. Buberu, knjigu *Ja i mi*). Olovo je konkretan neživ predmet, svemir je apstraktan pojam, bivstvujuće nalazi tek u svijesti čovjeka, po značenju su na velikoj udaljenosti. Ni u prvom ni u posljednjem stihu nema subjekta, načinjena je inverzija. U drugom stihu se javlja subjekt, „oblaci“, a u posljednjem stihu „jablan“. Riječi „oblaci olovni“ daju novu tenziju. U sintagmi „sunce u ranama“, koje se kroz oblake i maglu probija, sunce biva povrijeđeno. Ranjeno sunce motri na toranj i kućice. Vrbe se crne crnim vranama. Stih je višeznačan. Crna boja se javlja tri puta, prvi put „crneći“, drugi put „crni“, i treći put, imenicom vranama; vrane su same po sebi crne, a vrba je vranama „nakícena“, kontrapunkt je to jablanu koji biva gord, grješan, a vrbe su krotke. Posljednji stih soneta je krucijalan, **Kao da je samac usred svemira**. Vrbe – simbol žalosti, nakícene vranama unose sjetu, tjeskobu, melankoliju u sadržajni smisao pjesme. Posljednji stih sugerira mi usporedbu s čuvenom haiku pjesmom Bashoa:

*Prastari ribnjak
Jedna žaba uskoči
Zvuk vode.*

Kako je jablan sam i gord, ljudska osobina koja personificira čovjeka u svemiru i njegovu prolaznost, kod Bashoa je također u pitanju odnos čovjeka i svemira, prastari; izvanvremensko vremenski, skok žabe i zvuk vode, remeti ravnotežu kozmosa, to *talasanje* vode ostaje negdje u kozmosu registrirano, zabilježeno, moguće u nekom kristalu ili kozmičkom kompjutoru – Bogu! Mnijem da je cijela pjesma „Jesenje veče“ satkana kao haiku poezija, od minijturnih opjevaka, poput biser đerdana, nanizanih na tijelo ljepote po sebi a za nas, kao još jedina preostala nada za spas svijeta. Oprimjerimo:

*Olovne i teške
snove snivaju oblaci
nad tamnim gorskim stranama.*

Od trenutka kada sam pomaknuo *cagere* na satu, ne znam koliko je sati. Vidim, sviće, čuje se ptica poj. Čitam T. S. Eliota, „Četiri kvarteta“: „i vrijeme prošlo i vrijeme buduće možda je prisutno u vremenu sadašnjem“, ne znam koliko je sati, sve je u općoj odsutnosti, tek bludna prisutnost, opominje neumitno da vrijeme teče, odnosno prolazi kroz klepsidru tijela, mada je pjesma „Jesenje veče“ temporalno statična, korijeni u vječnosti lijepog. Radio javlja pet sati. Znači, izvjesnost se lakše podnosi. Ostao sam bez cigareta, utješno. Ovog ranog proljeća za zajuttrak, „Jesenje veče“: *Olovne i teške snove snivaju ... Kao da je samac usred svemira*. Duhovna infuzija, doživljaj traži doživljaj, traži oduška stoga ponavljanje, treba doći

do daha, ohladiti doživljaj. *Olovo*, prva riječ prvoga stiha i posljednja riječ u posljednjoj kitici *svemir*. Unose nemir u dušu. Ekstremi, suprotnosti se dodiruju, kad tad ali se dodiruju, privlače: nema zdravlja bez bolesti, nema ljubavi bez mržnje, nema života bez smrti, nema da nema bez da ima. Žablja logika. *En passant*, svojedobno sam naizust znao preko dvije tisuće neodređenih integrala, na početku mog pjesnikovanja, sada jedva znam tablicu množenja, možda otud pišem kritiku. Kompjutori i ostala skalamerija *ubudila* zahrđane moždane vijuge, do smrada. *Olovo* i *svemir* se kod Matoša jedne jesenske večeri dodiruju, ne znam koji je to odnos, kao gavran ponavljam: *Never more!* Kako ovu enigmu riješiti u zbilji, oni se osim u pjesmi dodiruju jedino još u svijesti. Ponovno čitam „Jesenje večer“ i mada znam napamet ipak čitam, kontrast bjeline papira i crna slova, ritam za oko, daju novi začim, sol zemlje soli, cijelo tijelo treperi, poput brige drhturi. Brigaju me riječi: toranj – vrbe – vrane – jablan. Odmor, censure radi, odlazim na jezero. Kako je jutro jutros poslije jesenske večeri u proljetno jutro lijepo, a tek na Paličkom jezeru. Graktanje galebova pritiska nesretni gavran što se spusti na kip Paladina i grakće „Nikad više, samo to i nikad više“. Gugutanje grlica, a crne vrane se crnilom crne, sjetim se da gavrana godinama nisam vidio, da li ih uopće još ima, moram otići u ZOO. Na drugoj obali sunce jutarnje okupalo nekoliko bijelih salaša, četiri tek olistala jablana gordo se rugaju vodi jezera, prkose nebu, upravo se čuje zvono obližnje crkve. Nedjelja, trebam na misu! Izmoliti nekoliko pokajanja za A. G. M.-a, za ovozemaljske grijeha, ako ih je bilo.

Doživim punim plućima (sinestezija), dogodim se sam sebi s: A. G. Matošem. E. A. Poeom, V. v. Goghom. Poredali se u duhovnom doživljaju tri troslovca. Eto to je to i nikad više. Doživje puninu sebe. Vraćam se, sjedam opušten, lakši za novo iskustvo, uzimam knjigu, E. Fromma „Zaboravljeni jezik“, čitam: „Ako je istina da je sposobnost čuđenja početak mudrosti, onda je ta istina žalosni komentar mudrosti modernog čovjeka. Ma kakve bile prednosti visokog stupnja našeg obrazovanja, mi smo izgubili talent da se čudimo“. Izgubili smo u sebi sami sebe. Čutim da sam našao izlaz i neko neodređeno rješenje, gore nanizanih riječi. Simbolički vrba predstavlja ženu, jablan muškarca, toranj ih veže u vezu, poslije učinjenog grijeha, nakon ugriza u jabuku ih spoji, muško i žensko spoji, za vijek vijeka spoji. Vrane smo mi, slika modernog čovjeka, čovjeka bez moći čuđenja. Reći ćete s pravom, kada je Matoš pisao sonet to nije imao ni na umu ni na drumu. U pravu ste, odnosno samo djelomično, moguće da je i o tome mislio, no jedno je sigurno: on sonet nije pisao sebe radi, već nas radi, u tom odnosu pisac, tekst, čitatelj. U tom odnosu Ja – Ti krije se draž ljepote postojanja. Poezija otkriva nove zone ljudskog postojanja – ona je tubitak tubitka. Jutros doživjeh ljepotu psihe prirode, damar i bilo pejzaža. „Jesenje večer“ izaziva u meni buru asocijacija, Matoš, rekao sam, mora se čitati kroz cjelokupni opus kako bi se shvatio stih, riječ... Povodom opaske Fromma o čuđenju, A. G. M. je početkom prošlog stoljeća zapisao na istom fonu: „Sve je to žalosno i ne služi na čast modernoj civilizaciji, jer tako dugo neće biti pravoga napretka dok moralna reforma, dok moralna kultura ne postane pravim i najvažnijim

pitanjem vremena". A mi smo se za početak zaboravili čuditi. Ravnodušnost, bezvoljnost, nepostojanje želje za borbom, sivilo duha uz žutu monotoniju. A tek MORALI!

Vraćam se prvome stihu: *Olovne i teške snove snivaju*. Stih duhoprazno visi. Riječ „olovo“ je konkretan neživi pojam. Riječ „teške“ je taktilan pojam, vezan za gravitaciju. A sintagma „snove snivaju“ mentalni je proces, s duhovnom određenošću. Pristupimo stihu sintaktičkom analizom jer „prosuditelju pjesništva veliko je pomagalo istina što svaka riječ nešto znači. Ali je i zamka. Tako što sve nešto znači još ne znači kako znači i štogod pjesnički primjereno ili vrijedno“ (T. Ladan). Sintaktički promatrano, riječ olovo je prirodni element, srebrnasto siv metal, krajnji produkt raspadanja radioaktivnih elemenata itd. Ni trunke poezije, puka denotacija. Stavljajući olovo u odnos sa svemirom, a Matoš je dijametralno u pjesmi preko sunca i oblaka majstorski povezao: prvu i posljednju riječ soneta, olovo u srazu sa svemirom konotira „grobnicu“, jer „Pb“ (*kem.*, olovo) je krajnji produkt raspadanja uranija, torija... Sve skončava u svemiru, možda je smisao svemira olovo, u tom *sljedoredu* nameće se pitanje o postojanju ili ne postojanju Boga, ako Boga nema i ovo pisanje je upitno, ako Boga ima, onda je pisanje nagrađeno samim trudom i naporom pisanja, i čin stvaranja je dopuna egzistiranja čovjeka s nadom i vjerom. (Uzeo sam olovo za primjer, s obzirom na to da se rijetko javlja u pjesničkim tvorevinama, pogotovu ne na tako istaknutom mjestu u pjesmi). Došli smo do konotativnog značenja riječi olovo u pjesmi „Jesenje veče“, a znači – grobnica. Kratkom konotacijom sa sintagmom „snivaju snove“ priziva, nolens – volens, S. Freuda. Snovi su ispunjenje iracionalnih strasti, nečeg potisnutog, podsvjesnog i traže put ka razumijevanju. Dugom konotacijom u posljednjem stihu i s posljednjom riječju „svemira“, pjesma dobiva gustoću i puninu. Da li svemir preko oblaka u olovu sniva nas ili svemir snivamo mi? Od olova do svemira ocrtava se ljudska konačnost i prolaznost trajanja u raspadanju. Nameće se pitanje što je stvarnost i pitanje o postojanju ili nepostojanju Boga. Kineski pjesnik prikladno pita: „snivao sam prošle noći da sam bio leptir, a sada ne znam, jesam li čovjek koji je snivao da je leptir, ili sam možda leptir koji sada sniva da je čovjek“. Radi objašnjenja i razumijevanja ljepote i složenosti značenja i bogatstva smislova soneta, parafraziraj ću sentencu iz Talmuda: „neshvaćena i nedoživljena pjesma nalik je na neotvoreno pismo“. Po Heideggeru, poezija je ispred i iznad filozofije i znanosti, za njega je jezik kuća bića. U Starom zavjetu čitamo: „U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše kod Boga“. Ontološki, čovjek je dan u odnosu koji se uvijek nekako odnosi. I sam je odnos. To može biti i jest Bog. Kroz poeziju, njenim doživljavanjem i interpretacijom proširujemo horizont razumijevanja bivstvujućega uopće i tako se u vremenu pitamo o smislu bivstvovanja. Koliko se trudimo da u odnosu Ja – Ti – Ono budemo odnos koji svoju egzistenciju *briguje* kao brigu življenja. Prvo smo se zaboravili čuditi, o moralu ne bih, o poeziji malo, bolje ni malo ne *brigamo*, čovjek je prestao sam sebe zamjećivati, iskidao se i popunio prazninom. Frustriran, obolio je kugom koju zovemo brzina, pojava koja se širi brzinom „C“. Brzina je njegov krvotok!

U eseju o umjetnosti naslovljenom „Ples Riječi“ Matoš o Bogu piše: *Tužni smo jer umiremo. Još bi bili tužniji da ne možemo umrijeti. Tužni smo jer smo ljudi. Još bi bili tužniji da smo bogovi. Bog može sve, ali ne može kao čovjek sebe ubiti, uništiti, pa ne može li to Bog, ne možemo jamačno ni mi u nadi da je baš užasan krug simbol ljubavi, prvog i jamačno jedinog prazakona tog svijeta, tog svijeta privlačivosti.* Vidimo da moje dovođenje u vezu Boga i pjesme „Jesenje veče“ ima utemeljenje. Dio je veći od cjeline, a cjelina ostaje cjelina u dijelovima.

O ritmu i rimi kod Matoša bilo je dovoljno riječi. Ukratko, ovdje su ritam i rima u skladu i tijesno su povezani sa sadržajem pjesme. Zvučnost i ljepota stiha dolaze od smisla koji imaju riječi. Ovdje zvuci svoju važnost ugrađuju u sastav smislenih jedinica stiha i u direktnoj su vezi sa samim doživljajem. Ritam ne remeti rima (što se četo događa kod mnogih pjesnika, odnosno rima je sve i sva, a nisu u skladu te se razilaze). Kod Matoša je rima u funkciji ritma pjesme, ima je ali je nenametljiva, sordinirana.

Možemo se pitati, otkuda na početku ogleđa E. A. Poe i „Gavran“. U pismu V. Lunačeku, Matoš piše: „Poe: da, od njega sam najviše nekada učio, naročito preko Baudelairea. Čovjek moje kulture ne može mnogo profitirati od...!“

Napisah ovo uz 100. obljetnicu smrti A. G. Matoša, ne i umjetnika AGM. Njegovi tekstovi, pisani i promišljeni prije stoljeća, svježi su, puni i žive „današnjicu“ kao da su pisani jučer, osjeti se pjesničko-boemski miris vina i tinte, s okusom pjesme.

Na kraju, *Ja imam ružu, prastaru i suhu, u žutoj staroj knjizi: „Ogledalo temelja, virae, i zakona katolicsanskoga, to jest Sveto Pismo iliti jezgra svih događajah... godine MDCCLIX... (/.../ otac fra Emerik Pavics). U staroj dobroj toj bunjevačkoj knjizi je, među inim, staračkom rukom zapisano: „Milička, drago moje dite, umerla je 1875, maja 20-toga, u 18. god. mladosti svoje...“*

Ja imam ružu, prastaru i suhu, u staroj dobroj knjizi, sa starim, čudnim mirisom... Ja imam komadić starog, pokojnog proljeća u staroj, pobožnoj, djevdovskoj kupusari (AGM, Proljetna časkanja).

HOLOCAUSTUM DIVINI AMORIS – ILI, KAKO DA VAM KAŽEM, OPET FURTIMAŠIMO!

00_ Kako se pišu putopisi?

Kada započinje pisanje i tko i zašto piše? Ova pitanja pogotovo postaju zamršena ako se zapitamo kada počinje put-opisanje. Da li onda kad započne taj (opisivani) put ili kad se završi. A kad se put završava? Da li onda kad počnete o njemu pisati, ili kad ga se počnete sjećati ili kad ga počnete planirati odnosno projektirati u budućnost. Da li se piše na putu ili poslije puta. Na jednoj strani Kerouac, na drugoj Sebald ili *Bruce Chatwin* i mogli bi redati još dugi niz imena. Mogao bih pjevati pjesmu, mogao bih pričati priču, mogao bih misliti i promisliti esej ili studiju i mogao bih, prijatelju moj, urliknuti putopis, saplesti se o rukopis na putu, prošaptati put, sakriti redosljed, izgubiti se na raskrižju glagola, skratiti vrijeme, učiniti nepoznatim ono što je poznato ili poznatim ono što je nepoznato. Putovati čitajući, čitati putujući. Treba razlikovati knjige koje se čitaju na putu od knjiga koje na putovanje tjeraju, tako je rekao André Breton, a zemljak mu Michel Butor, koje desetljeće kasnije dodaje: „Putujem da bih pisao“.

Noću i kriomice, ispod sjenkine sjenke, da li se tako pišu putopisi?

01_ Putopis je književni žanr, zar ne?

„Putopisno pripovedanje ne stvara zaplet na način kako se to dešava u romanu, jer je u temelju putopisa simultano iskustvo objekta i njegovog opisivanja, što iziskuje da se pripovedač javlja kao 'otkrivalac' tog objekta: 'literarnost' putopisa pre svega ima veze sa onim ko govori, a tek potom s načinom na koji govori. Shodno ovakvom razumevanju, u putopisu nije reč o unutrašnjoj fikciji koja proističe iz mitosa, već o spoljašnjoj fikciji utemeljenoj na institucionalnom odnosu pisca i pišćevog društva u kojoj prepoznavanje tema (a ne zapleta) ima presudan značaj.“¹

¹ Vladimir Gvozden, „Sve ono što je materijalno: uvod u politiku putopisa“, *Pravo i društvo*, 2012., br. 1.

02_ Matoš putopisac?

Gdje i kada se rađa Matoš putopisac? Poslije bijega iz petrovaradinskog zatvora, dokopavši se Beograda, na sigurnom ali bez posla i bez neke jasne vizije što će u budućnosti raditi, što će biti i od čega će živjeti, Matoš piše opširno pismo bratu Leonu u listopadu 1894. godine i tu pripovijeda niz tipičnih putopisnih slika.

Beograd je srpski Pariz, ogledalo duha i napretka srpskog. Položajem je iza Stambola i Kotora drugi grad na Balkanu. Tvrđava, nekadašnji Singidunum, Alba Bulgarica, Belogradum, Balegrada, Batel-Djehad /kuća vjerskih ratova/ leži baš na brdu, što se pruža od utoka Save u Dunav. Oko tvrđave niže se u duguljastom polukrugu od Save do Dunava varoš. Kad sam plivajući Dunavom željno motrio tu bijelu varoš i nepomično bludio pogledom od zelene Avaline čube do vizantskog tornja na konaku, najviše mi je imponovao zapad beogradski: stara, siva tvrđava, pod kojom se proslavio Sibirjanin Janko i Ivan Kapistranin; o čijoj starini priča rimski bunar, Kara Mustafin grob i Nebojša kula, u kojoj je trunuo za srpsku slobodu Jevrem Obrenović... Tek što stigoh u Beograd, našo se na najvišem zidu gornjeg dijela tvrđave. Bože, koja divota! Podamnom ljubi naša Sava zelena Dunaj modri /bolje: mutni/, u stobojnom traku.

Na dunajskim se brežuljkom prosule bjele kuće zemunske – za mene vječni memento! – a divna ravnica srijemska i banatska kao da se smiješi svojom zelenom ubavosti! Eno, u daljini kao da titra Fruška gora, kao da pozdravlja mrki Topčider i one modre brdine, što se tiskaju sve do Beograda, bjelog đerdana oko tvrđave, te sredovečne kokete! – Zanesoh se, a moj začarani pogled bludi tamo za one oblake, tamo na zapad; onamo, gdje mi osta sve milo i drago. Suzama se orosiše oči!

Stranstvovanje, dezerterstvo, čežnja i neizvjesnost – to u Matošu probudi putopisca. On u jednom tekstu koji nije namijenjen za objavljivanje kroz niz opisa kao da se pokušava ukorijeniti u Beograd i postaviti relaciju prema onom gdje nije, a volio bi biti, on zapravo govori s mjesta na kome nije o mjestu na kome jest, istodobno želi stvoriti krug onih koji s njim zajedno sudjeluju u tom novom nizanju slika koje trebaju predstavljati novo ukotvljenje, smiraj. Kao nevoljki nomad koji je kročio u pustinju stranstvovanja Matoš hoće pisanjem posvetiti mjesto na kome se nalazi, hoće ga oplemeniti znakom literarnim, specifičnim narativom. Šest godina kasnije on će formi pisma kao literarnog okvira za reportažu, feljton i putopis dati dostojanstvo pišući neumorno iz Pariza, Münchena, Ženeve, Beograda, literarna pisma za mnoge časopise diljem južnoslavenskih jezičnih granica, od sarajevske *Nade* do zagrebačkog *Obzora* ili *Hrvatskog prava*.

Matoš je putopisac u užem smislu riječi, jer kako kaže Dubravko Jelčić u komentaru XI. knjige *Sabranih djela Antuna Gustava Matoša*: „Jer putopisa ima u svim njegovim knjigama izuzev triju izrazito novelističkih², i to

² Za života Matoš objavljuje samo tri knjige novela: *Iverje* (1899.), *Novo iverje* (1900.) i *Umorne priče* (1909.)

zapravo putopisa u užem smislu riječi; dakle ćemo ih naći još u *Ogledima* (1905.), *Vidicima i putovima* (1907.), *Našim ljudima i krajevima* (1910.), *Pečalbi* (1913.) i *Dojmovima*.³ Štoviše, upravo su i najbolji Matoševi putopisi ušli u pojedine od navedenih knjiga, što je i razumljivo: pisac je komponirao knjige od najboljih tekstova.⁴

03_ Kod nas je furtimaštvo u modi

*Kod nas je furtimaštvo u modi, pa sam i ja učinio nješto furtim, i to bi te možda moglo zanimati više od izmotancije izvjesne gospode. Kako znaš, već dosta godina živim daleko i to samo zbog toga što sam virtuoz u žviždanju. U Hrvatskoj, zemlji slobodnoj, dopušteno je sve, ali moja strast za ležernim fićukanjem uzela je toliko maha, da su neke naše građane zaboljele uši, dok druge obuže griješna strast plesanja kao flegelanate ili slušaocce roga Obrenova. I zbog fićukanja padnem u tamnicu, a da ne pomjerim pameću, odem u svijet, puneći ležernim melodijama tužnu putanju Dantea, Dositeja, Orsata Pucića i Kvaternika.*⁵

04_ Imaginarno putovanje ili novi furtimaš u Zagrebu

Prva verzija putopisa objavljena je u *Obzoru* u pet nastavaka od 24. rujna do 29. listopada 1905., a dvije godine kasnije u knjizi *Vidici i putovi* pod nazivom *Kod kuće* objavljen je stilski dotjeran i nešto skraćen tekst.

Putovanje se odigralo u ljeto 1905. godine. Krajem lipnja Matoš kreće na ilegalno putovanje, prvi put poslije bijega vraća se u Zagreb (25. 06. 1905.). Dezerter za kojim je još potjernica na snazi u Zagrebu ostaje skoro tri tjedna. Po povratku u Beograd pritisnut besparicom prionu na posao. Uzima pomoć od 50 kruna od Antuna Benešića iz Iloka, književnog druga koga je upoznao upravo u Mitrovici Srijemskoj vraćajući se u Beograd s tog zagrebačkog inkognito boravka, i obavještava ga o sljedećem:

Sutra-prekosutra nadam se završiti nacrt svog posla – možda najboljeg što ga imam. I vas će zanimati, jer sam upotrijebio svoje posljednje putovanje. Kosor se već za mene pogodio kod Obzora ali se bojim da će me, po običaju, okljaštriti.

Ovo piše u Beogradu 4. kolovoza 1905.

Isa Velikanović (1869.-1940.), izdavač i književnik iz Srijemske Mitrovice, piše jednu memorabiliju na susret s Matošem te 1905. i objavljuje je u časopisu *Književnik* u Zagrebu 1928. godine, dakle 23 godine kasnije; nazvao ju je *Prvi povratak dezerterov*:

„Bilo je to ljeti godine 1905. Janko Veselinović, prijatelj Matošev i drug

3 Ovi posljednji ne nalaze za života Matoševog oblik cjelovite knjige nego tek 1938., kao VI. tom *Sabranih djela*.

4 *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, svezak XI., JAZU i Liber, Zagreb 1973., str. 349.

5 Ovo je početak putopisa *Imaginarno putovanje ili novi furtimaš u Zagrebu*, objavljenog u *Obzoru* 24. rujna 1905. godine. Ovdje ga navodimo (kao i sva Matoševa djela) prema izdanju *Sabranih djela* iz 1973. godine Zagreb (nakladnici JAZU, Liber i Mladost) svezak IV., str. 316.

iz Dardanela uputi se teško bolestan u svoje selo Glogovac kod Šapca, u roditeljsku kuću, gdje će za kratko vrijeme i da izdahne dušu. A Janka doprati na posljednjem povratku u zavičaj i drug njegov Matoš.⁶

Primakavši se tako austrougarskoj granici u Mačvi, granici koja je tu bila krijumčarski propusna prijeđe inkognito Savu kod Šapca (noseći sa sobom pasoš srpskog socijaldemokrate Dragiše Lapčevića kao svoj) prebacivši se u selo Klenak i zatim pješice do Srijemske Mitrovice, a odatle pod okriljem noći, večernjim vlakom, u Zagreb.

05_ Pisati putopis od kuće

Tekst *Kod kuće* strukturiran je s jasnom aluzijom na Gundulićev ep *Suze sina razmetnoga* iz 1622., dakle podijeljen na poglavlja koje autor naziva *plač...* (kod Matoša su četiri *plača*, a kod Gundulića tri). Na taj način autor ironijskim otklonom zapravo konstruira putopisni pripovjedački subjekt, to je razbludni sin koji se vraća kući i kaje se. Naravno, kod Matoša je ovo igra koja nema ništa od kajanja ali ima na momente istinskog rodoljubivog zanosa, mnogo jetkog humora i satiričnih momenata i fantastičnih pasaža. Ali ono što je interesantnije za ovaj spis to je da on predstavlja jedan obrnut putopis, naime on je putopis po domovini koja je izgubljena stranstvovanjem i koja se kroz to putopisanje može ponovno zadobiti, ali samo furtimaški, kriomice, kroz krabuljne igre teksta. Naročito je zanimljivo pratiti Matoševu redakciju teksta dok ga je pripremao za knjigu *Vidici i putovi* – tu se jasno vidi kako je za dvije godine spisatelj postao svjestan unutarnje intencije samog teksta/putovanja.

06_ Putovanje – to je poezija moderne civilizacije!

Ovo je programska rečenica. Modernost i Civilizacija, koje čini se treba pisati velikim slovima, povezuju se jednom riječju: putovanjem. Što je putovanje, to je pitanje na koje je teško odgovoriti danas; ono je sve i nije ništa. Ono je turizam, reklama, bilbord. Ono je gomila nepovezanih fotografija, razbacanih po društvenim mrežama, ono je televizijski upakiran vodič po egzotičnim krajevima prepun stereotipa i globalističkih perspektiva. Ili možda kao što reče Michel Butor:

„ ... putovanje, na izvestan način, za mene predstavlja pisanje (najpre zbog čitanja), a pisati znači putovati.

Ako se to srodstvo, manje ili više, uvek osećalo (pomislimo samo na Rableova i Montenjeva rimska putovanja), u epohi romantizma se ono najbolje pokazalo, naročito u Nemačkoj i Francuskoj. Svi naši pisci odlaze na put. Putuju u Italiju ili na Istok, a objavljujući rukopis, snabdevaju nas neprocenjivim skladom svedočanstava i razmišljanja.”⁷

6 Navedeno prema *Sabrana djela*, 1973. Zagreb, svezak IV., str. 315.

7 Mišel Bitor, „Putovanje i pisanje“, *Polja*, br. 455, 2009.

Putovati i pisati, pisati i putovati to je jedan te isti put životodavne aktivnosti koja svu energiju, tjelesnu i duhovnu, unosi u formu i ritam. Ritam koraka, postaje ritam rečenice, zvuk je oblik, slika se pretapa u niz grafičkih znakova polisemično se množeći u asocijacije koje zaista grade kulturološke impresije visokog ranga. Putopis za Matoša nije samo još jedan od mnogih književnih žanrova u kojem se iskušava njegova erudicija i jezični talent i u kome služi pragmatičnom bogu zvanom honorar i novčani predujam, već jedno od glavnih područja njegovog književnog istraživanja. **Put-opišući on biva piscem, putujući on ostaje i opstaje kao pisac.** Ono što od putopisne proze za života objavljuje u knjigama brižljivo su komponirane strukture od tekstova već objavljenih u publicističkoj periodici, ali suptilno stilski dotjerane i nemalo mijenjane. Tu se može pratiti promjena stila i gradnja autorske namjere. Matoš stoji na početku XX. stoljeća kao uvjereni poštovatelj puta kao sredstva za izgradnju kulturološke biti čovjeka. Put je širina i preobražajna promjena nasuprot našim provincijskim uskogrudostima, usukanostima u dosadu i nepomičnost. Put je kretanje svim sredstvima tjelesnim i duhovnim. I to je kod Matoša konstantni moment stalnog prelaska i igre između duhovnog i materijalnog, između činjenice i impresije, između kulturološkog i ideološkog fakta i pjesničkog afekta. Jer putovati i o tome pisati može se samo ako se sklopi savez između tjelesnog i duhovnog i ako se stvari tumače kroz kretanje a nikako kroz statičnu, zamrznutu sliku.

07_ Izgubiti se bez adrese

*Tko nije barem jedared mjesečno zaželio otići, iščeznuti, izgubiti se bez adrese ma kuda, naročito kod nas, među tim uzanim zidovima s indiskretnim ušima, u tim pretencioznim palankama gdje jedan drugome zaviruje u jetra, gdje caruje dosadnost, gdje su dosadni ljudi bez izraza, kuće bez fizionomije, razgovori bez duha, mjeseci bez novca, pa se zijeva u zadimljenim kavanama i bulji na blatne, kišljive, dosadne kao nedeljno provincijsko popodne ulice, pune svih sivih svakidašnjosti i oskudjevajući tek neobičnošću.*⁸

08_ Bilježnica XIX (Zagreb – Rim, jesen 1913. godine)

Prispio u Rim u petak, 7 s. izjutra, 17. X. 1913. spavao kod Borkovića u Zavodu sv. Jeronima, 18. X. uzeo stan na III katu 79 Giocchino Belli. Putem mijenjao voz na Rijeci, u sv. Petru, Trstu, Mestrima, Bolonji.

Čita Burkharta, Stendhala, Leopolda, Rankea i pregršt literature o spomenicima u Rimu. Pripreme za pisanje žanrovski klasičnog putopisnog feljtona namijenjenog čitateljima publicističko-književne periodike u Hrvatskoj.

Rimski feljtoni: *Salve, dea Roma!, Rimska zvona, Zavod sv. Jeronima, Crkve i tamnice, Rimski izleti, Holocaustum divine amoris, Posljednja šetnja, Dođoh, vidjeh, odoh.*

Grupa tekstova pisana u Rimu u drugoj polovici listopada 1913. godine objavljivana u zagrebačkom *Obzoru* od 1. studenog pa sve do 25. prosinca iste godine.

⁸ *Sabrana djela*, svezak XI., *Posljednja šetnja*, str. 323.

09_ Bijah u crkvi

Na Cecilijino⁹ bijah u crkvi posvećenoj zaštitnici muzike u Trastavereu, nekadašnjem Ghettu židovskom, diveći se divnoj Maderninoj statui svetice. Istog dana bijahu divne svečanosti u katakombama, odakle su prenesene ovamo moći melodijske svetice.

Ti je gledaš, danas, 22. studenog 1913. – gledaš taj bijeli kip, težinu poleglu na grob a tako blijedu i, već si pisao o ljudima teškim kao zemlja ali gle, evo i svetice bijele kao snijeg poput hermelinske mrlje na blatu naše svakodnevice. Stefano Maderno, imaginarno tijelo ove rimske mučeničke kršćanke, dvadesetogodišnje tijelo, polegao je na zemlju prije četiri stoljeća, zaodjenuvši ga u plastiku mramora, tada kada su obnavljali taj starodrevni hram neugledne spoljašnjosti u neredu starih kućerina koji tamo stoji još od IX. stoljeća kao mala, skromna, bazilika izrasla iz podzemlja vjere, iz u katakombe skrivene nade. Ne, ne da se zamisliti da je laž digla te božanske hramove, slične nebu, i da laž trune u katakombama... O ne, to nije kip već smrt koja se u kamenu zapisuje, klanje koje se vječno ponavlja i nikako da se izvrši, završi i prekine. Melodije svetica, sveta Cecilija, čuje anđele i pjeva s njima.

Tri put prerezanog grla ona pjeva usprkos tijelu, svijetu, materiji i nožu.

Koja sreća za umjetnost, za civilizaciju, što je katolicizam, prije svega platičan, odolilo antiestetičkim jurisima pravoslavnih i protestantskih ikonoklasta!

10_ Putovati kriomice

Tada na stanici u Slavonskom Brodu, kada te je neki nesmotreni beogradski glumac oslovio, onako spontano i dobronamjerno ali neoprezno – Matoš (a tebi je u putovnici pisalo, onako lažno, srpski, ćirilicom Dragiša Lapčević), jesi li se onda sjetio moći *melodije svetice* i tamnog gudala što po violončelu nokturno razvlači ili *pade iz glasovitih usta riječ furtim*, koja odonda obilježava kod nas sve *rabote koje se vremenirski plaše dana i svjetla*. Jer, ne putuje se samo prostorom, jezdi se i vremenom i naprijed i nazad, premda nitko ne zna kako i zašto zaboravljamo ono što ne bismo htjeli a sjećamo se onog što bismo htjeli da nikad zapamtiti nismo. Putovati kriomice, bez prava na vlastitu putovnicu, bez imena i svjetla to nas tjera na pisanje putopisa. Naše oči postaju naše tek kad ispričamo ono što nismo smjeli vidjeti, što su nam zabranili da gledamo. Kad izgubimo domovinu, onda po njoj putujemo pišući.

---

9 Prema staroj predaji, smatra se, da je sv. Cecilija rođena u Rimu početkom III. stoljeća od poganskih roditelja. Roditelji je udaše za plemenitog, ali poganskog mladića Valerijana. Cecilija je, upoznavši kršćansku vjeru, i njega s ljubavlju poučila o istoj. Zajedno su za Isusa svjedočili pred poganima, brinuli se za udovice i siročad, te sahranjivali mučenike u katakombe. Svoju vjernost Isusu zapečatili su mučeničkom smrću. Prema nekim izvješćima mučeništvo je podnijela u Rimu (oko 230.), a prema drugim na Siciliji (između 176. i 180.). Cecilija je pokopana u Kalistovim katakombama i to uz takozvanu „kriptu papa“. Kasnije je njezino tijelo papa Paskal I., koji je bio vrlo pobožan prema svetici, dao prenijeti u kriptu bazilike u Trastavereu u Rimu. Krajem XVI. stoljeća, sarkofag je svete Cecilije ponovno otvoren, a tijelo pronađeno u još dosta očuvanu stanju. Spomendan joj je 22. studenog.

11_ Žrtva božanskoj ljubavi

Holocaustum divine amoris, jedan od tekstova *Rimskih hronika* objavljenih u *Obzoru* (od 9. XI. 1913. do 25. XII. 1913.). U nizu kulturoloških skica potpuno se neočekivano odstupa od pejzažnog slikanja i čini retorički zarez u ideološki korpus. Matoš zapravo piše pohvalu svetom Ignaciju Loyolskom, pri tome u ovom tekstualnom konstrukt za njega u Rimu povod nije ništa drugo nego crkva u Trastavereu koja je zapravo posvećena svetoj Ceciliji. On ulazi u mistično tijelo preobražajne akcije kroz mistiku zvuka i melodije koju simbolizira *melodijska svetica*. Samim tim njegova jezuitska apologija izrečena je neočekivanim jezikom koji stoji iznad uobičajene bilo pozitivne ili negativne retorike.

Život Loyolin je i opet jedan uvjerljiv primjer da kod pobjede ne odlučuje vrijednost misli i načela koliko energija, snaga volje i značaja njihovih nosilaca, pa propada i najuzvišenija i najkorisnija ideja nosi li je kukavica, dok će i najveći apsurd pobijediti šire li ga heroji hrabri i pobožni, vizionarski i praktični, kao taj don Iñigo Lopez de Recalde de Oñay y Loyola, protivnik Renesanse, neprijatelj poganstva u Crkvi i preporoda izvan Crkve, prinesavši dušu svoju kao žrtvu božanskoj ljubavi, „in holocaustum divine amoris“.

12_ Još uvijek bez pisma

Holocaustum i furtim, dvije su riječi između kojih se kreću putovanja Antuna Gustava Matoša. Može li se napisati putopis koji kreće od skrivenih, noćnih i zakulisanih radnji do uništenja i žrtvovanja? Do uzvišenja u žrtvi za božanski preobražaj. To je put koji započinje u najboljim danima europske književne putopisne produkcije, s početka XX. stoljeća, ali to je put kome izgleda još nismo opisali kraj.

I tako ga beskranog ostavljamo još uvijek bez pisma.

Tomislav Žigmanov

O MATOŠEVIM SUZAVIČAJNICIMA U BAČKOJ JUČER I DANAS – IZMEĐU POVIJESNE IZGUBLJENOSTI I NESNALAŽENJA U SUVREMENOSTI

U ovome kratkom socio-kulturološkom osvrtu hoćemo se pozabaviti usporedbom (istina kroz samo letimične ukaze na neke od značajnijih momenata koji se zorno nadaju) slučaja ili bolje rečeno primjera u djelu velikoga nam Matoša, kao jednoga Bunjevca po ocu, i fenomena aktualnoga ne samo pristanka na nijekanje hrvatskoga nacionalnoga identiteta kod pojedinih Bunjevaca u jugoslavenskom dijelu Bačke danas, već i rapsodično pretužnoga nesnalaženja u artikulaciji jednoga suvremenijega nacionalnoga života kod istih Matoševih sunarodnjaka, ali onih drugih, kojih je neusporedivo više i koji su formalno promatrano obrazovaniji, a koji sebe ispravno razumijevaju i određuju kao Hrvati. I to činimo danas u Bačkoj, na samome početku III. milenija, a u povodu stote godišnjice kako s nama i na Zemlji ovaj Bunjevac po ocu Antun Gustav Matoš nije.

Dakle, jednostavno želja nam je da se, ali samo u naznakama jer bi nas dulja elaboracija odvela u radnju s nepotrebno mnogo redaka i stranica (nepotrebno barem, ako ništa drugo, kada su u pitanju djelotvorniji učinci na terenu), otvoreno, transparentno i jasno suočimo s onim što je, gdje je i kako je činio Bunjevac po ocu Antun Gustav Matoš, i to tek sa i po kojim vanjskim i ne toliko možda važnim isječcima iz njegova života, i s onim što su i kakvi su bili te što i kako čine njegovi sunarodnjaci na sjeveru Bačke oko Subotice, ovdje i sada, bez obzira na to jesu li i kako svjesni, nesvjesni ili besvjesni činjenice o vlastitoj nacionalnoj pripadnosti. Naravno, to ćemo učiniti sagledavajući odgovor na naše glavno pitanje: kakva je narav, razumijevanje i stav spram hrvatskoga nacionalnoga identiteta bilo kojega Matoševoga Bunjevca u Subotici i Bačkoj danas te koje se i kakve posljedice

očituju iz toga i takvoga razumijevanja. Također, pokušat ćemo ovlaš ukazati i na neke od mogućih uzroka jednoga takvoga, vidjet će se, u biti tugaljivoga stanja i otužnih prilika, koje su već podulje vrijeme dominirajuće. Kao takve onda dakako i da suvereno vladaju u hrvatskoj zajednici na istočnom rubu vlastitoga etničkoga prostora...

Doprinosi Bunjevca po ocu Matoša

Jer, dok je svojim svestranim djelovanjem i umjetničkim djelom Bunjevac po ocu naš Matoš dao nesumnjivi doprinos u stvaranju suvremene hrvatske nacije, i to prije svega u sferi jednoga profinjenoga profiliranja nekih segmenata u modernim obrisima hrvatske književnosti i općenito kulture, dotle njegova malena subraća s istočnoga ruba hrvatskoga nacionalnoga prostora u Bačkoj, u ovim po mnogo čemu ne samo nesretnim vremenima već i prostorima, ljudima sitnim i u jednome širem duhovno-civilizacijskome kontekstu izgubljenim, još i danas vrlo gorljivo, ali istina i nesuvislo, stavljaju neozbiljno u pitanje svoj hrvatski identitet. A to su u većini oni koji su izrasli iz šinjela dominantne i službene srbijanske kulturne ideologije, koja se svestrano i odlučno suprotstavlja tezi o hrvatstvu Bunjevaca. To su oni koji su radi vlastita materijalna probitka svoj angažman stavili u udvorničku i pokorničku službu vladajućega srbijanskoga establišmenta. To su oni koji su lako kupljeni za 'šačicu srebrnjaka', ili neku drugu vrst presitnog privilegija... No, s druge strane, imamo i one koji sebe gordo smatraju ili drže da su Hrvati, tu je i njihova intelektualna kao i drugovrsna elita, okupljena u pedesetak udruga, institucija, matica, instituta... s nacionalnim predznakom. Međutim, po svojim slabašnim, tradicionalističkim i anakronim učincima, čini se da oni ne mogu, ne znaju, ne žele ili, pak, jednostavno nemaju dosta snage da društveni i kulturni život hrvatske zajednice na sjeveru Bačke stave u kontekst jednoga suvremenijega pulsiranja. Recimo, razvijenom produkcijom mnogobrojnih i viševrsnih djela iz sfere takozvane visoke kulture, čega je svega u njih premalo.

Dakle, imamo s jedne strane etničkoga po ocu Bunjevca – bitno tvoračkoga sudionika u procesu formiranja najopćenitijega suvremenoga nacionalnoga identiteta u Hrvata – i nasuprot njemu po više čemu problematičnu skupinu ljudi, koji, zanemarujući milijun i pol etničkih Bunjevaca u hrvatskome nacionalnome korpusu i s cijelim stoljećem zakašnjenja bezglavo izgaraju još i danas u Bačkoj u borbi da im se prizna lažna istina kako Bunjevci, u nacionalnom smislu, trebaju biti ono što u biti nisu, niti mogu biti – samobunjevci. Imamo istodobno, s druge strane, Bunjevca po ocu i vrsnoga polemičara Matoša, kreativnoga tvorca i velikoga poticatelja u stvaranju suvremene hrvatske književnosti, i Bunjevce-Hrvate ili samo Hrvate ophrvane retrogradnim i predmodernim svjetonazorom, čiji su kulturni produkti preskromni, a čega je možda najbolji pokazatelj da su zajednica bez kazališta! A to je činjenica s kojom se Hrvati u Bačkoj mire i s kojom su zadovoljni gotovo svi! Jer, ne pokazuje se dovoljan interes, izostaje djelotvorne snage da se jedno takvo problematično stanje mijenja.

I tu je sadržana osnovna paradoksalnost teme našega napisa. Jer, Bunjevac po ocu i pjesnik nam Matoš bio je uvjeren i dobro je znao „da su Bunjevci Hrvati“, kako je to jasno i nedvosmisleno napisao u svojem programskom tekstu „Hrvatski nacionalizam“ iz 1913. godine, i stoga je, čini se, vrlo malo prostora posvećivao ovome pitanju u svojim brojnim napisima, a već dulje vrijeme smo svjedoci agresivnih i različito intoniranih napadaja od strane nekih ovdašnjih nadobudnih „etnogenetičara“ i Matoševih sunarodnjaka na ovaj stav, u smislu da je ova prosudba kriva te da ona nema nikakvu istinosnu vrijednost, a da pri tome nitko nije iznio ni jedan relevantan argument, niti se pak u tim sramotnim i neznanstvenim raspravicama njihov sunarodnjak, Bunjevac po ocu i vrsni esejist Matoš, spominjao, dok su sljedbenici druge gore navedene teze, dakle Bunjevci-Hrvati, olako i pogrešno umislili kako se samim prihvatom toga „svetoga“ stava stvar kulturnoga segmenta u životu nacionalnoga bića sama po sebi rješava, da je sasvim dovoljno biti članom neke od mnogih udruga nam hrvatskim te da je posve dostatno pasivno podražavati siromaštvo postojećih događanja ili skromnim akcijama i prinosima tomu siromaštvu pridonositi, a pri tomu misliti kako se čini(lo) onoliko koliko se može(glo).

Konteksti odrastanja i rasta

Inače, Matošev je otac, August, rođen u našem, subotičkome nedalekom susjedstvu, u šokačkome mjestošću Plavna, u jugozapadnoj Bačkoj, a djed Matošev po ocu Grgo rođen je u bunjevačkome mjestu Kačmar, (sada već u Republici Mađarskoj), gdje još i danas žive bunjevačke obitelji s prezimenom Matoš, kao uostalom i u Bajmaku, selu kraj Subotice. Dakle, prava je djedovina Antuna, našega usporednoga primjera, kačmarska i bunjevačka. A August Matoš, otac Antuna i hrvatskoga pjesnika Matoša, kao učitelj državni je bio činovnik koji je podlijegao državnome namjesništvu. I tako, kao mladi svršeni učitelj otac August odlazi preko Dunava, iz Bačke u Srijem, iz Plavne u Tovarnik, gdje se Antun rodio, od majke Marije, Njemice iz hrvatskoga gradića Našice.

Dijete iz mješovitoga braka, Bunjevac po ocu i slobodni novinar Matoš raste, odgaja se i razvija u primarno hrvatskome prosvjetnome i kulturnome ozračju. Jer, sredina je Matoševa djetinjstva i mladosti, to ističemo, omeđena čvrsto administrativnom strukturiranošću i državnim teritorijem trojedne kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Dakle, gotovo sasvim slučajno, Bunjevac po ocu i književni kritik Matoš raste i odgaja se u Hrvatskoj, a ne u Mađarskoj, to jest Bačkoj. A u isto vrijeme, ovaj socio-kulturni činitelj kod Bunjevaca iz Matoševa zavičaja u Ugarskoj bio je na prijelazu stoljeća, u nacionalnom smislu, posve drugačiji: mađarsko kulturno ozračje bilo je dominantno. Istodobno, bilo je to i vrijeme u kojemu je proces mađarizacije bio u punom zamahu, koji je inače donosio dosta velike probleme Hrvatima u cijeloj Ugarskoj, pa i onima u Bačbodroškoj županiji, županiji Matoševih po ocu predaka, osobito na planu formiranja, potvrđivanja i očuvanja svojega nacionalnoga identiteta.

Recimo, na prvi pogled vrlo bezazlenu stvar, premda nije nimalo navinva: Bunjevac po ocu i boem Matoš nekoliko puta u svojim spisima sebe sama naziva Bunjevcem, a ne recimo Dalmatincem. Zašto, pitamo se, Matoš sebe naziva Bunjevcem a ne Dalmatincem, kada je ovaj posljednji etnonim, pored naziva Ilir, gotovo stoljeće i pol bio najfrekventniji nazivnik u službenoj upotrebi u ugarskoj administraciji za slavenske katoličke žitelje iz Hercegovine i Dalmatinske Zagore, koji su u većini došli koncem XVII. stoljeća i naselili prostore lijeve obale srednjeg toka Dunava u Ugarskoj? Ispravni odgovor se može, čini se, naći u činjenici da je upravo mađarski nacionalni pokret od sredine prošloga stoljeća i snažan proces mađarizacije koji je uslijedio iznio u žižu upotrebe termin Bunjevac za Matoševe pretke kao nadomjestak za do tada ubičajeni Dalmatinac, jer je ime Dalmatinac već u to vrijeme nedvojbeno impliciralo pripadnost hrvatskome narodu. Isto tako, etnonim Hrvat je od strane vođa bunjevačkoga narodnoga preporoda svjesno izbjegavan zbog opterećenosti među odnosima Hrvata i Mađara, osobito nakon neslavno završene Mađarske revolucije 1848.-49.

I tako ovdašnji Hrvati, Matoševa suđena rodbina i nesuđeni suzavičajnici, ulaze 70-ih godina XIX. stoljeća u proces formiranja suvremene nacionalne svijesti u drugoj državi i s regionalnim imenom na čelu, premda je svim vodećim ljudima tadašnjega bunjevačkoga narodnoga preporoda, počevši od biskupa kalačkoga Ivana Antunovića pa nadalje, bila jasna i nedvojbeno pripadnost svih Bunjevaca, pa onda i bačkih, hrvatskome nacionalnome korpusu. Pored toga, i dugovjeki je boravak u mađarskoj državnoj zajednici umnogome onemogućavao kod ovdašnjih Bunjevaca proces stvaranja jedne suvremene nacionalne svijesti, jer se kroz postojeći sustav školstva, mrežu kulturnih institucija, očitovanja preko sredstava informiranja i tako dalje, nije mogla izgraditi jedna čvrsto utemeljena i moderno profilirana nacionalna svijest o vlastitom hrvatskom identitetu kod Matoševe narodne subraće u Mađarskoj. Doda li se tomu loša, da ne kažemo nikakva, komunikacija s institucijama prosvjete, kulture i znanosti iz matične im države tijekom povijesti, a koja je uzgred budi rečeno takva i danas, dobiva se cjelovitija otužna slika o ovome problemu, čije se negativne posljedice osjećaju čak i danas!

Izopćenost iz nacionalne kulture i pozicija obrane

Napomenuli smo, za razliku od Bunjevca po ocu i vrloga u mladosti glazbenika Matoša, njegovi suzavičajnici žive i djeluju dosta dugo izvan jednoga razvijenoga hrvatskoga ne samo državnoga već i kulturnoga područja. Jer, gotovo od početka narodnoga preporoda proces je integracije u suvremeni život hrvatske kulture i znanosti rubne Bunjevece iz Bačke ako možda ne baš sasvim mimoilazio, ali se zacijelo odvijao uzgred, parcijalno i u diskontinuitetu. I taj će činitelj, gotovo bismo rekli izopćenosti iz zbivanja u hrvatskome kulturnome životu, stanovite neprisutnosti u etabliranim strukturama hrvatske kulturne zbilje, ostati trajna značajka bačkih Bunjevaca. A to vrijedi i danas, a odražavat će se, čini se, prepogubno. Recimo,

niti u jedan segment kulturnoga života u Hrvatskoj, Hrvati iz Bačke, koji se odluče ostati živjeti u njoj, nisu se uspjeli integrirati svojom prisutnošću, u vidu kontinuirana objavljivanja radova i knjiga, ili uključenošću u znanstvene i kulturne projekte od općega nacionalnoga značaja, ili...

Uzmimo još, recimo, u ovome kontekstu i aspekt jezika, toga medija koji prožima najveći dio kulturne djelatnosti. Bunjevac po ocu i vojni bjegunac Matoš piše na hrvatskom standardu, a bunjevački preporoditelji s kraja XIX., do polovice XX. i početkom ovoga stoljeća još su gorljivo tragali za pitanjem kako treba pisati! Istodobno se u školama učio uglavnom službeni mađarski jezik, a tek tu i tamo bila je neka pučka škola na „bunjevačkom“ jeziku. U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, pak, u školama će se učiti latinični srpski standard (!?), što će ostati slučaj do početka III. tisućljeća, osim što će djeca prvo morati učiti ćirilčno pismo! A hrvatskoga učiti nigdje nisu mogli do 2002. godine. Tako su Matoševi sunarodnjaci Bunjevci glede vlastitoga književnoga jezika višestruko i trajno hendikepirani, osobito kod nas u Bačkoj, jer su, kada su i gdje su svoj lokalni ikavski govor dobro izgubili a službeni nacionalni jezik do skora nisu mogli učiti pa ga u većini ni ne znaju, dok govore i služe se njima drugim jezikom. Zanimljivim se čini ovdje ukazati i na kulturno šokantnu činjenicu da i danas neki hoće, a što je u biti višestruko anakrono, raditi na stvaranju nekakvog standarda bunjevačkoga jezika (!?!), i to uz značajno podupiranje od strane zna se kojih struja u Srbiji.

Ne treba zanemariti ni činjenicu da su Bunjevci u Bačkoj, osobito u jugoslavenskome dijelu, uvijek bili svojatani od drugih, da su bili izloženi mekim pritiscima, da ih je državna propaganda često stavljala u tom smislu u nelagodni fokus pozornosti, te da povijest poznaje i stanovite pristanke na te utjecaje među Matoševim etničkim srođnicima. Prošlostoljetni mađaroni s ovolike povijesne distance nisu nam previše zanimljivi niti je njihov utjecaj na današnje prilike značajan, što odlično pokazuje jedan od najvećih Bunjevaca XX. stoljeća Tome Vereš u svojoj knjizi „Bunjevačko pitanje danas“. No, daleko su utjecajnija djelovanja prošlostoljetnih podražavatelja povremenoga službenoga državnoga nastojanja u Srbiji koji se iskazuje u obliku teze: Bunjevci su pokatoličeni Srbi. Sjetimo se samo uzgred predratnog radikala Marka Jurića, konvertita Albu M. Kuntića i današnje glasnogovornike ove teze, da ih nevrjedne sve ne spominjemo...

Takvo stanje stvari prouzročilo je da su oni drugi Bunjevci, koji su sebe razumijevali kao Hrvate, ovdje bili, rekli bismo medicinski, u stalnoj opasnoj zarazi nametanoga virusa odnarođivanja. To je urodilo, s druge strane, time da su se u svojoj povijesti, a i danas je to slučaj, često bauljasto vrtjeli, bezglavo okretali u krugu davno riješenih stvari. Na primjer: radikalno i krajnje jasno kod Matoša o hrvatstvu Bunjevaca. Bave se tako već dugo bunjevački Hrvati u Bačkoj, u pogrešnom smislu, samima sobom, pitaju se tko su i što su, i to onda gotovo patološki predočuju drugima. Riječju, stalno su bili, a i sada jesu, u strategijskoj poziciji obrane. A tko se brani, taj propušta mnogo, osobito kada je u pitanju gradnja nečega novoga...

Uzor koji se treba podražavati

Očito, Bunjevac po ocu i graditelj suvremene hrvatske nacionalne svijesti Matoš može i Bunjevcima u Bačkoj biti jedan od uzora kada je riječ o pitanju kako se spram hrvatske nacionalne pripadnosti Bunjevaca treba postaviti. Čak i danas. A to je on, napomenuli smo, zorno i neprijeporno svjedočio cijelo stoljeće ranije. Stoga je danas, na početku XXI. stoljeća, svjedočenje suprotnoga ne samo deplasirano, već pretendira biti tumačeno, sa stajališta ljudskoga razuma, kao nedopustivo, da ne upotrijebimo sada neku grublju ali možda primjereniju riječ.

Još se jedan moment za Bunjevce u Bačkoj nadaje interesantnim. Bunjevac po ocu i rano preminuli Matoš bio je autentični umjetnički stvaratelj, aktivni je bio činitelj u oblikovanju, kako smo rekli, suvremenoga kulturnoga života u Hrvatskoj, i u Srbiji, napose književnoga. I to nije činio poklonički niti udvornički, čega uostalom nije dostojan ni jedan čovjek, već je on na temelju jednog humanističkoga svjetonazora, koji je bitno otvoren za druge, drugo i drugačije te uz stalni moment kritičnosti spram sebe i zbilje, beskompromisno ustrajavao u nastojanju da se izgradi jedan uljudniji i pravedniji svijet... S druge strane, visoki su i zahtjevni umjetnički i uopće estetski kriteriji u njegovome književnom radu najbolja potvrda njegova autentična umjetnička senzibiliteta, koji je imao i kojim se ravnao u tvorenju svojih umjetnina, i to ne spram onoga što je u hrvatskoj kulturnoj provinciji tada bilo u modi, nego je naprotiv bio u dosluhu s aktualnim trendovima u europskoj književnosti, što je onda nesebično darivao, istina uz veliko nerazumijevanje i poteškoće, koje su gdjekad išle i do kraha, domaćoj javnosti. Na taj način upravo Matošev primjer, istina neizravno, kazuje kako svaka nacionalna kultura uvijek, ukoliko u sebi nema prefikse univerzalnih vrijednosti, jest mala za očitovanje punine umjetnika i, s druge strane, kako svekoliki oblik govorenja o bilo čemu ili svačemu na nacionalnome jeziku ne znači da se ulazi u svijet umjetnosti.

A što je s tim u svezi s Bunjevcima u Bačkoj danas? Tko je, gdje je, što je i pod kojim uvjetima (mogao) objavi(ti)o, koji su to u Bačkoj privilegirani stvaratelji Hrvati, te što na sve to i spram toga čini ovdašnji hrvatski umjetnik, recimo književnik? Drugim riječima, pitamo se je li se danas zahtjevnome kriteriju Matoševa primjera udovoljava, ili se pak s miljenicima raznih mecena, koji se onda moraju naravno nesebično štiti, gradi jedan licemjerni odnos, a istinski kulturni i tako stvaralački život paralizira. Ovo su pitanja na koje ne želimo ovdje odgovoriti u cijelosti, niti pružiti neku konkretniju elaboraciju... No, čini se, kako i samo javno priznanje i problematiziranje ove retrogradne i negativne pojave predstavlja zacijelo kvalitativan pomak.

A ukoliko pogledamo na Bunjevca po ocu i kroničara vrijednoga u zbilji Matoša, onda se ne smijemo uljuljkivati u lažnoj nam samodopadnosti, boraviti autistički u problematičnoj samodostatnosti i olako krivnju prebacivati na druge zbog vlastite bijede, kojih je pojava u bačkih Bunjevaca i prevelik broj, nego upravo suprotno: hrvatski djelatnici u kulturi moraju imati jasnu predodžbu o tome što su im predšasnici, pa i Matoš, iznijeli kao vrijedno *par*

excellence te to kvalitativno podražavati i, naravno, svestrano razvijati u kontekstima suvremenih obrisa i imperativa te u mjerama vlastitih mogućnosti. Drugo, ne smije se gledajući djelo Matoša, biti zadovoljan malim i povijesno nadvladanim stvarima i svjetonazorima, nego se na temelju konstruktivnoga nezadovoljstva mora ići naprijed. I na koncu treće, treba smoći snage i otarasiti se bavljenja onim što je prije cijelog stoljeća riješeno, te smjelo gledati u budućnost gradeći je po mjerama i kriterijima najviših vrednota.

Jer, samo Htijenje za Velikim, samo Žudnja koja za cilj ima Trajno i Vrijedno, mogu gurati i tjerati čovjeka naprijed ka Boljem. Bunjevac po ocu i graditelj Dobroga Matoš je vrstan primjer za to, a čega danas među Matoševim sunarodnjacima u zavičaju, koji su, a i to je istina, ophrvani sitnim, trenutnim i usko sebeljubnim interesima, gotovo da i nema. A znajući za Matoša ne može se reći da ih (ga) nije ni bilo. Barem kada su u pitanju problemi hrvatskog identiteta Bunjevaca te artikuliranje jedne suvremene nacionalne kulture i u Bačkoj.

VOYAGE S MATOŠEM 1914./2014.

„Putovanje – evo, to je poezija moderne civilizacije!“¹

Uvod

*Gledao sam te sinoć. U snu. Tužnu. Mrtvu.
U dvorani kobnoj, u idili cvijeća,
Na visokom odru, u agoniji svijeća,
Gotov da ti predam život kao žrtvu.*

*Nisam plako. Nisam. Zapanjen sam stao
U dvorani kobnoj, punoj smrti krasne,
Sumnjajući da su tamne oči jasne
Odakle mi nekad bolji život sjao.*

*Sve baš, sve je mrtvo: oči, dah i ruke,
Sve što očajanjem htjedoh da oživim
U slijepoj stravi i u strasti muke,*

*U dvorani kobnoj, mislima u sivim.
Samo kosa tvoja još je bila živa,
Pa mi reče: Miruj! U smrti se sniva.²*

1 Stota obljetnica smrti Antuna Gustava Matoša obilježena je i u Vojvodini prigodnim programom pod nazivom *Voyage s Matošem* koji je prvi puta izveden na dan Matoševe smrti u subotičkoj Gradskoj knjižnici, 17. ožujka 2014. Program se sastojao od glazbenih i vizualnih elemenata, koje donosimo u naznakama, te književne osnovice zastupljene u ovome radu u cijelosti. Moto ovog osobitog virtualnog putovanja je Matoševa misao „Putovanje – evo, to je poezija moderne civilizacije!“ (Antun Gustav Matoš, *Misli i pogledi*, Zagreb: Globus, 1988., str. 318.) Ulomke iz Matoševih djela govorili su recitatori uz glazbenu pratnju i videoprezentaciju.

2 Pjesma „Utjeha kose“ objavljena je u *Savremeniku* 1906. godine u Zagrebu, a tekst pjesme preuzet je iz knjige A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, 1993., str. 78. U okviru *Voyage s Matošem* pjesma je čitana uz Beethovenovu „Mjesečevu sonatu“.

Rođen sam u Srijemu, u Tovarniku, u petak, 13. lipnja 1873. Dijete ostarjelog devetnaestog i starac dvadesetog još djetinjastog vijeka. (...) Moj otac August je poznati zagrebački učitelj i orguljaš kod Sv. Marka. Moja majka s lijepim imenom Marija je Našičanka iz stare porodice Schams, nekad vlasnice ljekarna u Petrovaradinu i Našicama. (...) Ja sam dakle Bunjevac porijeklom, Srijemac rodom, a Zagrepčanin odgojem. (...) Najdublje moje đачke impresije su dr. A. Starčević i boravci u domu velikana Ivana Mažuranića i njegovog sina Vladimira. Bio sam dobar drug, kako mogu posvjedočiti moji kolege, danas poneki velika gospoda. Najjače moje đачke uspomene su Stjepan Radić i Vladimir Vidrić. Sa Radićem sam znao udešavati čudan duet (sinteza narodne i artistske umjetnosti): on udaraše u tamburu, a ja sam pratio na violončelu. Stipicu sam znao ujesti u novinama, ali nikad ga ne udaraše da i mene ne odalamiše po prstima. Najviše sam se družio sa današnjim pariskim umjetnicima, s Ivicom (pijanista) i Juricom Tkalčićem. Njihov dom bijaše najmuzikalnija kuća u Zagrebu.³

Diljem Hrvatske 2014. godina u znaku je Antuna Gustava Matoša jer se obilježava 100. obljetnica njegove smrti. Na ovaj stožer moderne hrvatske misli i riječi posebno bi trebala biti svraćena pozornost vojvođanskih Hrvata, Bunjevaca i Šokaca, s obzirom na obiteljsku genealogiju Matoševih.

Naime, Matošev je otac – August – rođen u šokačkome mjestu Plavna u općini Bač, a djed Matošev po ocu, Grgo, rođen je u bunjevačkome mjestu Kačmar, koji se danas nalazi u Republici Mađarskoj. Ondje, kao i u Bajmaku i Subotici, i danas žive bunjevačke obitelji s prezimenom Matoš. August stariji Matoš, kao učitelj, bio je državni činovnik koji je podlijegao državnome namjesništvu te tako odlazi preko Dunava, iz Bačke u Srijem, iz Plavne u Tovarnik, gdje se Antun mlađi i rodio. Matoševa svijest i ponos na bunjevačko podrijetlo i pripadništvo srijemskom rodu obogaćuju i zadužuju našu kulturnu baštinu ujedno nas obvezujući na živo sjećanje i čitanje Matoša.

Matoš, promotor modernih kretanja u hrvatskoj književnosti, bio je prvi pravi moderni svjetski putnik, građanin svijeta, s jakom nacionalnom svijesću. „Putovanje – evo, to je poezija moderne civilizacije“, njegova je misao koju smo uzeli za vodilju na našem *Voyageu s Matošem*. Slušajući Matoša, isječke iz njegovih putopisa, dojmova, pisama, autobiografije, novelističkog i poetskog stvaralaštva, virtualno ćemo posjetiti Beograd, Pariz i Zagreb – gradove koji su višestruko obilježili život i stvaralaštvo Antuna Gustava Matoša. Svoje djetinjstvo Matoš je proveo u Zagrebu. Iako nikada nije položio maturu u gimnaziji, problem je između ostalih predstavljao i hrvatski jezik⁴, 1891. odlazi u Beč na Vojni veterinarski institut. Nakon jednog semestra vraća se u Zagreb i služi vojni rok u Kutjevu.⁵

3 Citirani tekst je objavljen pod nazivom „Ulomak autobiografije“ u časopisu *Vedrina*, I, br. 1, Zagreb, 1923. godine. Preuzet je iz knjige A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, 1993., str. 45.-46.

4 A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, 1993., str. 29.

5 Izdvojena misao Antuna G. Matoša na videoprezentaciji bila je: *Ja sam uvijek najživlje osjećao da sam čovjek samo toliko koliko sam sposoban koristiti se onom slobodom kretanja koja čini*

Matoš u Beogradu

Mene je u Srbiju dovela želja za osobnom slobodom. Za ono devet mjeseci službe osjetio sam svu brutalnu tiraniju militarizma. Život dobrog konja imao je pred zapovjednicima mnogo veću vrijednost od života eventualnog književnika. Krajem juna poslaše me u Zagreb, u Potkivačku školu, odakle sam trebao biti poslan na Veterinarsku akademiju u Beč (...) U Zagrebu vidjeh da sam nitko i ništa, mrtav za svaku slobodnu misao. Tužio sam se drugu, pravniku M. J-ću, i jednog lijepog dana, koncem avgusta, preobučem se u njegovu stanu, otpješačim s njim do Velike Gorice, prve stanice iza Zagreba, i za dva dana sretno dospijemo u Šabac. Ali pošto smo spiskali pare, mom prijatelju klone energija, i poslije dugačkog slinavog i suznog gledanja preko Save – na 'domovinu' – smiluje nam se 'flosar' Slovenac i prebaci nas prijeko. Vrijeme u Boga divno. Kitnjasti Srijem pun znanaca. Bostani, lubenice, Cigani, purdarice, tamburaši, tamni ogromni lugovi s čobanima i svinjarima u stilu Matije Reljkovića Antuna (...). Rođen sam Srijemac i kao Zagrepčanin nisam nikad vidio svoju kolijevku, i nije čudo što se u meni, u zao čas, probudila ljubav za rođenom grudom. Zaboravih, da sam vojnik, da sam izvan zakona. Toplo sunce, Fruška gora, Brankovo Dunav, gostoprимljivi manastiri u sjeni drevnih lipa, snježni krstovi crvenonožnih roda u mekoći modre visine, nepomični crkveni krsti dalekih župnih sela, (...) tihi salaši i viloviti posavski konji, miris posljednjeg sijena: ono sunce, ona zemlja, onaj dobri i pitomi narod, sve me to opilo snagom starog karlovačkog vina, pa sam živio i uživao obješenjački: kao na bijelom hljebu. U selu Privlaci blizu Vinkovaca zavolio lijepu, garavu Šokicu. Ostadoh kod nje, upravo kod njene tetke nekoliko dana, a moj drug J-ić čekao me u Vukovaru. Dabogme, nisam stigao u urečeno vrijeme, i ostadoh sam. Rastrijeznih se. Jesenje lišće, magla, kiša pada na moje putove. Bazdaličem već mjesec dana. Otrcan kao prosjak, crn kao Ciganin. Ili natrag u vojsku ili u Beograd. Odlučio sam se za Srbiju, i kako nisam imao putnog troška, prijeđem iz Vukovara preko Dunava k mom djedu, vascijeloj Bačkoj poznatom 'meštru' (učitelju) Grgi, koji je tada bio u ubavom selu Plavni, kraj dunavskog rita bogatog jelenima i pticama močvaricama. Hesapio sam, da roditelji 'didi' ništa nisu javili od straha, da ga ne uplaše, i nisam se prevario. Povjerovao mi je, da sam na odsustvu. Za dva sata doveslasmo do sela. Pod starim dudom dršću Narodne novine u poznatim starim rukama. Moji rođaci, bački seljani, lijepo me ugostiše, i za tri dana vratim se preko Vukovara u Mitrovicu, odakle ću ravno u Beograd...⁶

Beograd – jedva jedared! Kao iz ogromne tamnice dođoh u grad, gdje sam slobodan i gdje i kralj govori bolje hrvatski od – mnogih hrvatskih 'patriota'. Pa ipak, pogiboh za gradom, gdje najljepše na svijetu zvuči slatki kaj!⁷

čovjeka čovjekom. (Antun Gustav Matoš, *Misli i pogledi*, Zagreb: Globus, 1988., str. 357.)

6 Preuzeto iz knjige Antun Gustav Matoš, *Misli i pogledi*, Zagreb: Globus, 1988., str. 228.-229.

7 Isto, str.

Antun Gustav Matoš boravio je u Beogradu ukupno osam godina i to u dva navrata: od 1894. do 1898. te od 1904. do 1908. godine.

Nakon prekida gimnazijskoga školovanja, Matoš je poslan u vojnu školu odakle je 1894. dezertirao. Na željezničkoj postaji u Srijemskoj Mitrovici bio je prepoznat i uhićen kao vojni bjegunac. Iz mitrovačkog zatvora je proveden u Petrovaradin i zatočen u staroj tvrđavi, odakle je, potkraj rujna pobjegao. Preko Novoga Sada i Pančeva, početkom listopada prispio je u Beograd⁸. Smjestivši se u Beogradu, Matoš je iskoristio svoju violončelističku vještinu kako bi dobio mjesto glazbenika u tamošnjim orkestrima i sastavima. Od siječnja do travnja 1896. namješten je kao čelist u kraljevskom srpskom Narodnom pozorištu, istodobno je svome krsnom imenu Antun dodao još ime Gustav⁹. Prisiljen književničkim kruhoborstvom, Matoš je velik dio svoga opusa ostvario pišući za novine; tako njegove feljtone, zapise, polemike, izvješća danas držimo ravnopravnima njegovim pjesmama, pričama i tekstovima fiktivne tematike. Kako sam navodi, u Beogradu je čelist, pa novinar, literat. Razvio je bogatu publicističku djelatnost: objavljivao je književne kritike u beogradskom tisku, a slao je tekstove i u Zagreb, uz ostalo i prve novele.

Suradnjom s pojedinim srpskim piscima, postao je dio beogradske literarne sredine. Drugujući s tamošnjim književnicima, prihvatio je boemski način života, kojemu je ostao vjeran kroz sva kasnija životna razdoblja. Bio je čest gost u beogradskoj kavani *Dardanelli*¹⁰, čija su vrata za Matoša u neku ruku istovremeno bila i ulaz u umjetnički i intelektualni život Beograda. Neki od pisaca s kojima se družio bili su Janko Veselinović, Stevan Sremac, Milovan Glišić, Jovan Ilić, Bora Stanković, Vladislav Petković Dis, kao i Sima Pandurović s kojim je i uređivao časopis *Književna nedelja*. Sklopio je mnoga prijateljstva sa srpskim književnicima i umjetnicima, a kroz kritički rad koji broji više od pedeset tekstova o srpskoj kulturi, književnosti i umjetnosti, Matoš je djela srpske književnosti prenosio k Zagrebu i Sarajevu zauzimajući ulogu interliterarnog posrednika među kulturama. Upravo u svezi s time, Matoš je silno obogatio hrvatski jezik, koliko leksičkim dodirima sa susjednim kulturama, toliko i intelektualnim komentarima i autoreferencijama te Zoran Kravar u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* opravdano govori o nadmoći Matoševa stila i jezika. Ove karakteristike čine Matoša modernim i osobito interesantnim za čitanje i u današnje doba.

Matoš je u svojoj epohi bio prisutan kao pisac nefikcionalne proze: književne esejistike, putopisnih tekstova, novinskih članaka o raznim društvenim i političkim pojavama tematski vrlo raznolike prirode. Za vrijeme boravka u Beogradu objavio je esejistično-putopisnu prozu u dvije knjige u Hrvatskoj, a to su 1905. *Ogledi* i 1907. *Vidici i putovi*. Hrvatsku impresionističku putopisnu prozu obogatio je eruditnim nanosima u obliku kulturno-povijesnih reminiscencija, a u putopisima u kojima opisuje hrvatske krajeve

8 A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, 1993., str. 30.

9 Isto, str. 31.

10 Izdvojena misao Antuna G. Matoša na videoprezentaciji bila je: *Historija naše boeme, bila bi, dakle, uglavnome, historija naše književnosti*. (Antun Gustav Matoš, *Misli i pogledi*, Zagreb: Globus, 1988., str. 40.)

očituje se usmjerenost njegova domoljublja kao i nepristranost kritičnosti prema domaćim ljudima¹¹. Istaknimo najpoznatije Matoševe putopisne dojmove, a to su „Oko Lobora“ i „Kod kuće“.

U Matoševoj nefikcionalnoj prozi posebno mjesto pripada književnoj, kazališnoj, glazbenoj i uopće kritici s kulturnim predznakom. Matoš kritiku doživljava kao umjetnost, odnosno kreaciju, te, po njegovu shvaćanju, kritičar nije ništa drugo do umjetnik. Smatrao je da kritičar mora biti u određenoj mjeri skeptik i protivnik ustaljenih činjenica. Beskompromisnost njegovih kritika prate oštro kontrastirane poante koje izoštravaju i zabavljaju čitateljsku pozornost. Matoš je izraziti impresionist, čije je ishodište prilikom ocjenjivanja bilo kog djela, uvijek estetska vrijednost djela pod kojom podrazumijeva snažnu individualnost, pisca s istančanim osjećajem za ljepotu i smislom za neobičnost i senzaciju. Princip jasnoće jezika i ljepote stila dijelio je sa srpskim kritičarima Popovićem i Nedićem. U Srbiji je u to vrijeme aktivan i Jovan Skerlić, za kojega kritika počiva na točno određenim, u prvom redu etičkim, zahtjevima te je Skerličeva kritika naginjala ka znanstvenoj doktrini. Estetika i etika – to su osnovni parametri po kojima su se najviše razlikovala ova dva kritičara. Živeći u isto vrijeme, analizirajući iste književne i društvene pojave, Matoš i Skerlić ostavili su dubok trag u južnoslavenskoj književnosti. U cjelini, Matoševa se književna kritika odlikuje oštrinom uvida, sposobnošću argumentacije vrijednosnih sudova i metodološkim pluralizmom. Kao pokretača impresionističke književne kritike, pisci su slijedili Matoša te nastavili vrednovati književna djela postupcima koji su izašli iz njegove prakse, to su tzv. matoševci.

Čak četiri puta od 1905. do 1907. godine Matoš ilegalno odlazi iz Beograda u domovinu. Putujući, dolazeći i odlazeći, Matoš je u potpunosti unosi svoje srce i um u sve pore života pa tako i u one ljubavne. Kao malu stanku u radu velikog književnika poslušajmo sada Matoševu pjesmu „Djevojčici mjesto igračke“ posvećenu Ljerki Šram, rođenoj Ogrizović. Spomenimo ovom prigodom još dvije velike Matoševe ljubavi i inspiracije: bile su to Dragica Tkalčić, Matoševa Dragica de Sades, i Olga Herak, kasnije i Matoševa zaručnica¹².

*Ljerko, srce moje, ti si lutka mala,
Pa ne slutiš smisla žalosnih soneta,
Kesteni pred kućom duhu tvom su meta,
Još je deset karnevala do tvog bala.*

*Ti se čudiš, dušo. Smijaj si se stala
Ovoj ludoj priči. Tvoja duša sveta
Još ne sniva kako zборе zrela ljeta.
Gledaš me ko grle. Misliš – to je šala.*

11 Više o tome u *Sto godina nakon Antuna Gustava Matoša*, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2014., str. 8.

12 Izdvojene misli Antuna G. Matoša na videoprezentaciji bile su: *Žena ubija kad ne ljubi, a još više kad ljubi!* i stih *Ljepota, ljubav, sreća, sni i zanosi / su Bog, misterij, što u ženi zanosi* iz „Mističnog soneta“.

*Al će doći veče kad ćeš, ko Elvira,
Don Huana sita i lažnih kavalira,
Sjetiti se sjetno nježne ove strofe.*

*Moje će ti ime šapnut moja muza,
A u modrom oku jecati će suza
Ko za mrtvim clownom iza katastrofe.¹³*

Izabranice Matoševa srca bile su mlade ili mnogo mlađe dobi od njega, tako su Matoša u javnosti pratili brojni skandali pogotovo nakon objavljivanja njegovih zaruka s jedanaest godina mlađom Olgom Herak. No, mnogo veća prašina dizala se zbog Matoševa pisanja. Temperamentan i kritičan, stekao je i mnogo protivnika, a polemike s književnim i ideološkim neistomišljenicima pratile su ga sve do smrti. Iako je bio dobar prijatelj s Veselinovićem, koji ga je objavljivao u *Pobratimu*, Matoš je bio beskompromisan kritičar, bez dlake na jeziku, udarao je desno i lijevo, po živim ljudima, prijateljima i neprijateljima, pa kad je izašao Veselinovićev *Hajduk Stanko*, roman s tematikom 1. srpskog ustanka, Matoš ga je kritički „pokopao“, žaleći sebe što je morao čitati roman do kraja, a i pisca što je morao napisati tih 456 stranica.

Godine 1897. Matoš gubi posljednji stalni prihod od glazbe, a 6. travnja, na katolički Uskrs, u *Dnevnom listu* je izašao prvi oštri pamflet protiv Matoša zbog njegove recenzije Veselinovićeve romana. Po vlastitom kazivanju, Matoš je nakon toga odlučio otputovati iz Beograda jer mu je grad *dosmrdo*¹⁴. Beograd je napustio 1898., a nakon kraćega zadržavanja u Beču, Münchenu i nešto duljega u Ženevi, stigao je 1899. u Pariz. Kako smo već rekli, u Beograd će ga put nanijeti još jednom, te će u srbijanskoj prijestolnici boraviti u razdoblju od 1904. do 1908. godine. No, krenimo sada do naredne Matoševe postaje – do grada svjetlosti – Pariza.

Matoš i Pariz

Hladno, vlažno jutro rasteže preko doline svoje blijede noćne sjene, na daleke glečere kaplje krv sa sakrivenog sunca, voz juri prema Innsbrucku, a ta brzina mi daje još intenzivnije osjećanje kretanja, strujanja – života. Sjećam se na Pariz i u toj rosnoj gorskoj jutarnjoj idili čini mi se još burniji, električniji, vratolomniji...

Pariz je nešto živo, organsko – ličnost, najveća ličnost današnjeg svijeta, i ta slavna koketa je još uvijek mlada, živa, mijenja se; jedina koketa na svijetu koja kada nikad ostarjeti neće!

...Otkud ta simpatija za Pariz? Jer imamo dvije domovine: našu – domovinu naše puti, i Francusku, domovinu našeg duha!¹⁵

13 Tekst pjesme preuzet iz knjige A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, 1993., str. 61.

14 Prema A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, 1993., str. 31.

15 Kompilacija Matoševih misli o Parizu preuzetih iz knjige Antun Gustav Matoš, *Misli i pogledi*, Zagreb: Globus, 1988., str. 290.

Antun G. Matoš u Pariz stiže 6. kolovoza 1898. godine, gdje je pet godina živio i dalje kao vojni bjegunac. Od prvog dana je znao da je započeo entuzijastičko osvajanje velegrada. I danas kada bismo otišli u Pariz, zatekli bismo Matoša kako zagledan sjedi na klupi. Riječ je o skulpturi hrvatskog kipara Ivana Kožarića „Matoš na klupi“ koji je početkom ove godine postavljen u gradiću pokraj Pariza kao spomen na Matošev boravak i stvaralaštvo u Francuskoj. Kako su danas dva grada povezana vanjskim znakom, tako je Matoš za života prenosio vrijednosti kultura te je po povratku u Hrvatsku francusko umijeće življenja na ulicama velegrada unio u svakodnevnicu grada Zagreba. Nitko prije Matoša nije učinio da duh Francuske u tolikoj mjeri i snazi prostruji Hrvatskom¹⁶.

Matoš je i u Francuskoj nastavio živjeti umjetničkim i boemskim životom. Ovog intelektualca naglašene hrvatske nacionalne svijesti, fascinirala je francuska metropola jer je za njega to bio najkulturniji, najduhovitiji i najnonšalantniji grad, ali i čista suprotnost maloj i kukavnoj, siromašnoj, antikulturalnoj i skućenoj našoj domovini. U vrijeme Svjetske izložbe u Parizu 1900. Matoš je bio angažiran kao novinar, točnije kao tajnik bosanskog paviljona. Iako je zaradio poveću svotu novca, nije krio svoje druženje iz koristi sa srpskim stipendistima s kojima se nije slagao u književno-umjetničkom pogledu, kao s npr. Jovanom Dučićem. Brojne su adrese, hoteli i stanovi u kojima je Antun Gustav Matoš stanovao tijekom boravka u Parizu.

Pariško razdoblje, od 1898. do 1904. godine, bitno je utjecalo na formiranje Matoševih estetičkih i književnih nazora, što je posebice vidljivo u onom dijelu opusa kojim djeluje na formiranje svijesti hrvatske kulturne javnosti o secesijskim i modernističkim strujanjima u likovnim i drugim umjetnostima. Temeljito se upoznao s najnovijim umjetničkim imenima i kriterijima, a osnovna su bila značajna iskustva s pjesništvom Ch. Baudelairea, francuskih parnasovaca i simbolista te s proznim djelom E. A. Poea, P. Mériméea i G. de Maupassanta¹⁷.

Jedan od najznačajnijih hrvatskih književnika te središnja osobnost hrvatske moderne, Matoš, po mnogočemu je francuski đak. Njegov život u Parizu neposredno se i posredno iščitava iz njegova književnoga stvaralaštva: neposredno tematskim odrednicama njegova pisma, a posredno stilskim formatom i činjenicom da je iz njegova pera proizlazila riječ suvremenih strujanja – simbolizma, impresionizma, modernizma – i snažan pečat navedenih francuskih uzora¹⁸.

Svoju prvu pripovijest „Moć savjesti“ Matoš je objavio u reprezentativnom zagrebačkom časopisu *Vienac* u 19. godini života. Međutim, najveći dio svoje fiktivske proze napisao je upravo u svojih pet pariških godina,

16 Izdvojena misao Antuna G. Matoša na videoprezentaciji bila je: *Dok je globus sve sitniji, putovi duše i njeni vidici sve su beskonačniji i vratolomniji*. (Antun Gustav Matoš, *Misli i pogledi*, Zagreb: Globus, 1988., str. 318.)

17 Prema *Hrvatska opća enciklopedija. Mal-Nj*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže, 2005., str. 142.

18 *Sto godina nakon Antuna Gustava Matoša*, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2014., str. 14.

zbirke *Iverje* iz 1899. i *Novo iverje* iz 1900. Nazivi su unekoliko simbolični: iverje se slaže s Matoševom poetikom kratke, zgusnute, fragmentarne priče koja odlučno donosi događaje, a oklijeva samo u dijelovima u kojima *ponavlja ariju*¹⁹. Napisao je ukupno 60-ak novela²⁰ od kojih je za života u trima zbirkama objavio samo polovicu. Posljednja zbirka novela tiskana je 1909. i nosi naziv *Umorne priče*. Konstrukcija novela ostala je dosljedna, djelomično manje fragmentarna a više cjelovita, zaokružena.

Teško je napraviti jasnu podjelu Matoševog pripovjedačkog opusa. Često se u pripovijedanju oslanjao na događaje iz stvarnoga života, ali nije bio realistični pisac. Odvajanja od realnosti vodilo je u nekoliko smjerova od kojih su dva za Matoša dominantna te ih izdvajamo. Prvi je vodio putem humora, ironije i sarkazma i završavao karikiranom kritikom društva, drugi se uzdizao do razine simbola i ključ pronalazio u ljudskoj psihologiji koju okupiraju unutarnji nemiri i čežnje protagonista. Lirizacija iskaza uočava se u svim Matoševim pripovijetkama. Čujmo sada ulomak iz Matoševe novele „Lijepa Jelena“.

*I stadoh tražiti novu ljepotu, pravu ljepotu, gdje je oblik tek predgovor knjige o duši. Ljubav mi postade potrebom, jer osjećah, da ću tek ljubavlju otkriti tajnu ljepote i pravi smisao života. I počeh tražiti ljubav, kao drugi što traže kruh. Počeh tragati za ženom, kao drugi što tragaju za srećom. Proklatih se u najbolje društvo, protekcijom bivah pozivan i na zabave jednog poslanstva, nađoh žene, ali ne nađoh ženu. I zlovoljan, otrovan padah na ležište u mom visokom atelieru navrh Ménilmontanta, dok zorom ne usnuh, snivajući o ženi sa licem divnim od duše i očima velikim od ljubavi. Moja joj glava na krilu, gledam je pod tamnim, zvijezdama posutim granama tako dugo, bolno i uporno, da mi ona pokriva oči lijepom, grešnom, ljubavničkom rukom, tepajući: – Ah, što nisi stariji? Danas su pravi, rođeni ljubavnici tako rijetki, da ih možda i nema. Danas se ne ljubi, a nas dvoje smo stvoreni samo, samo za ljubav. – Heleno, Heleno! – zapomažem suhim grlom, padajući u bolni bezdan od milošte, jer ljubav, prava ljubav boli kao prava sreća. Najzad se budim nesretan, prozaičan i ironičan, a pred očima mi današnja 'tetka' Jelena: naduvena, u tuđim vlasuljama i zubima, u nametljivosti toalete starih cirkuskinja, udata za bivšeg velikaševog čibugdžiju, sada krčmara.*²¹

Larpurlartizam – umjetnost radi umjetnosti! Jer je umjetnost sama sebi dovoljna i ne treba nikome i ničemu služiti, i jer umjetnik nema čemu drugome služiti do umjetnosti. Prvo i prije svega Matoš je vjerovao u estetsku vrijednost umjetnosti za koju je drugo ime ljepota, ljepota kao znamenje, kao vrhunski princip²².

19 O tome je pisao Ivo Frangeš u radu „Književno djelo Antuna Gustava Matoša“ u: A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, 1993., str. 15.

20 *Hrvatska opća enciklopedija. Mal-Nj*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krležu, 2005., str. 142.

21 Ulomak iz novele „Lijepa Jelena“ preuzet iz knjige A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, str. 211.

22 Izdvojena misao Antuna G. Matoša na prezentaciji bila je: ...*da umjetnik služi umjetnosti zbog*

Sam je Matoš pripovijetke smatrao najvrjednijim dijelom svojega opusa, a njegovi suvremenici i kritičari iz desetljeća izravno nakon njegove smrti visoko su cijenili pojedine putopise²³. Mi danas Matoša najprije doživljavamo, pamtimo i spominjemo ga se kao pjesnika stoga krenimo do naše naredne postaje i doznajmo nešto više o Zagrebu u Matošu.

Zagreb u Matošu

Dobar sam Zagrepčanin, prem nisam 'rođen kajkavac' prem sam Fruškogorac, jer sam u Zagrebu dobio prve batine, izgubio djevičanstvo, štampao prvu priču, slušao Janeza, Broza, Šrepela i Arnolda, poznavao habaša Pogledića, bana Mažuranića, Staroga, jer mi tu tatek orgulja kod sv. Marka, jer mi na Mirogoju leži djed Grga, jer sam razbijao Crnkoviću oblake, gledao oblake i kuharice, loptao se i špekulao, bio potresen potresom, jer sam se tu posljednji put od sreće napio, poznavao potočke i tuškanačke fakine, svirao u muzikšulu i katedrali, krao grožđe po vinogradima, jer sam najzad, prvi put tu plakao od sramote pri izborima i prvi put osjetio Gospoda Boga u ženi i u domovini! Evo sada mi kao balavcu teku suze niz obraze, zamislivši Grič i Kaptol, pepeljasti Kaptol sa Šalate u glorijski ljetnog neba...²⁴

*O, ta uska varoš, o ti uski ljudi,
O, taj puk što dnevno veći slijepac biva,
O, te šuplje glave, o, te šuplje grudi,
Pa ta svakidašnja glupa perspektiva!*

*Čemu iskren razum koji zdravo sudi,
Čemu polet duše i srce koje sniva,
Čemu žar, slobodu i pravdu kada žudi,
Usred kukavica čemu krepost diva?*

*Među narodima mi Hrvati sada
Jesmo zadnji, robovi bez vlasti,
Osuđeni pasti i propasti bez časti.*

*Domovino moja, tvoje sunce pada,
Ni umrijeti za te Hrvat snage nema,
Dok nam stranac, majko, tihu propast sprema.²⁵*

---

umjetnosti, da traži ljepotu zbog ljepote, kao učenjak istinu zbog istine i kao pravедnik što čini dobro radi dobra... (Antun Gustav Matoš, *Misli i pogledi*, Zagreb: Globus, 1988., str. 317.)

23 *Hrvatska opća enciklopedija. Mal-Nj*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleža, 2005., str. 142.

24 Preuzeto iz knjige Antun Gustav Matoš, *Misli i pogledi*, Zagreb: Globus, 1988., str. 227.

25 „Stara pjesma“ je preuzeta iz knjige A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, 1993., str. 66.

Matoš je uz Vojnovića, Nazora i Begovića najplodniji i najveći pisac hrvatske moderne. Prema Zoranu Kravaru, Matoša u krugu hrvatske moderne prepoznatljivim čini nekoliko trajnih obilježja: sjevernohrvatska zavičajnost i vezanost za Zagreb, simpatija za starčevićansku nacionalnu ideologiju i program književne modernizacije, temeljen pretežno na francuskim uzorima. Matoševa su djela prijelomna u povijesti hrvatske književnosti. Slobodno se može reći da bez njegovoga zaokreta i ostvaraja, poglavito na polju kritike, eseja i poezije, ne bi bilo hrvatske književnosti kakvu ju poznajemo. Ni Krleža, ni Ujević ne bi bili mogući da legendarni Antun Gustav Matoš nije trgnuo hrvatsku književnost iz letargije provincijalizma i uveo je u maticu svjetske pisane riječi.

Godinu dana nakon njegovog posljednjeg ilegalnog boravka u Hrvatskoj, 1908. godine, Matošu je dopušteno da se vrati u Zagreb i to bez revolvera u džepu iz straha da ne dopadne šaka policiji. Ostatak svoga života provodi u Zagrebu, boemski, bez posla, izdržavajući se samo od svojih književnih djela. Uključio se i u politički život, neprestano ulazeći u sukobe i stvarajući kako neprijatelje tako i istomišljenike. Za vrijeme boravka u Zagrebu objavio je, pored *Umornih priča*, esejističko-putopisnu zbirku *Naši ljudi i krajevi* (1910.) i feljtone pod nazivom *Pečalba* (1913.) što broji ukupno sedam njegovih objavljenih knjiga za života.

Iz psihološke vizure Matošev je odnos prema Zagrebu oksimoronsko jedinstvo ljubavi i mržnje. Matoševe su imaginacije Zagreba začudan spoj tematskih i stilskih suprotnosti: nacije i civilizacije, provincije i metropole, glorifikacije i karikature, idile i groteske. Što je Matoš dalje od Zagreba, objekta svojih čežnja, to su slike pozitivnije i idiličnije, a što je bliže, to su negativnije i karikaturnije. Za Matoša je „Zagreb izbliza“ dosadna provincija, prostor nacionalnoga poniženja i gospodarske zaostalosti u doba Austro-Ugarske Monarhije i primjer loše urbanizacije. S druge strane, „Zagreb izdaleka“ predmet je glorifikacije, patriotskoga govora i izgradnje stereotipa o sebi i svome. Iz te vizure Zagreb je suvremena metropola u nastajanju, prostor stare kulture i nacionalne nostalgije, utopijska projekcija u budućnost²⁶.

Matoš je zanimljiv slučaj pisca koji stihove počinje slagati pod sam kraj stvaralačkog vijeka. U časopisu *Suvremenik* 1906. godine objavljuje sonet „Utjeha kose“, prvu pjesmu namijenjenu javnosti, koju smo i mi večeras imali priliku prvu čuti. Za života nije objavio nijednu zbirku pjesama nego je zbirka *Pjesme* tiskana posthumno 1923. godine. Već je onovremena kritika zapazila liričnost Matoševe proze, pa je postavljena teza kako je on veći lirik u prozi nego u poeziji. Mnogi su se pri tome pozivali na glazbenu praksu i istančanost Matoševa sluha, dok je on za sebe u jednom pismu rekao da je u poeziji „više artist nego lirik“. Međutim, u Matoševoj poeziji združeni su u najvećoj mjeri artizam i lirizam. Od pjesničkih oblika Matoš izrazito preferira sonet, oblik koji je u doba moderne – zahvaljujući dubokim vezama s ranonovovjekovnim ljubavnim pjesništvom, ali i povlaštenu mjestu u

26 O Matoševom odnosu prema Zagrebu pisala je Dubravka Olaić Tolić u knjizi *Čitanja Matoša* što djelomično donosimo u ovome pasusu prema tekstu u *Sto godina nakon Antuna Gustava Matoša*, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2014., str. 12.

oblikovnom repertoaru Baudelairea i francuskih simbolista – posjedovao veliku evokativnu vrijednost. Inzistiranje na dotjeranoj formi, čista i bogata rima, sinestezija i zvukovna kvaliteta izraza ukombinirani s kritičkim i polemičkim Matoševim temperamentom, domoljubljem i snažnom ljubavnom emocijom ostavili su neizbrisiv trag u hrvatskom pjesništvu podignuvši ga za nekoliko stupnjeva. Spomenimo prihvaćanje estetike ružnoga u Matoša, kao novog impulsa u europskom modernom pjesništvu.

Pjesmom „Hrastovački noćurak“, inkorporiranoj u pripovijesti „Nekad bilo – sad se spominjalo“, Matoš je zametnuo klicu novije hrvatske dijalekatske, točnije, kajkavske poezije, a pjesmom „Mora“ nagovijestio, u najmanju ruku, suvremenu poeziju pisanu slobodnim stihom.

Matoš se očituje kao intelektualan pjesnik, koji ne literarizira samo svoje osjećaje ili ideale nego cjelinu svoje svijesti, sa svim u njoj pohranjenim iskustvenim sadržajima, kulturno-povijesnim znanjima i komunikacijskim rutinama. Najveće teme Matoševe poezije su „mala“ domovina i velika ljubav prema odabranoj ženi, zatim pejzaži toliko mili Matošu, kao škola rodoljublja i estetske odjeljivosti. Simbolizacijom krajolika sonet „Jesenje veče“ spaja u sebi ljepotu najuspjelijih Matoševih pejzaža i prkos politički angažiranih stihova. Poslušajmo „Jesenje veče“.

*Olovne i teške snove snivaju
Oblaci nad tamnim gorskim stranama;
Monotone sjene rijekom plivaju,
Žutom rijekom među golim granama.*

*Iza mokrih njiva magle skrivaju
Kućice i toranj; sunce u ranama
Mre i motri kako mrke bivaju
Vrbe, crneći se crnim vranama.*

*Sve je mračno, hladno; u prvom sutonu
Tek se slute ceste, dok ne utonu
U daljine slijepe ljudskih nemira.*

*Samo gordi jablan lisjem suhijem
Šapće o životu mrakom gluhijem,
Kao da je samac usred svemira.²⁷*

Kako mu je glas postajao hrapaviji od kobne bolesti u grlu, tako su i riječi postale škrtije i teže. *Ožujak je opasan i nezdrav mjesec*, ostalo je zapisano njegovom rukom na jednoj od mnogih ceduljica pomoću kojih je u bolnici, ne mogavši više ni govoriti, komunicirao s prijateljima. Umire 17. ožujka 1914. godine od raka grla u zagrebačkoj Bolnici milosrdnih sestara. Sahranjen je na groblju Mirogoj, a danas po njemu nose naziv brojne škole,

27 „Jesenje veče“, iz knjige A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, 1993., str. 55., izvodeno uz pratnju „Fantazije“ Hectora Berlioza.

ulice i kulturna društva. Matoša danas ne poimamo samo kao arhaiziranu nacionalnu veličinu preseljenu u vječnost prije točno jednoga stoljeća nego kao živu, djelatnu i smjerodavnu osobnost, poticajnu za rad nas današnjih. Za razliku od mnogih drugih slavjenih nacionalnih veličina iz prošlosti, Matoš svojim djelom ostvaruje temeljne odrednice suvremenoga kulturološkog komuniciranja.

Kao autorska osobnost bio je neporecivo svoj. Iza njega stoji dinamično i dramatično životno iskustvo čovjeka koji je živio samo 41 godinu. Izbjeglica iz domovine, proboravivši u inozemstvu petnaestak godina, Matoš je stekao silno životno iskustvo i kulturološko znanje. Temeljno obilježje te osobnosti bilo je: vlastita sloboda, sloboda vlastita naroda, sloboda bližnjih. Djelujući u tri sredine, zagrebačkoj, beogradskoj i pariškoj, Matoš je ostvario prvi izrazito moderan, interdisciplinarni i kozmopolitski opus, povezujući hrvatsku književnost s europskom književnošću toga doba.²⁸

Završetak

Stigli smo do samog završetka ovog zanimljivog putovanja Matoševim stopama iz vizure jednovjekovnog iskustva čitanja i promišljanja njegove velike literarne osobnosti. Rastat ćemo se uz jednu od tri posljednje Matoševe pjesme, uz „Notturmo“ napisanu na cedulji u bolnici neposredno prije smrti. Ovime naše putovanje s Matošem ne bi valjalo završiti. Cijele ove jubilarne matoševske godine želimo vam da prijateljujete s Matoševim esejima, putopisima, stihovima i novelama, da rastete i oplemenjujete se njegovom pisanom ostavštinom jer to je upravo bit svakog putovanja – doživljavati. Pozdrav uz „Notturmo“.

*Mlačna noć; u selu lavež; kasan
Čuk il netopir;
Ljubav cvijeća – miris jak i strasan
Slavi tajni pir.
Sitni cvrčak sjetno cvrči, jasan
Kao srebren vir;
Teške oči sklapaju se na san,
S neba rosi mir.
S mrkog tornja bat
Broji pospan sat,
Blaga svjetlost sipi sa visina;
Kroz samoću, muk,
Sve je tiši huk:
Željeznicu guta već daljina.²⁹*

²⁸ Misao na videoprezentaciji bila je: *Postati čovjek je ljepše no postati kralj, a postati pjesnik je ljepše no postati čovjek!* (Antun Gustav Matoš, *Misli i pogledi*, Zagreb: Globus, 1988., str. 60.)

²⁹ Pjesma „Notturmo“ je preuzeta iz knjige A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, 1993., str. 95, a izvedena uz glazbenu Wagnerovu temu.

Literatura:

A. G. Matoš, *Izbor iz djela*, Zagreb: Školska knjiga, 1993.

Antun Gustav Matoš, *Misli i pogledi*, Zagreb: Globus, 1988.

Hrvatska opća enciklopedija. Mal-Nj, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleža, 2005.

Sto godina nakon Antuna Gustava Matoša, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 2014.

**PJESNIČKI GLASOVI
IZ SRIJEMA**

Ivan Balenović

JEDNA ME MUDROST

Jedna me mudrost kroz život prati,
odavna njoj se zadivih:

svakoga trena trebaš uskrsavati,
svakoga trena, iz živih.

JESTE LI MI ROD

Jeste li mi rod,
umorni oblaci nad ravnodušnim njivama?
(Nikada nećete srebrni svod
dotaknuti svojim raščešljanim grivama.)

Jeste li mi rod
umorne krošnje požutjela lika?
(Vjetrovi nekud odnose vam plod
dok nepomično venete između snivanih vidika.)

Jeste li mi rod
umorne zvijezde na modroj haljini tame?
(Nitko ne shvaća vaš hod;
treperite u zlatnu mravinjaku, a gasite se same.)

BUDEM LI MORAO

Budem li se morao
ponovno roditi,
ništa me tada neće spriječiti

takvim svijetom
s kraja na kraj hoditi
u kojemu će ljudi ljude toplinom pogledâ liječiti.

PLAST

Kao suhe travke redaju se dani,
 godine ih slažu u visoki plast.
 On pod samo nebo uzdići se kani,
 sokove mu zemne noseći na čast.

Iskru vrelu baca po mirisnu sijenu
 iz sunčeva ognja jedna zraka sjajna.
 Iz nevidna plama diže se u trenu
 nevidljivi dim, nevidljiva tajna.

Kad si od tog dima,
 sve više te ima.

Ivan Balenović (Vrdnik, 1938.), književnik, novinar i urednik, živi u Petrovaradinu. Tijekom života radio je kao arhitektonski tehničar na poslovima visoke gradnje, a potom je u novinarstvu i izdavaštvu. Bavio se novinskom karikaturom i šahom. Autor je romana za mlade *Princ Humorabi od Plusopotamije* (Novi Sad, 1992. i Zagreb, 2009.). Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata 2012. godine objavljuje opsežnu knjigu *Prognanik iz svijeta svjetlosti – Život i djelo Stanislava Prepreka*, (Subotica, 2012.), za koju kao priređivač dobiva nagradu za najbolju knjigu u 2012. „Emerik Pavić“. Hrvatska čitaonica dodijelila mu je nagradu za životno djelo na području književnosti „Balint Vujkov dida“ 2013. godine.

Marija Lovrić

U NOVOGODIŠNJOJ NOĆI

Dok zvijezde gasnu
oslušujem vjetar
čekam lepet pahulja
prvoga snijega.

Mislim od kuda dolazi
mislim na one daljine
gdje ima još mojih prijatelja
do kojih čestitke ne stižu
i na one daljine tamo
gdje rudi nar i zriju naranče.
Zapretan oganj.

Djevojčici, što prosi na raskrižju,
u kosi ruj
u očima niče proljeće,
u rukama djetinjstvo,
darovah novac i naranču,
želje za zdravlje i sreću.

Ulične svjetiljke kao
lampioni dobrih želja
ljeskaju se bijelo,
bijelo, valjda od studi
i one, poput satova
crkvenih tornjeva,
odbrojavaju vrijeme.

Dopire glazba s glavnoga trga.
Bliži se ponoć.
Izbrazdani utrnulim koracima
pločnici sanjaju susrete
kojih nema.

Dok zvijezde gasnu
oslušujem vjetar,
čekam lepet pahulja
prvoga snijega.

ZALJEVI NEBA

Oči – zaljevi neba,
ponekad pučina po kojoj lutam.
Ruke – valovi nemira
plave mi tijelo.

Neki mornar – lotalica
pogasi svjetionike prije svitanja,
pa mi se učini
utopit ću se noćas – u tebi.

ČIJE SU BILE OČI?

Nije bila zima, ni jesen.
Nisu padale kiše.
Mirisalo je na izbjegličku pustoš i paljevinu.

Vraćali smo se uzdrhtali
od sreće, od tuge, od bola
– ne znam...
Čekala su nas pregažena polja
i gdje-gdje koja samonikla pšenica.

Čekala su nas tijela nesahranjenih
i na rubu šume
dvije ugašene zvijezde – dva oka.
U njima su plakala sva nedoživljena jutra,
a nitko nije znao čije su bile oči
– možda srneće.

I dalje smo se vraćali uzdrhtali
od bola, od tuge, od sreće
– ne znam...

Marija Lovrić (Lovas/Hrvatska, 1939.), sudska je prevoditeljica za hrvatski jezik. Studije je završila u Novom Sadu, gdje i danas živi. Piše poeziju i prozu. Pjesme su joj objavljene u antologiji poezije za djecu i mlade *Kolo prijatelja* (2007.), priručniku za lektiru *Priče i pjesme za 1.000 djece* (2008.), u zbornicima s pjesničkih susreta u Hrvatskoj, u zbirci *Preprekovo proljeće* (Novi Sad, 2011.-2013.). Objavila je knjige za djecu *Lukava koka* (1998.), *Suncokret* (2003., te *Sončnica* na slovenskom 2005.) i *Galeb* (2011.). Autorica je dvojezične monografije *Vrijeme i ljudi – Slovenci u Novom Sadu* (2013.).

Jasna Melvinger

DECIBELI

Zalud laje susjedov stari pas
S televizijskog ekrana samo bum-tras

Automobilske sirene urlaju na sav glas
Netko je opet nemilice nagazio gas

Šleperi i teški kamioni trešte kraj nas
Crkve zvona zazivaju od te buke s neba spas

Teniser u Wimbledonu servira odlučujući as
Zbog siktanja motorne pile nitko neće u aps

Ne gone više po kaldrmi kamiondžije konje u kas
Vatrometi i petarde čiju li to slave vlast

Zalud laje susjedov stari pas
Za prekomjerne decibele nije on kriv ni za vlas

ZA FELŠ BUDUĆNOSTI

Evo izazovne super cure feš
Suknjica joj kratka, al nosi donji veš

Neću kredit, hoću keš
Kupit ću joj odojka da ga ispečem reš

Niz Dunav pliva izrešetan češ
Kad li će svi zlikovci već u rešt

Bacaju snoplje zrelog žita na dreš
Srbin začikava: Udri ako smeš

Na čokotu dozrijeva kiseli greš
Slovenac slavi: Z menoj na cviček greš

Francuz za pramen kose veli: la meche
 Novu mi frizuru osvijetlio kamermanov fleš

Amerikanac najavljuje propast: the smach
 Ali i rukometna lopta budućnosti zna za felš

LAMENT

Nemam para za smetlara
 Za vrtlara, za kuhara

Nemam kokoš, nemam morku
 Svakodnevicu samo slatkogorku

Dok me lažna nada iskušava
 A stara se kuća urušava

To kroz prozor propuh pirka
 Il s glasovira imaginarna odjekuje dirka

Da me ponese plahovita plima
 Ne samo mojih stihova i rima

Zašto se u kaotično jutro budim
 U zagrljaj silama nepoznatim, hudim

I tko me to tjera od štednjaka do sudopere
 Kad mislim na sunčan dan i miris kalopera

Iz jadicovke slavnoga, ne samo boema
 Tako da me među varkama sjena više i nema

PROLEGOMENA

Tu se rodio Jelačić ban
 Nadvožnjakom tutnjao stari ajzliban

Bili smo i tamo Pestaban
 Kad je Lajoš Košut nadglasan

Ti što za pištolj vele the gan
 Samo viču: Shut and run

Šunjaju se oko mene cijeli dan
A nije svatko od njih inkasant

Nisi otplatio kredit za stan
Izbacuju te usred ciće zime van

Vatrogasni je u ponoć stigao kran
Ali kafić nije osiguran

Poljodjelac uzgaja kudelju i lan
Otkupiti državnu zemlju mu je plan

Smetlarevu prikolicu vuče konjić vran
Svaki je kontejner pretražen, prekopan

U KAZNENOM PROSTORU

Otimaj, haraj, ne radi nego kradi
Korumpirani su i oni u vladi

Samoubilačke bombe, teroristički napadi
Nisu to samo čečenski nomadi

Motociklist paniku širi na svečanoj paradi
Mrtvaca, da proklija, u zemlju zasadi

Previjaju se pjevaljke na estradi
Dok nekome iz lijesa zlatne zube vadiš

Ta, bili smo i mi nekada mladi
Ne, baš, u kojoj od uličnih bandi

Otkucava ponoć zaludnoj nadi
U groznici tijela krv to se hladi

Na koju se islamističku zemlju kladiš
Vulkanskim dimom pomrčinu kadiš

Navijači slave u nogometnoj bakljadi
Eksploziv, droga, paljevine i drugi ispadi

Zbog sindikalnog štrajka promet u blokadi
Cestom stupa pokojni carski grenadir

Jasna Melvinger (Petrovaradin, 1940.), književnica, jezikoslovka, sveučilišna profesorica u mirovini, živi u Petrovaradinu. Od 1971. do 1976. je djelatnica, a potom direktorica Kulturnog centra u Novom Sadu, glavna i odgovorna urednica *Tribine mladih*, te članica uredništva studentskog lista *Indeks*, književnog časopisa *Polja*, edicije Matice srpske *Prva knjiga* i edicije grupe autora *Kairos*. Doktorirala je 1981. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U svojoj jezikoslovnoj struci radila je od 1964. do 1971. kao asistentica na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, te od 1976. do 1991. prvo na Pedagoškoj akademiji a potom na Pedagoškom fakultetu u Osijeku, od 1981. u zvanju izvanrednog, a od 1987. u zvanju redovitog sveučilišnog profesora. Članica je Hrvatskog društva pisaca, Hrvatskog P.E.N. centra, te nekoliko hrvatskih udruga u Vojvodini. Zastupljena je u više antologija i izbora, a pjesme su joj prevedene na više jezika. Dobitnica je 2008. prestižne nagrade u Hrvatskoj „Goranov vijenac“ za ukupan doprinos pjesničkoj umjetnosti. Odlikovana je Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića za očuvanje kulture hrvatskog naroda u Srbiji (2009.) Djela: *Vodeni cvet* (1958.), *Sve što diše* (1963.), *Tako umiru starice* (1967.), *Svet i svetlost* (1971.), *Pet sestara*, roman, (1972.), *Visoke strane ležaja* (1979.), *Avans za danas* (1986.), *Ljubavni soneti* (1989.), *Ta renesansa, ne još kao posljednja šansa* (2002.), *Moderna i njena mimikrija u postmoderni*, studije, (2003.), *Vozelnica* (2004.), *Vaga s anđelima* (2005., 2008.), *Dunavska klepsidra* (2006.), *Vaga s anđelima* (2008.), *S tekuće trake 20. veka* (2013.).

Marko Kljaić

MOLITVA PJESNIKA

Podi sa mnom
moja pjesmo
vjerno
i klekni
u ispovjedaonicu
smjerno
ko proljetni preludij
neki
i sakrij me
u stih
meki
od vlastite noći
i zvijezda
k'o ptica ptiče svoje
u gnijezda
i razriješi me
pjesmo moja
od okova
od spona
od mog crnog grijeha
i oslobodi me
ko zvon zvona
i put mi pokaži
kući
do neba plavog
ili me ostavi
moja pjesmo
samog
mojoj crnoj uspomeni
ispod ovog slapa
bez glogovog
krhkog
štapa

SONET LJUBAVI

Tražio sam te lutajući svijetom
penjao se visoko, visoko,
gorama okićenim cvijetom.

Blatnjavoj zemlji se spuštao,
nisko padao, tonuo duboko,
morima i rijekama plutao.

Žarko sam molio,
gorku suzu prolio,
nježno sam šaputao,
al' uzalud sam lutao.

Umoran s puta skrenuh, sađoh
do mog srca malog
i gle, tu te prepoznah, nađoh
i više ne odlazim daleko,

a od ljubavi u zalog,
savit ću gnijezdo svileno,
koje će milovat sunce rumeno
i u njem ću usnuti meko.

PJESMA ŽENI

Ljubav,
ptica bijelih krila
u nebu nekom

Sjeta
udovica crna
u snu dalekom

Na mojem dlanu
dvije ptice
u mojoj duši
strepnja duboka

Čas na krilu
crne tmice
čas na zracima
sunca visoka

U mom srcu
jedno srce
u mojoj duši
dva oka

Jedna žena
ko zraka sunca
u mojoj pjesmi
ukopana do boka

Marko Kljajić (Jakotina, Kotor Varoš, kod Banja Luke, 1950.), pjesnik, publicist, svećenik. Studij teologije završio je u Đakovu, kao svećenik službovao je u desetak župa, među ostalima i u Beočinu, Čreviću, Petrovaradinu, na Tekijama, a sada je upravitelj župa u Novom Beogradu i u Surčinu. Objavljivao je djela iz povijesti srijemskih naselja, te kroniku stradanja Hrvata u Srijemu tijekom devedesetih godina XX. stoljeća.

Do sada je objavio sljedeća djela: *U istini trećeg dana* (poezija, 1994.); *Golubinci kroz povijest* (monografija, 1996.); *Slankamen kroz povijest* (monografija, 1996.); *Kako je umirao moj narod* (kronika, 1996.); *Getsemanski plodovi duše* (poezija, 1999.); *Sveti Juraj u Petrovaradinu* (monografija, 2004.); *Jesenja snoviđenja* (poezija, 2006.).

Mila Markov-Španović

MITROVICO SLAVNA

Mitrovico srijemska moja
 Tako si mi sada ponosna
 Vedra – okupana – baš svoja
 i carska si – i plodonosna

Djeca te tvoja obraniše
 Od nekakvih – i podivljalih
 Strujanja svemirskih – i kiše
 Bog drag' usliši moli malih

Što te vole i kad ih izgon
 priječi – kad nema riječi
 samo djela govore – progon
 slijedi zlima – ravna ječi

Mitrovica – sine i kćeri
 Grad vaš rodni Sava rijeka
 pomilova – istjera jeri
 stavi u prvi plan čovjeka

SRIJEMAC

Stoji – sve stariji – sve samiji
 Sve manje moj – i više tvoj
 A što je više tvojjji – svojjji
 je – a nužno tako – baš svoj

Sred pustih njiva srijemskih
 Grud mu probadaju – prečesto
 baš – nemili prigovori ženskih
 glava – Krik mu se stog često

otrgne – jedan od drugog skriva
 Dok tako nešto toplo doziva
 Glasi ga mame – Hajd' s nama
 A on ženama – Ja neću s vama

Zar grobove ja djedova mojih
 ostaviti stare mogu – U nigdini
 što ću – I bez miljokaza svojih
 Tamo past ću – i zalutat u ini

ULOVljena U NAS

U zubima ti zemlja i sjeme pšenice
u ustima ti izniknut će žito – sve će
biti zemlja – sve će biti – od oranice
pšenica kad nikne – trepereći rast će

Sunce bit će cijelomu polju našem
vladar i veselo će posvuda biti – stić'
tamo dolje – zečić s'igra sa srndaćem
obadva šumi otrčaše – nad njima ptić

nadlijeće – a moje oči jezero zeleno
i one su – veliš – gospodari tvoji – ti poj
a ja te pitam – što ćeš s njima – mileno
i kako se one uklapaju – u cijeloj toj

lijepoj slici – čuj – veliš – u svem su oči
koje rastu s pšenicom – iz sveg' glede
me – i jezero pogleda more – i ljeto doći
će već – i naše oči bit će do nedogleda

jedno veliko oko – zemlja – veselit' skupa
znat će se – gledajući s kruhom finim
pšeničnim u rukama – djela ta preskupa
a oni naši anđelčiči – s očima prefinim

HRVATSKOM JEZIKU

Ti si doista u svemu – mili moj
Onaj si u kojem čujem svoga
i san i opnu i kišu – i sveg spoj
i osobnu svetost i tu od Boga

i šuštanj Večernjače – medena
sva slova – i S i V i Š i Lj i M –
na mojoj su usnici ko rođena
djeca iz ushićenja – ja ih volim

Iz trenutka – iz uzašašća – i post
I tvoju lijepost – I tvoju krjepost
I tvoju put – pogled blag – nagost
I kretnju naprijed – I unatragost

Sve ti pobožno ljubim – mili moj
Učili su me disati – s tobom sam
I učila sam disati – moj nespokoj
Dodirivao si – Dodiruješ me sam

Posvuda mi pod kožom usidren
Bezbrojne vrutke kad izgovaraš
ustreptale na usnicama mi dren
stvaraš – i nove djeliće ti otvaraš

Tobom me nazvali oni što gone
Tobom prekrížili – kao Druge one
Zbog Tebe me katkad progone
Zbog Tebe znaju da me izgone

Za pričest si mili – odsvukud meni
slan – Postojeći si i izvan intime
Jedini si trajan u meni – pa i sneni
žig vjetru – za mene žigosane ime

I kad mi ruke ljube tu si – tu sam ja
Jer da tebe nije – ruku mojih milih
bilo ne bi ovih – Sasvim bi nove ta
dodire prsti slali svijetu – i nemilih

I leptir bi vrludao – svjetlosti treba
odsvukuda – kad nemoćna sa' mala
U te se ognem – štitiš me do neba
I tako jezikom jezdim posvuda vala

Mila Markov-Španović (Mali Gruber/BiH, 1961.), pjesnikinja, srednjoškolska profesorica, prevoditeljica, sudska prevoditeljica. Po završetku studija na Filozofskom fakultetu u Sarajevu dolazi u Srijemsku Mitrovicu. Poeziju piše od ranog djetinjstva. Pjesme su joj objavljene u zbornicima s pjesničkih susreta u Hrvatskoj, u mostarskom časopisu za književnost *Osvit*, kalendaru *Subotička Danica*, u zbirkama *Lira naiva* (2003.-2013.) te zbirkama pjesnika Hrvata izvan Hrvatske. Djela: *LibertaS Mea* (poezija na hrvatskom i francuskom, 2011.), *Maxima minimis: najkraće latinske i francuske maxime, sentence, izrazi, poslovice i refleksija u hrvatskom i srpskome jeziku* (2011., priredila), *Imam ja vrijeme za nas* (poezija, 2014.).

Mato Groznica

DOŽIVLJENA BUDUĆNOST

Sva ljepota dolazećeg doba
kao da je mome srcu znana,
k'o umrlom savršenstvo groba,
ptici krila na svjetlosti dana.

Da l' ta dragost meni tako čudna,
talasima kroz pjesmu mi stiže?
Da li je to sreća uzaludna,
ili nešto mnogo, mnogo više?

Djevojčica kojoj korak klizi,
zagrlila okom rime muk,
što ponekad javu nadilazi
ko raspeti razjareni puk.

Moji prsti dvije čežnje skriše
dok se oči grliše u nizu;
da l' će ovo srce moći više
snivat sreću pokraj sebe blizu.

Sve ljepote što će amo prići
već mi šapću da nisu za mene
i da će se sa mnom mimoići
sve sabrane u liku te žene.

PJESMA O PJESMI

Sirot otac djecu svoju grli,
primiče ih srcu tananome;
mada su mu udi posrnuli,
primiče ih živom jadu svome.

Još se s njima radovati može
dok se čelo s koljenima bije;
darujući mu sreću ko tobože,
ali sreća... ona takva nije.

Siročići jednog roditelja,
kao da pristaše na zaborav;
il' u njima još postoji želja
da se otac rimom kaže sav.

SONET ČETVRTI

Jasno kazujući kome ostavi me,
melodija gorkozvučna u plač vine
onog ko imade srce i za ine,
što su radi na se tuđu bol da prime.

Svaki vers je krvlju škropljen – i boli me,
i ja žalim što sam prognan pun žestine,
među memlu, gdje će teško da mi sine
čeznuta vedrina poetične plime.

Bez adeta da je živo, srce bijaše,
kroz minule čase jasnoga života;
sve što voljeh crne kobi mi oteše,

al' ostadoh prutom neminulog plota.
Ja ponovo žudim darivat se time
ako srce sreću takne valom plime.

Mato M. M. Groznica (Sovići/BiH, 1966.) dipl. ing. prometnih znanosti. Fakultet i poslijediplomski studij završio je u Beogradu. Radi kao podtajnik za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice u Vladi Vojvodine. Sudjelovao je na susretima hrvatskih pjesnika Vojvodine „Lira naiva“ gdje su mu u istoimenim zbirkama objavljene pjesme.

**STUDIJE IZ
HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI**

Žarko Paić

VELIKO DIJETE I NJEGOVI DVOJNICI

O ZNAKOVIMA I TRAGOVIMA U KRLEŽINOM
DJETINJSTVU U AGRAMU 1902.-1903.

Predragu Matvejeviću

Ideja povratka: protijek i riječi

Ideja povratka u stanje koje prethodi razlikovanju prošlosti-sadašnjosti-budućnosti kao sklopa linearnoga vremena prisutna je od samoga početka u modernoj književnosti. Dublin u Joyceovu *Uliksu* postaje mitsko-banalni prostor aktualizacije događaja. Proživljena vremenitost modernoga svijeta zbiva se u jednom danu. Brochov roman *Vergilijeva smrt* određuje razlika u istome. Sjećanje pjesnika na mladost u carskome Rimu odvija se pred ishod života u 24 sata na nosiljci kojom ga robovi pronose Brindisijem. Joyceov stroj vremena događa se „sada” i „ovdje”. U začudnome sklopu povezane su umrežene figure braka Leopolda i Molly Bloom te pjesnika Stephena Dedalusa. Sudbina Uliksova povratka na ishodište nakon traumatskoga lutanja ponavlja se u modernome kontekstu. Brochova tamna rijeka sjećanja uzdiže umjetnost kao etički poziv istine iznad estetske tlapnje vremena. Odiseja vremena te povratak u mladost i djetinjstvo tvore paradoksalnu strukturu moderne umjetnosti proze. Ni u jednoj drugoj formi diskurzivne umjetnosti to se tako plastično ne pokazuje kao u pripovjednome tekstu. Gubitkom mita i religije za svoj metafizički okvir slikarstvo ga je uzaludno nastojalo nadomjestiti politikom-ideologijom ili estetskim dizajnom industrijskoga svijeta. Picasso je 1930. godine slikom *Raspeće* uvjerljivo dokazao nemogućnost modernoga slikarstva u povratku „izvorima”. U dodiru s Batailleovim pojmom transgresije, apsolutnom se slikom htjelo spojiti zvjezdano i zemaljsko, uzvišeno i tjelesno, sveto i svjetovno.¹ Ali taj je titanski pokušaj zastao na rubu kiča. Razlog leži u tome što mu je nedostajalo ono što Deleuze i Guattari u spisu *Što je filozofija?* zagonetno određuju

1 Vidi o tome: Lisa Florman, *Myth and Metamorphosis: Picasso's Classical Prints of the 1930s*, Massachusetts Institute of Technology, 2000. str. 140-196.

pojmom geofilozofije sa slikom stvaranja „novoga naroda i zemlje”.² Slika postaje tehničkom stvarnošću reprodukcije u fotografiji i filmu. Glazba se, pak, oslobađa zagrljaja uzvišenosti duhovnoga zvuka. Razara se priroda ekspresije proizvodnjom tehno-zvuka od Albana Berga do Iannisa Xenakisa. Materijalnost slike i nematerijalnost glazbe stapaju se danas u vizualizaciji ozvučenoga svijeta. Povratak u djevičansko stanje pra-vremena prije pada u linearnost i predstavljivost tijela u sintezi slike i zvuka, što je bila vizija povijesne avangarde od futurizma do Johna Cagea, ima performativni karakter. Riječ je o prisutnosti u sadašnjosti umjetničkoga čina.³ Samo riječ preostaje nedodirnutu čudovišnom moći razaranja. Ovo valja shvatiti s ogradom. Tehnički karakter jezika pokazuje se u vladavini ideje stroja. Fernando Pessoa u futurističkoj fazi svojega književnoga stvaralaštva pjeva: *Želim biti stroj!* Kako izbjeći tehniziranje jezika? Odgovori su uglavnom ovi: poetiziranjem stvarnosti kao izgubljenoga vremena, povratkom u mitski svijet kao lijekom protiv bolesti vulgarne svakidašnjice, bijegom u snove, lutanjem pustinjama i predjelima beskrajnoga prostranstva. Modernost određuje vrijeme tehnike i duha muzealiziranja. To je doba strojeva i strategija bijega iz ovoga jedinoga svijeta. Stoga jezik bijega kao nadomjeska uvijek u sebi nosi tu fatalnu prirodu dvojstva. Možda su najbolji primjeri moderne proze putovi kojima su kročili Joyce i Proust. U svojim putanjama bijega i suočenja s novom stvarnošću tehno-poetskoga svijeta oni predstavljaju dva lica iste kovanice.⁴

Povratak u stanje koje prethodi vulgarnome razumijevanju vremena, dakle, nije drugo negoli traganje za istinom samog vremena. Traganje pretpostavlja otpor spram svodljivosti na „aktualnost”, „prolaznost”, „trenutačnost”. Ako povratak upućuje na unutarnji otpor ovome što se događa „sada” i „ovdje”, onda je modernost u umjetnosti prijeporno određivati istim pojmovima kao i tehno-znanstveni „napredak”. Ideja vječnoga vraćanja jednakoga u Nietzschea, kružne linearnosti povijesti nakon kraja otuđenja i povratka u iskonski zavičaj čovjeka i prirode u Marxa, te, naposljetku, ponavljanje slobode egzistencije kao mogućnosti pristupa božanskome izvan zahtjeva religije u Kierkegarda, samo su tri različita puta u ono nadolazeće. Život, rad i vjera s onu stranu beživotne dosade sadašnjosti postaju simptomima – znakovi i tragovi – drukčijega odnosa spram svijeta vladavine modernoga kapitalizma. Na drugom polu govora o povratku u neodređeno stanje ovog pra-vremena istine kao slobode bez anestezije nalaze se romaneskni ciklus Prousta *U traganju za izgubljenim vremenom* i Durrellova tetralogija *Aleksandrijski kvartet*. Proustova potraga za istinom vremena rasprostire se u sinesteziji ideje koja određuje granice riječi kao nematerijalnih znakova čiste prisutnosti umjetničkoga stvaranja. Povratak u djetinjstvo otuda neće imati svoje razrješenje utapanjem u tlapnje imaginacije prošlosti kao otpo-

2 Gilles Deleuze i Felix Guattari, *Qu'est-ce que la philosophie?*, Minuit, Pariz, 1991/2005. str. 82-110.

3 Vidi o tome: Dieter Mersch, *Ereignis und Aura: Untersuchungen zu einer Ästhetik des Performativen*, Edition Suhrkamp, Frankfurt/M. 2002. str. 245-298.

4 Vidi o tome: Philippe Menge, *Proust – Joyce; Deleuze – Lacan: lectures croisées*, L'Harmattan edition, Pariz, 2010.

ra prema sadašnjosti. Ideja povratka u paradigmatškome je platonskome obliku ideja sjećanja i pamćenja svijeta „sada“ i „ovdje“. A taj svijet nestaje u svojem napredovanju kroz vrijeme do konačnoga razotkrića tajne njegove trajnosti u umjetničkome djelu. Sjećanjem se nesvjesno oslobađa rad osjećaja i doživljaja predmetnosti svijeta. S pamćenjem svijest postaje proces racionaliziranja. Strujom sjećanja dosižemo arhipelage (ne)sretnoga djetinjstva. Uz pomoć pamćenja filozofija i znanost operiraju pojmovima i funkcijama. Durrell se za razliku od Prousta u svojoj neognostičkoj freski modernoga grada dekadencije i svetkovine tjelesnosti ne vraća u djetinjstvo. Zbog poremećene vremenske strukture linearnosti i kružnosti vremena svaki je prošli, sadašnji i budući događaj simultano odvijanje i razvijanje drugosti u ponavljanju nepostojećega izvornika. Fraktali vremena i topografski isječci prostora stvarne Aleksandrije u doba prije i za vrijeme II. svjetskoga rata postaju poput mitske ideje pukotine između vječnosti bogova i konačnosti čovjeka mrežama sinestezije događaja. Mreže su razapete između isprepletenih likova. Kroz njih se vrijeme vrti odmotavajući se poput tkanine. Povrh toga, vrijeme se isprepliće u spiralama i krivuljama u svim smjerovima. Ljubav postaje složeno tkanje u zbilji okrutnoga stroja modernosti. Sve se izjednačava poništenjem razlika. Što preostaje jest sveza mita i umjetnosti. Preostaje, dakle, slika dekadentnoga grada na izdisaju kao iz veličajne poeme Konstantina Kavafisa, *Bog napušta Antonija*. Ako je za Joycea i njegova nesvodljiva dvojnika Brocha ideja pra-vremena istina povratka u ono stanje koje tek omogućuje čisto viđenje istine kao protijeka riječi kroz povijest, onda je za Prousta i za njegova nesvodljiva dvojnika Durrella vrijeme čista ideja stvaranja mnoštva usporednih svjetova. Sloboda i ljubav postaju tako temeljnim pojmovima romana visokoga modernizma. Slobodna ljubav pretpostavlja ljubav spram slobode. Metafizičke vrijednosti slobode i ljubavi stoga nužno postaju paradoksalnim rješenjima modernoga doba. U suočanju s vrtoglavim tehničkim napretkom jedini prostor slobode postaje ljubav kao apsolutna autonomija umjetnosti. Život sam pjeva vlastitu epopeju silaska u podzemlje gdje bivaju sablasti i vlada tama.

Joyce i Broch su pisci implozije vremena. Za njih ideja povratka vodi u stanje kristalizacije sjećanja-pamćenja svijeta. Sve se zgušnjava i svodi na najmanju moguću mjeru. U jednom jedinome danu pokazuje se istina života u izvrtjelome vremenu. Proust i Durrell su, pak, pisci fraktalizacije vremena. Ovdje ideja povratka vodi u pra-stanje sinestezije svijeta. Sve se širi i rasteže u svim smjerovima. Od sjena obitelji i trajanja uzvišene ljubavi Swanna u opsjenama tjelesnosti (Proust) do metafizičkoga labirinta svijeta kao umjetničkoga djela/tijela slikarice Clea (Durrell). Joyce i Broch su pisci-filozofi konstrukcije svijeta kao teksta, a Proust i Durrell pisci-filozofi dekonstrukcije svjetova čiste tjelesnosti slike. Mit kao pripovijest o stvaranju svijeta i slika kao stvaranje novoga svijeta određuju bit moderne književnosti. Shvaćanje mita odnosi se na Barthesov pojam metajezika reklamne slike.⁵ Imitacija i reprezentacija slike u službi umjetnosti postaju sustava znakova. Proizvoljnost

5 Roland Barthes, „Rhetoric of the Image“, u: *Image Music Text*, Fontana Press, London, 1977. str. 32-51.

označavanja kulture uzdiže se otuda na rang nove prirode stvari. Utoliko je svaki mit u modernome društvu metajezik želje za „djevičanskim izvorom“. Svaki je povratak u stanje pra-vremena stoga svojevrsni rad refleksivnoga stroja sjećanja-pamćenja vremena. Ono nije ni „prošlo“ niti je „bilo“ u značkovima privida objektivnosti. Događa se samo zahvaljujući umjetničkome djelu stvaranja novoga. Povratak u djetinjstvo označava stvaranje prostora-vremena za događaj kojim riječi prizivaju slike prošlosti da bi im udahnule drukčije boje i tonove, ritmove i ekspresije života. Prema tome, da bi istina vremena bila iskazana govorom s onu stranu moći „racionalnoga subjekta“, jezik apsolutne nevinosti postajanja mora preuzeti formu kazivanja *Velikoga Djeteta*.

A upravo je to ono što u „nefikcionalnoj pripovijesti“⁶, hibridnoj formi sjecišta i susretišta proze i eseja, određuje smisao opsegom nevelika djela Miroslava Krleža, *Djetinjstvo u Agramu 1902.-1903.* Tekst je napisan 1942. godine u doba Krležinih *samoća i šutnje* prema ustaškome totalitarnome poretku straha i zločina.⁷ U binarnoj logici cjelokupna Krležina djela koje se nalazi u sustavu negativne dijalektike, prema kojoj Adorno⁸ pokazuje da identitet ne dolazi iz sinteze proturječnosti, već iz neidentičnosti trećega – *istina nije cjelina* – ovo djelo formalno pripada onoj skupini nefikcionalnih književnih uradaka koja prolaze između dviju oštrica:

(1) političke estetike otpora građanskome svijetu dekadencije i nihilizma u ideji socijalnoga angažmana;

(2) estetske politike subverzije samoga građanskoga poretka iznutra u ideji larparlartizma i dekadentizma.

Ta su fluidna djela putopis *Izlet u Rusiju 1925.* i prozni *Fragmentsi*.⁹ Mnogi će reći da su ti naizgled rubni Krležini tekstovi unutar čitavoga književnoga opusa pravi prilozii nadolazećem vremenu. Ono više ne potrebuje fikcionalnost ideolojske politike i metafikcionalnost čiste estetike. Drugim riječima, u binarnome modelu opreka ideologija – estetika svi su Krležini likovi utjelovljeni subjekti/akteri sukoba između politizirane akcije i nihilizma vrijednosti. Između vjere i sumnje u cilj i svrhu povijesti odigrava se njihova drama. Paradigmatski slučaj predstavlja Kamilo Emerički, glavni lik peterodijelnoga romana *Zastave*. Kada misaona figura Lenjina zamjenjuje Nietzschea, a austro-ugarski kompleks traume *Heimata* prelazi u socijalni angažman književnosti, nastaje aporija političke avangarde u novom estetskome ključu. Krleža je u svojim *Dnevnicima* ovo ironijski doveo do objašnjenja da umjetnost u doba revolucije ne može istovremeno ostati sveticom

6 Dean Duda, „Djetinjstvo 1902-1903.“, u: *Krležijana 1*, A-Lj. LZMK, Zagreb, 1993. str. 151-152. Vidi još i tekst Tomislava Brleka, „Djetinjstvo u Agramu“ kao uvod u čitanje Krleže, u: *Krleža danas. Prilozi suvremenom promišljanju Krleže*. Ur. Marina Vujčić, Velimir Visković, Brijuni, Kazalište Ulysses, 2007. str. 83-85.

7 Stanko Lasić, *Krleža: Kronologija života i rada*, GZH Zagreb, 1982.

8 Theodor W. Adorno, *Negative Dialektik*, Suhrkamp, Frankfurt/M. 1973.

9 Miroslav Krleža, *Izlet u Rusiju 1925.* Naklada Ljevak i Matica hrvatska, Zagreb, 2005. i Miroslav Krleža, *Fragmentsi*, u: *Dnevnik 1933-1942*. Oslobođenje, Sarajevo i Mladost, Zagreb, 1977. Vidi o tome: Dubravka Zima, „Krleža i dijete“, *Umjetnost riječi*, God. 56, br. 3-4/2012. str. 145-158.

i htjeti se razdjevičiti. Taj je roman ujedno po formi roman-rijeka, obiteljski roman, roman ideja i roman kao kolaž/asemblaž medijske tvorbe stvarnosti. Formalni postupak ekspresionističke avangarde poput Döblinova *Berlin Alexanderplatza* pretapa se u nefikcionalnost i esejističku poetizaciju. Čini se ipak, da nas traganje za uzorima u formalnoj tvorbi ideje proze u Krležinim djelima neće dovesti na pravi trag.¹⁰

Ako se jedna strana Krležina binarnoga modela književnosti uspostavi normom ili čak kanonom u izvedbi njegovih drama, recepciji romana i pripovijetki, eseja i putopisa, nalazimo se neizbježno u poteškoćama. Nije riječ tek o tumačenju književnoga djela, već ponajprije o tumačenju smisla njegova shvaćanja svijeta i čovjeka uopće. Ne treba posebno ukazivati na to da je Krležino stvaralaštvo sklop svega onog što je određivalo aporije europskoga modernizma i povijesne avangarde. Danilo Kiš je otvorio nove mogućnosti sinestezije znakova i tragova svijeta u procijepu između tijela i želje, materije i pamćenja, kad je na tragovima Prousta, Brune Schulza i Krležina *Djetinjstva u Agramu 1902-1903.* u zadnjoj rečenici veličajne proze *Bašta, pepeo* zapisao: *Gospode, kako se ovdje brzo smrkava.*¹¹ Slika sumraka postaje znakom iščeznuća postojanih vrijednosti. Ali ujedno postaje metaforom vjekovnoga duha provincije. Krleža pod time ne podrazumijeva ideologijsku sliku mišljenja balkanskoga kompleksa. Za njega je rub kao slika provincijalnosti i nacionalne regresije stvar proturječja u samoj ideji Europe.¹² Što preostaje, dakle, od Krleže danas? Odgovor može biti samo jedan: i sve i ništa. Nema mogućnosti manihejske logike ili-ili – ili sve ili ništa. Pitanje preostatka svodi se na ono što uopće preostaje od duha moderne književnosti. Ako je taj duh u eksperimentu i metodi sinestezije riječi i slika u vremenu totalne redukcije teksta na vizualnost, tada je pitanje preostatka naizgled već unaprijed riješeno. Je li to što preostaje u tehno-političko-estetskoj zbilji suvremenosti moguće svesti na ono treće? Između fatalnosti politike-ideologije totalne države (komunizam) i poetike čistoga estetskoga doživljaja (estetizam) možda postoji i ono „treće“. Odgovor se ne tiče samo Krležina slučaja. Radi se o temeljnome odgovoru na pitanje o smislu i budućnosti umjetnosti u doba tehno-znanosti. Filozofijski odgovori Heideggera i Deleuzea istinski su putokazi nadolazećem mišljenju.¹³ Odgovor, dakle, na pitanje preostatka jest odgovor na pitanje što čini bit ovog „trećeg“ između politike-ideologije i estetike? Već smo na početku razmatranja iznijeli pretpostavku da se moderna proza za razliku od svih drugih diskursa i formi moderne umjetnosti jedina može reverzibilno katapultirati u mitsku prošlost. Slika i zvuk su vezani uz prisutnost bitka (sadašnjost). Materijalnost slike i zvuka ostaju prikovani uz „ovo“ i „sada“. Riječ kao govor i pismo pos-

10 Vidi o tome mjerodavne interpretacije Viktora Žmegača, *Krležini evropski obzori*, Znanje Zagreb 2001. i „Krležina dnevnička proza“, *Umjetnost riječi*, God. 32, br. 1/1988. str. 39-53.

11 Danilo Kiš, *Bašta, pepeo*, Djela Danila Kiša, Globus, Zagreb, Prosveta, Beograd, 1983. str. 228.

12 Vidi o tome: Žarko Paić, „Levijatan od porculana: Pitanje Europe danas“, u: *Sloboda bez moći: Politika u mreži entropije*, Bijeli val, Zagreb, 2013. str. 161-197.

13 Vidi o tome: Žarko Paić, „Shizofrenija i svemir: od kaosa do kontrole“, *Tvrđa*, br. 1-2/2013. str. 71-96.

jeduju metafizičku dimenziju nadilaženja granica tjelesnoga. Zato Deleuze može kazati da su znakovi umjetnosti u Proustovu *Traganju za izgubljenim vremenom* nematerijalne prirode. Znakovi umjetnosti naznačuju ono nadolazeće. S pomoću njih se ne prikazuje/predstavlja ono što jest – „bitak“. Znakovi su poput tragova postajanja Drugim i drukčijim.¹⁴ Joyce i Broch se služe implozijom vremena: jedan dan u životu Leopolda Blooma i posljednji sati Vergilija. Proust i Durrell sjećanje-pamćenje koriste za kriptografiju svijeta prekrivenog koprenama odnosa između ljubavnika i ljubljenih. Posljednja tajna stvaranja vremena i svijeta ne dolazi iz proživljenoga života. Iz pronađenoga vremena u ideji čiste umjetnosti (Swann i Clea) nastaje savršeni trenutak vječnosti. Prvi (Joyce i Proust) i Drugi (Broch i Durrell) nisu izvornik i njegova kopija. Mnogo je uputnije govoriti na osnovi Deleuzeova mišljenja mnoštva i razlike o Drugome kao načelu stvaralačke proizvodnje umjetničkih svjetova. Dvojnici čine izvorni simulakrum ideje. Oni su njezini razvojni potencijali u drugome smjeru. Krleža u tekstu *Djetinjstva u Agramu 1902-1903*. ostavlja sljedeći zapis:

„Kao čovjek (to jest izobličena ili ukroćena ili odgojena zvijer), mi gledamo ljudski i tu zračimo ljudske utiske koji nam se često nameću po kalupima društva, stada, krda predaje i iskustva, što ga je svako stado kroz vjekove steklo. Djetinjstvo je od tih stvari slobodno. /.../ Dječja je igra borba protiv dosade društvenog života. Dječja igra često je imitacija. Djeca se igraju države, vojske, obiteljskog života, fijakera, scene itd. /.../ U tu svoju samoću unose djeca odraze života koji ih je već deformisao: igraju se rata, detektiva, krvnika, suca, stratišta, smrti, sprovoda, svadbe. Djeca krivotvore novac, igraju se lutrije, služe svetu misu i imitiraju oblike društvenog i životinjskog života.“¹⁵

Kako se događa povratak u pred-vremenitost djetinjstva? Krleža precizno pokazuje dvoznačnost reverzibilnosti. S jedne je strane posrijedi imitacija stvarnoga života društva, politike, kulture, a s druge strane igra pristolja i moći. Povijest pojma jezika i slike metafizičkoga Zapada u znaku je dvostruke operacije: oponašanja i prikazivanja-predstavljanja. Mimeza i reprezentacija prirode-društva odgovara razvitku ideje umjetnosti. Ona se odvija unutar mreže modernih odnosa kapitalističke proizvodnje života. Život sam svodi se na apstrahiranje društvenih odnosa. Spektakl slike i jezika moći odvija se kao ideologija same *Stvari*. Uzvišeni objekt koji upravlja igrom znakova moći ne nalazi se nigdje drugdje doli u imanentnoj „biti“ ovoga jedinoga svijeta umnoženih preobrazbi „društvenoga i životinjskoga života.“ Od igre do rata, od umjetnosti do sporta, od religije do politike svaki oblik oponašanja predložka života odraslih označava prikazivanje-predstavljanje moći djece. Ta „mala“ moć samo je zrcalo razdiobe stvarne moći. Ona se zbiva u igri sustava označitelja i poretka označavanja onog što omogućuje odnose između ljudi u formi razvitka od rođenja, zrelosti do posljednjeg stadija života. Moć nije stoga negdje izvan same igre. Njezina je tajna u

14 Gilles Deleuze, *Proust & Signs: The Complete Text*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2000. str. 13-14.

15 Miroslav Krleža, *Djetinjstvo u Agramu 1902-1903*. Republika, Zagreb, 1952. str. 10.

tome što odgovara prirodi kao takvoj i tzv. ljudskoj prirodi uopće. Nietzsche je to nazvao igrom životnih snaga u borbi protiv svega što priječi životnost života. No, oponašanje i prikazivanje/predstavljanje slike svijeta na koju se osvrće Krleža pripada modernome svijetu spektakla. To je ideologija u kojoj slika preuzima društvenu formaciju moći u kapitalizmu. Sve što jest nužno se pojavljuje u perverznome liku „prirodnih“ razlika između klasa, kultura, svjetova. Prikaz/predstava nužnosti vječite prirode postavlja u igru upravo takvu sliku blaženoga djetinjstva. Simboličku figuru nevine žrtve predstavlja dijete.¹⁶ Drugi je u toj igri mimetičke laži djetinjstva uvijek isključenik, stranac, outsider.¹⁷ U genijalnome dječjem romanu Ferenc Molnára, *Junaci Pavlove ulice* žrtvovanje maloga Nemčeka potvrđuje ovaj „željezni zakon“ društvene odmazde nad manjinom.

Znak koji određuje sve sklopove odnosa između ljudi u povijesnome gibanju nije ništa prirodno. Riječ je o društvenome odnosu s temeljnim znakovima mimeze i reprezentacije apsolutne moći Zakona u formi društvene nejednakosti. Krleža ukazuje stoga na dvoznačnu „prirodu“ povratka u pred-vrijeme djetinjstva. Biti dijete znači biti nesvjesni stroj društvene organizacije moći i želje za vječitim djetinjim. U Krležinom opisu stanja igre svijeta kao djetinjega *experimentum mundi* prepoznamo dvojni odnos između onog što Derrida u svojim predavanjima o politici od Boudina i Rousseaua do Bataillea, Lacana i Deleuzea naziva odnosom *zvijeri i suverena*.¹⁸ Priroda se nužno mora denaturirati da bi suverena moć društva i kulture postala znak nove „prirode“. To je proces nastanka jedne okrutne civilizacije. A ona se uvijek poziva na logiku nadomjeska prirode. Zločin nad prirodom i čovjekom opravdava se u ime „posljednje svrhe“. Na isti se način žrtva uvijek pojavljuje u znaku djetinje čistoće i anđeoske ljepote bezuvjetne predanosti cilju povijesti (*telos*). Od Ifigenije, Ivane Orleanske do bezimenoga mnoštva žrtvovanih vodi isti put. Žrtvovanje je uvijek stvar mimeze: krvnici, suci, stratište. Nemojmo zaboraviti da je ono infantilno kao i praiskopsko subverzivna strategija povijesne avangarde prve polovine XX. stoljeća. „Dijete“ i „divljaka“ povezuje slika plemenite nevinosti. Prvome pripada nerazlikovna prirodnost anđela, a drugome sirova snaga bez kontrole emocija. U tom dvojstvu razlike u istome prebiva duh berlinskoga dadaizma. Mistika i eksperiment praiskopskoga zvuka-slike s tijelom kao strojem kinetizma određuje stvaralaštvo Huga Balla.¹⁹ No, postoji i druga strana medalje. Upravo je Broch u svojim esejima o podrijetlu kiča u romantici neborivo dokazao da se historicizam u arhitekturi i plastičnim umjetnostima bečkoga *fin de siècle*a zasnivao na preobrazbi moder-

16 Guy Debord, *Društvo spektakla & Komentari uz društvo spektakla*, Arkzin, Zagreb, 1999. S francuskoga preveo Goran Vujasinović.

17 Vidi o tome: Hans Mayer, *Autsajderi*, GHZ, Zagreb, 1981. S njemačkoga preveo Nenad Popović.

18 Jacques Derrida, *The Best and the Sovereign*, Vol. I (*The Seminars of Jacques Derrida*), University of Chicago Press, Chicago, 2009.

19 Vidi o tome: Peter Sloterdijk, *Kopernikanische Mobilmachung und ptolemäische Abrüstung: Ästhetischer Versuch*, Suhrkamp, Frankfurt/M. 1987.

noga duha napretka u vrijednosnu prazninu lažnoga sentimentalizma.²⁰ Spuštanje na razinu animalnoga ne označava nikakav regresivni prijelaz iz sinteze u tezu, iz stajališta hegelovski shvaćenoga apsolutnoga duha na razinu prirodne običajnosti ili rajskoga stanja. Sam Hegel ironično to naziva slikom zoološkoga vrta. Kritika Rousseaua i njegove ideje povratka prirodi (*l'homme naturelle*) čini se možda jedinom doveznom točkom dijalektike i dekonstrukcije.²¹

Krleža u *Djetinjstvu u Agramu 1902-1903*. zauzima spram „vječito dječjega“ stav radikalne dekonstrukcije. Priroda je utočište i bijeg od moderne industrijske civilizacije. Ali ta je utopija ujedno tlapnja o životu s onu stranu središnje strukture moći koja vlada našim životima. Ono što djetinjstvo i figura djeteta u sebi nosi označava stvaralačko-razaralački patos umjetničkoga stvaralaštva, nevinost postajanja, mogućnost slobode u vlastitoj svijetu osjetilnosti i snova, kraljevstvo fantazije. Kao ničeanac, jer sjetimo se da se na noćnome stoliću Kamila Emeričkoga u *Zastavama* nakon oporavka od ranjavanja u kalvariji prvoga svjetskoga rata nalazi Krönerovo izdanje *Also sprach Zarathustra*, Krleža dobro zna prisposobu o tri preobrazbe: devu, lavu i djetetu. Deva označava vrijednosti obrazovanja i kulture, lav kritiku svih dotadašnjih vrijednosti, a dijete stvaranje novih vrijednosti i života. Deleuze u svojoj interpretaciji Nietzschea opravdano kaže da tragika leži u nevinosti djeteta.²² Nije, dakle, riječ o regresiji. Radi se o kreativnoj moći uvida u bit razorenoga svijeta. Položaj mu je između čekića strahotne politike-ideologije i nakovnja iluzornoga esteticizma. Ozračje zlokobnoga straha pred fašizmom i rješenja koja umjetnost svode na nevinu igru pod staklenim kavezom od larpurlatista do upravo perfidnoga esteticizma u službi totalne politike fašizma kakav je bio slučaj s D'Anunzijem otvara Krleži posljednja i istodobno prva vrata prolaza između dvojega. Ono „treće“ sada postaje spasonosno rješenje – kritički eskapizam čistoće književnosti. Povratak u pred-vrijeme djetinjstva postaje jedini način čistoće govora o zlu i strahotama prijetee sadašnjosti. Da, ovo je spasonosni bijeg! Ali taj bijeg postaje sublimni nadomjestak za promašaje i uzaludnosti političkoga angažmana književnosti.²³ I neće biti nipošto slučajno da će nefikcionalnost proze *Djetinjstva u Agramu 1902-1903*. biti u sinesteziji ideja i osjetilnih znakova svijeta kao melankolične neobarokne slike smrti i raspada koju emanira

20 Hermann Broch, *Duh i duh vremena: eseji o kulturi moderne*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2007. S njemačkoga preveo Nikica Petrak.

21 Vidi o tome: Žarko Paić, „Suverenost kao nomos politike: Rousseau i Schmitt“, u: *Sloboda bez moći: Politika u mreži entropije*, Bijeli val, Zagreb, 2013. str. 63-99.

22 Gilles Deleuze, *Nietzsche*, Press Universitaires de France, Pariz, 1965. str. 5.

23 „Nije čovjek u stanju i nikada više ne će biti da pojača ove prve, djevičanske dojmove iz djetinjstva, jer je jedino što mu preostaje da mjeri svoje današnje racionalne kombinacije sa prvim utiskom, da nadovezuje na ono prvo rastvaranje zjenica i ono prvo nevino drhtanje pred ljepotom. I kada neki 'mislioci' danas govore s omalovažavanjem o takozvanoj 'emotivnoj estetici', oni dokazuju samo to da nemaju pojma o čemu se u estetici radi, ako se uopće o nečemu radi kada je riječ o 'estetici'...“ – Miroslav Krleža, *Djetinjstvo u Agramu 1902-1903*. Republika, Zagreb, 1952. str. 14.

proustovski intoniran roman *Povratak Filipa Latinovicza* iz 1932. godine.²⁴ Dva su povratka različitoga vremenskoga i prostornoga smjera. U *Djetinjstvu u Agramu 1902-1903.* to je povratak u prošlost Zagreba početkom XX. stoljeća, a u *Povratku Filipa Latinovicza* vraćanje slijedi putanju neizvjesne i tamne budućnosti u selu Kostanjevcu. Dva su vremenska smjera. Dvije su putanje bijega. Jedna vodi u začarane snove percepcije svijeta iz vidokruga *Velikoga Djeteta*, a druga otvara traume nadolazećega intuicijom slikara kao konceptualnoga proroka. Vratimo se, dakle, ponajprije u djetinjstvo.

Stroj sjećanja-pamćenja: od asocijacija do sinestezije

Što je uopće ta čarobna moć tlapnje stanja pra-vremena koje nazivamo djetinjstvom? Je li to tek utvara za postajanje svijeta bajkom, kako je Nietzsche definirao metafiziku privida s kojom život zadobiva umjetničke oznake plesa iznad zbilje, ili se možda radi o povijesnoj kontingenciji: da, naime, izgon iz raja neizbježno stvara sliku iskonskoga zavičaja u kojem vrijeme ne prolazi, a besmrtnost svijeta nalikuje božanskoj idili prirode i svih drugih bića? Za Krležu je neporecivo da se to stanje varljive neprolaznosti vremena odvija u čarobnome suosjećanju, suglasju i suzvučju „mirisa, boja i zvukova“.²⁵ Djetinjstvo je, kako vidjesmo, oponašanje prirode, ono animalno i svodljivo na emocionalni dodir. To je svijet viđen očima iskonske nevinošti. Iz nje se nužno zapada u prikazivanje/predstavljanje društvenih uloga moći. Stoga je svako oponašanje neljudske prirode ujedno i prikazivanje/predstavljanje ljudske civilizacije. Tabu incesta određuje njezinu traumatsku istinu. Praiskonska trauma u djeteta se preobražava u približavanju izvoru zlokobnoga straha i čudovišnoj kazni koja otuda slijedi. Claude Lévy-Strauss je u svojim analizama mita o kastraciji i tabuu incesta uspostavio prvi „zakon“ patrijarhalnoga poretka u svim svjetskim civilizacijama. A on glasi: kultura je institucionalizirani tabu (incesta) koji tek omogućuje svojom božanskom zabranom otkriće prirode kao izgubljenoga raja. Bez zabrane ne postoji kultura. A ideja prirode nastaje samo u tom dvojstvu svjetova što nastaju iz bezdana ljudske tragične slobode (izbora).²⁶ Utoliko je povratak u djetinjstvo oživljavanje „mirisa, boja i zvukova“ onog što je pripadalo osjetilnosti bez naknadne racionalizacije doživljaja. Nema nikakve sumnje da je to oživljavanje čin asocijacije osjetilnih znakova – materijalnosti svijeta u stanju pra-vremena kao stabilnoga prostora događanja – i sinestezije tjelesnih tragova čiste ideje umjetnosti. Ona se utjelovljuje u svezi osjetilnoga i nadosjetilnoga, materije i ideje, sjećanja i pamćenja. Dakako, ovo je Proustova inovacija u modernoj prozi. Svoje filozofijske poticaje pronalazi i u Bergsonovoj filozofiji vremena kao trajanja (*durée*). Kako taj stroj sje-

24 Miroslav Krleža, *Povratak Filipa Latinovicza*, Sabrana djela Miroslava Krleže u 50 svezaka, Oslobođenje, Sarajevo i Mladost, Zagreb, 1980.

25 Miroslav Krleža, *Izlet u Rusiju 1925*. Naklada Ljevak, Matica hrvatska, Zagreb, 1952. str. 66.

26 Vidi o tome interpretaciju Jacquesa Derride u eseju „Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences“, u: *Writing and Difference*, Routledge & Kegan Paul, London, 1979. str. 279-280.

ćanja-pamćenja uopće funkcionira? Kako nastaje i kako prelazi iz života u umjetničko djelo?

Gilles Deleuze u studiji o *Proustu i znakovima* podastire sljedeće objašnjenje.²⁷ Ono se čini utoliko važnijim za razumijevanje paradoksa moderne književnosti u kojem stvaralački sudjeluje i Krleža romanom *Povratak Filipa Latinovicza* i prozom-esejem *Djetinjstvo u Agramu 1902-1903*. da ga vrijedi ocrtati u širim potezima. Paradoks je to zgušnjavanja vremena i širenja prostora. U mediologijskoj teoriji od McLuhana do Baudrillarda to se naziva *implozijom informacija*.²⁸ Što se više širi mogućnost proizvodnje informacija u moderno doba tehničkom tvorbom društva u globalnome smislu to je više smanjena mogućnost komunikacijskoga razumijevanja poruke neposrednim uvidom, licem u lice, govorom tijela, gestama emocionalne potresenosti i aktivnim doživljajem. Interaktivnost modernih medija proizlazi iz nužnosti posredovanja poruke zahvaljujući znakovima koji od osjetilnih signala postaju dekodirane šifre (tragovi) komunikacije između aparata i dispozitiva medija samih, a ne više njihovih subjekata/aktera. Vrijeme na taj način iz protijeka događaja života postaje zgusnuti prostor asocijacije znakova i sinestezije tragova umjetnosti kao ideje „drugoga života“ koji se širi unedogled. Deleuze je u Proustovu *Traganju za izgubljenim vremenom* vidio „bit“ modernoga vremena kao istine koja se umjetnički, filozofijski i znanstveno ne pokazuje „bitkom“. Događaj je to postajanja mnoštva umreženih svjetova. Svaki svijet ima vlastiti jezik i slike „mirisa, boja i zvukova“. Kada se istina ne odnosi na tzv. objektivnu stvarnost, ne postoji niti tlapnja subjektivne opsjene stvarnosti. Što preostaje jest ono „treće“. Radi se o istini kao perspektivi viđenja u vremenu. Svaka sekvenca ovog „filma“ Proustova stroja književnosti kao sjećanja-pamćenja zahtijeva svoju vlastitu interpretaciju. Za razliku od dijalektičke metode putovanja svijesti u vremenu od „nižega“ spram „višega“ stadija do konačnoga razotkrića u apsolutnoj točki pomirenja duha u povijesti, što krase Hegelovu ideju povijesnoga razvitka, u Deleuzea je na djelu obrat u rastemeljenju izvornika same povijesti. Ako nema početka, nema ni kraja. Što umjesto početka i kraja, svrhe i cilja? Odgovor je u mišljenju kontingencije (bez povijesti). Mnoštvo „malih“ povijesti umjesto jedne „velike“ sagrađene na iluziji linearnoga napretka organizma/obitelji razmještaju težišta na fraktalne rubove mreže. Zato Proustov roman nije *Bildungsroman*. Već je poniranjem u svijet percepcije subjekta izvršen spoznajni obrat. Pisac preuzima mjesto tvorca imaginarnih svjetova. Umjesto realne slike svijeta, on podastire paletu fragmentiranih događaja mnoštva subjekata/aktera. Svi se oni simultano i preklapajući dodiruju s njegovim životom i svijetom na ladanju u Combrayu od Odette, Gilberte do Swanna. Esejizirani memoari sjedinjuju impresionistički duh slikarstva Proustova doba i Einsteinovu teoriju relativnosti vremena, jednako tako Bergsonovu filozofiju stvaralačkoga života kao i težnju za novom sintezom u znanosti-

27 Gilles Deleuze, *Proust & Signs: The Complete Text*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2010.

28 Jean Baudrillard, „The Ecstasy of Communication“, u: Hal Foster (ur.), *The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture*, The New Press, New York, 1998. str. 145-154.

ma i umjetnostima. Stoga se pristup Proustovu *Traganju* odvija kao misterij preobrazbi stanja događaja u vremenu, a ne svijesti koja opisuje predmete iz tzv. objektivne stvarnosti. Univoknost (jednoznačnost) bitka označava ekvivoknost (analogiju) bića. Svaki stadij u vremenu ima svoje „istine“ i svoje „interpretacije“. Relativnost se vremena ne sagledava iz relativnosti prostora promatrača koji u Proustovu pripovijedanju zauzima transcendentalno-empirijsko „Ja“. Naprotiv, ovdje se radi o obratu samoga načina kojim se vrijeme iskazuje u jeziku promatrača i slikama mišljenja, osjećanja, doživljaja svijeta samoga. Vrijeme u svojem trajanju ostavlja znakove (simptome) i tragove (kôdove) interaktivne komunikacije. Načelni primat virtualnosti događaja nad aktualnošću stvarnosti pokazuje samo ono što već uvijek znamo: umjetnost kao stvaralačka moć proizvođenja slika ne oponaša, ne prikazuje i ne predstavlja život kakav jest već uvijek (bio), nego ga preobražava u umjetničko djelo. Čitati znakove u osjetilnome svijetu znači stvoriti svojevrsnu kriptografiju onoga što se najavljuje u tjelesnome susretu. Za Deleuzea mišljenje nije reakcija na događaj, već nasilje događaja samoga. To je susret s onime što se ne može izbjeći a događa se slučajno u svojoj neizbježnosti.

Proustov se platonizam ogleda u tome što pamćenje kao početak znanja o stvarima uzdiže sjećanje kao nesvjesni stroj ponavljanja do razine načela stvaranja novoga. Umnoženost znakova odgovara ideji mnoštva svjetova. Pritom se svijet više ne shvaća horizontom smisla kojemu jezik unaprijed određuje granice postojanja. Naprotiv, sada se granice jezika omeđuju razlikom koja postoji između jezika i slike. Postoje materijalni znakovi koji iskazuju osjećaje i doživljaj predmetnosti svijeta. Ali daleko su važniji oni znakovi koje Deleuze u Proustovu djelu prepoznaje kao nematerijalne znakove. Samo oni posjeduju estetsko značenje jer su izvedeni iz idealne biti koja se utjelovljuje u njihovom materijalnome značenju. Deleuzeova postavka o tome kako samo umjetnost ima moć stvaranja i intuitivnu sposobnost zahvaćanja u ono nadolazeće, a filozofija i znanost se odnose na pojmove i konstrukciju pojmova u stvarnosti, pokazuje duboku svezu s Nietzscheovom metafizikom umjetnosti. Umjetnost je istinski privid života. Bez tog privida svijet ne može imati smisao. Vrijeme se otuda razumije u mnoštvu perspektiva. Prema Deleuzeu, u Proustovu *Traganju* treba razlikovati četiri tipa vremena:

- (1) izgubljeno vrijeme;
- (2) potrošeno vrijeme;
- (3) pronađeno vrijeme;
- (4) izvorno vrijeme.

Kao što je vidljivo, nasuprot tradicionalne metafizike vremena i njegove tri dimenzije ili ekstaze – prošlosti, sadašnjosti i budućnosti – čitava se potraga za istinom vremena odvija u labirintu znakova i tragova. Stroj sjećanja-pamćenja kao četvorstva događajnoga trajanja neprestano radi. Izvorno vrijeme dolazi na kraju. Čista ideja stvaranja ogleda se u njemu. Ona se skriva među znakovima, a oživljava se traganjem kroz putanje onoga što je već uvijek prisutno u zaboravu. Razotkriće prošlosti ujedno je svagda nepredvidljivi susret s događajem pokretanja stroja u „pogon“. Povratak u

djetinjstvo ne događa se, dakle, mehanizmom svjesnoga upravljanja asocijacijom osjetilnih dojmova. Posve suprotno, ovdje je djelatan učinak povratne sprege (*feedback*).

Snovi i vizije, mirisi, boje i zvukovi aktiviraju sjećanje s pomoću materijalnih znakova prisutnosti prošlosti. Prema tome, intuicija je spoznaja kojom upravlja struja sjećanja. Ona pripada umjetnosti pripovijedanja kao sintezi slike i govora. Racionalna spoznaja, pak, pripada sustavu i metodi znanja kojima pamćenje upravlja procesima prikazivanja i predstavljanja zbilje. Ovo dvojstvo čini bergsonizam unutarnjom strukturom Proustova „književnoga stroja“. Ali dvojstvo je tek spoznajni privid u nadigravanju osjetilnoga i nadosjetilnoga, želje (tijela) i uma (ideje). Rješenje koje nudi Proust u modernoj umjetnosti zapravo je oživljavanje platonizma u preokrenutomu ruhu životne metafizike vječne „biti“. Sva su četiri vremena relativna. Prepliću se sa znakovima drugih vremena. Svaki je znak u sebi duboko heterogen i nesvodljiv na zajednički nazivnik. Apsolutno je vrijeme ono koje se na kraju *Traganja* sabire u sintezi umjetničkoga djela kao preobrazba života (materije) u događaj umjetnosti (pamćenja).²⁹ Virtualni stroj vremena u umjetničkom djelu stvara složene kombinacije osjetila i ideja da bi u svojem nastanku postao aktualizacijom drukčijega svijeta. Život bez umjetnosti bio bi samo puki praiskonski strah bez tjeskobe, priroda bez urlika slobode, pustinje bez nomada i bespuća bez samoće.

Krležu se nipošto ne može smatrati Proustovim epigonom. Rekli smo već da povratak u djetinjstvo u *Djetinjstvu u Agramu 1902-1903*. kao i *Povratak Filipa Latinovicza* slijede dvije putanje bijega: prošlost i budućnost. Prvom se označava oživljeno vrijeme vječne sadašnjosti, a drugom slutnja nadolazećega u znakovima melankolične ljepote i konačnoga raspada. Krležino preuzimanje Proustova stroja književne proizvodnje sjećanja-pamćenja stvaralački je simulakrum stoga što se događa u krajoliku lokalne povijesti jedne tragične himere kao što je bila vizija i propast Srednje Europe. Nije slučajno imenovanje grada s početka stoljeća u kojem se odigrava drama odrastanja Krleža „ponjemčio“, bolje reći „austro-hungarizirao“. Njemački jezik i duhovni sklop Austro-ugarskoga carstva na rubu svjetova u Zagrebu su upravo pripremili tlo za nešto krajnje traumatsko. Jezik imenovanja grada nije, dakle, hrvatski već tuđinski. No, za razliku od Kafkina njemačkoga kao jezika „manjine“ u odnosu na vladajući češki i jidiš židovske kulture u Pragu,³⁰ njemačkim se jezikom Zagreb s početka XX. stoljeća paradoksalno modernizira. S njime nastaje visoka građanska kultura, a podanički se mentalitet hrvatstva spram Beča dovodi do krajnje točke kristalizacije. Krleža uvodi metodu dvostruke strategije sjećanja-pamćenja. S jedne je strane estetska struja osjećaja i doživljaja blaženstva izgubljenoga vremena, a s druge kritička dekonstrukcija agramerskoga sklopa života na rubu povijesti. To stanje-između Srednje Europe i Balkana određuje traumatsko ishodište

²⁹ Gilles Deleuze, *Proust & Signs*, str. 15-25.

³⁰ Vidi o tome: Gilles Deleuze i Felix Guattari, *KAFKA: Toward a Minor Literature*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1986.

čitavog Krležinoga projekta.³¹ Biti-između znači biti obilježen povijesnim „prokletstvom“ stiješnjenosti, bačenosti u samu jezgru zlokobne Povijesti.³² Proust je izumio „metodu“ i „sustav“ novoga shvaćanja vremena u književnosti modernizma. Asocijacija slika i sinestezija mirisa i zvukova postali su mjerodavnom putanjom bijega u svim smjerovima. Možemo to nazvati otvaranjem kognitivno-perceptivnoga arhiva povijesti. Medij je jezik kojim se pokušava očuvati smisao poetskoga u doba *dehumanizirane pustinje*, kako Derrida imenuje svijet bez jezika i svijet bez politike.

Što je Krleža uistinu stvaralački prisvojio od Prousta osim „metode“ i „sustava“ u svojem nesvodljivome književnome stroju neobaroknoga stila i dijalektičke negacije? Prisivajanje ne označava kopiranje. Radi se o širenju ideje i sažimanju forme. Implozija sjećanja-pamćenja od bilježenja osjetilnih znakova prošlosti u *Djetinjstvu u Agramu 1902-1903*. prelazi u ono izvorno krležijansko – kritičko razaranje privida blaženstva i spokoja u slici agrarnorskoga djetinjstva zaustavljenoga u vremenu „nostalgije za svjetlošću“. Kada sjećanje-pamćenje iz osjetilnosti dodira onog što se pokreće nizom asocijativnih slika prelazi u mentalne slike društvene kritike dobivamo Krležu u svojem istinskome liku nesuvremenoga suvremenika našega doba. Slikarstvo impresionizma s ekspresionističkim krikom pobune, od *Velikoga djeteta* u *Djetinjstvu u Agramu 1902-1903*. do *Povratka Filipa Latinovicza*, postavlja u središte pitanje smisla egzistencije čovjeka. Asocijativni niz pripada ideji vizualne intuicije vremena. Sinestezija mirisa i zvukova, pak, smjera ideji svijeta kao umjetničkoga događaja. Tek u svezi obojega život postaje jezikom ekstatične tjelesnosti.

„S jedne strane puši se strah pred usirenom krvlju svetaca i mučenika, i ta se strava kombinuje sa političkim panikama (oko 1902-3), i ima u sebi nečeg sigetskog: strava opsade i sigurne smrti. Te su strave dobile svoj programatski, bečko-novomještanski, zrinsko-frankopanski i nacionalni format političke svijesti. /.../

Mjesečina, kotrljanje lopte, krivulja loptina leta, crvena blistava kugla u sjaju podnevnog sunca u sjeni drvoreda kad pljušte vodoskoci (srebrno zvono pljuska vodoskoka), žena u polutmini sobe doji dijete, a plinska svjetlost prodire kroz spuštene rolete, alabastroeno bijela kugla te žene na prsima, krvave rane svetaca, glas zvona, žuti kanarinci što ih tajanstveni gospodin u fraku vadi iz crnoga cilindra, žubor potoka, glas pijevca, sve su to doživljaji o kojima se može govoriti beskrajno mnogo, a pitanje je: može li se prodirjeti u njihovo naročito značenje opisivanjem, i kako (sic!) duboko? Što je potrebno da se izraze ti utisci, a što opet da se opišu 'slike' tih 'slika' ili 'dojmovi' tih 'dojmova', da se time postigne opis snage, stihijske siline ili engrama uzbuđenog utiska, koji izaziva sama stvar kada je opisujemo? /.../

Pređujući sebi tajanstvo ovog slikovitog trajanja, nas prožimaju katarakti priviđenja, nas nose kaskade slika i vizija, mi nadliječemo vrtlog stvarnosti kao libele, mi se survavamo u potištenost svoje nemoći, mi tonemo,

31 Vidi o tome: Žarko Paić, „Traume imaginarnoga zemljopisa: Balkan kao kolektivno podzemlje Zapada“, u: *Traume razlika*, Meandar, Zagreb, 2007. str. 149-161.

32 Vidi o tome: Stanko Lasić, *Krležologija I-VI*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1993.

mi se gušimo u čamotinji, gubeći se pred beskrajnošću bezbrojnih iznenađenja koja pljušte po nama sa sviju strana neprekidno. (...) Više, tu, u ovoj panorami, nema da se vidi!" /.../33

Djetinjstvo se prepoznaje u otvorenosti svijeta i u zatvorenosti perspektive. Ono što se otvara ujedno se zatvara zbog „strave i smrti“. Odrastanje u sjeni neproboljene povijesti svih „političkih panika“ nipošto ne može biti predmetom nezainteresirane kontemplacije. Deleuze je u Proustovu *Traganju* moćnome stroju povijesne metafizike racionalnosti, svrhovitosti, smisla suprotstavio novi *antilogos*. Riječ je odlučna. Anti-filozofija i anti-književnost izlaze iz vjekovnoga oklopa tradicije reda i poretka događaja u nešto krajnje kaotično. Nepredvidljivost je ovoga stroja sjećanja-pamćenja u tome što mora pretpostaviti, kako to Krleža precizno zapisuje, da je svaka slika u tekstu već uvijek simulakrum ili „slika slike“. Sama stvar kad je opisujemo postaje dvostruko prisutna: jednom kao „stvar“ oživljavanja sjećanja, a drugi put kao stvar jezika u tekstu zahvaljujući pamćenju. Sjećanje pripada govoru slike, a pamćenje složenim strukturama pisma. Kada se u ovo formalno tkanje mišljenja unesu boje, zvukovi i mirisi, tada sinestezija više ne može biti selektivnim pamćenjem samo onoga što je estetski čisto. Mnogo je više u igri. Ponajprije se radi o onome što pripada živoj rani etičkoga odnosa spram prošlosti. Krleža u figuri *Velikog djeteta* kao pripovjedača-memoarista otvara pitanje granice između slike kao estetskoga objekta i pisma kao životne drame jezika u njegovoj povijesnoj otvorenosti. Što je *Veliko dijete*? Ovaj se pojam ne odnosi na infantilnost kao zaigranost odrasloga čovjeka. U figuri sveznajućega pripovjedača do Prousta i Joycea djelovala je metafizika novovjekovnoga subjekta. Ja-pripovjedač predstavlja uvijek moć spoznaje subjekta kao vladara nad pričom. Prvi korak dekonstrukcije Ja-pripovjedača pojavljuje se rastemeljenjem ishodišta. Umjesto zrelosti i znanja u formi transcendentalnoga subjekta pojavljuje se pukotina već u samoj ideji subjekta. Ludilo, infantilnost, bolest, žena, rasno, rodno-spolni nesvodljivi Drugi preuzima ovlasti priče nakon smrti subjekta. Mahnito razdoblje poremećaja jezika suvereno vlada. *Incipit vita nuova!*

Krleža u *Djetinjstvu u Agramu 1902-1903.* govori iz položaja maloga Fricija, autorskoga dvojnika, koji u sebi posjeduje skeptičko znanje zrelosti života i neprispodobivu nevinost mašte dječaka. Putanja bijega se time svodi na posljednju postaju u tamnome labirintu života. Povratak u djetinjstvo svijeta uvijek završava poput Uliksove drame prepoznavanja. Nije problem što njegovi bližnji u njemu ne vide pravoga Uliksa iako znakovi ukazuju na njegovu novu prisutnost. Problem je u tome što sam Uliks zna da Itaka više nije isti otok zavičaja. Povratak označava putanju bijega u metafiziku privida. Velika pripovjedna umjetnost XX. stoljeća stoga nosi pečat potrage za stvarnim prividom dehumaniziranoga života. Kontingencija tjelesnosti u svim pojavnim očitovanjima fluidnoga teksta *Djetinjstvo u Agramu 1902-1903.* događa se u prostoru „straha i čamotinje“ te „slika i vizija“ beskrajnih mogućnosti privida. Prvo je egzistencijalno iskustvo djeteta u susretu sa svijetom erotske žudnje i religioznoga otajstva u znaku strahotne zabrane.

33 Miroslav Krleža, *Djetinjstvo u Agramu 1902-1903.* Republika, Zagreb, 1952. str. 5, 12-13. i 21.

U romanu *Povratak Filipa Latinovicza* pitanje mutnoga očinstva glavnoga junaka koje seže do crkvenih krugova – Kaptol nije u romanu tek stvarno mjesto agramerskoga kolodvora, već metaforom strave i mistične moći zla – postaje traumatsko iskustvo prokletstva sukoba umjetnosti i religije, slobode i straha pred crkvom kao institucijom društveno-državne moći. Drugo se odnosi na umjetnost slikarstva kao vizije nadolazećega. Utjelovljuje ga Filip Latinovicz, slikar na povratku u zavičaj. Selo Kostanjevac umjesto utopije i idile postaje mjestom konačnoga raspada svih iluzija. Ubojstvo njegove ljubavnice Bobočke, koju škarama zakolje ljubomorni posljednji ljubavnik Baločanski, predstavlja završni čin raspada metafizike privida. Umjetnost kao apsolutna putanja bijega u fiktivno uzvišeno preostaje samo privid privida. Apsolutni simulakrum bez posljednje tajne odnosi sve u svoju „crnu rupu“ kao što mutna rijeka sjećanja odnosi naplavine jesenje truleži. Kamo dalje nakon varljive igre bijega u djetinjstvo?

Bilješka o Trećem

Djetinjstvo u Agramu 1902-1903. napisano je deset godina nakon objavljivanja romana *Povratak Filipa Latinovicza*. Dvije putanje bijega, povratak Krleže/pisca u djetinjstvo i povratak slikara Fillipa L. u Agram te odlazak u morbidnu idilu sela Kostanjevac, naposljetku su tek odgoda onog prijetećega nadolazećega. Obrat je u tome što Krleža u sjeni ustaške strahovlade i rata 1942. godine priziva neumrle sjene prošlosti u znakovima sjećanja i tragovima pamćenja, dok 1932. godine u romanu s kojim najavljuje rez s provincijalnim udesom hrvatske književnosti u odnosu spram europskih tendencija gotovo proročki naviješta nemogućnost egzistencije u svijetu razdirućih sila. Što je ovdje paradoksalnim udesom namjesto izbora nije ništa drugo negoli sloboda samoga umjetničkoga događaja koja se njiše poput trstike na vjetru u kaosu vremena. Očuvati slobodu pojedinca pred užasom totalitarne vladavine znači tragati za sponosnim *Trećim*. Glavni problem Krležine suvremene nesuvremenosti nije samo u onome što je Stanko Lasić nazvao „fundamentalnom antinomijom moralnoga čina”,³⁴ a odnosi se na pokleknuće pred kultom ideološkoga Vođe/Tita. Nemogućnost uspostave proustovskoga antilogosa u novome oklopu socijalnoga angažmana ipak je presudan razlog propadanja u živo blato povijesti. Iako Krleža nema uistinu ništa s estetikom soc-realizma, a sam je cijelu tu sovjetsku prolet-kult ideologiju umjetnosti razbio u krhotine na Bledskom kongresu 1952. godine, te iste godine kada objavljuje *Djetinjstvo u Agramu 1902-1903.*, preostaje ipak fatalni virus ovoga nesretnoga „aktivizma” i u tematskoj kompoziciji *Zastava*.

Ali mnogo važnije od toga čini se nešto što nema izravne sveze s Krležinim „dječjim bolestima” ideologijske i estetske usmjerenosti. Duh ovoga tehno-znanstvenoga vremena u kojem sve postaje robom-novcem-kapitalom ili funkcijom-instrumentom-strukturom, riječju golim životom biopoli-

34 Stanko Lasić, *O moralnoj strukturi i totalitarnoj svijesti: Krležologija sv. II*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1989. str. 7-27.

tičke proizvodnje moći kako to izriče Giorgio Agamben,³⁵ počiva na selektivnome zaboravu povijesti. Prava je istina ovoga „vremena“ da ono što je bilo u znakovima velikoga duha vremena postaje opustošenim grobljem bez utvara i bez sjena. Što preostaje nije, dakle, obnova lažnih kultova i ideologija u novome ruhu, premda je i to neprestano u optjecaju društva spektakla. Preostaje nešto samome sustavu „subverzivno“. A to ne može biti ništa drugo negoli ono nesvodljivo *Treće* kao možda posljednja putanja bijega u spasonosni izlaz iz bespuća. Preostaju, dakle, znakovi sjećanja i tragovi pamćenja jedne avanture riječi koja se nastojala stopiti u sinesteziji „mirisa, boja i zvukova“ s apsolutnom točkom izgubljene prošlosti, s onim što se na kraju mora pojaviti kao bljesak pra-vremena. Djetinjstvo nije povratak u prošlost kao što navještaj budućega nije povratak u sadašnjost. Vrijeme sabrano u Krležinim uspomenu na Zagreb s početka XX. stoljeća otvoreno je vrijeme tjeskobe i ljepote poput zagasite svjetlosti s neobaroknih anđela na Arkadama Mirogoja, tog fantastičnoga spomenika moderne hrvatske kulture i njegova grada koji je Krleža pretvorio u ornament *l'age d'or*. Ne budimo cinični. Ipak je to grad „straha i čamotinje“ kao i „slike i vizije“ za nadolazeće mjesečare, sumorno blistavi Krležin *Agram*, gdje *plinska svjetlost prodire kroz spuštene rolete*.

35 Giorgio Agamben, *Language and Death: The Place of Negativity*, University of Minnesota Press, Minneapolis – London, 1991.

**KRITIČKA ČITANJA
KNJIŽEVNOGA NASLJEĐA**

Željka Zelić

SAMUZATAJNA POEZIJA STANISLAVA PREPREKA¹

Kada je polovicom mjeseca rujna 2012. godine objavljena publikacija Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata – *Prognanik iz svijeta svjetlosti: život i djelo Stanislava Prepreka*, koju je priredio Ivan Balenović, vjerujem da je bilo malo onih koji su znali o kome je zapravo riječ. Osim pojedinaca koji su i osobno bili upoznati s njegovim životom i djelom, kao što je Preprekov posljednji učenik i pomagač, prepisivač i suradnik te zakonski nasljednik svih njegovih prava na njegova djela, Đuro Rajković², malo tko je znao da je riječ o osobi od čije su smrti do danas prošle trideset i dvije godine.

„Stanislav Preprek bio je skladatelj, književnik i kulturni djelatnik. Po profesiji je bio učitelj, a glazbu je učio kao autodidakat i privatno kod Vladimira Stahuljaka. Njegove skladbe – svjetovne i crkvene – ocijenjene su kao vrhunске i rado se izvode. Uz to, bio je orguljaš, zborovođa, melograf te pisac glazbenih studija i kritika. I njegovo književno djelo – do skora posve nepoznato – također krasi visoke umjetničke vrijednosti i nesvakidašnji estetski dosezi. U spomenutoj knjizi objavljeno je cjelokupno književno stvaralaštvo – poezija, proza i vlastita autobiografija, zatim se donosi popis njegovih glazbenih djela i spisa, prikaz Prepreka kao knjižničara, likovnjaka, učitelja, prevoditelja i antologičara. Na koncu je objavljena i bibliografija o Stanislavu Prepreku te kratki prikaz po godinama njegova života“.³

1 Stanislav Preprek (Šid, 16. travnja 1900. – Petrovaradin, 13. veljače 1982.), hrvatski zborovođa, orguljaš, skladatelj, melograf, književnik, pisao je novele i pjesme i publicistička djela, a prevodio je arapske, kineske i njemačke pjesnike (sa njemačkog je preveo asirsko-babilonski ep *Gilgameš*). U Petrinji se školovao za učitelja 1918. Objavio je dosta radova iz područja melografije. Skladao je minijature prema svojim impresionističkim uzorima. Upoznavanjem rada Nove bečke škole, u skladbama mu se javlja ekspresionizam. Sve ovo ima veću težinu, znajući da je u glazbi velikim dijelom bio samouk. Po njemu se danas zove Hrvatsko umjetničko kulturno prosvjetno društvo u Novom Sadu, osnovano 2005. Uglazbio je himnu hrvatskom banu Josipu Jelačiću koje je napisao Đuro Arnold. Otkrio ih je Đuro Rajković tek 80-ak godina poslije. Preprekov posljednji učenik i pomagač, prepisivač i suradnik te zakonski nasljednik svih njegovih prava na njegova djela je Đuro Rajković. S Rajkovićem je surađivao još dok je bio članom petrovaradinske knjižnice „Vladimir Nazor“ koja je dok je Preprek 19 godina radio u njoj, bila žarištem kulturnog života Petrovaradina. Rajković i Preprek surađivali su na kulturnom, glazbenom te drugim poljima. Djela: glazbena (skladbe), simfonija, djela za gudačke kvartete, klavirska sonata, skladba za orgulje, solo-pjesme, klavirske minijature, književna, prijevodi.

2 Đuro Rajković (Vrbas, 23. veljače 1937. – Petrovaradin, 10. prosinca 2012.), bio je pijanist i glazbeni pedagog iz Novog Sada, odnosno Petrovaradina. Zakonski je nasljednik prava Stanislava Prepreka.

3 Podaci preuzeti sa: [http://www.zkvh.org.rs/index.php/component/content/article/27-aktivno-](http://www.zkvh.org.rs/index.php/component/content/article/27-aktivno)

Međutim, iako je stvaralački opus Stanislava Prepreka iznimno bogat, osobito kada je područje glazbenoga stvaralaštva u pitanju, cilj kritičke i sadržajne obradbe bit će samo onaj dio koji se odnosi na poeziju koju je Preprek počeo pisati 1922. godine. Te godine objavljena mu je pjesma „Epitalamij“ u V. broju zagrebačkog časopisa *Kritika*, i to je jedina pjesma koju je Preprek za života objavio u nekom od časopisa. Ta činjenica mogla bi značiti da je Preprek bio samozatajni pjesnik koji je više pisao za svoju dušu, a tek onda za druge koji bi se njome mogli nadahnjivati. Stoga ne čudi da mu je tek na poticaj Gradske biblioteke u Novom Sadu, čiji je knjižničar Preprek bio devetnaest godina, posmrtno objavljena 2004. godine zbirka pjesama *Pred tminama*, na srpskom jeziku, iako je Preprek originalno pisao na hrvatskome jeziku (*op. aut.*). Preprekova sabrana poezija sastoji se od deset cjelina (ciklusa) s ukupno 346 pjesama⁴.

U sabranj Preprekovo poeziji *Pred tminama* sadržane su rane pjesme pod ciklusom „Kristalni grad“, potom slijedi ciklus pjesama „Pred tminama“ koji je nastao u Petrovaradinu 1955. godine. Slijedi zatim ciklus pjesama pod nazivom „Naslučeni svjetovi“ (Petrovaradin, 1956. godine), „Neprolazni svjetovi“ (Petrovaradin 1956. godine), „Vječni plamen“ (Petrovaradin, 1958. godine), „Pjesme izvan ciklusa“ (Petrovaradin, bez datuma), „Grad na oblaku“ (Petrovaradin, 1960.-1967. godine), „Levijatan“ – vizije sumraka“ (Petrovaradin, 1961.-1964. godine), „Kao u snu“ (Petrovaradin, 1962. godine) te pjesme pisane na njemačkome jeziku „Dva svijeta“ nastale u rasponu od pedeset godina, točnije od 1924. do 1974. godine, a na hrvatski jezik prevela ih je Ema Piroška Matić.

Pjesnik radosti i pjesnik tmine

Čitatelju koji se po prvi puta susretne s poezijom Stanislava Prepreka moglo bi se učiniti pomalo odbojnim to da pjesnik prečesto piše o svojim tminama, što zapravo korespondira s nesretnim događajima u njegovu životu, kada se njegova poezija nekako prešutno pretvara iz poezije radosti u poeziju tmine. Ipak, jedno je sasvim izvjesno, Preprekovi stihovi, iako obilježeni izrazitom, gotovo pasioniranom potrebom da u isto vrijeme više svijetu iskazujući svoje najdublje boli ali da i oстане daleko od očiju svijeta, s druge su pak strane oda ljepoti svega stvorenoga, a što prečesto zaboravljamo u svakodnevicu. Osim turobnih, ali duboko intelektualnih misli, Preprek stihove boji tamama oceana ali i zelenilom livade i ljepotom cvijeća i stvorenoga svijeta. Ne čudi stoga da dvije njegove pjesme nose naslov „Jesenska pjesma“, s tim što je jedna pisana 1921. godine, a druga godinu dana kasnije, 1922., u kojima posebno pjeva bregovima. O njegovoj povezanosti i divljenju prirodi govore naslovi mnogih pjesama: „Pretproljetni dan“, „Proljetni

sti-zavoda/1272-nova-knjiga-u-izdanju-zkvh-a-ivot-i-djelo-stanislava-prepreka, pristup: 24. 06. 2014.

4 U nekima od pojedinačnih naslova (15) nalazi se više od jedne pjesme, točnije od dvije do petnaest pjesama. U pitanju su pjesnički podciklusi (unutar većih ciklusa) kojima je autor davao skupni naslov.

vjetar“, „U proljetnom jutru“, „Lovor“, „U ogoljeljoj šumi“, „More“, „Rijeka“, „Šapat šume“, „Pred zoru“, „Snijeg“, „Tri jablana“, „Jutro na vrhu planine“ i brojne druge, što nedvojbeno govori o tome da je u njegovoj duši i u njegovu mikrosvijetu duboko natopljenom osobnom boli, bilo mjesta za udivljenje i divljenje stvorenome svijetu i Čovjeku.

U pjesmi „U proljetnom jutru“, Prepek pjeva ovako:

*Tako nam cijeli prolazi život:
S prekratkim bljescima sreće
U moru muka i patnji,
Sve bliže svome kraju, sve bliže smrti!
... A nade i čežnje polako gasnu
Kao zvijezde pred najezdom oblaka crnih!*⁵

Iz ovih riječi daje se naslutiti upravo tvrdnja iz naslova ovoga poglavlja, da je Prepek bio pjesnik radosti i pjesnik tame. Kod njega je to dvoje gotovo neodvojivo, jer nema čovjeka koji u sebi nije iskusio tamu, kao što nema čovjeka koji se unatoč tamama neba može i zna radovati ili se barem do kraja ne prepuštati očaju. Jedina je razlika u tome da ima onih koji to imaju snage naglas izreći, i onih koji o svojim tamama šute. A Prepek, kako vidimo u njegovim pjesmama, na pladanj riječi iznosi i svjetlo i tamu. Još više to dolazi do izražaja u pjesmi simboličnoga naslova „Crna točka (bijelo-crno)“ u kojoj konfrontirajući bjelinu snijega i crnoću gavrana, pitajući se zašto je baš sada došao na ovu nepreglednu bjelinu, zaključuje: *Znam! To je moja nemirna savjest.*⁶

Kada je riječ o formi Prepekovih stihova, mogli bismo reći da uglavnom pjeva u slobodnom stihu, nešto rjeđe u rimi. To, dakako, ne umanjuje kvalitetu njegovih pjesama, ali bismo na trenutke mogli pomisliti kako kroz svoje pjesme Prepek pokušava razgovarati s čitateljem, nižući misli na prvi pogled bez jasnoga reda. Međutim, konkluzija kojom mu pjesme obično završavaju nedvojbeno potiču čitatelja da se od pukog promatrača pretvori u aktivnog čitatelja od kojega se traži angažman. U pojedinim pjesmama gotovo da je do kraja iscrpio temu, te bi, da je u vrijeme kada su pjesme nastale imao svojevršno vodstvo od strane iskusnijih u području poetskoga stvaralaštva, zasigurno brusio svoje pero i svoje pjesništvo doveo na još višu razinu. Kroz Prepekovo poetsko stvaralaštvo jasno se ocrtavaju okosnice njegove naobrazbe i u tom smislu stečene intelektualne širine. Prepeka bismo poetskim jezikom rečeno mogli nazvati „perom i slikarom duša“, jer on piše iz dubine duše, slikajući unutarnja stanja svojega duha, sjedinjujući ga na trenutke s trenutkom zaustavljenim u prirodi. Taj spoj izvanjskoga (priroda) i unutarnjega (osjećaj, stanje duše) spoj je onog prolaznog (materija) i neprolaznoga (duha, duše) koje uvijek teži ka nebeskim visinama. Prepek

⁵ *Prognanik iz svijeta svjetlosti: život i djelo Stanislava Prepeka*, priredio: Ivan Balenović, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica 2012., str. 32. (Nadalje: *Prognanik iz svijeta svjetlosti*, str.).

⁶ *Prognanik iz svijeta svjetlosti*, str. 44.

iz svoje tišine očito crpi snagu za glasnoću svoje boli, pretvarajući unutarnje jauke u pjesme. Tako u pjesmi „Kako da budem pjesnik“ piše ovako:

*Pjesnik, brat svakome stvoru i divljoj zvijeri
i zričku i mušici,
brat šumi, cvijeću i najsitnijoj travki,
brat oblacima olujnim i divljim
i smirenim bijelim ovčicama,
brat suncu i mjesecu
i bezbrojnim zvjezdanim svjetovima,
brat brzim potocima, mirnim rijekama,
šutljivim jezerima i veličanstvenom oceanu.
Pjesnik, koji sve vidi i čuje i sve prašta,
Pjesnik, kojega svačija bol još mnogo jače boli,
a svačija ga nada i radost još više veseli,
Pjesnik, koji vidi i čuje i ono
što nitko drugi ne vidi i ne čuje
i zato za sve ima tihi i smireni osmijeh.
Pjesnik, koji za sve ima toplo srce,
Pjesnik, koji za sve ima duboku, jedva dokučivu misao.⁷*

Kako je to u pogovornoj napomeni istaknuo Ivan Balenović, „dobronamjerni će književni znalac, a i svaki čitatelj, uroniti u Prepekovo pjesništvo kao u široku i duboku rijeku, čije će ga struje i virovi provesti kroz čitav pjesnikov životni vijek, kroz njegova humanistička, estetska i duhovna uvjerenja, kroz sve njegove kratkotrajne životne radosti i kroz njegove dugogodišnje ljudske boli, ravne prometejskima“.⁸

Religiozni motivi u poeziji Stanislava Prepreka⁹

Iako u mnogim svojim pjesmama koristi religiozne motive, potrebno je istaknuti da oni nisu eksplicitni kao kod nekih drugih pjesnika. Prepekova poezija po svojem izraženom patosu sličnija je na primjer pjesništvu Tina Ujevića, nego na primjer pjesmama Alekse Kokića ili Ante Jakšića.

Pregledavajući cijeli njegov pjesnički opus, niti u jednoj od pjesama ne pojavljuje se eksplicitno riječ „bog“, koja bi jasnije mogla odrediti da se pjesnik obraća izravno Bogu – Stvoritelju. Ipak, za Prepekovu poeziju ne možemo reći da je nereligiozna, budući da duboko u sebi traga za smislom postojanja, iako mu je život bio prožet brojnim patnjama, počevši od rastave od supruge, gubitka vida i potpune sljepoće, pa do najtežega udara

⁷ Prognanik iz svijeta svjetlosti, str. 95.

⁸ Prognanik iz svijeta svjetlosti, str. 293.

⁹ Tekst o religioznim motivima u poeziji Stanislava Prepreka (Željka Zelić) koji je dio ovoga rada, izložen je i na Danima Balinta Vujkova u Subotici 2012. godine te objavljen u Zborniku radova sa spomenutog skupa.

od kojega se nikada nije oporavio, gubitka sina Kazimira¹⁰ 1943. godine. Stanislav Prepek se životu veselio iznimno kratko, što je uočljivo u prvim njegovim pjesmama. Međutim, čitajući njegove pjesme, svojevrsne ode prirodi i biljnom i životinjskom svijetu (pticama, bubicama, cvijeću, šumama, vjetrovima, kišama, oblacima...), ostajemo gotovo nijemi, uspoređujući ga sa sv. Franjom Asiškim i njegovom *Pjesmom stvorova* u kojoj je Sunce, Mjesec i žive stvorove nazivao, tepajući im, svojom braćom i sestricama. Prepek u svojoj pjesmi „Dva svirača“ iz ciklusa „Pred tminama“ (1955.) pjeva ovako:

*Ave luna! Ave luna!
Da, zdravo mjesече, ti vjerni zaštitniče¹¹,*

a sv. Franjo pjeva ovako:

*Hvaljen budi, Gospodine moj,
po bratu našem Mjesecu i sestrama Zvijezdama.
Njih si sjajne i drage i lijepe po nebu prosuo svojem.*

Stoga bismo mogli reći da Prepek izražavajući divljenje prema stvorenom svijetu, na pomalo skriven način iskazuje svoju zahvalnost stvoritelju koji je načinio takve ljepote. Zato u njegovim pjesmama susrećemo suncokrete, maslačke, divlji mak, potočnice, pasifloru, božure, đurđevak, orhideje, tulipane, lotose, zričke, ptice... On ljepotu života sagledava i u najmanjim stvarima.

Iako u sebi nema religioznih elemenata, sam naslov jedne od pjesama iz ciklusa „Kristalni grad“, a riječ je o „Pjesmi nad pjesmama“ koja je nastala 1923. godine u Maradiku, ukazuje nam na Prepekovo dobro poznavanje biblijskoga sadržaja i njene „Pjesme nad pjesmama“. Prepek vrlo često u svojim pjesmama spominje vječnost te o njoj aktivno promišlja.¹² U pjesmi „Nirvana“ Prepek piše ovako:

*Čovjek je uvijek nečega dio,
Karika lanca.
Za nekim i za nečim vječito pruža ruke¹³.*

Iz spomenutih stihova suptilno možemo naslutiti njegovu žudnju za, kako on to kaže, „nekim i za nečim“, iako „netko“ i „nešto“ ne određuje jasno kao Stvoritelj – Boga. U pjesmi „Molithe cvijeća“, pišući o pasiflori, kaže:

---

10 Prepekova patnja za izgubljenim sinom Kazimirom iskazana je najjasnije u pjesmi „U noćnoj tišini“ (1953.), u kojoj kaže: „Ja znam, Ti nisi više živ, ali nisi ni mrtav, Tvoj duh je tu, On bijednim ostacima ovih slomljenih kostiju, daje život, život nježan, tanan kao fina svilena nit, život na rubu smrti. Htio bih te naći, da znam gdje si, a ne tražim Te ipak iz straha da te ne nađem takvog kakav si sada. /.../“

11 *Prognanik iz svijeta svjetlosti*, str. 59.

12 Jedna od pjesama iz ciklusa „Pred tminama“ (Petrovaradin, 1955.) nosi naslov „Putovanje u vječnost“.

13 *Prognanik iz svijeta svjetlosti*, str. 91.

*Kažu da si simbol muke i smrti.
 Nasilne smrti onoga pravednika.
 A sada, ti si još samo molitva,
 Molitva za tihu i blagu smrt.
 Visoko dižeš te strašne simbole smrti
 I kao da veliš: nikada više!
 Da, nikada više takvih muka,
 Nikada više takve smrti.
 Tvoji cvjetovi u kaskadi zelenih ruku
 Penju se u molitvi
 Za mir i tišinu,
 za blagost.¹⁴*

Nedvojbeno, Prepek pjevajući o pasiflori, kada kaže „*nasilne smrti onoga pravednika*“, misli na smrt Isusa Krista, jer je pasiflora u narodu poznata kao Gospodinova krunica, budući da su španjolski misionari u Južnoj Americi smatrali da nalikuje na Kristovu krunu te su je tako i nazvali kada su je u XVII. stoljeću donijeli u Europu. Međutim, znamo li da je Prepek svojega sina Kazimira izgubio za vrijeme II. svjetskog rata 1943. godine, a da je pjesma o pasiflori nastala 1955. godine, onda je sasvim moguće da se u prvom redu misleći doista na smrt Isusa Krista, na neki način u ovoj pjesmi sjetio i svojega sina Kazimira čiju smrt nikada nije prebolio.

U trećem ciklusu pjesama „Naslućeni svjetovi“ (Petrovaradin, 1956.), Prepek u pjesmi „Preobrazbe“ piše ovako:

*Kad uskrsnem kao trava i cvijeće
 Kad mi se srce preobrazi
 U pjevanje malih ptica,
 A let mojih nemirnih misli
 Postane let visokih oblaka,
 I jedva čujni dašak
 Kasnog večernjeg vjetra,
 Onda će to tek biti pravi život,
 Možda bez prave svijesti
 I baš zato jedino sretan.¹⁵*

Navedeni stih samo potvrđuje prijašnju konstataciju o Prepekovu tešku životu i njegovoj neprestanoj patnji, čijem se kraju nada, jer će tek onda, kako piše *to biti pravi život*. Ta tvrdnja implicira da se Prepek nada uskrsnuću tijela i da vjeruje u vječni život. Njegovu nadu u vječni život izražava i pjesma „Staza kroz stoljeća“ iz ciklusa „Vječni plamen“ iz 1958. godine, u kojoj kaže:

¹⁴ *Prognanik iz svijeta svjetlosti*, str. 133.

¹⁵ *Prognanik iz svijeta svjetlosti*, str. 147.

*Ima jedna nevidljiva staza,
Sva zarasla u trnje i šiblje,
Kojom je nekada netko prošao,
Ali rijetko ju je tko opet našao.
/.../
Znam da ona vodi kroz beskrajna stoljeća
I nepregledne ogromne prostore,
Nekom nepoznatom cilju,
Veoma dalekom i punom nekog tajanstva,
Nekom cilju punom svjetla.¹⁶*

Čitajući nadalje Preprekovu poeziju, otkrivamo da je tijekom života, predmnijevamo zbog njegove duboke životne patnje, bio u razdobljima traženja i gubljenja Boga te općenito smisla života. U pjesmi „Izgnanici u vremenu“ iz ciklusa „Vječni plamen“, Preprek piše:

*I kao što oceanu nije potrebna još jedna kapljica vode,
Niti ogromnoj pustinji još jedno zrnce pijeska,
Tako ni vječnom sjajnom svjetlu
Nije potrebna iskra moje svijesti.
Ali kao što je kapljici vode potreban ocean
I zrcu pijeska pustinja,
Tako je i meni potrebno vječno neprolazno svjetlo.
Bez njega sam izgubljen
Poput kamena bačenog u duboku vodu.¹⁷*

U spomenutim stihovima, Preprek implicitno, koristeći sintagmu „vječno sjajno svjetlo“, govori sljedeće: „I kao što oceanu nije potrebna još jedna kapljica vode, niti ogromnoj pustinji još jedno zrnce pijeska, tako ni Bogu nije potrebna iskra moje svijesti. Ali kao što je kapljici vode potreban ocean, i zrcu pijeska pustinja, tako je i meni potreban Bog. Bez njega sam izgubljen poput kamena bačenog u duboku vodu“. Time je zapravo zaokružio svoju misao o čovjekovoj malenosti u odnosu na sve stvoreno, kao i o našoj neupitnoj prolaznosti i težnji ka vječnom životu.

Njegova se poruka nama danas, iako su mu stihovi na trenutke preteški i obojeni crnim mislima, gotovo može sažeti u stihove njegove pjesme „Vječni plamen“ u kojoj kaže:

*/.../
Tako će i čovjek, premda zemljin najljepši cvijet,
Jednoga dana opet postati zemlja
Kao što je i prije bio.*

¹⁶ Prognanik iz svijeta svjetlosti, str. 205.

¹⁷ Prognanik iz svijeta svjetlosti, str. 207.

*Ali u njegovu biću ima jedan mali plamen
Koji nije postao od zemlje,
Nego je dio onog Velikog i Vječnog svjetla,
Koje obuhvaća cijeli ovaj svemir,
Kao što ogromno more obuhvaća sitno zrno pijeska.
Ovaj vječni plamen daje zemlji smisao,
Smisao rasta i propadanja, rađanja i smrti,
On je duša ova zemlje
I daje joj svu draž i ljepotu,
Prožimajući je u svakom djeliću.
On budi smisao, riječ i glas,
I koliko god nas zemlja privlači k sebi,
On nam daje krila
I diže nas, u visoku letu,
Izvan svakog vremena i prostora.¹⁸*

Kada piše o svjetlosti, riječi „Velikog“ i „Vječnog svjetla“ pisani su velikim slovom. Time je nedvojbeno jasno da u ovom slučaju Prepek govori o vječnosti i o Bogu kao Velikom svjetlu koje obuhvaća cijeli svemir, i on svemu daje smisao, smisao rasta i propadanja, rađanja i smrti. Na kraju iste pjesme, Prepek zaključuje:

*Rastrzani u borbi između svjetla i tame
Mi živimo na rubu dobra i zla,
Nikad sasvim dobri, nikad sasvim zli,
Znajući da je plamen život, a zemlja smrt.¹⁹*

Zaključujući ovim riječima, Prepek potvrđuje da je Bog ustvari plamen i da je on život, a zemlja smrt. Ostaje još nejasno, kakav je to osobiti doživljaj doživio Prepek u Maradiku, 9. travnja 1924. godine, budući da je u pjesmi „Uzdizanje“, koja pripada ciklusu pjesama pisanih na njemačkom jeziku, na kraju naznačio da je pisana „Nakon doživljaja 5. veljače 1922.“. U toj pjesmi Prepek pjeva:

*Uskrsnuti
procvjetati
odahnuti
razviti se
raširiti se
utješiti dušu
rasprostrijeti misli
osloboditi se okova
svevisoko se vinuti*

¹⁸ Prognanik iz svijeta svjetlosti, str. 220.

¹⁹ Prognanik iz svijeta svjetlosti, str. 221.

raširiti krila
zamahnuti krila
konačno
uzletjeti
uskliknuti.²⁰

Ovim je zapravo stihovima Prepek oslikao ljepotu uskrsnuća i rađanja novoga života iz smrti. Budući da je ta pjesma napisana 1924. godine, jasno nam je da je ona nastala na početku njegova pjesničkoga stvaralaštva, kada je ono još uvijek bilo optimistično intonirano. Zato u pogovornoj napomeni priređivača Ivana Balenovića i stoji napisano: „... i kao što mu je starost donijela sljepoću i osamu, tako i njegova poezija u početku bilježi njegove mladenačke ushite čarima vlastitoga života i bujanjem života čitave prirode koja ga okružuje, potom postaje zrelija i dublje intelektualna, da bi na koncu uronila u gusti mrak beznađa i resignacije. Ako je pjesma 'Epitalamij' (1922.) njegova 'Oda radosti', ako je poduža sjetna i duboko misaona poema 'Kao u snu' (1962.) njegova 'Santa Maria della Salute', onda su pjesme iz ciklusa 'Levijatan – vizije sumraka' (1962.-1964.) njegovo 'Cvijeće zla'.“²¹

Nadahnuti i danas poezijom Stanislava Prepeka

Jedno je sasvim sigurno, objavom knjige *Prognanik iz svijeta svjetlosti: život i djelo Stanislava Prepeka*, Prepek je konačno, trideset godina poslije svoje smrti izišao „iz svijeta tame“ na svjetlo. Njegova je poezija na taj način dobila priliku biti kritički i književno-umjetnički obrađena, onako kako to dolikuje umjetnicima (budući da je Prepek bio i skladatelj, prozaist, knjižničar, prevoditelj, likovnjak i antologist). U njemu se na taj način sjedinilo više umjetničkih svjetova, čime se ne može pohvaliti veliki broj ljudi. To naravno ne znači da je jednako uspješan bio u svim područjima, ali ukazuje na suptilnost i plodnost njegove duše i pokušaj da je kroz umjetnost dočara svijetu, iako je u svemu tome bio izrazito skroman i samozatajan. Njegovo će djelo konačno biti i kritički valorizirano i stavljeno u određeni kontekst. Naime, samo ponovnim iščitavanjem njegovih pjesama možemo otkriti njihovo pravo, ponekad u mračnim mislima skriveno značenje. To, dakako, nije lagana zadaća i mogla bi nas odvesti na stranputicu da ne poznajući dobro teške životne okolnosti u kojima je Prepek stvarao, pojedine njegove stihove protumačimo pogrešno. Ne smijemo dopustiti da, kako je to u svojem predgovoru knjizi Prepekove sabrane poezije *Pred tminama* koja je objavljena u Novom Sadu 2004. godine, istaknuo dr. Draško Ređep, Prepek ostane samo *petrovaradinski samotnik, neprihvaćen, skrajnut daleko od pogleda javnosti i opće pažnje*.²²

²⁰ *Prognanik iz svijeta svjetlosti*, str. 276-277.

²¹ *Prognanik iz svijeta svjetlosti*, str. 293.

²² *Prognanik iz svijeta svjetlosti*, str. 377.

Bilo bi dobro u budućnosti kritički se osvrnuti na sve aspekte Preprekova života i djelovanja, počevši od njegovog književnoga djela tj. Prepreka kao pjesnika, prozaista, skladatelja, učitelja, knjižničara, prevoditelja, antologista i likovnjaka. Samo na taj način moći ćemo dobiti cjelokupnu sliku njegovog stvaralaštva nakon toliko godina njegove prognanosti iz svijeta svjetlosti.

Tomislav Žigmanov

IDENTITETSKE SASTAVNICE I SLIKE SVIJETA BUNJEVAC(=K)A U TRI PRIPOVIJETKE VELJKA PETROVIĆA

Interkulturalni dodiri¹ – ukaz o naravi i kontekstu u bunjevačkih Hrvata

Izuzme li se bogati korpus narodne književnosti, život Bunjevaca u ugarskom Podunavlju nije bio čest predmet književnih tematizacija na početku XX. stoljeća, napose ne kada je riječ o proznim djelima. Naime, valja ukazati da je u posljednjoj četvrtini druge polovice XIX. stoljeća, u prepodnoj književnosti koju je pokrenuo Ivan Antunović, u području pjesništva bilo tema koje su izravno i u cijelosti referirale na život i sudbinu Bunjevaca, koje su bile obrađivane na način vladajućeg, istina zakašnjelog, romantizma. Njegove idejne sastavnice okupljale su se oko prikaza ugnjetenosti bunjevačkih Hrvata u Ugarskoj i pratećih posljedica tragičnih po naravi, zatim poziva na narodnu emancipaciju, vrijednosti narodnog jezika i potrebe njegova očuvanja, težnje za prosvjetom zakinutoga puka, ukazima na vrijednosti narodne kulture i potrebu njezina očuvanja i razvoja...

Kada je riječ o proznim djelima – bez obzira je li riječ o pripovijetkama, romanima ili dramama, treba reći da su ona kao književni žanrovi visoko podzastupljena u književnosti bačkih Bunjevaca i Šokaca. Izuzmu li se povijesni romani Ivana Antunovića, prije svega njegov *Odmetnik* i

---

1 Interkulturalnost je suvremeni društveni fenomen koji se odnosi na međusobno povezivanje, interakciju i razmjenu raznih (i) etničkih kultura u nekom društvu. U osnovi predstavlja složenu koncepciju političkoga djelovanja javnih vlasti, ponajprije u području obrazovne i kulturne politike, u liberalnim demokracijama s višetničkim stanovništvom. Pojavljuje se s postmodernom kao odgovor na to što su, u etnokulturnom smislu, suvremene demokratske države s jedne strane jednokulturne i samodovoljne, a s druge strane nepravedne prema kulturama i pripadnicima brojčano manjih etničkih zajednica. Premda se o interkulturalnosti kao modelu političkoga djelovanja demokratskih država ne može govoriti do kraja XX. stoljeća, u povijesti se mogu susresti neke međukulturne prakse među pojedincima i u civilnom društvu. Kad je riječ u podunavskim Hrvatima – Bunjevcima i Šokcima u XIX. i početkom XX. stoljeća, broj je takvih primjera ograničen jer je to vrijeme izgradnje suvremene mađarske nacije i snažne asimilacijske politike prema nemađarskomu stanovništvu. Također, bilježe se i dosta snažni doticaji, u okviru narastajuće panslavenske ideologije i pokreta, između Srba i Bunjevaca, o čemu vidi više u fusnoti br. 2.

nekoliko uzgrednih prozaista (npr. Mijo Mandić ili Stipan Grgić Krunoslav), koji su svoje pripovijetke objavljivali u tadašnjoj hrvatskoj periodici u Bačkoj (prije svega *Nevenu* i *Subotičkoj Danici*), prozne obrade života i sudbina bačkih Bunjevaca bilo je malo na prijelazu XIX. u XX. stoljeće. To se može prije tumačiti činjenicom malog broja formalno obrazovanih, književnika i nerazvijenosti književnoga sustava nego li odsustvom moguće zahvalne tematike iz života i sudbine puka i pratećega društvenog konteksta.

S druge strane, ni pisci iz prostora drugih kultura nisu posezali za temama iz života Bunjevaca užiljubljenih u društvenu zbilju Ugarske države, što govori o slabim interkulturalnim vezama kulturnih prostora drugih naroda s kojima su bili u suživotu i onoga u bunjevačkih Hrvata.² Izuzetak čini Veljko Petrović, srpski pripovjedač iz Sombora, koji je u svojemu relativno velikome proznome opusu – književna povijest bilježi više od stotinu pripovijedaka – tri pripovijetke posvetio u cijelosti bunjevačkoj tematici. Riječ je o pripovijetkama „Crucis amore“ iz 1905., zatim „Bunja“ s podnaslovom „Povest čoveka bez korena“ iz 1909. i „Salašar“ iz 1921. Valja ukazati da su sve one nastale u ranome razdoblju, napose to vrijedi za prvu i drugu pripovijetku, njegova književna stvaralaštva. To je vrijeme kada on živi na teritoriju Austro-Ugarske i kao mladi intelektualac surađuje u većem broju srpskih i hrvatskih listova i časopisa na prostoru Srbije, Bosne i Hercegovine te Hrvatske, neke od njih i uređuje (npr. *Srbobran* od 1908. ili *Srpske riječi* od 1909.), a 1921. već je visoko pozicionirani državni namještenik u Ministarstvu prosvjete u Beogradu. Državna namještenja pratit će ga vjerno do kraja života.

U ovim je pripovijetkama Petrović prikazao (isječke iz) triju sudbina Bunjevac(=k) a i to iz okolice Sombora: Mande Matarić i njezine unuke Klare, odvjetnika Stipe Paštrovića i salašara „bač Babijana Lipoženčića“. Petrovićeve pripovijetke o Bunjevcima unutar sebe se razlikuju po cijelom nizu kriterija – od duljine i korektnosti kada je riječ o korištenju bunjevačkoga dijalekta, preko naravi i obuhvata noseće teme te narativnih strategija kojima se Petrović služio pa do ostvarenih umjetničkih dosegâ. Pa ipak, ta nas

2 Pa ipak, pojedinci u ugarskom Podunavlju izrađuju prve mađarsko-hrvatske rječnike (Ambrozije Šarčević) i prijevode s mađarskoga ili na mađarski (molitvenici i crkvene pjesmarice Stipana Grgića, Franje Bodolskoga i dr.), što će se napose razviti nakon Drugoga svjetskog rata u Subotici (Lazar Merković, Josip Buljovčić, Matija Molzer, Robert Tilly). Kad je pak riječ o hrvatsko-srpskim međukulturnim odnosima, tijekom povijesti postojali su različiti oblici i rezultati tih procesa. U podunavskih je Bunjevaca također već u XIX. st. bilo pojedinaca koji su prevodili sa srpskoga na mjesno hrvatsko (bunjevačko) narječje (Ivan Ambrozović, Franjo Bodolsky, Pajo Kujundžić i dr.), a kad je riječ o širem planu, oni su se kretali od kreativnoga prožimanja i suradnje, prije svega među istaknutim kulturnim stvarateljima, što napose vrijedi za svršetak XIX. i prva desetljeća XX. st. (Josip Pančić, Antun Gustav Matoš i Tin Ujević s hrvatske strane ili Marko Ristić sa srpske) te u vrijeme socijalizma i postojanja zajedničkoga jugoslavenskoga kulturnoga prostora i politike „bratstva i jedinstva“ preko koegzistencije s veoma malo dodira, kakva je situacija na početku XXI. st., pa gotovo do potpunoga izostanka pozitivnih momenata u komunikaciji i kulturnoj razmjeni za vrijeme ratnih sukoba 1990-ih. O tome vidi više u Leksikografskoj natuknici Tomislava Žigmanova i Živka Mandića „Interkulturalizam“ u *Leksikonu podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*, sv. 10., I, Hrvatsko akademsko društvo, Subotica, 2010., str. 28-31.

problematika u ovoj radnji ne zanima previše, već ćemo pozornost posvetiti nečemu drugom: identitetskim sastavnicama, sadržajima svjetonazora, vrstama, načinima i ishodima djelovanja kao i slikama svijeta Petrovićevih glavnih književnih likova – Bunjevac(=k)a. Na taj način, nakon provedene kratke analize pripovijedaka, dobit će se stanovita stereotipija Bunjevaca u Petrovića.

To ne činimo samo na temelju mogućih teorijskih znatiželja o slika ma Bunjevac(=k)a u povijesti književnosti nego smo potaknuti činjenicom da je 2011. godine u Somboru objavljena knjiga spomenutih Petrovićevih „bunjevačkih“ pripovijedaka naslovljena ... *da Bunjevac dušu ne izdade*, što su riječi poznate pobudnice Nikole Kujundžića „Veliko prelo“ napisane kao „preljska pisma“ za prvo Veliko prelo koje je održano 1879. godine u Subotici. Knjiga je, podnaslovljena s „Tri bunjevačke pripovitke Veljka Petrovića“, izdana, to također držimo važnim, od strane kulturne udruge „Bunjevačko kolo“, koja u Somboru okuplja one Hrvate koji se izjašnjavaju samo Bunjevcima.³ Priredio ju je Milan Stepanović, somborski publicist, koji je autor i predgovora i pogovora. U njima je on istaknuo kako sve tri pripovijetke „za svoju sridišnju temu imaju odnarođivanje med bačkim Bunjevcima“⁴, što dakako onda ima i svoju aktualnost glede identitetskih

3 Još ćemo navesti da su recenzenti knjige povjesničar Saša Marković (rođen u Džigolju kralj Prokuplja) i Suzana Kujundžić-Ostojić, koja je izvršila „bunjevačku redakтуру teksta“. O naravi takve redakture jedan od prikazivača ove knjige Slaven Bačić bilježi sljedeće: „Što se tiče ‘bunjevačke redakture teksta’, teško da među poznavateljima bunjevačkoga idioma mogu dobiti prijelaznu ocjenu riječi katolički ‘manastir’ u Somboru ili ‘kaluđerice’ (str. 5), zatim ‘parohija’, ‘Kaločkoj’ i papa ‘Inoćentije’ (str. 73), morali ‘da idu’ (str. 75), ime Avram (str. 77), ‘treba da žive’ (str. 78), ‘Obšestvo’ (str. 79), tretiranje ‘bilužnika’ i ‘notara’ kao različitih pojmova (str. 79), ‘Markovdan’ i ‘položajnik’ (str. 85) i niz drugih riječi, pri čemu bi za nabrajanje brojnih jezičnih nedosljednosti bilo potrebno mnogo više prostora nego što pruža jedan prikaz.“ U istom duhu nastavlja i prikaz na kraju knjige objavljenog „Ričnika“: „Bunjevci ne kažu ‘raspeće’ ni ‘krst’, već ‘raspelo’ i ‘križ’; Gomboš nije samo ime Bogojeva do 1918., već i današnji naziv ovog mjesta na mađarskome jeziku; ‘bodoš’ ili ‘koprivica’ je drvo koje se u Subotici i okolnim mjestima naziva i ‘gelegunja’, a u stariih Lemešana i kao ‘gloginja’; ‘solgabirov’ nije sreski podnačelnik nego sreski načelnik; ‘poša’ u Bunjevaca ne označava samo široku kravatu, već je istoznačnica s kravatom uopće; ‘bakenbart’ i ‘frustuk’ nisu njemačke riječi već su to *Backenbart* i *Früstück*, kao što ni ‘fejišpan’ nije mađarska riječ, već *főispán* itd.“ Vidi Slaven Bačić „... da Bunjevac dušu ne izdade : tri bunjevačke pripovitke Veljka Petrovića“, u: *Nova riječ*, br. 2, Subotica, 2013., str. 166.

4 U navedenom tekstu, Slaven Bačić na sljedeći je način sažeo Stepanovićevu predgovaranje i pogovaranje: „Naime, cijeli smisao oba priređivačeva teksta jest dokazati kako su Bunjevci ‘zasebni etnikum’, čija je ‘izvorna nacionalna svijest’ bila ugrožena od strane ‘istovirni Mađžara’, te Srba i Hrvata, koji su ih gledali kao ‘katoličke Srbe’ odnosno ‘bunjevačke Hrvate’. Prema Stepanoviću, somborski su Bunjevci između dva svjetska rata bili izloženi ‘procesu hrvatizacije’, koji su vodili ‘Rimokatolička crkva’, ‘nekolicina hrvatski intelektualaca školovani u Zagrebu, koji su se ode poženili divojkama iz dobrostojeći bunjevački porodica’, te na koncu i ‘nove partizanske vlasti’, a nacionalnu renesansu somborski Bunjevci doživljavaju od 1990-ih godina, dakle u vrijeme vladavine Slobodana Miloševića, koji je u civiliziranome svijetu znan kao balkanski *butcher*. Naravno, ni riječi o tome da se najveći broj somborskih i uopće bačkih Bunjevaca asimilirao upravo u drugoj polovici XX. stoljeća, najprije putem jugoslavenstva, a onda i kroz srbizaciju, kako je to s pravom ukazao Tomo Vereš početkom 1990-ih, već je važno naglasiti da se Bunjevci u popisima stanovništva u Srbiji više ne izjašnjavaju kao Hrvati.“ Slaven Bačić, *ibid.*, str. 165.

trvenja kojima su izloženi, čiji su imperijalni objekti i u kojima protiv svoje volje sudjeluju bunjevački Hrvati u Srbiji u procesu izgradnje tzv. bunjevačke nacije.⁵

Slika Bunjevac(=k)u u Petrovićevim pripovijetkama

„Crucis amore“ među prvim je objavljenim Petrovićevim pripovijetkama – imao je samo 21 godinu i po obimu je najkraća – tek nekoliko kartica teksta. Glavni lik je Manda Matarić, starica iz salaškoga naselja Gradine kraj Sombora, koja živi u siromaštvu i neimaštini, očito tragične je onda sudbine, te monolingvalna. Radnja se odvija u vremenski kratkom intervalu i opisuje samo jedan zaseban događaj, koji je vremenski situiran na početak XX. stoljeća.

Pripovijetka govori o Mandinoj plemenitoj odluci da Klaru, svoje „unuče bez oca i matere“, „kao sirotu“ dâ „kod prečasnih i svetih sestara“ u Somboru, u, kako kaže, „manastir“, jer tako „neće osititi zimu“. One će, štoviše, „da je odneguju i da je ne puste u služinčenje“, kroz što se prepoznaje karitativna i odgojna uloga časnih sestara Katoličke crkve, po svemu sudeći sestara Naše Gospe, spram ženske djece, koje u Somboru djeluju od 1887. godine. U Mandin motiv pozitivnoga razrješenja nesretne Klarine sudbine ugrađen je i njezin osobni, pomalo sebični, interes: „pa će i moja starost biti zbrinuta. Neću se potucati od nemila do nedraga. Lipo ću imati pristupa i mista ovdikara“.

Dolazak u grad i susret s unukom u „manastiru“ – dakle, riječ je o pripovijetki u kojoj je prikazan ovaj kratki događaj – počinje nesporazumom između bake i unuke, a okončava nenadanim ishodom: Manda joj se obraća

5 U osnovi riječ je o projektu izgradnje tzv. bunjevačke nacije, koji je nanovo započeo režim Slobodana Miloševića, u čijem korijenu je ideja da se na temelju, iz povijesti nasljedovane i relativno živuće, subetničke osnove i regionalnih imena Hrvata u Vojvodini – isprva Bunjevaca i Šokaca skupa, a kasnije samo Bunjevaca – podupru procesi „izgradnje nacije“, čiji ishod će biti onda sadržan u jednom zasebnom sociokulturnom i institucionalno strukturiranom činitelju: tzv. bunjevačkoj naciji. Ovaj se složeni proces počeo realizirati na sljedeći način u Srbiji koncem 80-ih i početkom 90-ih godina XX. stoljeća, u vrijeme neposredno prije i tijekom agresije na Republiku Hrvatsku: spram ovdašnjih se Hrvata postupalo destruktivno na skoro svakome planu društvenoga života i javnosti, a spram Bunjevaca i Šokaca suprotno od toga – od strane države su poduzimane različite afirmativne mjere u rasponu od pomoći u institucionalno izgradnji preko financijske potpore njihovih aktivnosti do pomoći u oblikovanju sadržaja sjećanja, koji se ni na koji način nije naslanjao na inherentne mjesne hrvatske sadržaje! Ove aktivnosti imale su za cilj putem širenja straha, antihrvatskom propagandom i isto takvim djelovanjem – otvorenom diskriminacijom i toleriranjem etničkoga nasilja, s jedne strane, dovesti u pitanje i oslabiti i onako skromne potencijale hrvatskog nacionalnog identiteta u Vojvodini te mogućnosti ustroja i razvitka njihove manjinske institucionalne infrastrukture, što je kod građana, među ostalim, snažilo potrebu za češćim korištenjem etničke mimikrije u vidu izjašnjavanja Jugoslavenima, te Bunjevcima i Šokcima, a s druge strane otvaralo je prostor za izdvajanje bunjevačkih i šokačkih subetničkih identitetskih sastavnica iz nacionalnohrvatskoga okvira, kako onoga općenitoga tako i regionalnoga, te početak njegova institucionalnog ustrojavanja, to jest uobličavanja i realiziranja procesa izgradnje tzv. bunjevačke nacije, budući da će Šokci, zbog neprihvatanja takve politike, biti u drugoj polovici 90-ih godina XX. stoljeća isključeni. O tome vidi više u radnji Tomislava Žigmanova „Izgradnja tzv. bunjevačke nacije u Srbiji i vanjska politika Republike Hrvatske“, u: *Identitet bačkih Hrvata*, Hrvatski institut za povijest i Hrvatsko akademsko društvo, Zagreb-Subotica, 2010., str. 319-355.

sva uzbuđena na bunjevačkom, no unuka dugu šutnju prekida, zbog straha od nazočne časne sestre, otpozdravom na mađarskom: *Dicsértessék a Jézus Krisztus!*⁶ Manda je ne razumije i čudi se što je Klara ne pozdravlja „po naški“, na što ona, da je ne bi čula časna s „odlučnim i svirepim očima“, tiho odgovara „Ne smim“.

Ovdje je, čini se, važno ukazati na mađarstvo, koje se javlja kao činjenica koja priječi ostvarenje komunikacije, kao prostor moći koji onemogućuje sporazumijevanje s Mandom koja ne zna mađarski jezik, no ujedno, u perspektivi, dovodi ne samo do obiteljskoga nego i do narodnog otuđenja. Drugim riječima, Petrović iz idejnih rakursa panslavizma koji je postojao u Ugarskoj, jasno ukazuje na neobzirnost i sebičnost mađarstva kada je riječ o nacionalnoj drugosti,⁷ a kao instrument toga je predstavljena Katolička crkva.⁸ Kao takvo, ono se pojavljuje i kao osujećujući moment Mandina namuna glede zaštite Klare i osiguranja njezine perspektive i koji je u konačnici uzrok narodnosnog otuđenja. Drugim riječima, mađarstvo je zapreka u ostvarenju individualnih namjera s pozitivnim ishodom te tako pridonosi uvećanju tragičnosti.

S druge strane, Manda Matarić je prikazana kao osoba s margine – ona je salašarka, kojoj je posve strana somborska, dakle, gradska zbilja. Nije u tome kontekstu nevažna ni činjenica da je Manda jednojezična, to jest da se mađarskim jezikom nije služila, što znači da joj svijet izvan salaškog i bunjevačkog okružja nije bio jezično razumljiv i tako dostupan. Izravno se da iščitati kako je ona zakinuta za mnoga ovozemaljska dobra – opisuje se kao „sirota baba Manda“, „jadna starica“, koja je radila jednostavne poslove „nedeljama ... češljajući perje za gospodske mlade“. Isto tako, iz događaja iznesenih u pripovijetki proizlazi kako je ona pasivna dionica povijesti bez ikakvoga utjecaja na nju te predstavlja objekt koji je u žrvnju događanja kojim upravljaju drugi. Sve se to preko nje prelama na način da se njezin život ostvario kao gubitnički.

Druga je pripovijetka u knjizi – „Bunja“ s podnaslovom „Povest čoveka bez korena“ – obimom daleko veća, vremenski zahvat događaja koji se opisuju je dulji, a radnja daleko kompleksnija. Glavni lik je odvjetnik

6 Hrvatski: „Hvaljen Isus i Marija“.

7 Ističemo da će negativno razumijevanje mađarstva kao vladajuće nacionalne ideologije biti važne sastavnice i u drugim dvjema Petrovićevim pripovijetkama. S druge strane, Bunjevci će očitovati naklonost prema Srbima. U pripovijetki „Salašar“, recimo, glavni lik „bač Babijan“ ovako će reagirati: „Babijanu je bilo dosadno, ali kad se diže srpski pop i poče srpski besediti, on se razvedri.“

8 Imajući u vidu ponovnu objavu ove pripovijetke 2011. godine u aranžmanu Hrvata koji sebe smatraju samo Bunjevcima i ostvarivanju njihovih političkih interesa, te današnje ideologijske, političke i društvene kontekste u kojima bunjevački Hrvati žive, lako se može iščitati i, istina prikrivena, intencija i razlozi za ponovnu objavu: bilo kakva suradnja s Mađarima nadaje se prijepornom, budući da se oni, na temelju negativnih praksi iz povijesti, označuju kao neprijatelji, a s druge strane bunjevačkim Hrvatima stanovito zlo je činila i Katolička crkva, institucija koja ima veliki značaj i utjecaj na njihovu sadašnjost. Ovu tezu potvrđuje i predgovor priređivača i urednika Milana Stepanovića, u kojemu se iznose tvrdnje da Petrovićeve pripovijetke plijene „suvremenošću tematike“, budući da se i „Bunjevci danas, samo na štogod drugačiji, možda i teži način, suočavaju s borbom za očuvanje svoje etničke i kulturne prepoznatljivosti“ (str. 8).

dr. Stipa Paštrović – „priprost Bunja“, dijete paora s bukovačkih salaša, „neugledne spoljašnosti“, „zdepaste prilike“ s „glavom velikom i okruglom“, ali „vrednog i trpeljivog (...) koji ima odlične osobine: sklon je gojenju i vazda porumeni kad mu podžupan pruži ruku“. Očito, i cijelim nizom fizičkih osobina Stipa je prikazan posve karikaturalno s negativnim značajkama svojega izgleda. „Udan“ je u Sombor, i to na način da je brak bio dogovoren između roditelja djevojke i njega, u građansku obitelj državnih činovnika mađarske nacionalnosti „Kološvari de Kološvar“. Bila je to plemićka obitelj koja je vremenom osiromašena – prije udaje za pravnika s diplomom Stipu Paštrovića njihova kći Boriška „nije imala miraza ni jedne pare“.

Premda je u svom odvjetničkom uredu radio „za trojicu“, istina „sa starovremenskim pojmovima o savesnom zarađivanju“, izgubljen u gradu i ne snalazeći se u navadama koje su važile među predstavnicima najvišeg, istina dekadencijom svladanog, društvenog sloja,⁹ nije Stipa mogao zaraditi dovoljno za rastrošnost svoje supruge Boriške, „nemilosrdne i pokvarene žene“, te kćeri jedinice Eržike. Osim toga, na planu dinamike obiteljskih odnosa, Boriška je, razmažena i prohtjevna, nosila Stipu „mahom u džepu kao zgužvani rubac, gazila ga i cedila“. Smatrala je posve prirodnim „da je njegova dužnost njoj služiti. On se bunio protiv tog podjarmljivanja u duši, ali se vremenom ‘snašao’ u ropstvu, i – teglio je.“

„Razdražljiva“ Boriška Kološvari de Kološvar prezirala je „njegovo seljačko poreklo“ – „Bunjo! Nikad. Nikad nećeš biti gospodin! Ako bi se ti osećao familijarnije na sonćanskome drumu pod paorskom perinom, ja nisam rođena da ti pravim sirište, ni da ti bábi noge perem. Ja sam te digla, ti se moraš mojem svetu prilagoditi. (...) Tvoja je dužnost da zarađuješ a ne moja! Bunja si Ti još uvek, Bunja! Hteo bi da i ja jedem pečenih bundeva... Ubi se, kad ni jednu ženu ne možeš da izdržavaš.“

I ovdje ćemo primijetiti da se kao opozicija bunjevačkoga salašarstva ponovno javlja mađarstvo kao nositelj onoga građanskog, to jest Sombora, čega „beskoreni“ Bunjevac Stipa nije ne samo dostojan već ga ne može ni zadobiti kao dio vlastitih životnih praksi. Na taj način situiran u braku te s gore naznačenim karakterom, integracija Stipana Paštrovića, „čoveka bez korena“ – salaškog mladića s Bukovca s diplomom pravno-ga fakulteta, pokazat će se, u građanski svijet Sombora na početku XX. stoljeća kao posve neuspjela – bio je „stalni kandidat za državni sabor“, imanje mu je vremenom bilo pod hipotekom, a odvjetnički ured postao „zapušten“.

Istodobno, i njegov se brak i život u braku činio promašenim, odvijao se bez priželjkivanih sadržaja, što ga je također vodilo k nesreći, pri čemu u Boriški „nije imao smelosti da vidi svoju propast“. Očito, fatalistički je bio prihvatio na koncu sve u životu. I u pripovijetci se onda prikazuju i nižu isječci iz te i takve propasti, kako Stipa za se kaže, „svog promašenog života“,

9 Na jednom mjestu Stipa Paštrović kaže za sebe: „Nisam se snašao. Zalutao sam među ove i smeo se. (...) Nisam bio svoj, bio sam njihov“.

„ludosti života bez osnova“. Sve to skupa na koncu onda tragično i okončava – Stipa će si oduzeti život sječanjem žila u nervnom rastrojstvu nakon što je pobjegao na svoj salaš iz ludnice. Tako je suveren prostor vlastitosti Stipe Paštrovića, a to je salašarstvo, na koncu ponovno Bunjevac stekao, no uz strašnu cijenu – vlastitu smrt.

Treća i posljednja Petrovićeva „bunjevačka“ pripovijetka naslovljena je jednostavno „Salašar“, a donosi pripovijest o „bač Babijanu“ Lipoženčiću, imućnom gazdi – „dvisto lanaca u jednom komadu“ je imao – sa salaša kraj somborske Šikare, „čestitom Bunjvcu i patrioti, diki salašara“, i njegovom političkom djelovanju. Čovjek već u odmaklim godinama, bio je zastupnik u županijskoj skupštini, no nepismen i, kao i prethodni junaci, monolingvalan: „Babijan nije znao mađarski, a čitati je uopšte zaboravio“. Dakle, Babijan nema elementarne predispozicije za suvereniji boravak u javnom životu u koji je smješten – politika je, naime, veoma zahtjevan poziv za čovjeka, to jest hendikepativnim ga je Petrović na početku prikazao.

U prvom dijelu pripovijetka govori o pripremama i sudjelovanju Babijana na skupštini županije na kojoj su birani dožupani, te događajima neposredno nakon održavanja skupštine. Samo situiranje Bunjevca Babijana u važna skupštinska događanja na sljedeći je način opisano: „o značaju ove skupštine i o velikim zadacima njenim Babijan nije ništa razumeo. (...) On je bio zadovoljan. Njega se neposredno nije ticalo ništa. (...) Mislio je o kući. Da li su isterali prasice na ledinu i da li je ko ostao kod Bilke, koja treba da se oteli?“ Očito, riječ je o političkom držanju Bunjevca i više nego upitnom, uz trivijalizirajuću zanimaciju glede događanja na salašu.

Pripovijetka počinje uručivanjem „bač Babijanu“ poziva za sjednicu skupštine od strane starog „varmeđskog pandura“ Tune Džinića, također Bunjevca i salašara kojemu se dopao „gospodski krov“ te je otišao u grad.¹⁰ Premda je poziv na skupštinu doživljen kao velika čast za Babijana, autoritarni obrasci u njegovoj obitelji bili su prakticirani na način da je i sin Stipan, koji je već imao kći od 15 godina,¹¹ o svemu morao šutjeti: „Niko od ukučana nije smeo da upita ‘Baču’: šta mu je ‘Varmeđa’ poručila ni šta je on naumio. (...) Najveći realist među njima, u tom pogledu, Stipan, po-

10 No, cijenu koju je platio bila je da su mu se djeca „već pomađarila u gimnaziji“. Inače, Tunin posjet je prošao uz prostodušno gostoprimstvo, u koje su bili uključeni svi Lipoženčići, a Tuna je sa salaša otišao „sa svim pilićima, sirevima i jajima“.

11 Zvala se Anica, a ovako Petrović opisuje njezin izgled i spremanje za odlazak u Sombor: „Stara baka, mati i Manda, pre no što je starac i ustao, počеше da oblače Anicu u ugasito, zovine boje, staračko odelo, ‘ruvo’ od najfinijeg štofa. Na sedam donjih široka, ‘na jedanaest pola’ nabrana i do zemlje duga suknja, spreda od istog sukna keceljica na uglove, tvrd prsluk koji stidljivo neprimetnima čini jedva promoljene grudi, marama od svile iste boje, stegnuta pod bradom i navučena na oči, oko vrata, na debelom zlatnom lancu, velik biskupski krst, u ruku maramica ‘na karo’ s molitvenikom od slonove kosti na kopče i krstom i u njemu stručak bosiljka. Kad su je udesili, ona se povuče u ugao i tu, ne mičući se, čekaše dok Bača bude gotov. I mada je u duši bila veoma srećna i vesela, ona je izgledala, onako nepomično stojeći, veoma žalosno. Valjda zbog one suprotnosti između detinjeg rumenog lica, još pljosnatog malog tela i teškog, mračnog odela kakvog nose i mlade i stare Bunjevke.“ Anica je, očito, prikazana s nesvakidašnjim negativnim kontekstima i obrisima.

malo je sumnjao u korisnost takvih počasti, ali se nije usudio da tu svoju ličnu misao iskaže.¹²

I salašar Babijan se u prostorima grada i pratećih praksi, manira i ponašanja uopće ne snalazi. Na ručku što ga je nakon skupštine priredio župan, prikazan je uistinu tragikomičan: „Babijan je osećao da se gubi. Bojao se stati i ići po parketu kao po ogledalu. (...) pomodri od uzbuđenja“. Zanimljivo je i njegovo nesnalaženje oko hrane: „Fogaš' (veliki zubati smuđ iz Blatnog jezera) hteo je da seče popreko, toplu, 'natrvenu' pitu s 'kremom' natakao je na viljušku kao dušmana i hteo je da obzine celu, pečenje je izrekao nasitno, mada je imao sve zube. (...) Jeo je od svega po dvaput, ispijao sve čaše, male, veće, velike, uzane, široke, belo vino, crno vino, burgundac kao topaz, malagu... (...) stresao se od kiselog ananasa, pa ga obiberisao, jer, kaže, on tako i dinju jede.“¹³ Čini se kako u literaturi ne postoji prikaz nakaznijega ponašanja tijekom objeda od upravo iznesenoga.

U drugom dijelu pripovijetke, Babijan je na salašu ugostio domaćina iz Sombora – župana, koji je došao radi nagovora da na sljedećoj skupštini županije, budući da je na prvoj bio protiv njihova kandidata, Babijan „glasa s nama“. Uslijedilo je zatim razgledanje imanja te ručak: „Babijan je neprestano divanio, punih usta, o zemlji, o zidanju novih staja, o sinovima koje nije hteo da daje u 'čkolu' da se ne bi otuđili od njega.“ Na inzistiranje gostiju da obeća da će glasovati kako je župan tražio, on je odgovorio: „E-e, gospodo slavna, ne možem ja, k'o jedan dosta glavni čovik u varmeđi, danas ovo – sutra ono. Ne minja se tako lako vira i politika. Mi jesmo glavni prijatelji, al' drugo je prijateljstvo i, reći, društvo, a drugo politika.“ Tako je prosti salašar Babijan iskazao neposluh spram predstavnika vlasti, ne treba posebno naglasiti personificiranim u Mađarima, ostao dosljedan vlastitim uvjerenjima te na koncu izišao kao moralni pobjednik.

Reducirani identitetski sadržaji i negativne politike priznanja

U sve tri pripovijetke Bunjevci kao glavni likovi prikazani su kao osobe koje nisu prilagodljive na urbani i moderni način života, već im se prostor salaštva i nekakva agrarna samodovoljnost nadaje kao jedini u kojima su

---

12 Također, uvriježeni su bili, u pripovijedanju Petrovića, u Bunjevaca i drugi nesvakidašnji patrijarhalni obrasci u obiteljskim ulogama i sljedećim interakcijama: „Stari i snahe posluživale su i njega bez reći, po utvrđenom redu. Čisto rublje, stajače odelo od teške crne čoje, sa srebrnim pučetima, čizme do kolena, okrugao šešir od sjajnog filca, nikako još neugunut. (...) On samo pruži ruku preko točka koju svi poljubiše...“.

13 I tu nije kraj! Uslijedilo je, na nagovor župana i drugih gostiju, zatim „produciranje jutra na salašu“ od strane Babijana: „pa kad nastade tišina, zaklopi oči, zavalu glavu i poče kukurikati. Prvo kao mator i promukao pevac s čitavom izrađenom melodijom. (...) Pa onda kao mlad petao u doba svoje plodne i budilačke moći, sa silnim naletom i brzim prekidom, i, najzad, kao kakav sasvim mlad, nespretan orozić, koji mutira slično gimnazisti petog razreda. (...) I sve je on to pratio pokretima i mrdanjem glave i tela, čak je i rukama lupao o bedra k'o tobože krilima. Zatim je došlo mukanje. (...) Pa rzanje s kopkanjem kopita, pa groktanje s njuškanjem izrivenne zemlje, pa sva razna salašarska lajanja, kevkanja, sve do kvocanja, gakanja, škripanja derma, testerisanja i dalekog zvona iz varoši. (...) Celu društvo se povaljalo od grohota.“

životno suvereni. To ih onda ozbiljno kandidira da budu ljudi s gubitničkim sudbinama, koji ne mogu, bez obzira na napore koje činili, ostvariti puninu svojih životnih ciljeva. Posljednje navedeno, istina ne vrijedi za „bač Babijana“, no njegova ukotvljenost i statika u reproduciranju salaškog načina života također je znakovita. Dodajmo da ni s vanjskim izgledom „ne stoje ponajbolje“ – Petrović ih je sve negativno predstavio. Sve ih skupa nadalje karakterizira i mnogovrsni minimalizam – slaba obrazovanost ili čak nepismenost, jednojezičnost, nespремnost na mijenjanje navada i navika, odsustvo socijalne pokretljivosti, životna naiva, pasivno prihvaćanje nanosa sudbine, ruralna otupjelost... Riječju, cijela jedna lepeza negativnih značajki i gubitničkih ishoda vezana je uz Bunjevce u ovim Petrovićevim pripovijetkama.

Naravno, sve navedeno jest književno legitimno u fikcijski utemeljenoj prozi kao što je ova. No, pitanje koje se čini zanimljivim jest činjenična utemeljenost, realnost i istinitost na taj način prikazanih Bunjevaca, budući da oni sadrže značajan broj negativnih identitetskih sastavnica i kodova u načinu prikazivanja, koje onda mogu biti djelatne i u izvanknjiževnim funkcijama. Recimo, prijeporne proizvodnje etnički zasnovanih stereotipija, budući da dolaze iz prostora druge kulture – srpske, koja će se vremenom pokazati i kao ona koja posjeduje veću moć.

Tim prije to valja osvijestiti ukoliko imamo sljedeću temeljnu pravilnost u procesu (re)produciranja identiteta. Naime, važno je znati da sadržajne sastavnice identiteta nisu tek i samo posljedica vlastitih autonomnih napora pojedinaca već su one uvelike i posljedice djelovanja različitih instanci koje dolaze od drugih u okvirima koji određuju identitet.¹⁴ No to što identitet nije dan, nego je uvjetovan kulturom i povijesnim promjenama (osobito političkim i međudržavnim odnosima) otvara prostor za modeliranje i interveniranje onima koji imaju moć za njegovu izgradnju.¹⁵

Kulturni identitet najširi je kolektivni identitet i predstavlja uzorak zajedničkoga načina života, mišljenja i iskustva na kojem se temelje oblici i sadržaji spoznaje te vrijednosni referentni okvir koji pokazuje pojedincima što je poželjno, a što nije iz gledišta konkretne kulture. Na taj način on daje i smisao ljudskom životu. Ako pak nastanu otkloni od vrijednosti, ovo je sada od važnosti za nas, uspostava nerealne slike o sebi, superiorno držanje drugih, isključujući i nasilni odnos od strane drugih, negativno prikazivanje vlastitoga, može pridonijeti nekoj vrsti patologije kolektivnoga identiteta, u smislu da se ono vlastito pokazuje, ako baš ne kao nevrjedno, ono zacijelo kao manje vrijedno. Strahujemo da upravo i ovako nešto možemo iščitavati

14 Identitet se uvijek ostvaruje u nečemu – kulturni milje, socijalni ambijent i društveni kontekst temeljni su okviri za njegovu uspostavu, izgradnju i očuvanje. Kulturni kodovi i vrijednosni sustav, religija, ideologija, svjetonazor i kognitivni sustav primarno određuju njegovu narav, što se odražava u svijesti članova skupine.

15 U podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca, koji su rijetko raspolagali takvom moći, to je rezultiralo negativnim posljedicama: razvoj kolektivnoga identiteta s jedne je strane priječen, a s druge je vodio konverziji, tj. asimilaciji, ili pak fragmentiranju, tj. stvaranju posebnih etničkih, pa čak i nacionalnih skupina.

kao jednu od neknjiževnih posljedica Petrovićevih „bunjevačkih“ pripovijetki.¹⁶

U tom kontekstu, pozvat ćemo se na suvremenoga kanadskog filozofa Charlesa Taylora i njegove osnovne teze iz čuvenoga mu eseja *Politika priznanja*. U njemu se polazi od sljedećeg stava: svaki identitet jest i odraz (ne)priznatosti. Naime, u svakome društvu spram različitih identiteta postoje različite politike (ne)priznanja koje se ostvaruju i koje ostavljaju svoje posljedice po njegovu narav. Drugim riječima, svaki je identitet, tvrdi ovaj Kanađanin, „djelimice oblikovan priznanjem i njegovim odsustvom, a često i naopakim priznanjem od strane drugih“ (Taylor, *ibid*).

Po pravilu, politika priznanja koja ima najveću posljedičnost emanira se iz središta i jačih kulturnih prostora, a ono određuje i njezinu narav. Ukoliko imamo negativne značajke politike priznanja na djelu, utoliko svaka osoba ili grupa ljudi „trpi stvarnu štetu, stvarno izobličenje“, te je u bitno hendikepativnoj poziciji. Konkretno govoreći, ukoliko jednoj skupini „ljudi ili zajednica oko njih uzvrća slikom koja je ograničavajuća, ponižavajuća i prezriva“, utoliko se izobličuje i identitet te osobe, i to suobrazno tim slikama. Stoga je razumljivo da „nepriznavanje ili naopako priznavanje odista može nanijeti štetu, budući da predstavlja oblik tlačenja time što nekoga zatvara u lažan, iskrivljen i reduciran način bivstvovanja“, izričit je u tom smislu Taylor (Taylor, *ibid*). Je li je to na djelu u nekakvom idealnotipskom obliku prikazano u navedenim Petrovićevim pripovijetkama?

16 Treba li u ovome tražiti krajnje razloge za objavu ovih pripovijedaka u zasebnoj knjizi 2011. godine od strane onih koji se smatraju Bunjevcima nehrvatima, uz pomoć resursa iz srpskog kulturnog prostora?

**INTERPRETACIJE
KAZALIŠNE PRAKSE**

GLUMAČKA DRUŽINA HISTRION

Tomislav Žigmanov

BUNJEVAČKI BLUES

SAGA O SVITU KOJI NESTAJE

dramaturgija i režija
Vlatko Dulić
scenografija
Ivan Balažević
glazba
Pere Ištvančić
kostimi
Elvira Ulip
fiksir
Vlatko Dulić

producent i scenički redatelj
Zlatko Vitez

igrači
Nina Erak Svrtan
Vlatko Dulić
Ivana Boban Legati
Boris Svrtan
Vesna Tominac
Suzana Nikolić
Goran Grgurić
Dražen Kühn
Devor Svedružić

Glumačka družina Histrion iz Zagreba postavila je na scenu knjigu Tomislava Žigmanova Prid svitom – saga o svitu koji nestaje pod nazivom Bunjevački blues. Praizvedba predstave, čiju dramaturgiju potpisuje doajen hrvatskoga glumišta Vlatko Dulić, upriličena je 15. studenoga 2013. godine, u Histrionskom domu u Zagrebu, a potom je igrana i na velikoj sceni Narodnog pozorišta u Somboru (5. prosinca 2013.) te u Narodnom kazalištu u Subotici (6. prosinca 2013.).

Redatelj predstave je glumac i redatelj podrijetlom iz Subotice Vlatko Dulić, koji i tumači jednu od glavnih uloga. Uz njega, u predstavi igraju Nina Erak-Svrtan, Ivana Buljan-Legati, Vesna Tominac / Suzana Nikolić, Davor Svedružić / Boris Svrtan te Goran Grgić / Dražen Kühn. Scenografija je djelo Tavankučanina Ivana Balaževića, akademskog slikara s adresom u Novom Vinodolskom, a glazbu je komponirao također Tavankučanin Pere Ištvančić, sa zagrebačkom adresom.

Predstava Bunjevački blues je izazvala veliko zanimanje publike, ali i kazališne kritike. Kako je riječ o prvoj kazališnoj predstavi nakon više od 20 godina koja je nastala na temelju nekog recentnog dramskog predloška hrvatskog književnika iz Vojvodine, odlučili smo dio kazališnih kritika iz pera renomiranih kazališnih kritičarki iz Hrvatske predstaviti i ovdašnjoj javnosti u trećem broju Nove riječi. Tim prije jer je kazališna umjetnost visoko podzastupljena u kulturnim praksama Hrvata u Vojvodini. Fotografije su djelo Augustina Jurige. (napomena Uredništva)

Mira Muhoberac

BLUES O SVITU KOJI OSTAJE

Tomislav Žigmanov: *Bunjevački blues iliti Saga o svitu koji nestaje*,
Glumačka družina Histriion, Histriionski dom,
redatelj Vlatko Dulić, 14. i 15. studenoga 2013.

U Histriionskom domu u Zagrebu u pretpremijernom, premijernom i postpremijernom nizu u studenom 2013. godine dogodila se predstava naslovljena *Bunjevački blues iliti Saga o svitu koji nestaje* prema tekstovima Tomislava Žigmanova, a u režiji Vlatka Dulića.

Kulturološki okvir ove predstave počiva na činjenici da želi prikazati sudbinu vojvođanskih Hrvata, prije svega Hrvata Bunjevaca i njihovo nestajanje i odumiranje s identitetne karte. Umjetnički voditelj Histriiona Zlatko Vitez za redatelja predstave odabire legendarnoga hrvatskoga i histriionskoga glumca Vlatka Dulića, inače bačkoga Hrvata, koji najbolje zna i može osjetiti puls sudbine vojvođanskih Hrvata, kojima pripada i autor Tomislav Žigmanov, književnik, esejist, filozof i profesor, jedan od najistaknutijih predstavnika Hrvata u Vojvodini. Naslov je predstave sinteza autorovih knjiga *Bunjevački blues*, pjesničke zbirke, i prozne knjige *Prid svitom – saga o svitu koji nestaje*, koja je temeljna potka Vlatku Duliću za scensko uprizorenje. Ta se prozna knjiga, naime, u stručnoj javnosti prepoznata kao „romaneskna postmoderna slagalica“, sastoji od jedanaest proznih većih cjelina, tj. od deset monoloških proza i jedne dijaloške, a nit je poveznica tematizacija govora o tradiciji, zaustavljanje duha „jednog gotovo potonulog kulturnog dobra koje se prepoznaje u kronotopu oko Subotice, Čikerije, Tavankuta, Mirgeša, Lemeša, Bikova, Sombora“ (Helena Sablić Tomić).

Dramaturško-redateljska koncepcija predstave izvrsno slijedi književni predložak, ulogama Lozike (Nina Erak-Svrtn) i Tome (Vlatko Dulić), bračnoga para, koji međusobno razgovaraju i pripovijedaju, u besanim očima, čekajući župnika, o sudbinama poznanika im Hrvata, povezujući monološke uloge i individualne sudbine Vece i Mande (Ivana Buljan-Legati), Eme i Janje (Vesna Tominac-Matačić i Suzana Nikolić), Vranje i Sive (Davor Svedružić i Boris Svrtan), Mije i Ente (Goran Grgić i Dražen Kühn).

Scenografija Ivana Balaževića, s paravanima što oslikovljuju i konkretiziraju istaknute a razlomljene prikaze dijelova kućnoga, domaćega ognjišta

bunjevačkih hrvatskih obitelji, naglašava razlomljene zidove tuge nestajanja nacionalnog identiteta, istodobno omogućujući sintezu epskoga teatra i tužnoga kabareta s duhovitim ili vedrim nostalgичnim detaljima, s podsjećanjima na blues potenciranim izvođenjem songova prema tekstovima iz knjige *Bunjevački blues*. Uspjeli kostimi Elvire Ulip šarmantna su i pogodena replika na nošnje, odjeću i odijela bunjevačkih Hrvata, uklopljeni podjednako dobro u blues i etnografski krajolik i zemljovid.

Svjesno ili nesvjesno, ova sjajna predstava slijedi strukturu bluesa i kao glazbenog oblika: vokalno-instrumentalne egzistencijalne uloge imaju bračni par i solisti glumci, koji podcrtavaju „plave note“, i strukturu od dvanaest taktova što se ponavljaju u scenski vidljivim i nevidljivim figurama vlastitosti. Struktura bluesa naglašena je i monolozima i dijalozima o sudbinama ljudi s hrvatskih salaša, u zajednici bunjevačkih Hrvata, s jekom na usporedbu s afroameričkim zajednicama u Sjedinjenim Američkim Državama, a podlogom u izvrsnim i dubokim Žigmanovljevim tekstovima baziranim na događanjima u ruralnim zajednicama, adekvatima radnim i žetvenim pjesmama s *plantaža pamuka*, i s korijenima u duhovnoj glazbi i himnama koje se rasprostiru na usporedne osjećaje titrave duhovnosti u ovoj predstavi, himnama ljudima koji trpe tešku sudbinu. Kao i u bluesu, predstava je utemeljena na obrascu poziv – odgovor, poziv bračnoga para osobi koja je umrla, i njezin odgovor – pričanje/pripovijedanje vlastite sudbine.

U ovoj predstavi za pamćenje i sjećanje izdvaja se sedam monoloških priča. Jedini je, možda, njezin manji nedostatak što nedostaje ona osma,

Svi glumci na sceni za koju je scenografiju izradio Ivan Balažević

Vlatko Dulić kao Tome

koju su trebale ispričati Vesna Tominac-Matačić i Suzana Nikolić, kako bi zaokružile dvojnost uloga, spajanje priča u parove i ljudi u dvostruke polove. Poput dalekih kuća na vojvođanskim salašima pred gledatelje izviru kuće bitka bunjevačkih Hrvata: ona siromašnoga i bogatoga Vranje i Sive, nesretnoga neženje, u kontrapunktnom izvođenju duboka bol – plemenita ljubav prema majci izvrsnoga Borisa Svrtana (iste uloge glumi i Davor Svedružić, koji nije glumio na posljednjoj pretpremijernoj ni na premijernoj predstavi, pa o njemu ne možemo pisati), ona duboke momačke boli i nade u vedrinu oronule kuće Mije i Ente u izvedbi što pokazuje suzdržano-duhovitu introvertnost, sjajnoga Dražena Kühna (Gorana Grgića nismo gledali, bili smo na dvije izvedbe, 14. i 15. studenoga). Suzana Nikolić suptilno pokazuje nježnu, toplu stranu majke koja se brine za svoju uspješnu kćer i ne želi otići u Ameriku, pitajući se o sudbini života u kući prekoputa groblja. U istoj ulozi Vesna Tominac-Matačić nastupa oštro, glumački pogođeno pokazujući tvrdoću sudbine. Brilljantne uloge ostvaruje Ivana Buljan-Legati: u prvom, bijelom, osamljeničkom monologu prikazujući posvećenost Bogu, a u drugom, crnom, tugu i ljutnju zbog (ne)mogućega života bogatašice u zajedničkoj kući sa siromašnima. Okvir i duh predstave stalno čvrsto održavaju Vlatko Dulić, kao Tome, duboko tužan, arhetipski sadržajan, egzistencijalno dubok i melankoličan do najcrnje boli, i Nina Erak-Svrtan kao Tomina žena Lozika, koja tešku priču o sudbinama ljudi koji su umrli, koji su se ubili skokom u bunar, što su se smrznuli u kući, priču o mrtvima a živima, donosi

Nina Erak Svrtan kao Lozika

maestralnom glumačkom kreacijom, kontrapunktirajući tragediju životnom verdinom, osmijehom i sjetom.

Čini se da je glavni i arhetipski snažan protagonist ove predstave jezik. U trenutku kad u hrvatskim predstavama slušamo nerazgovjetne riječi ili ne možemo čuti glumce nakon četvrtoga reda gledališta, ovdje smo svjedoci briljantne dikcije i, prije svega zahvaljujući Vlatku Duliću, koji je najviše radio s glumcima na ostvarenju govora i jezika, izvrsnom, patinastom, otegnutom, privlačnom i slojevitom govoru bunjevačkih Hrvata, koji podjednako može izraziti sve nijanse tragedije i sve slojeve duboke radosti života, koji se ne da unatoč svim nedaćama, unatoč sudbini života s Tuđim, unatoč teškom financijskom i egzistencijalnom stanju. Upravo jezik, onaj hrvatski bunjevački varoški i onaj hrvatski bunjevački ruralni, oba sjajno svladana u scenskom govoru i glumi zagrebačke Zadranke, dramske umjetnice Ivane Buljan-Legati, profesorice scenskoga govora na Akademiji dramske umjet-

nosti u Zagrebu, pokreće cijelu predstavu, strukturira karaktere i tipove i predočuje cijelu dramu-priču bunjevačkih Hrvata.

Publika u gledalištu u Histrionskom domu u Zagrebu na pretpremijeri 14. studenoga i na premijeri 15. studenoga 2013. godine predstavu na hrvatskoj bunjevačkoj ikavici, predstavu o introvertnom, zatvorenom prostoru i egzistenciji Hrvata Bunjevaca, predstavu punu boli, tuge, ali i životnog inata i samosvojnosti, hrabre samosvijesti, prihvaća stalnim aplauzima i dugotrajnim, urnebesnim završnim pljeskom.

Bunjevački Hrvati ovom su predstavom u izvođenju Glumačke družine Histrion pod umjetničkim vodstvom glumca i utemeljitelja Histriona Zlatka Viteza, ustrajna promicatelja hrvatske kulture, u Histrionskom domu u Zagrebu, a u režiji histrionskoga glumca Vlatka Dulića, vojvođanskoga Hrvata, ujedno iznimnoga glumačkoga i egzistencijalno snažnoga i dubokoga tumača hrvatskoga bunjevačkoga Tome, dobili najveću moguću posvetu i ključ za vjeru u nastavak poštena i vrijedna života. Otvorila su se vrata kulturnom događaju znatno većemu od kazališne predstave. Nevidljivo je postalo živo, promišljeno, domišljeno i puno nade.

Detalj s predstave – glumci pjevaju song koji je skladao Pere Ištvančić

Sanja Nikčević

SLAVONSKA GLUMAČKA EKIPA U EMOTIVNOJ BUNJEVAČKOJ PRIČI¹

*Tomislav Žigmanov Bunjevački blues,
režija Vlatko Dulić, GK Histironi, premijera*

Najnovija premijera u Histrionskom domu zove se *Bunjevački blues iliti saga o svitu koji nestaje*, Tomislava Žigmanova, filozofa i pisca, bunjevačkog Hrvata iz Tavankuta koji živi i radi u Subotici, ali i u Novom Sadu kao profesor povijesti filozofije na Teološko katehetskom institutu. Aktivan je i u izdavaštvu; bio je urednik časopisa (*Žig*), hrvatskog programa Radia Subotice, izvršni je urednik *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*, a aktivan je i u političkom životu gdje se zalaže za prava bunjevačkih Hrvata. Naslov predstave uzet je od Žigmanovljeve zbirke pjesama iz 2003., iako je sadržaj predstave uzet iz zbirke njegovih priča *Prid svitom – saga o svitu koji nestaje*. Radi se o proznim monolozima iz 2008. koji vremenski pokrivaju sudbine od II. svjetskog rata do početka raspada Jugoslavije, a koji su ovjereni s nekoliko nagrada iz Zagreba, Mostara i Subotice.

Predstava je dramatizacija, bolje rečeno dramsko uglazbljenje tih kratkih portreta što ne daje dramsku predstavu u klasičnom smislu niti ju je Vlatko Dulić kao redatelj takvu radio. Seriju portreta uokvirio je likovima dvoje starih ljudi koji na velikom i pustom salašu ne mogu spavati pa *divane* i sjećaju se poznanika. Kako koga spomenu, taj nam na sceni ispriča svoju priču. Svi su poznanici mrtvi, a priče su različite i daju fresku života u kojoj se preplicu politika (uglavnom otima i mijenja svijet bez pitanja, kao ženi kojoj su oteli salaš i smjestili je u sobicu), vjera (koja daje snagu staroj šepavoj curi koja umire sa smiješkom predana Gospi), ljubavi (uglavnom nesretne jer ne može bogata za sirota ili se mama buni protiv svake) i težak život.

Budući da se temelji na pričama, predstava je zamišljena kao neka freska svijeta koji nestaje. No, predstava ima svojih izrazitih vrlina. Prva je da su uspjeli postići ono što je možda najteže postići u današnjem kazalištu a to je: fina emocija, toplina, nježnost, nostalgija... koja proizlazi iz teksta ali i

¹ Objavljeno kao: „Sjetna sjećanja Hrvata Bunjevaca“ (T. Žigmanov *Bunjevački Blues*, r. Vlatko Dulić, Histironi), Hrvatsko slovo, 29. 11. 2013.

Ivana Buljan Legati kao Veka

glume. Odatle i muzička oznaka *bluesa* u naslovu, kao sjetne i nostalgичne glazbe koja varira i improvizira jednu temu. Sjeta se povremeno razbije duhovitostima dvoje staraca (Vlatko Dulić i Nina Erak) koji povremeno zakušnjaju ili je baba ljubomorna kad djed spomene neku žensku, pa zato okvir naliči na slavenskog Ionesca (*Stolice*) ali sa smislom i silnom simpatijom za te ljude.

Priča o Bunjevcima je vrlo zanimljiva i nije dovoljno obrađena u literaturi. Da ne ulazim u političke i povijesne razloge, spomenut ću samo dva dokumentarca koja sam nedavno vidjela o tom narodu a povodom ovogodišnjeg Festivala religioznog dokumentarnog filma u Rijeci. *Slamarke divojke* je dokumentarac Ive Škrabala iz 1970. o Bunjevkama koje rade slike od slame. One su bile hit naivne umjetnosti u bivšoj Jugoslaviji, a uspjele su očuvati i religiozne teme i motive kao dio „tradicije“. Film je sav radostan i pozitivan, za razliku od dokumentarca Branka Ištvančića *Od zrna do slike* iz 2012. koji je na festivalu pobijedio (a i kasnije pobrao još nekoliko nagrada jer je doista odlično napravljen) a potpuno drugačiji u atmosferi od Škrabala. Ištvančićev film nosi sjetu i izražava osjećaj tih ljudi da nekako nikome ne pripadaju. Nit zemlji u kojoj žive, Vojvodini, jer su Hrvati, niti zemlji matici, Hrvatskoj, jer su daleko a i *nekim čudnim jezikom govore*.

Jezik poetičan i širok kao zemlja!

Da je taj jezik – bunjevačka štokavska ikavica – ne samo *ne*-čudan, nego lijep i poetičan, pokazala je upravo ova predstava kao svoju drugu

vrlinu. Naime, pokazalo se da kad slušaš i – razumiješ! Ako baš ne svaku riječ (a Vlatka Dulića povremeno ne razumijem zbog slabe artikulacije a ne zbog bunjevačkog) shvatiš vrlo brzo iz konteksta ili iz emocije. I tako ti se otvara svijet tog jezika – punog, bogatog, širokog kao zemlja na kojoj žive. Ono zbog čega je to važno nije samo zapostavljenost Bunjevaca i njihova jezika u matici nego i zbog hrvatskog kazališta. Činjenica je da je hrvatsko kazalište gotovo cijelo XX. stoljeće smatralo isključivo štokavsku normu dostojnu dramskog kazališta. Prvo programatski zbog stvaranja literature na jeziku za koji su se dogovorili da postane zajednički (neki su preporoditelji odustajali od tiskanja gotovih prijevoda Shakespearea na kajkavskom) i obrazovanja publike. Poslije II. svjetskog rata taj se stav uklopio u ideju zbližavanja dviju jezičnih norma (hrvatske i srpske) u što se dijalekti nisu uklapali jer su oni prilično različiti i od vlastite a kamoli od ove druge jezične norme. Kazališna teorija nam je objasnila da se dijalekt nije dopuštao drami u ime dramske uzvišenosti jer je dijalekt povezan uz neobrazovanog govornika i pučki jezik pa time – drame nedostojan. Srećom, dijalekt se, upravo zbog tih razloga, dopuštao u komediji. Komedija je ionako bila „niža“ vrsta, smatralo se da su joj likovi plošni, da je „samo“ za zabavu publike, a tome će dijalekt pomoći jer daje dodatnu dimenziju prepoznavanju i ismijavanju likova. Zato je sada bilo važno čuti dramski sadržaj u dijalektu i vidjeti kako ga je on itekako dostojan jer dijalekt doista približava lik koji gledamo na sceni, doista pomaže prepoznavanju ali ne pojačava samo ismijavanje nego svaku emociju.

Vesna
Tominac
kao Ema

Ivana
Buljan
Legati
kao Manda

Naprijed Slavonci!

Treća velika vrlina predstave je ekipa glumaca koja se okupila – bunjevačka odnosno slavonska (i neka mi Bunjevci ne zamjere, dalje ću ih sve zvati Slavoncima) što mi se čini jako važnim. Gledajući predstavu shvatila sam da su se u našem kazališnu prostoru nametnula dva regionalna toposa. Jedan je Dubrovnik. On je čak uspio izboriti prostor unutar dramskog pisma pa ga se onda, logično, zbog bogate literature uči na glumačkim akademijama. No, Dubrovčanima se i nakon završene akademije – i u privatnom i u službenom razgovoru – „čuje“ da su iz Dubrovnika. Čak i kad je, na tada jedinoj zagrebačkoj, akademiji vladala Loncina škola glumačkog vrlo strogog učenja norme (što je sada malo popustilo), oni su se nekako uspjeli izboriti za taj javno vidljiv regionalni identitet. Uostalom kao i Dalmatinci (kojima mi kontinentalci činimo nepravdu jer u Dalmatince trpamo sve morsko osim Dubrovnika i Istre).

S druge strane, kontinentalci se uvijek jako trude govoriti normu. Iako se kajkavski uči na akademiji (sve mi se čini zbog Krležinih *Balada*), a tek se Vlasta Ramljak na osječkoj akademiji izborila za učenje slavonskog, kontinentalci su puno skromniji u pokazivanju ili oformljivanju vlastitih identitet-

Tome i Lozika – Vlatko Dulić i Nina Erak Svrtan

skih klubova. Zato mi je silno drago da se sad okupila i predstavila slavonska glumačka ekipa, da su u jednom dramskom okruženju pokazali svoje korijene, svoje likove i progovorili! Ja sam vidjela pretpremijernu ekipu koja je to tako s punoćom i toplinom igrala: Boris Svrtan (ili Davor Svedružić) kao siromašan bećar ili mamin sin kojem se vraća oteta zemlja, Dražen Kühn (ili Goran Grgić) kao otac koji pokapa sina ili siromaha koji ostvaruje životni san – nasljeđuje kuću, Suzana Nikolić (ili Vesna Tominac) kao samohrana majka koja čisti po kućama kako bi školovala svoju kćer ili Ivana Buljan kao spomenuta stara cura ili razvlaštena bogatašica. Vjerujem da i druga ekipa (koju sam navela u zagradama) igra na isti način. Obučeni su u, vremenu i prostoru primjerene, kostime Elvire Ulip, a one obične panoe kao ilustracije prostora koje tako često koriste predstave namijenjene putovanjima, Ivan Balažević pokušao je malo „podići“ uvećanim fotografskim detaljima nošnje i života. Ono što meni najviše nedostaje su barem još tri priče. I to pozitivne.

Bez obzira na tužnu sudbinu bunjevačkih Hrvata, brojni su ipak uspjeli u svojim životima nešto napraviti – pa i sam autor je predavač na fakultetu (što je meni uvijek bilo simbol najvećeg mogućeg a teško ostvarivog profesionalnog ostvarenja!) – zato bih rado da se, zbog punoće slike o Bunjevcima ispričaju i te, pozitivne priče. Budući da je ova predstava slijedila knjigu Tomislava Žigmanova, pozitivnih nije bilo puno za izabrati pa se zato nadam drugom izdanju – i knjižnom i kazališnom – *Bunjevačkog bluesa* koji će imati i svjetlije tonove.

Zvezdana Balić

BUNJEVAČKI BLUES

/ HISTRION

/ RED. VLATKO DULIĆ

Tomislav Žigmanov je 2008. godine objavio zbirku priča *Prid svitom* : *saga o svitu koji nestaje* koja je posljednjih mjeseci pretakana u dramski tekst. Adaptacija i dramatizacija proznog teksta nazvana je *Bunjevački blues* – „bunjevački“ jer je u fokus stavljena skupina Bunjevaca, a i govori se o dotičnom geografskom prostoru, a „blues!“ zato što je takva vrsta glazbenog izričaja specifična i prepoznatljiva svojim tekstovima, a koji najčešće govore o čežnji, rastanku, ljubavi, o ljudima koji su skloni lutanju, o identitetu. A predložak, po kojemu je i nastala predstava, govori upravo o tome: identi-

Boris
Svrtan
kao Vranje

Goran
Grgić
kao Ento

tetu – onom koji iščezava, no još se uvijek grčevito pokušava očuvati. Kroz jedinstven jezik, kroz davne, no još uvijek bistre uspomene, kroz sudbine onih kojih više nema, kroz razgovor već pomalo umornih staraca.

Predstava je i *komponirana* poput *bluesa* – sastoji se od poziva i odgovora. Starci prepričavajući svoja sjećanja, „u život“ pozivaju karizmatične pojedince s kojima više ne dijele ovozemaljski salaš i varoš. Tako dozivaju starog momka koji nije imao sreće u ljubavi jer „sirotinja nikomu nije mila“ te se naposljetku i objesio, oživljavaju djevojku koja je život posvetila molitvi te je umrla nasmejana, Emu koja je radila kao čistačica u kući jedne bogate obitelji, muškarca koji oplakuje smrt sina jedinca, a za čiju se pogibiju i krivi jer ga nije zaustavio prilikom odlaska u rat. Starci *pozivaju* i Sivu, povratnika koji je cijeli život bio vrlo privržen vlastitoj majci, Vecu koja je navikla na raskošan život, a sad je primorana živjeti u sobici ne većoj od desetak kvadrata, Entu koji je život posvetio služeći raznim gazdama koji su uvijek „bili na neki način čudni, nikad im nije bilo dosta, nisu htjeli da bude blizu njih, ali živjeli su od njegovog rada“. Plejadom likova koji se mogu prepoznati i kao svojevrsni tipovi, nastojalo se ukazati na karakterističnost tamošnjih stanovnika čije su sudbine i životne priče vezane uz tlo i okolinu uz koju odrastaju, žive, a na kraju i umiru. Sjetni razgovori dvoje staraca ponajviše su nostalgично vezani uz neka prošla vremena, u njima naglašavaju razlike između ondašnjih i današnjih prilika, no aktualne su situacije poprilično izbjegnute, pravim blues načinom – čežnjom za prošlošću. Upravo zbog toga se čini potpuno suvišnim spominjanje aktualnog *gorućeg* problema u Republici Hrvatskoj – mogućnosti ženidbe dvojice muškaraca što defini-

Boris
Svrtnan
kao Sive

tivno djeluje kao zalihosni motiv cijele predstave, iako se govori o *trendu* rađanja sve manje djece i sličnim problemima.

Dominantnu prisutnost u dramskom predlošku čini i govorna karakterizacija likova čime se nastoji *učvrstiti* njihova pripadnost zavičaju o kojem se govori. Ipak, govor je u određenim trenucima pomalo nerazumljiv jer se koriste karakteristični izrazi (književnom je predlošku autor dodao i rječnik s manje poznatim riječima) što može otežati razumijevanje, no takvi su izrazi relativno rijetki te to osjetnije ne utječe na cjelokupno shvaćanje.

Scena je jednostavna, sastoji se od stola i nekoliko stolica, a „zidovi“ koji ih okružuju ispunjeni su raznim motivima (krunica, molitvenik, polje, ...) čime se, ponovno, nastoji učvrstiti pripadnost podneblju. Pojednostavljenom se scenom možda naglasak želio staviti na ono o čemu se u njoj govori, no možda bi se veći efekt postigao nešto karakterističnijim motivima koji su vezani uz pojedince.

Nijedna se zamjerka ne može uputiti glumačkom ansamblu koji je podložan izmjenama, no poprilično dobro funkcioniraju u tandemu. Vlatko Dulić izvrsno utjelovljuje starca koji se prisjeća svojih sumještana (a ponajviše sumještanki) te svojim izgledom i stavom djeluje poput *živućeg spomenara*. Baš kao i Nina Erak-Svrtnan, njegova *kazališna* supruga, koja je svojom zre-

Goran
Grgić
kao Mijo

lom vrcravošću pridala liku prave konture potrebne ulozi koju tumači. Ivana Buljan Legati i Vesna Tominac su, također, odlične u svojim izvedbama, a likovima koje utjelovljuju pridaju neospornu i neophodnu ženstvenost, ali i očekivanu dozu samopoštovanja, baš kao i natruhe feminističkog djelovanja čineći upravo time svoje likove uvjerljivim i snažnim ženskim figurama. Boris Svrtan i Dražen Kühn su podjednako dobro utjelovili stare momke/oca bez sina te se solidno prilagodili tematici i raznim karakteristikama (ponajviše izražajnim) koje je ovo djelo iziskivalo od njih kao glumaca.

Cjelokupni dojam koji predstava ostavlja je pozitivan zbog melankoličnog tona kojim je ona obojana, a koji i u gledatelje unosi onaj poznati nemir i čežnju za nekim prošlim danima. Velike pohvale, još jednom, potrebno je uputiti strastvenoj i briljantnoj glumačkoj ekipi bez koje bi post-učinak možda djelovao pomalo mlako. Poneka zamjerka je već navedena te je nije potrebno opet spominjati.

U vremenima u kojima je potrebno okrenuti se budućnosti, čini se otežavajućim vraćati se u prošlost. No učiti iz povijesti (jer ona to zapravo i jest – učiteljica), pa makar i osobne, neophodno je. A uspomene koje nosimo, ne smiju biti breme već podsjetnik na neke drugačije dane, a samim time – ne nužno i bolje.

**(RE)AFIRMACIJA
KULTURNE BAŠTINE**

Petar Pifat

FRANJO ŠTEFANOVIĆ – KRALJ DJEČJE OPERE

(O 90. OBLJETNICI SMRTI)

Ne čekajući da prođe još deset godina do stogodišnjice smrti znamenitog petrovaradinskog skladatelja Franje Štefanovića, Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo „Jelačić“ Petrovaradin obilježilo je ove godine njegov rođendan i obljetnicu smrti (13. ožujka) glazbeno-scenskom izvedbom najpoznatije dječje opere „Šumska kraljica“ kojom je Štefanović postao prvim u svijetu poznatim tvorcem dječje opere. Nositelji izvedbe bila su djeca nižih razreda muzičke škole „Isidor Bajić“ u Novom Sadu, ujedno članovi dječjeg zbora „Bajićevi slavuji“ čiji se doprinos očuvanju i promicanju lika i djela ovoga skladatelja oživljuje 30-ak godina nakon što se spomenuta opera izvodila na sceni Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu. Najveći promicatelji Štefanovićeva stvaralaštva ostat će, svakako, petrovaradinski glazbenici Stanislav Prepek i Đuro Rajković, zahvaljujući kojima je ovaj velikan postao općepoznat u glazbenim, ali i širim kulturnim krugovima. Ovogodišnja obljetnica njegove smrti prilika je da ga se spomenemo i pisanom riječi kojom ćemo, nadajmo se, dostojno okтити njegov grob. On to svojim radom doista i zaslužuje.

Franjo Štefanović rođen je 13. ožujka 1879. u petrovaradinskoj, hrvatskoj obitelji. Bio je posljednje, jedanaesto dijete svojih roditelja. Nižu i višu pučku školu polazio je u

Franjo Štefanović (Petrovaradin,
12. 03. 1879. – Petrovaradin, 26. 01. 1924.)

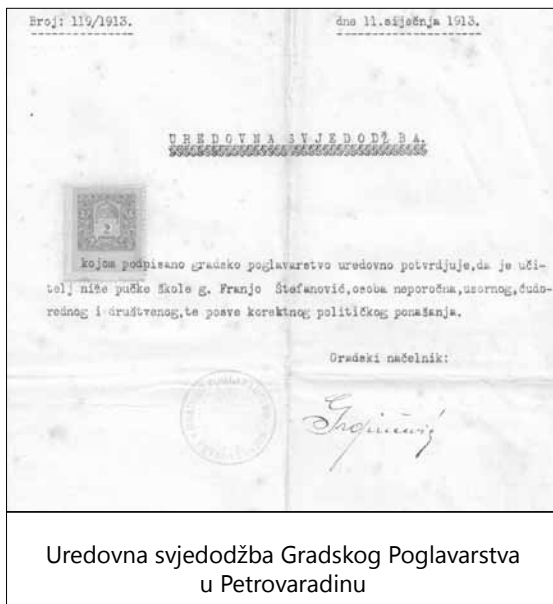
Petrovaradinu, a Učiteljsku školu u Osijeku. Kako se u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, u učiteljskim školama visoko držalo do glazbene obrazbe budućih učitelja, Štefanović je, zahvaljujući svojim glazbenim talentima, veoma dobro svladao sviranje na klaviru, harmoniju i orguljama i već tada počeo skladati prve muške zborove i klavirske preludije. Više glazbeno obrazovanje stekao je u Glazbenom zavodu u Zagrebu gdje je, zahvaljujući dvogodišnjem učiteljskom dopustu dobivenom od Zemaljske vlade, učio harmoniju, kontrapunkt i fugu. Usporedni predmeti bili su mu klavir, violina, šumski rog, orgulje, zorno i solo pjevanje. Kompoziciju je nastavio privatno izučavati, također u Zagrebu.

Službu učitelja vršio je u srijemskim, podunavskim mjestima – najprije u Starom Slankamenu, potom u Čereviću i najposlije u Petrovaradinu. U svakom od tih mjesta bio je utemeljiteljem i voditeljem pjevačkih zborova, skladateljem i orguljašem. „U Čereviću je skladatelj Stanislav Prepek kao dječak često s roditeljima posjećivao Štefanovićeve zborne pokuse. Uvijek vedar i raspoložen, Štefanović je vježbao obično svoje zborne skladbe. Već tada je imao razne električne naprave, pa je na zbornim pokusima, za vrijeme odmora, elektrizirao pjevače. Bilo je i smijeha i straha kad se ruke pjevača uhvaćenih u kolo nisu mogle rastaviti.“ (Đ. Rajković, 27. 02. 1989. Franjo Štefanović – tvorac dječje opere, *rukopis*.)

Za Štefanovića možemo reći da je bio boem svoga vremena. Neposredan, dobronamjeran i skroman, realan i optimističan, volio je susrete i razgovore s ljudima. Bio je vedra duha i gospodstvenog izgleda. Tko je imao priliku bolje ga upoznati, znao je da je Franjo bio i vrlo osjećajna osoba. „Kad bi Štefanović napisao koju novu solo pjesmu ili zbor, obično bi te skladbe otpjevao uz harmonij Prepekovu ocu Mateju, tražeći njegov sud. Ako bi ovaj rekao da ga napjev podsjeća na neku popijevku, Štefanović bi se čudio kako to nije i sam primijetio. Pjesmu je, razumije se, odmah poderao. Matej Prepek mu je, poslije otpjevane nove pjesme, često puta

Ispitna svjedodžba Franje Štefanovića
dobivena u Zagrebu

znao reći: 'Meštre, vi opet plaćete!'"

Godine 1906. Štefanović je iz Čerevića premješten u rodni Petrovaradin gdje nastavlja svoju učiteljsku, kulturnu i umjetničku djelatnost. Duhovno i svjetovno ozračje Petrovaradina toga doba moralo je pozitivno utjecati na njegov glazbeno-stvaralački rad. Četiri crkve s orguljama, gotovo stopostotno hrvatsko življe, brojne kulturne, prosvjetne i društvene organizacije s hrvatskim predznakom, vojna limena

glazba 70. pješačke pukovnije Austro-Ugarske Monarhije na Tvrđavi i dr. čimbenici pružali su uvjete za razvitak i usavršavanje kojemu je Štefanović težio do kraja života.

Još prije dolaska u Petrovaradin, Štefanović je skladao priličan broj skladbi prilagođenih izvedbi u muškim i mješovitim pjevačkim zborovima. Postaje zborovođom legendarnog Hrvatskog pjevačkog društva „Neven“ s kojime je izvodio veći dio svojih djela. Pod njegovim ravnanjem, „Neven“ je redovito tri do četiri puta godišnje priređivao koncerte, sudjelovao na većim misnim slavljinama i drugim svečanostima. Spomenutom zboru ostavio je u naslijeđe i svojevrstnu himnu „U kolo braćo, nek zaori pjesma“, te mnoge druge skladbe, poput: „Imam pjesme“, „Večer“, „More mi je ljubav tvoja“, „Zanimljivo poglavlje“, „Djedovski dom“, „Misliš diko“, „Putnik“, „Prognanik“, „Oj, dome“, „San“, „Jutarnja pjesma“, „Što se tamo oblak vuče“. Sveukupno, napisao je 105 zborskih skladbi, od čega 70 za muški i 35 za mješoviti zbor, značajno obogaćujući hrvatsku glazbenu baštinu. Na svojim koncertima, većinom uz klavirsku pranju pojedinih solista – pjevača, izvodio je i svoje solo popijevke. Među ukupno petnaest, najuspjelije su mu: „Spominjanje“, „Bijel sam cvijetak“, „Sljemenskoj ciklami“, „Chanson“. Vrijedna je spomena i glazbena balada „Majčina balada“ za sopran i alt solo, mješoviti zbor i klavir.

Tijekom 1920. godine, Štefanović se, pomalo razočaran i neshvaćen od okoline, počeo povlačiti u sebe, daleko od glazbenog života Petrovaradina. Napustio je i vodstvo zbora „Neven“ koji će tek sedam godina kasnije preuzeti nenadmašni petrovaradinski glazbenik Stanislav Preprek.

Međutim, Štefanovićev glazbeni rad nije prestao. Položivši ispit za učitelja više pučke škole, potpuno se posvetio radu s djecom. Osnovao je dječji zbor s kojim je godišnje priređivao po dva koncerta. Za djecu je napisao mnoge popijevke, među kojima popijevku „Rosa“ za solo i troglasni zbor, „Tri pjesmice s makedonske žice“ za troglasni zbor s klavirom, „Lastavicama“, dvoglasno s klavirom, „Što volim“ i „Veselje mladosti“. Poznate su, također vrlo uspjele, šaljive skladbe „Đačke nevolje“, duet „Vračare“ i solo pjesma za djecu „Majka“. Tijekom svoga stvaranja, skladao je za djecu bezbroj popijevaka od kojih je, kako je vidljivo iz prethodne rečenice, sačuvano vrlo malo. Razlog tome je što je Štefanović sve one pjesme koje je smatrao nevrijednim objavljivanja uništio još za života.

U svom feljtonu, u mjesječniku *Glas ravnice* (br. 41/1994., str. 13), prof. Đuro Rajković razmišlja koje su prilike prethodile Štefanovićevu pionirskom radu na polju skladanja dječje opere. Rajković navodi kako je Štefanović svojim glazbenim radom u školi u to vrijeme bio sve nezadovoljniji. „Dječjom popijevkom nije djeci mogao dati takvu glazbu i tako uživanje u muziciranju kakvo im je želio podariti djelom u kojemu bi se iskazala i pjevanjem i kretanjem. Znao je za dječje i lutkarske igrokaze i za dječje opere. Sa stajališta svog sveobuhvatnog glazbenog stremljenja, sva su ta djela imala poneki nedostatak. U lutkarskim igrokazima govorile su i pjevale samo lutke, a u dječjim operama i igrokazima govorila su i pjevala djeca uz odrasle. Budući da je želio dječje djelo bez odraslih, predmnijevam da je više razmišljao o lutkarskim igrokazima. Možda je u jednom trenutku umjesto lutaka zamislio djecu, ili su lutke u njegovoj mašti oživjele, poprimivši dječje osobine. Ako mu se takva ili slična misao rodila, nastalo je i novo dječje glazbeno-scensko djelo za kojim je težio. Najveća zapreka na putu takvom otkriću, po mom uvjerenju, bili su govorni dijelovi i lutkarskog i dječjeg igrokaza. Kada je shvatio da i njih treba pjevati, načinjen je posljednji korak u stvaranju djela, prvoga takve vrste u svijetu.“

Tako je prva Štefanovićeva dječja opera „U vilinoj gori“ napisana i izvedena 1918. godine. Svoju drugu dječju operu „Šumska kraljica“ skladao je godinu dana poslije i ona će postati i ostati njegovo najpoznatije djelo koje je 1922. godine u Novom Sadu dao tiskati litografijom. Posvetio ju je svom sinu Dinku.

Godine 1920. stvorio je mnogo složeniju dječju operu „Na Orlovgradu“, a 1921. posljednju svoju operu „Seoba Slavena“.

Riječ je o djelima primjerenim dječjem uzrastu, a sastavljena su od solističkih napjeva i recitativa, dueta, zborova i plesova koji pomalo sličje baletu. Dakle, cijeli tekst je prokomponiran kao u pravoj operi, svi izvoditelji su djeca, a napjevi su takvi da svojim kretanjem i opsegom potpuno odgovaraju dječjem uzrastu. Sve opere skladane su za izvedbu s klavirom, kako bi bile pristupačnije i izvodljivije.

Najčešće izvedeno Štefanovićevo djelo „Šumska kraljica“ zajedno su 1920. uvježbavali Štefanović i Prepek, a domaći (petrovaradinski) slikar Pavao Ružička izradio je kulise, čarobno lijepu šumu.

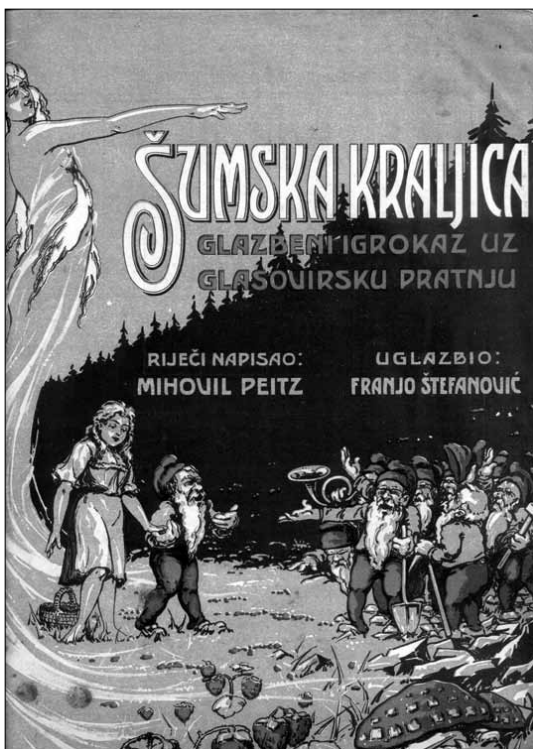
Od svoje praiizvedbe 1921. u Petrovaradinu pod vodstvom samoga autora, opera je do danas prikazivana u Novom Sadu, Zagrebu, Vukovaru, Đurđenovcu, Križevcima, Veloj Luci, Splitu, Šibeniku, Staroj Pazovi, Golubincima, Bečeju, Pančevu, Zemunu, Novom Kneževcu, Sivcu, Vrbasu i Beški. Od 1985. do 1987. godine djelo je izvođeno i u maloj dvorani Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu, tijekom dviju opernih sezona. Za tu prigodu, operu je orkestrirao novosadski skladatelj Zoran Mulić, a režirao Branislav Svilokos. Pioniri grada snimili su ovu operu za TV Beograd.

Istraživanjima u općim i glazbenim svjetskim leksikonima, grupa stručnjaka na čelu s vrlo uglednim muzikologom Albom Vidakovićem, došla je do zaključka da se prije Štefanovićeve otkrića nigdje ne spominje da je netko prije njega stvorio pravu dječju operu namijenjenu dječjoj publici.

S obzirom da je „Šumska kraljica“ nakon gotovo tri desetljeća zaborava doživjela svoju novu izvedbu u organizaciji HKPD-a „Jelačić“, držim važnim navesti njezin sadržaj.

Djevojčica Ružica traži u šumi jagode za svoju bolesnu majku. Iznenada se pojavi vilinska kraljica i pokaže joj mjesto s mnogo jagoda. Dok ih Ružica bere, naiđe stari patuljak kojemu Ružica vraća vid njihovim sokom. On, kao gospodar svih patuljaka, doziva šumskim rogom sve patuljke k sebi i proglašuje Ružicu njihovom kraljicom. Tražeći je po šumi, naiđe Ružičin brat Dinko. Saznavši za njihovu bolesnu majku, stari patuljak joj želi pomoći. Vile donose ljekovitu travu za majčino ozdravljenje. Svi pjesmom i plesom slave ovaj događaj. Na rastanku, Ružica i Dinko obećaju da će se opet vratiti kada im majka ozdravi.

Osnovna poruka ovog djela upućenog djeci je da se, kroz pružanje pomoći bližnjemu, dobro uvijek vraća dobrim. S moralnog aspekta, ovaj je učinak pozitivan i dobrotvoran, jer djecu ispravno usmjeruje i oplemenjuje.

Šumska kraljica, naslovnica

Franjo Štefanović zavrjeđuje da ga se spomene i kao crkvenog skladatelja. U ostavštini ima 17 originalnih skladbi i 3 harmonizacije, 5 misa i nekoliko raznih crkvenih popijevaka za glas i orgulje, muške i mješovite zborove. Od spomenutog opusa, najuspjelija mu je misa „Na glas zvona“ koju je 1909. napisao za mješoviti pjevački zbor, te popijevka „U slavu Svetog Srca“, nastala 1900. godine.

Budući da je, osim učiteljske škole i dvogodišnjeg glazbenog studija, Štefanović imao položene ispite iz matematičko-prirodoslovne skupine predmeta za višu pučku tj. građansku školu, uz glazbeni odgoj predavao je matematiku, fiziku, kemiju i prirodopis. Ta svestranost dovela ga je i do mjesta ravnatelja više pučke škole u Petrovaradinu čiju je službu obnašao dvije i pol godine, sve do svoje smrti (1924.) kada je preminuo uslijed galopirajuće tuberkuloze.

O Štefanoviću danas ne bismo mnogo znali da nije bilo Stanislava Prepreka koji se, s pravom, smatra spasiteljem Štefanovićeve glazbene baštine. Đuro Rajković, učenik Stanislava Prepreka, piše sljedeće: „Preprek je od potpune propasti spasio veći dio Štefanovićeve glazbene ostavštine... Od nekih članova bivšeg pjevačkog zbora doznao je za nedoličan odnos Štefanovićeve supruge prema toj ostavštini. Naime, sve Štefanovićeve rukopise i tiskane primjerke opere „Šumska kraljica“ držala je u drvarnici. Rukopisima je potpaljivala vatru, a s notama zamatala zimnicu. Na Preprekovu molbu dozvolila je sređivanje ostavštine. S iznajmljenim seoskim taljigama, uz pomoć jednog mještanina, prevezao ju je u jednu malu mjesnu školu u kojoj je bio ravnajućim učiteljem. To je uradio 1931. Ostavština se nalazila u takvom rasulu da je te godine cijeli ljetni školski raspust proveo u njenom sređivanju. Nepovezani listovi i tabaci Štefanovićeva rukopisa posve su se izmiješali. Morao ih je porasprostitirati po podovima i klupama škole, te s velikim naprezanjem i strpljivošću pronalaziti vezu među njima. Složivši ih u cjeline prema glazbenoj pripadnosti, prošio ih je, ukoričio i napisao im naslove. Zatim ih je detaljno popisao.“ (*Glas ravnice*, br. 43/1994, str. 13.)

Tako sređena ostavština potom je bila vraćena na čuvanje Štefanovićevoj supruzi koja se ni ovoga puta nije pokazala dostojnom takve uloge. Preprek je, stoga, bio primoran ponovno preuzeti ostavštinu i do smrti ju čuvati najprije u gradskoj knjižnici gdje je radio, a kasnije u svome stanu. Najposlije, ostavština je završila kod Preprekova nasljednika Đure Rajkovića koji ju je pohranio u Sveučilišnoj i nacionalnoj knjižnici i Institutu za crkvenu glazbu u Zagrebu.

Petrovaradinci, kao ni hrvatski narod, nisu se do danas značajnije odužili ovome velikanu. U Petrovaradinu je, istina, dobio jednu ulicu, a u školi koja danas nosi naziv „Jovan Dučić“ podignuta mu je spomen-ploča kao tvorcu dječje opere. Osim skromnog nadgrobnog spomenika na starom petrovaradinskom groblju, nadajmo se da će mu hrvatska zajednica u Vojvodini, pogotovo ona koja egzistira u Petrovaradinu, podići živi spomenik, nadalje izvodeći i promičući njegova glazbena remek-djela.

Ljubica Vuković Dulić

BUNJEVAČKI PUT KRIŽA – JEDAN MODEL PROMIŠLJANJA KULTURNE BAŠTINE

Kulturu prepoznajemo kao općenito značajan društveni, a u suvremeno doba i kao ekonomski resurs, odnosno kapital. Taj se kapital pojavljuje u obliku kulturnih vrijednosti fizičkih formi (zgrade, slike, skulpture i drugi objekti kulturnog naslijeđa) ili onih neopipljivih (tradicija, vjerovanja, prakse, ideje i ostalo što povezuje grupe ljudi). A sve to čini kulturno naslijeđe koje posjedujemo i čiji smo baštinici, te predstavlja onaj kontekst koji nas definira, identificira i izgrađuje. Takav se kapital naziva i materijalnom te nematerijalnom baštinom, a njezina nas slojevitost određuje i odgovornima za njezinu pojavnost. Upućujući na njihove humanističke, kulturne, povijesne, religijske, umjetničke pretpostavke, kao individue svjesne svoje prošlosti, nužni smo ih sagledati, valorizirati, zaštititi i prezentirati. Osobito se to odnosi na nepravedno marginaliziranu lokalnu baštinu, koja nema etiketu elitne te se kao takva s nedovoljno pažnje problematizira. Kao poglavito takvu prepoznajemo i materijalnu i nematerijalnu baštinu Hrvata u Vojvodini, koja tek u posljednjih nekoliko godina postaje predmetom memoriranja ponajprije pripadnika intelektualne elite ove zajednice. S druge strane, ista ta elita provodi i afirmaciju vlastitih kulturnih vrijednosti u cilju približavanja kulturnog naslijeđa baštinicima.

Kada se govori o kulturnoj baštini Hrvata u Vojvodini, njezinu realnost i moguće modele zaštite analizirao je Mario Bara¹ u tekstu „Kulturna baština Hrvata u Vojvodini i mogući modeli njezine zaštite”.² Autor u radu naglašava posljedice višegodišnjeg nepostojanja manjinskih kulturnih institucija u sredinama u kojima u većini žive Hrvati, nesklonost aktualne politike prema njima, posljedice opće depopulacije te nepostojanja kulturne strategije u okviru ove zajednice. No, autor ne ostaje samo na polju analize stanja u kulturi, već on predlaže i pojedine mjere, odnosno modele zaštite kulturne baštine Hrvata u Vojvodini. Kao jedan od primjera, koji korespondira s

1 dr. Mario Bara (Sombor, 1977.), prof. sociologije i povijesti, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

2 <http://www.associationforhistory.com/documents/golubic-2013/golubic-2013-mario-bara.pdf> (pristupano 30. lipnja 2014.)

Darko
Vuković,
Bunjevački
Put križa,
logotip

modelima zaštite koje predlaže Mario Bara, možemo promatrati i aktualni projekt među bunjevačkim Hrvatima – *Bunjevački Put križa*. On predstavlja jedan od mogućih modela promišljanja kulture jedne lokalne zajednice, u ovom slučaju njezinog specifičnog religijsko-kulturnog kapitala, koji je tvoren tijekom prošloga vremena kao posljedica religioznosti lokalnoga stanovništva. S druge strane, sam projekt predstavlja ideju koja potiče transfer određene kulturne prakse te njezin razvitak, a kreira i dodatne aktivnosti u području kulture i umjetnosti, sve s osvrtom na lokalnu kulturnu baštinu.

Prema definiciji UNESCO-a, pod nematerijalnom se kulturnom baštinom podrazumijevaju vještine, izvedbe, izričaji, znanja, umijeća, kao i instrumenti, predmeti, rukotvorine i kulturni prostori koji su povezani s tim, koje pojedine zajednice i pojedinci prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine.³ Kulturna baština neke sredine jesu i korijeni koji govore o tome da su njihovi preci stvarali prostor u kome oni žive zajedno s njima, što je nezamjenjivo u određivanju kulturnog i nacionalnog identiteta. Ta je baština izvor onih obavijesti koje smo sposobni iz nje pročitati, prenositi ih, odnosno interpretirati. Projekt *Bunjevački Put križa* iščitava tako dio lokalne kulturne baštine, sastavljen od prožetih materijalnih i nematerijalnih elemenata, točnije segment pasionske baštine među bunjevačkim Hrvatima vidljiv i danas u prakticiranju ophoda križnoga puta te praksi podizanja križeva na otvorenom, uz rub ceste, na križanjima putova, njivama, grobljima. Ne toliko umjetnička, no zbog toga ne i manje važna iz aspekta kulturne povijesti, praksa podizanja križeva krajputaša koja u sebi nosi više obrtničku nego umjetničku komponentu, više pučku nego urbanu, ipak ima jednako vrijednu religijsku poruku i smisao poput drugih vjerskih punktova, kao što su crkve ili kapele, odnosno druga mjesta za molitvu i kontemplaciju. Izvedeni zanatski, nekad nespretno i naivno, nekad raskošno, njihov značaj i simbolika za vjerujući puk ipak nadilazi njihov pojavni oblik. Svjedoči o ukorijenjenoj praksi kao posljedici religioznosti u određenoj sredini. Interpretacija pasionske baštine

3 Prema Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine: www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-HR-WORD.doc (pristupano 30. 6. 2014.)

bunjevačkih Hrvata, konkretno prakticanja ophoda križnoga puta te obnoviteljska praksa podizanja križeva krajputaša, predstavlja središnju temu oko koje se formirao projekt koji spomenutu temu promišlja kao jedan segment kulturne baštine koji čini i sastavni dio identiteta konkretne zajednice te prema kojoj se nizom akcija nastoji uspostaviti pozitivan odnos.

Pozitivan odnos spram baštine se ne događa sam, on zahtijeva angažiranost, osobito u onim segmentima koje svojim djelovanjem još nisu zahvatile profesionalne nadležne institucije. U slijedu toga projekt *Bunjevački Put križa* se pokazao kao onaj koji je uočio potrebu promjene odnosa spram točno određenog segmenta baštine te s tim ciljem interdisciplinarno promišlja, a u sebi sadržava i svojevrsni angažirani program. Analizira li se struktura i način realizacije, *Bunjevački Put križa* nam se pokazuje kao model akcije o kojoj valja reći riječ više zbog elementarne činjenice da se ona oformila oko programa vezanog za osvještavanje, upoznavanje, promišljanje, prakticanje, afirmiranje i transfer znanja s krajnjim ciljem zaštite kulturne baštine, konkretno pasionske baštine bunjevačkih Hrvata. Projekt se zanima prvenstveno za religijske sadržaje te spomeničke baštine, no jednako i za njezinu materijalnu manifestaciju, odnosno projektom se aktualizira i pitanje opstojnosti materijalnih simbola raspetoga Isusa – križeva postavljanih na otvorenom prostoru. Pokazuje se i kao model strateškog promišljanja segmenta kulturne baštine jedne zajednice, odnosno kao ideja koja stimulira osvještavanje vlastitoga naslijeđa i koja kreira dodatne aktivnosti u području kulture i umjetnosti s ciljem njezine vidljivosti i prezentacije s idejom dugog trajanja.

Projekt ima točno definirano područje interesa koje ima svoju kulturno-povijesnu i etnološku vrijednost, te koja još kao živuća baština predstavlja skup elemenata kulturnog identiteta točno određene skupine ljudi, odnosno zajednice. Nositelji aktivnosti, definirani kao neformalna skupina ljudi, grade misijsku djelatnost s ciljem zauzimanja za ono što se smatra vlastito i vrijedno, posebno i autentično. Definiranjem ciljeva, utvrđivanjem činjenica o trenutnome

Crtež Ante Rudinskog za naslovnici knjige Tomislava Žigmanova *Bunjevački Put križa* – *Za osobnu pobožnost virujućeg sveta*

Isus na prisveta ramena uzima križ

Ante Rudinski, Postaja križnoga puta,
ilustracija u knjizi

stanju i nastojanjem da se sazna ono što je nepoznato, odnosno zaboravljeno, bivaju poduzete i aktivnosti oko očuvanja, obnove, ali i interpretacije postojeće sakralne baštine bunjevačkih Hrvata. Uključivanjem i poticanjem same lokalne zajednice u projekt, stvaranjem mreže suradnika koji kreativnim radom aktualiziraju muku Isusa Krista, stvara se klima njegove održivosti.

Iskorak na polju memoriranja dijela vlastite kulturne baštine učinjen je 2013., u *Godini vjere*, pokretanjem projekta obnove križeva krajputaša u okolici Su-

botice. Slijedom toga nastao je do danas niz aktivnosti kojima se nastojalo afirmirati i približiti kulturno naslijeđe ponajprije svojim vlastitim baštinicima. Prvotno je nastalo književno djelo *Bunjevački Put križa – Za osobnu pobožnost virujućeg svita* autora Tomislava Žigmanova⁴, a na temu muke Kristove. Djelo ukazuje na postojanu tradiciju prakticanja ophoda Puta križa uz molitvenik i pučke napjeve. Pisano na bunjevačkoj ikavici, ono uobličava križni put u četrnaest postaja te tematizira epizode iz života bunjevačkih Hrvata. Djelo osim što ukazuje na tradicionalnu religioznost zajednice kojoj je namijenjeno, potiče i svojevrsnu identifikaciju čitatelja s prostorima koji se spominju. Djelo je to u čiju je realizaciju bila uključena skupina suradnika, koji su svojim autorskim pristupom skrenuli pozornost na ovu duhovnu praksu. Ilustrativni prilog za naslovnicu i uz pojedine postaje, u obliku crteža, izradio je Ante Rudinski,⁵ dok je potrebu sagledavanja i osvještavanja trenutnoga stanja križeva krajputaša u okolici Subotice aktualizirao Augustin Juriga⁶ serijom fotografija tiskanih u ovome molitveniku, te na temelju kojih je nastala i izložba nazvana „Bunjevački putovi križeva“, koja je dobila svojstvo putujuće. S druge strane, molitvenik sadržava i zapis napjeva koji se prakticirao

4 Tomislav Žigmanov (Tavankut, 1967.) prof. filozofije, književnik i publicist.

5 Mr. Ante Rudinski (Subotica, 1948.), diplomirani je inženjer arhitekture, poznati subotički arhitekt.

6 Augustin Juriga (Subotica, 1947.) fotograf, dugogodišnji djelatnik Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Subotici.

tijekom ophoda, a koji je zapisan na temelju sjećanja Đule Milođanović. Djelo, dakle, predstavlja svojevrsni memorijski sklop koji prenosi određeni tradicionalni religijsko-kulturni obrazac, a koji sadržava i podrazumijeva stanovitu praksu, bogati tradicijski leksik, toponime, glazbu, ali i suvremenu likovnu interpretaciju točno određene teme. Ovaj književno-likovni transfer znanja i promišljanja pasionske baštine Bunjevaca postao je svojevrsni poziv lokalnoj zajednici da se, postajući pretplatnikom na ovaj molitvenik, na posredan način uključi u revitalizaciju vlastitoga vjerskog naslijeđa, dok su sredstva prikupljena prodajom molitvenika priložena za obnovu oronulih križeva krajputaša. Iako je već 2013.

Augustin Juriga, Kopilovičev križ, fotografija

kao tvorac logotipa pokreta „Bunjevački Put križa“ svoj doprinos dao i Darko Vuković,⁷ on svoj autorski trag daje i programu 2014. godine, kada grafičkom tehnikom linoreza definira sedam motiva križeva iz okolice Subotice. Grafika je i jedna od prvih likovnih tehnika koja je u povijesti poslužila za šire propagiranje sadržaja vjerske tematike i u povijesti umjetnosti često je korištena zbog mogućnosti reproduciranja, odnosno umnožavanja. Autor na ovim radovima naglašava specifičnost grafike kao tehnike, izraženu ekspresivnim linijama i kontrastom, najčešće svijetlog i tamnog, crnog i bijelog. U ovome slučaju autor odabirom i korištenjem pojedinih boja dodatno naglašava motiv. Osvremenjeni pristup interpretacije motiva najkraća je definicija odlike ovih grafika. Umnožavanjem ovih grafika nastoji se osigurati samoodrživost projekta *Bunjevački Put križa*, odnosno njihovom se kupovinom prilažu sredstva za obnovu križeva krajputaša. To je, dakle, ono što ovaj projekt čini specifičnim – on identificira, evidentira, utvrđuje pojavno stanje, dokumentira,

7 Mr. Darko Vuković (Novi Sad, 1971.) grafički dizajner, prof. na Akademiji umetnosti u Novom Sadu.

potiče promišljanje, interpretaciju i afirmaciju, a od strane predstavnika intelektualne elite s ciljem približavanja kulturnog naslijeđa baštinicima.

Projekt je potaknuo i moment promišljanja međuodnosa baštinskog povijesno- kulturnog okruženja u kontekstu učenja i razvoja mladih. Približiti mladima sadržaje baštine znači učiniti ih za njega konkretnim i vlastitim „posjedom“ po kojem će se sigurno kretati. Nije, dakle, cilj upoznati, informirati mlade o sadržajima (vrijednostima) baštine da bi ih samo „upoznali“, već im pružiti priliku svoje doživljaje i znanje o njoj osvijestiti putem različitih pristupa učenju, različitih izvora učenja – od osoba, knjiga, posjeta, izleta i sl. kako bi stečeno znanje mogli „otvoreno“ razmjenjivati. Upravo se ovi momenti mogu prepoznati u akciji učenika OŠ „Matija Gubec“ iz Tavankuta koji su se s mentorom, nastavnikom Zoranom Đeregom, upustili u avanturu mapiranja križeva krajputaša na tavankutske području. Takav je angažirani učenički rad zahtijevao obilazak terena, razgovor s mještanima i drugim poznavateljima teme kako bi se došlo do osnovnih informacija. Na ovaj način moguće osigurati međugeneracijsku komunikaciju i prijenos tradicionalnih kulturnih obrazaca na mlade pripadnike zajednice. S druge strane, organiziranim edukativnim programima, npr. tribinama, projekt se prezentira ne samo mladima već i široj zajednici. Kao jedan od načina komunikacije

Augustin Juriga, Kopilovićeve križ, fotografija obnovljenog križa

s baštinom u okviru ovoga projekta, pokazala se i inicijativa skupine mladih pripadnika lokalne zajednice iz Tavankuta, koji su pokrenuli praksu ophoda križeva krajputaša na području ovoga mjesta, vožnjom bicikla ili pješice, formirajući pri tome točno određenu putanju, odnosno polaznu i krajnju točku rute. Na ovaj način definirana putanja ophoda danas predstavlja i jednu od aktualiziranih turističkih ponuda ovoga sela, koju formira Hrvatsko kulturno prosvjetno društvo „Matija Gubec“, te koja se temelji na kulturno-povijesnom, bio-agro, vjerskom, školskom i sportskom aspektu.

Materijalna i nematerijalna dobra važna su sredstva vlastite afirmacije u multietničkim sredinama, a pokazuju kako su ona u tradicijskom kulturnom naslijeđu neraskidivo vezana. Projekt *Bunjevački Put križa* posvećen je interpretaciji jednog takvog složenog baštinskog sklopa, te predstavlja jedan od mogućih modela kako se mogu uspješno afirmirati različiti aspekti vlastitoga lokalnog naslijeđa, koje je često složena cjelina, sačinjena od brojnih opipljivih i neopipljivih elemenata (graditeljstvo, likovna umjetnost, jezična baština, tradicijske vještine i prakse, običaji...), a ukazuje i na to kako se u postupku memoriranja i transfera naslijeđa puno toga može učiniti i samoinicijativno.

Darko
Vuković,
Križ,
litografija

**HRVATSKO NAKLADNIŠTVO
U NULTOM DESETLJEĆU**

U desetljeću koje je za nama nakladništvo u Hrvatskoj razvilo se u znatno promijenjenim uvjetima nakon ratnih devedesetih i raspada Jugoslavije. Djelujući u suženim nacionalnim prostorima, hrvatsko nakladništvo polako je hvatalo korak s grafičkim, uredničkim i književnim standardima i tendencijama razvijenijih književnih tržišta. Nažalost, zbog minimalne distribucije hrvatskih knjiga na srbijanskom tržištu, taj se razvoj hrvatskog nakladništva teško mogao pratiti u književnim krugovima u Vojvodini, odnosno Srbiji. Stoga smo odlučili u Novoj riječi kronološki prezentirati hrvatsko nakladništvo nakon 2000. godine.

Svaku godinu nultog desetljeća „ilustrirat“ ću s po deset prozih naslova: s pet prijevoda i pet djela hrvatskih autora. Polazeći od vlastitog čitateljskog i spisateljskog iskustva, pokušat ću naznačiti koja su utjecajna djela objavljena u tematiziranoj godini. Naslove i autore predstaviti ću u najkraćim crticama, na osnovi uredničkih i recenzentskih tekstova, te vlastitih čitateljskih bilješki. U uvodnom tekstu, prije opisa izabranih naslova, skicirat ću odnose na književnom tržištu i ocrtati profile pojedinih nakladničkih kuća. (napomena autora)

Neven Ušumović

GODINA 2001.

U godini 2001. hrvatski književnici su zahvaljujući fami oko FAK-a (Festivala A književnosti, pokrenutog godinu dana prije u Osijeku) gotovo pa medijske zvijezde. Podsjetimo, riječ je o manifestaciji koja je tijekom četiri godine svoga trajanja okupila gotovo stotinu književnika iz Hrvatske i Velike Britanije (model klupskog čitanja proznih tekstova pred publikom preuzet je od skupine britanskih pisaca Novi puritanci čiji su glavni predstavnici nastupali na festivalu). FAK između ostalog omogućuje i, prvi put nakon rata, zajednički nastup pisaca iz Hrvatske i Srbije: u spomen novosadskom piscu Vojislavu Despotovu (1950.-2000.), prvi takav susret dogodio se u Novom Sadu, 20. i 21. travnja 2001. Uz vodeće hrvatske pisce: Ferića, Jergovića, Tomića... nastupili su Aleksandar Tišma, Svetislav Basara i Vladimir Arsenijević. Krajem rujna s još više sudionika takav se susret ponovio u Beogradu. Godine 2001. objavljena su dva izdanja s pričama sudionika FAK-a: u Zagrebu *FAKat* (naklada Celeber), a u Beogradu *FAK-ju!* (naklada Rende).

U Hrvatskoj je od svega toga najviše „utržio“ Ante Tomić, čiji je humoristički roman *Što je muškarac bez brkova* doživio u 2001. godini 3. izdanje. Njegova nakladnička kuća Hena com izdala je ponovno i zbirku priča *Zaboravio sam gdje sam parkirao*.

Raste i naklada hrvatskih proznih djela, dostižući današnji prosjek koji iznosi oko 100 naslova. Sve je međutim očitija prevaga naslova s anglosaksonskog tržišta, bilježimo tako 75 prijevoda američkih pisaca i 50 britanskih. Amerikanizaciju „najuspješnije“ provodi Algoritam, nakladnik koji djeluje od 1993. godine, da bi krajem devedesetih pa sve do danas održao status najvažnijeg nakladnika prije svega američke žanrovske književnosti. Vlasnik Algoritma je Neven Antičević, a prepoznatljiv izgled njegovim najprodavanijim izdanjima daje slavni stripaš Igor Kordej. Iako je Algoritam jedan od hrvatskih prvih poslijeratnih izdavača tržišne orijentacije, politika ove naklade uključuje i edicije visoke književne kvalitete za koje vlasnik angažira provjerene urednike: za prijevodnu književnost Zlatka Crnkovića (od 1997. do 2011.) i današnju ministricu kulture Andreju Zlatar (od 2007. do 2011.), a za hrvatske i druge štokavske autore moderatora FAK-a Krunu Lokotara (od 2007. do danas).

Kvalitativni prag (s dizajnom u stilu zapadnih *paperback* izdanja) podiže u 2001. godini nakladnička kuća Vuković & Runjić, koja počinje s radom od 1999. godine i do danas objavljuje vrijednu (Auster, Sebald, Murakami, Nothomb, Pamuk...), najvećim dijelom prijevodnu književnost. Urednica je književnica i publicistica Milana Vuković Runjić.

S nakladništvom se u kratkom razdoblju (od 1997. do 2005., sveukupno tridesetak izdanja) okušava i ugledni knjižar Nenad Bartolčić, vlasnik kulture zagrebačke knjižare Moderna vremena. Upravo u ovoj godini ova naklada privlači najviše pozornosti zahvaljujući knjizi *Darkroom* Rujane Jeger. Inače, Bartolčić kasnije pokreće jedan od najvažnijih hrvatskih portala za knjigu i kulturu danas www.modernavremena.info (na netu od 2005. godine).

Uz spomenuti FAK, najvažniji pomak u ponovnom povezivanju hrvatske i srbijanske književne javnosti napravili su 2001. godine zagrebački nakladnik Konzor i beogradski Samizdat B92 odlučivši se na reizdanje djela Dubravke Ugrešić, zagrebačke spisateljice koja se 90-ih godina našla na udaru nacionalističkih medija, te 1993. napušta Hrvatsku. Ugrešićka je uz Slavenku Drakulić i Dašu Drndić naša najprevođenija spisateljica danas.

Pokrenuta je nagrada „Meša Selimović“, književna nagrada za najbolji roman objavljen u prethodnoj godini s područja Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Utemeljena 2001. godine, nagrada se dodjeljuje u okviru književnih susreta „Cum grano salis“ u Tuzli. Iako je ova nagrada od velike simboličke važnosti za tzv. postjugoslavenske književnosti, ona nažalost nema većeg odjeka među čitateljskom publikom, pa ni među nakladnicima u regiji.

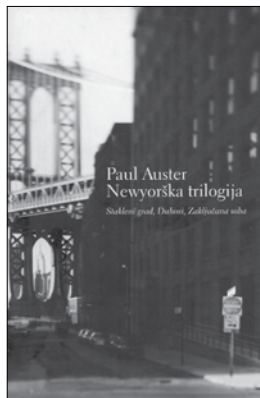
Izbor deset proznih naslova objavljenih u 2001. godini

Paul Auster:

NEWYORŠKA TRILOGIJA

s engleskoga preveo Miroslav Kirin
(*The New York Trilogy*, 1987.)
Vuković & Runjić

Romani *Newyorške trilogije* (*Stakleni grad*, *Duhovi*, *Zaključana soba*) prvi put se kao trilogija pojavljuju na američkom književnom tržištu 1987. godine. Riječ je o metafizičkim trilerima s predloškom detektivskog romana, u kojemu detektiv predstavlja metaforu izgubljenog ideala sveznajućeg pripovjedača. Spajajući refleksije o vlastitom identitetu s procesom razotkrivanja svijeta, Auster uvodi čitatelja u nelagodan, tjeskoban, kafkijanski svijet New Yorka. Poznati suvremeni

američki pisac Don DeLillo *Newyoršku trilogiju* opisao je kao „zgradu tradicionalne arhitekture pripovijedanja, ali s iznimno modernim interijerom“.

Prvi dio trilogije *Stakleni grad* pojavio se 1999. godine kao jedna od prvih knjiga nakladničke kuće Vuković & Runjić, ali je ova nakladnička kuća tek izdanjem cijele Austerove trilogije ušla u prvi plan hrvatske književne javnosti.

Paul Auster rođen je 1947. godine. Svjetsku popularnost stekao je krajem 80-ih upravo *Newyorškom trilogijom* i to ponajviše Europi, gdje je slavljen kao vodeći američki postmodernist. Napisao je još desetak romana, autor je i nekoliko filmskih scenarija od kojih su najpoznatiji *Dim* i *Dim u lice*. Austerova novija djela redovito se prevode na hrvatski jezik. Djela Paula Austera (fonetski Pol Oster) na srbijanskom književnom tržištu još su čitanija, budući da ih beogradska Geopoetika kontinuirano objavljuje počevši od 1998. godine, odnosno upravo od izdanja prijevoda ove trilogije.

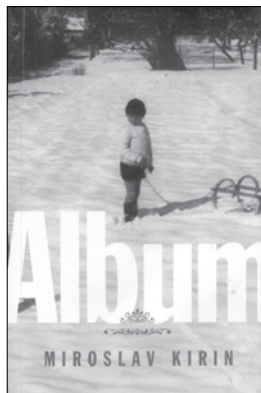
Miroslav Kirin: **ALBUM**

Vuković & Runjić

Godina 2001. godina je Miroslava Kirina i kao prevoditelja (vidi gore Auster) i kao pisca. Kirinovi memoarski zapisi intimističkoga karaktera i naglašenoga poetskog naboja naslovljeni jednostavno kao *Album* osvojili su hrvatsku književnu kritiku. Oživljujući u sjećanju fotografije iz obiteljskoga albuma, uništenoga u ovome posljednjem, „postmodernom“ ratu na hrvatskom tlu, autor se zapravo prisjeća fragmenata iz vlastitoga života, uglavnom djetinjstva i mladosti, razdoblja koje je proveo u Petrinji i okolnim selima, gdje su njegovi roditelji radili kao učitelji.

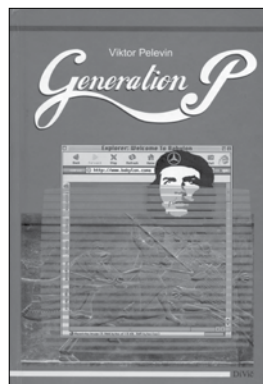
Knjiga je nagrađena Nagradom *Jutarnjeg lista* za najbolje hrvatsko prozno djelo u 2001. godini. Deset godina kasnije, hrvatski filmski redatelj Branko Ištvančić, porijeklom iz Tavankuta, s Kirinom snima istoimeni jednosatni film-esej.

Miroslav Kirin rođen je 1965. godine u Sisku. Jedan je od najvažnijih suvremenih hrvatskih pjesnika, a cijenjen je i kao prevoditelj i prozaik. Objavio je desetak knjiga. Posljednjih nekoliko godina izučava i prevodi suvremenu kinesku poeziju.

Viktor Pelevin:
GENERATION „P“

s ruskoga prevela Irena Lukšić
 (*Generation „П“*, 1999.)
 Divič, 2001.

Pelevin je danas najistaknutiji pisac suvremene ruske književnosti. Pojavio se na književnoj sceni krajem osamdesetih, a već desetljeće kasnije dobitnik je niza stranih i domaćih književnih nagrada. Zajednički nazivnik njegove proze tematska je vezanost za problem razdvajanja prave i tobožnje, odnosno virtualne stvarnosti, ulogu medija u proizvodnji „paralelnih svjetova“ i utjecaj raznih kemijskih sredstava, droga i alkohola na ljudsku psihu. Ovi su elementi intenzivno prisutni i u ovom, prvome kod nas prevedenom romanu. Propali književnik Vladimir Tatarski suočen s novim, radikalno amerikaniziranim ruskim društvom postaje pisac scenarija za reklamne spotove čime otvara vrata drugačijega svijeta, svijeta postsovjetskih tajkuna i mnoštva mladih ambicioznih ljudi. Roman obiluje referencama na brojna književna djela ruskih i svjetskih klasika, filmove, poznate ljude iz javnog života, državnike, afere...

Generation P treći je Pelevinov roman. Upravo je s ovim romanom Pelevin postao miljenik ruske publike i međunarodne književne javnosti. Ruski redatelj Victor Ginzburg snimio je po ovom romanu intrigantan film 2011. godine.

Viktor Pelevin rođen je u Moskvi 1962. godine. U književnosti je debitirao 1989. Objavio je mnoštvo knjiga, od kojih su najpoznatiji romani *Omon Ra* (1992.), *Čapajev i Praznina* (1996.), *Generation P* (1999.), kao i zbirke pripovijedaka *Plava svjetiljka* (1991.), *Žuta strijela* (1998.). Godine 2009. ruski portal OpenSpace proglasio ga je najutjecajnijim intelektualcem Rusije. U Hrvatskoj je prevedeno sedam njegovih naslova, a u Srbiji je privukao još veću pozornost i to počevši od 2002. godine nagrađivanim prijevodom romana *Čapajev i Praznina* (Plato) Natalije Nenezić.

Marinko Koščec:
NETKO DRUGI

Konzor

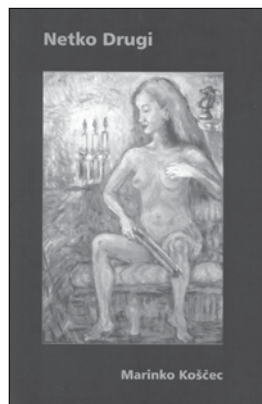
Ideja romana je potraga za identitetom drugačijim od onog koji nam je predodređen, nametnut, kodiran genima, biografijom, mjestom i okolnostima. Kompozicijski, roman je izniman i složen: šest poglavlja opona-

ša strukturu Bachovih suita za violončelo čime se omogućuje preklapanje planova, perspektiva, pripovjednih tokova te postiže sinteza intimističkog, romantičkog, tragičnog, egzistencijalnog. Osobito je, kao i u ostalim Koščecovim romanima, upečatljiva stilska finoća i erudicija.

Marinko Koščec prvi je dobitnik tuzlanske nagrade „Meša Selimović“ za najbolji roman na cijelom štokavskom području u 2001. godini.

Marinko Koščec je rođen 1967. u Zagrebu. Doktorirao je 2005. s radom o djelu Michela Houellebecqa, čije je slavne *Elementarne čestice* upravo on preveo na hrvatski. S nizom profiliranih romana predstavlja vrh hrvatske poslijeratne proze.

Fernando Pessoa:

KNJIGA NEMIRA

s portugalskoga prevela Tatjana Tarbuk
(*Livro do desassossego*, 1929.-1935.; 1982.)
Konzor

Knjiga nemira životno je, nedovršeno djelo portugalskog pjesnika Fernanda Pessoae (1888.-1935.), jednog od najznačajnijih pjesnika u XX. stoljeću. Pessoa je jedinstvena, postmoderna osobnost, otkrivena zapravo radom različitih urednika i prevoditelja osamdesetih godina, gotovo pola stoljeća nakon njegove smrti. Od 1914. godine Pessoa piše pjesme i prozu pod drugim imenima: heteronimi koje je koristio nisu bili tek drugačija autorska imena, Pessoa je godinama osmišljavao, ispisivao i nadahnjivao se vlastitim autorskim likovima, stvarao njihovu prošlost, biografiju, osobne karakteristike i književni stil. Jedan od desetina tih Pessoa-nih heteronima je Bernardo Soares, pomoćni knjižovoda u Lisabonu, „autor“ *Knjige nemira!*

Hrvatsko izdanje ovih tjeskobnih, autorefleksivnih proznih tekstova sadrži 481 fragment i ravna se po izdanju iz 1998. kojemu je sastavljao Richard Zenith. *Knjiga nemira* nastala je katalogizacijom i uređivanjem 25.000 bilježaka (načrčanih na komadiće papira, stare kuverte, pozadine rukopisa...) koje su nakon Pessoaine smrti nađene u već legendarnom kovčegu. Sam Zenith surađivao je na hrvatskom izdanju, a Žarko Paić napisao je nadahnuti pogovor. Riječ je zaista o jednom od velikih podviga hrvatskog izdavaštva!

suočava se s krutim kodeksima japanskog društva, kojima se ni po koju cijenu ne želi prilagoditi, pa biva degradirana na mjesto čistačice sanitarija. Glavna junakinja otkriva tako kakav je zaista odnos društva spram žene, ali i stranaca u nekadašnjoj zemlji njenih snova.

Ovaj roman maestralni je primjer autoričnog poigravanja s vlastitom biografijom. Roman je nagrađen jednom od najvećih francuskih književnih nagrada, Nagradom Francuske akademije.

Belgijska spisateljica **Amélie Nothomb** rođena je 1966. godine. Kćerka je baruna Patricka Nothomba, koji je bio belgijski veleposlanik u Japanu, Kini, SAD-u, Birmaniji i Bangladešu. Nothomb piše na francuskom, a počevši od 1992. svake godine objavljuje po jedan roman! Ekstravagantna Nothomb ima status pop zvijezde u Francuskoj. Upravo od prijevoda ovog romana Nothomb postaje zaštitnim znakom naklade Vuković & Runjić, koja njezine romane objavljuje redovito do danas.

Tomislav Zajec:

ULAZ U CRNU KUTIJU

Znanje

Drugi u nizu Zajecovih romana o tzv. zagrebačkoj zlatnoj mladeži, materijalno dobro zbrinutoj, no emotivno izgubljenoj skupini mladih ljudi, koju karakterizira nestabilnost, neodlučnost u djelovanju i eskapizam. Zajec je pisac koji prati trendove, njegov *Ulaz u Crnu kutiju* prvi je domaći roman koji je, mnogo prije no što je Hrvatsku obuzela Big Brother histerija, tretirao taj medijski fenomen. *Ulaz u Crnu kutiju* fragmentaran je i nekronološki ispričovijedan roman u kojoj su zbilja i njezina medijska simulacija posve ispremišale mjesta.

Tomislav Zajec rođen je 1972. godine u Zagrebu. Jedan je od vodećih hrvatskih dramatičara srednje generacije, dobitnik cijelog niza nacionalnih nagrada. Respektabilno mjesto u hrvatskoj suvremenoj prozi zauzeo je pak s romanima *Soba za razbijanje* (1998.), *Ulaz u crnu kutiju* (2001.), *Ljudožderi* (2005.) i *Lunapark* (2009.), koje sve karakterizira izuzetna književna osviještenost, sklonost eksperimentu i novim sociokulturnim temama.

Zadie Smith:
BIJELI ZUBI

s engleskoga prevela Selma Dimitrijević
(*White Teeth*, 2000.)
V.B.Z.

Roman *Bijeli zubi* slika je suvremenog multikulturalnog Londona. Kronika je to tri generacije bangladeških i jamajčanskih imigranata. Okosnicu radnje čine dvije prijateljske obitelji, jamajčanska Archija Jonesa i bengalska Samada Iqbala. Iqbal, predani islamski vjernik, otac je dvojice sinova; poslušnog i vrijednog Magida kojega šalje u Bengal od kuda se ovaj vraća sasvim poengležen, te lijepog i buntovnog Millata, koji stasajući na londonskom asfaltu prerasta u islamskog ekstremista. Zadie Smith je ovim romanom upozorila na religijske ekstremizme i bijelih i obojenih Engleza.

Svojim prvijencem Zadie Smith iznenadila je i publiku i kritiku. Roman je izuzetno zrelo napisan i svrstao ju je u sam vrh „postmigracijske“ književnosti, uz bok Hanifu Kureishiju. Za *Bijele zube* Smith je dobila cijeli niz prestižnih književnih nagrada, a našla se čak i na listi 100 najboljih romana napisanih na engleskom od 1923. do 2005. godine, koju je sastavio magazin *Time*.

Zadie Smith rođena je kao Sadie Smith 1975. u Londonu. Porijeklom je iz mješovite obitelji, majka joj je Jamajčanka, otac Englez. Nakon nezapamćenog uspjeha koji je postigla svojim prvijencem *Bijeli zubi*, Zadie Smith se etablirala kao jedna od najvažnijih britanskih spisateljica danas, osobito nakon njezinog trećeg romana *O ljepoti* (*On Beauty*, 2005.). Svaka njezina nova knjiga odmah se prevodi i na hrvatski jezik.

Rujana Jeger:
DARKROOM

Moderna vremena

Dnevnički, autobiografski roman, u kojoj autorica otvoreno priča o svojoj obitelji. Riječ je ujedno i o generacijskoj prozi, u kojoj do izraza dolazi žaljenje za nekadašnjim Zagrebom, onim s početka osamdesetih, u jeku afirmacije Novoga vala.

Darkroom je dobro prošao kod književne kritike, a još bolje kod publike. Vodeće hrvatske izdavačke kuće reizdale su ovaj roman Rujane Jeger: Profil International 2004. godine, a Naklada Ljevak 2012.

Rujana Jeger rođena je kao Rujana Drakulić u Zagrebu, 1968. godine. Kćerka je Slavenke Drakulić, jedne od najvažnijih hrvatskih spisateljica. Danas je hrvatska medijska javnost poznaje prije svega kao kolumnisticu različitih ženskih časopisa i web portala.

**ČITANJA KNJIŽEVNE
PRODUKCIJE**

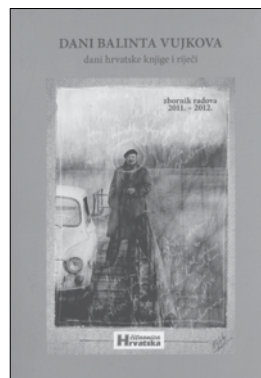
DANI BALINTA VUKOVA – DANI HRVATSKE KNJIGE I RIJEČI (ZBORNİK RADOVA 2011.-2012.)

(uredila Katarina Čeliković), Hrvatska
čitaonica, Subotica, 2013., str. 264

Zbornik kao i međunarodni znanstveni skup Dani Balinta Vujkova, plod je višegodišnjih napora Hrvatske čitaonice iz Subotice. Podsjećamo kako se ova manifestacija, podnaslovljena Dani hrvatske knjige i riječi, neprekidno održava 12 godina. Manifestacija o kojoj je riječ afirmirala se, što svojom višegodišnjom tradicijom, što gostima iz svijeta društvenih i humanističkih znanosti, u nedvojbeno najznačajniju kulturnu priredbu i mjesto okupljanja poznavatelja djela ovoga vrsnog sakupljača narodnoga blaga i književnika u vojvođanskih Hrvata i šire regije.

Zbornik što ga prikazujemo, treći po redu, sublimirao je radove sa znanstvenih skupova 2011. i 2012. godine, čime je donekle napuštena praksa da se zbornik s Dana Balinta Vujkova izdaje svakih pet godina. U Zborniku su tiskana dvadeset i dva rada autora iz Mađarske, Austrije, Srbije i Hrvatske. Svi tekstovi tiskani su jednojezično, na hrvatskome jeziku, na nisu opskrbljeni sažecima na kojemu svjetskom stranom jeziku što je uglavnom praksa sviju značajnijih znanstvenih zbornika o čemu bi ubuduće vrijedilo razmisliti.

Nakon predgovora (str. 7-8) prof. Katarine Čeliković, glavne urednice Zbornika, slijedi osam radova isto toliko autora koji su sudjelovali na skupu 2011. (str. 11-109) te završni zaključci sudionika X. Dana Balinta Vujkova (str. 110-111). Zbornik

se nastavlja s četrnaest novih radova sa skupa održanog godinu kasnije, 2012. godine (str. 115-248), i, također, završava završnim zaključcima sudionika XI. skupa (str. 249-250) te recenzijom sveučilišne profesorice Sanje Vulić.

Nakana je bila da radovi, osim što su raspodijeljeni prema godini, zaokruženu cjelinu čine i u tematskome smislu. Naime, tema prvoga dijela Zbornika je književna kritika Hrvata u Podunavlju, tema koje su se eksplicitno dotakli dvoje autora – Mirko Čurić i Sanja Vulić. Ostali radovi s X. Dana Balinta Vujkova tematiziraju različite aspekte što autorske, što sakupljačke Vujkovljeve napore te će se „očehati“ o književnu teoriju, književnu povijest, mitologiju (Đuro Franković, Tomislav Žigmanov, Nevena Mlinko, itd.), ali i deficitarno područje, kada se tematizira ovakva vrsta rada, leksikologija i druge jezikoslovne discipline (Robert Hajszan).

Radovi drugog dijela Zbornika posvećeni su obilježavanju stoljetnih obljetnica rođenja velikana s područja književnih i kulturnih praksi vojvođanskih Hrvata, projekta koji je zahvaljujući Zavodu za kulturu

vojski Hrvata obilježio gotovo sve kulturne aktivnosti 2012. godine. Svatko tko u rukama bude držao *Zbornik* vidjet će kako je velik dio radova posvećen osobama čije su se obljetnice rođenja te godine obilježavale (Ante Jakšić, Ante Evertović, Ivan Kujundžić te sam Balint Vujkov). Shodno tomu, drugi će dio *Zbornika* obilježiti radovi s područja života i rada ovih stvaratelja. O književnome, prvenstveno pjesničkom stvaralaštvu Ante Jakšića pisali su Sanja Vulić, Zvonimir Pelajić i Nevena Mlinko. Rad Balinta Vujkova vrednovan je u radovima Mile Markov Španović, Stjepana Blažetina, Bernadice Ivanković, Milovana Mikovića, urednice *Zbornika* Katarine Čeliković i dr., dok o Ivanu Kujundžiću čitamo u radovima uglavnom kroz komparativnu analizu njegova života, djela, tematske preokupacije i ideologije u dvama radovima – Nevene Mlinko i Tomislava Žigmanova. Osobito bih skrenuo čitateljsku pozornost upravo na posljednja dva spomenuta rada i to upravo iz perspektive komparativnih analiza različitih stvaratelja čije su se obljetnice prekopile te, 2012. godine. Upravo je jedan od značaja ovoga tipa obilježavanja obljetnica dati ocjenu rada ovih kulturnih pregaoca u njihovoj sumjerljivosti te ih na taj način (pre)vrednovati.

Kao što se iz same strukture *Zbornika* dade zaključiti, radovi objavljeni u njemu, dotiču se različitih aspekata književnoga i kulturnog stvaralaštva ne samo na teritoriju Vojvodine, nego i šire, a koji su posljedica života i bogatoga kulturnog djela Balinta Vujkova. Ovako velik raspon tema daje sveobuhvatnu sliku Podunavlja ne samo u povijesti, nego i njegovoj sadašnjosti, ali i

budućnosti. Stoga je možda i izlišno isticati koliko je ovakav *Zbornik* vrijedan prilog proučavanju različitih aspekata ovdašnjega hrvatskog kulturnog života.

Autori, s više ili manje znanja o materiji koju su obrađivali, ipak su je znalački i prilično kreativno upotrijebili i na temelju znanstvenih spoznaja do kojih su došli na osnovi nje zasigurno su stvorili vrijedna djela, ponajprije namijenjena onima koji se bave ili se kane baviti poviješću jedne mikrosredine, njezine zavičajne i kulturne povijesti, a mogu ih čitati i druge skupine zainteresirane javnosti. Treći po redu *Zbornik*, nastao upornim radom njegove urednice, u potpunosti je opravdao svoje postojanje jer nije namijenjen tek uskom, znanstvenom krugu konzumenata, već raznorodnim slojevima čitateljstva čime se zadovoljava i socijalna potreba za djelom ovakve vrste.

Vladan Čutura

Katarina Čeliković

BIBLIOGRAFIJA NARODNIH PRIPOVJEDAKA I DJELA BALINTA VUJKOVA

Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica, 2013., str. 143

Bibliografija narodnih pripovjedaka i djela Balinta Vujkova prva je samostalna bibliografija izdana u nakladništvu Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata u biblioteci *Bibliografije*, što je bilo i najavljavano kao jedna od budućih planskih aktivnosti ove ustanove. Nastala je u povodu XI. Dana

Balinta Vujkova – dana hrvatske knjige i riječi 2012. godine, inače najveće književne manifestacije Hrvata u Vojvodini, s ciljem da na jednom mjestu budu popisane sve narodne pripovjetke koje je skupio i zapisao Balint Vujkov,¹ kao i ona književna djela koje je on kao autor napisao.

Iako je ranije već bilo pokušaja da se napravi bibliografija sakupljačkog i autorskog rada Balinta Vujkova, prije svega Lazara Merkovića, Blaška Vojnića Hajduka i Maše Đukanović, tek je autorica ove bibliografije Katarina Čeliković to uradila cjelovito i potpuno (koliko je to moguće s obzirom na dostupnost građe), što je bilo i za očekivati ako znamo da je profesorica Čeliković inicirala prve te i organizirala sve ostale *Dane Balinta Vujkova*. Ova književna manifestacija ima za cilj valorizaciju Vujkovljevog djela ali i suvremenog književnog stvaralaštva

1 Balint Vujkov je najplodniji sakupljač narodne književnosti među Hrvatima u Vojvodini. Bavio se sakupljačkim radom u svim zemljama gdje su živjeli Hrvati: Vojvodina, Mađarska, Austrija, tadašnja Čehoslovačka, Rumunjska, Hrvatska i Kosovo, jedino nije uspio doći do Italije što mu je bila velika želja. Iako se spremao na put, do Italije nije stigao jer mu je oduzeta putovnica.

Hrvata u Podunavlju. Poznato je da je veliki dio svog vremena i stručnog rada posvetila popularizaciji narodne književnosti pa samim tim i rada Balinta Vujkova te se i u ovoj *Bibliografiji* osjeća veliki entuzijizam, ljubav ali i profesionalizam.

Sama knjiga sastoji se iz nekoliko cjelina: bibliografija narodnih pripovjedaka koje je zapisao i obradio Balint Vujkov (str. 9-96), prijevodi narodnih pripovjedaka na mađarski (str. 97-98) i slovenski jezik (str. 99-100), zvučna i filmska građa narodnih pripovjedaka (budući da ih ima) (str. 100-102) te njegova autorska djela – novele i romani (str. 103-105), pjesme (str. 105-106) i drame (str. 107). Potom u knjizi slijedi popis svih matičnih publikacija (str. 109-122), zatim popis kazivača narodnih pripovjedaka (str. 123-128), kazalo toponima vezanih za kazivače (str. 129-132), kazalo razriješenih inicijala i pseudonima Balinta Vujkova (str. 133) te korištena literatura (str. 134). Sve to je ilustrirano fotografijama naslovnica knjiga iz kojih su rađeni bibliografski opisi kao i uvodom s uputama te pogovorom koji potpisuje sama autorica (str. 137-141), a govori o izazovima s kojima se suočila radeći bibliografiju, kao i životopisom Balinta Vujkova (str. 135-136).

Bibliografijom narodnih pripovjedaka i djela Balinta Vujkova Katarina Čeliković je konačno razriješila razna nagađanja o broju narodnih pripovjedaka koje je sakupio i obradio Balint Vujkov i njihovoj objavi, što je veoma značajno za sve koji se bave Vujkovljevim opusom. Knjiga tako sadrži 2.257 bibliografskih jedinica, koje su poredane abecednim redom prve riječi u naslovu unutar određene cjeline, koja je grafič-

ki istaknuta, što je od velike koristi kada je riječ o praktičnoj uporabi bibliografije. S obzirom na to da su pojedine pripovijetke i po više puta objavljene, Ćelikovićeva je došla i do prvog relativno pouzdanog broja pripovijetki koje je zapisao Balint Vujkov – riječ je o 1.349 naslova, što je nešto manje od očekivanog.

Osim ovoga, višestruki značaj ove bibliografije ogleda se u sljedećem. Posebna vrijednost je svakako vjerodostojnost i pouzdanost podataka jer je bibliografski opis najvećim dijelom urađen prema viđenom materijalu, to jest *de visu*, dok je izuzetno mali dio (tek nekoliko desetaka jedinica) koji autorici nije bio dostupan zabilježen iz do sada postojećih bibliografija. Bibliografski opis svake jedinice je prilagođen jer se željelo dobiti jednostavan i iscrpan popis, a princip je objašnjen i primjerom ilustriran u uvodu što znatno olakšava daljnje korištenje. Opis matičnih publikacija urađen je profesionalno prema Međunarodnom standardu za bibliografski opis – ISBD (*International Standard Bibliographic Description*), monografskih ISBD (M) i serijskih publikacija ISBD (S), a u područje napomene uneseni su svi relevantni podaci o publikaciji, što će u mnogome pomoći budućim istraživačima ove oblasti.

Poseban značaj *Bibliografije narodnih pripovjedaka i djela Balinta Vujkova* je što je njome otklonjen kaos koji je do sada vladao u objavljivanju narodnih pripovjedaka koje je zapisao Balint Vujkov. Ćelikovićeva je tako točno pokazala koje su sve pripovijetke i po koliko puta objavljivane. Bibliografijom je i ukazano na postojanje raznih uređivačkih i priređivačkih rješenja kao i

nepostojanje kritičkog izdanja Vujkovljevo djela.

U *Bibliografiji* je posebna pozornost posvećena kazivačima objavom popisa, koji prati i mjesto odakle je tko bio, što je također veoma bitno. Pri samom kraju *Bibliografije* autorica je uspjela razriješiti i veliku većinu inicijala kao i pseudonima kojima se služio Balint Vujkov – donosi se popis 17 varijanti potpisivanja ovog sakupljača narodnog blaga. Ovo će biti od velikog značaja za sve buduće istraživače koji se budu bavili Vujkovljevim radom.

Iako grafički bibliografije ne mogu biti posebno kreativne, nakladnik se potrudio da naslovnica bude moderno urađena kao i bordure unutar knjige dajući ovaj zadatak akademskom profesoru Darku Vukoviću. Da su naslovnice knjiga Balinta Vujkova mogle biti tiskane u boji ugođaj bi bio još potpuniji.

Sve gore navedeno pokazuje da je autorica Katarina Ćeliković *Bibliografiju* priredila sa znanjem i iskustvom bibliografa, s obzirom na to da je određeni niz godina radila na odjelu bibliografije u Gradskoj knjižnici Subotica. Velika pohvala ide i nakladniku Zavodu za kulturu vojvođanskih Hrvata koji je smogao snage uhvatiti se u koštac s još jednom neuređenom oblašću budući da je bibliografska praksa Hrvata u Podunavlju veoma siromašna, ukazujući pri tome na njenu neophodnost i potrebu ustrojavanja bibliografije.

Želim vjerovati da ovo neće biti pionirski pothvat te da ćemo vrlo skoro imati mogućnosti koristiti se i drugim bibliografijama koje bi trebale biti osnova svakog znanstvenog rada.

Bernadica Ivanković

SUBOTIČKA DANICA : KALENDAR 2014.

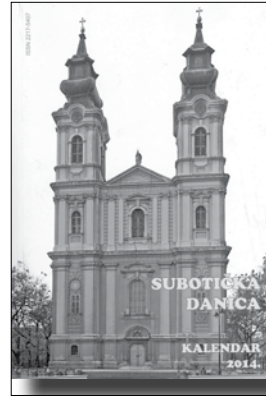
(urednik Stjepan Beretić);
Katoličko društvo za kulturu, povijest
i duhovnosti „Ivan Antunović“,
Subotica, 2013., str. 269

Koncem 2013. godine, u nakladi Katoličkog društva za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“ Subotica izišla je iz tiska *Subotička Danica* za 2014. godinu. Ovaj najstariji crkveno-narodni kalendar Hrvata u Bačkoj pokrenuo je 1884. godine svećenik Pajo Kujundžić, a odlukom hrvatskih svećenika Subotičke biskupije u kontinuitetu izlazi od 1984.

Glavni i odgovorni urednik ove godišnje publikacije namijenjene široj populaciji mons. Stjepan Beretić, okružen je velikim brojem suradnika među kojima najčasnije mjesto od 1995. godine zauzima obitelj Katarine i Ervina Čelikovića, kao i znatan broj mlađih suradnika: Željka Zelić, Petar Gaković, obitelj Huska i drugi. Ovogodišnja *Danica* sadrži napise podijeljenih u 13 rubrika, u kojima se staraju njihovi urednici i suradnici. Zahvaljujući tim brojnim rubrikama u ovogodišnjem izdanju svatko može naći ono što ga zanima.

U ovom pregledu manje ćemo prostora posvetiti rubrikama „Duhovnost“, „Narodno blago“, „Štivo za trenutke odmora“, „Obitelj“, „Mala Danica“, „Povijesni kutak“, „Rubrika Mladih“, „Duhovna zvanja“, a više su fokusirane teme iz kulture i umjetnosti i dijelom znanosti, koje u ovoj publikaciji zaslužuju posebnu pozornost.

Osvrt na ove oblasti započinjemo od 56. stranice kalendara člankom Božice Zoko pod nazivom

Aleksa Kokić – čuvar Gospine slike (u sinovima i kćerima) (str. 56-61). „Svi su svećenici čuvari Gospine slike u svima nama. I Aleksa Kokić“, ističe autorica. Aleksa Kokiću je mjesto u hrvatskoj književnosti i zato o njemu treba pisati. Smjestiti Kokića u povijest ove književnosti može se samo čitanjem, a onda će se pred nama otvoriti slika jednog doba koje nam je ostalo prešućeno i zatajeno. Njegova poezija njeguje otajstvenost, ona je dar za sve naše duše i osvjetljava ih u ovom tmurnom vremenu. Kokić je pjesnik budućeg doba, njegovi suvremenici su već objavljeni, a sada je došao red na njega. Počnimo s čitanjem njegovih sabranih pjesama *U sjenama ravnice* priređivačice Željke Zelić. Naći ćemo se u poetskoj katedrali koja je odoljela vremenu i na kojoj nema pukotina. U Kokićevu pjesništvu osjetit ćemo poziv da slijedimo tragove Isusovih stopa što su sačuvane za nas, glavne su poante u Zokinom tekstu.

O ovom predanom svećeniku, književniku, pjesniku, proznom i piscu kazališnih komada, te esejistu i publicistu Željka Zelić piše u tekstu *Marija u poetskom izričaju*

Alekse Kokića (str. 63-68). Zanimljivo je da on već pred svoju Mladu misu izdaje zbirku pjesama *Klasovi pjevaju* (1936.). U svom kratkom životu Kokić prve pjesme objavljuje upravo u književnom prilogu *Subotičke Danice*, ali i u drugim hrvatskim književnim časopisima i revijama kao i u gotovo svim glasnicima religioznog sadržaja. Malo je poznato da je napisao i velik broj dječjih pjesama koje su objavljene u *Maloj mladosti*, *Anđelu čuvaru* i *Vrtiću*. Pravo je čudo, da je pokraj svega, stigao i prevoditi s češkog, slovačkog i njemačkog jezika. Ivan Kujundžić je o Kokićevoj nadarenosti istaknuo: „Aleksa je kao književnik živio svega deset godina. U tom je vremenskom razdoblju izrastao do potpunog književnika i razvio jednu divnu aktivnost na oplemenjivanju, kulturnom podizanju i nacionalnom osvješćivanju svoga naroda. U tom je mnoge svoje vršnjake prerastao, te je radom i svojim uspjesima prodičio nanu svoju i rod, grad svoj i zavičaj, i svoje ime, koje će živjeti dok bude Bunjevaca i Šokaca, dok bude Hrvata“. Kokićeve su pjesme, ističe Zelićeva, tiha adoracija i molitva u kojoj se divi bijelim salašima, prirodi, ljudima nizine, u kojima je povezan sa svojima, za kojima je, to je razvidno iz njegovih pjesama, čeznuo iz daljine, a u pjesmi *Marijino srce* vidi se njegovo veliko pouzdanje u Mariju kao zaštitnicu i tješiteljicu ljudi nizine:

*O nije teško biti prezren patnik,
izranjen, zaboravljen, hodati po tlima.
Mi nijesmo djeca bez majčinske skrbi,
Marijino Srce za nas moli.*

Koliko je pouzdanje Kokić imao u Marijin zagovor svjedoče i sljedeći stihovi:

*U Tvoje ruke uzmi me Djevo,
jer dokle sam s Tobom, ja dobro znam:
sred ovih muka, sred ovih boli,
da nisam sam (Uzmi me Djevo, 1932.).*

Treći rad o ovom velikanu potpisuje Miroslav Stantić pod nazivom *Uglazbljeni stihovi Alekse Kokića* (str. 69-78). Njegovi stihovi često su bili inspiracijom hrvatskim skladateljima koji su ih uglazbili, te na taj način, kao što kaže autor članka, još više oživjeli. Kao glazbenik, Miroslav Stantić u ovom članku pridaje posebno mjesto Albi Vidakoviću, koji je uglazbio nekoliko pjesama svoga prijatelja Alekse i time ga učinio još poznatijim, nažalost, po mom mišljenju, samo užem krugu ljudi, jer šira javnost još uvijek slabo poznaje ove detalje.

Stantić je u članku minuciozno prikazao životopis Alekse Kokića i popis njegovih skladbi, među kojima je i *Pisma risara* Josipa Andrića, namijenjena za jedan glas uz pratnju klavira, ali i suvremene Kokićeve pjesme za djecu kao što je *Đače uči*, koja je izvedena na Petim danima A. G. Matoša i dr. Josipa Andrića u Plavni 2013. Dobro je što je pisac članka naveo i *Literaturu* te *Notne materijale* kojima se služio, što će koristiti i drugim glazbenicima za daljnja proučavanja ovog gotovo nepoznatog područja glazbeno-književnog stvaralaštva.

Iako smo naglasili da ćemo ovaj prikaz *Danice* suziti samo na kulturu i umjetnost, ipak je vrijedno ukazati i na tekst o Andriji Anišiću, novom doktoru teologije (str. 89-92). On je, naime, obranio 23. travnja 2013.

godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu doktorsku disertaciju pod naslovom *Vjersko-moralna obnova braka i obitelji – model opstanka i napretka naroda u djelima Ivana Antunovića* te mu ovom prigodom čestitamo na velikom trudu kojim je unio novu svjetlost u značaj biskupa Antunovića, kao naše prošlosti, i u suvremena dostignuća u istraživačkom radu naših angažiranih pojedinaca, intelektualaca i svećenika.

U ovom prikazu vrijedan je spomena i tekst Alojzija Stantića pod nazivom *Nauk i dvojbe u zbirci pripovidaka Balinta Vujkova* (str. 106-115) u kojem ima mnoštvo nepoznatih detalja koji zaslužuju pozornost. Autor je naveo i niz rječnika koje bi trebalo koristiti čitajući ove bisere naše literature iz prošlosti.

Budući da *Danicu* čita šira publika, preporučit ćemo ljubiteljima kratkih priča tri takva štiva Ruže Silađev: *Betlemcka svitlost, Mijolje, Javora* (str. 119-129) s rječnikom manje poznatih riječi, te pripovijetku Josipa Pašića *Platio bih stotinu misa* iz njegove zbirke *Tuđe suze* (Zagreb, 1973.) (str. 131-132).

Od kulturnih događanja istaknut ćemo osmi po redu Festival duhovne glazbe *HosanaFest 2013.* pod geslom *Vjera te tvoja spasila* (Lk 7,50.). Na festivalu je izvedeno 15 skladbi, a za najbolju je odabrana skladba *Ti si naš Bog*, koju je izvela skupina iz Osijeka *Familias*. Također vrijedi pročitati i nagrađene radove na literarnom natječaju *Ravnica i klasovi pjevaju* u povodu stote obljetnice rođenja Alekse Kokića: *Ravnica i klasovi pjevaju* Nikole Prčića te *Ravnica i klasovi pjevaju* Mateje Skenderović, IV. f, Gimnazija

„Svetozar Marković“. Ovdje pripada i pjesma *Ravnica i klasovi pjevaju* Katarine Petreš, VIII. r. Donji Tavankut, i još nekoliko drugih literarnih i likovnih radova.

Za svaku je pohvalu rubrika „Kultura“ u okviru koje, u ovogodišnjoj *Danici*, Davor Bašić Palković prikazuje *Knjišku produkciju vojvođanskih Hrvata 2012.-2013.* (str. 177-184). U prikazu je naveden niz objavljenih djela po određenim područjima (književnost, znanost i publicistika te periodika) između dvaju *Dana Balinta Vujkova* (listopad 2012. – listopad 2013.), a potom slijedi analiza i sumiranje svega onoga što je obilježilo nakladništvo Hrvata s ovih prostora, bilo da su knjige tiskane u Vojvodini ili pak u Republici Hrvatskoj. Stručni krugovi koji pokazuju interes spram ove književnosti trebali bi dati konkretne odgovore koji se tiču kvalitete same produkcije. U tome će im Bašić Palkovićev prikaz u mnogome pomoći.

Rubriku *Povijesni kutak* nećemo u ovom prikazu posebno razmatrati, ali u svakom slučaju trebalo bi ozbiljno iščitati članak *Vjerski pluralizam u vrijeme Milanškog edikta – poruke za danas* mr. sc. Mirka Štefkovića (str. 185-192). Na isti način preporučamo i članak Jelene Dulić u rubrici *Da ih ne zaboravimo* o Kati Rogić, jednoj od utemeljiteljica umjetnosti u tehnici slame (str. 193-197), kao i čitav niz drugih zanimljivih tekstova.

Svojevrsna kruna tematike ovogodišnje *Danice*, iz vizure kulture i umjetnosti, je rad glavnog i odgovornog urednika ove publikacije Stjepana Beretića u povodu 100. obljetnice rođenja Albe Vidakovića (str. 203-206). Na svoj osobiti i stilski

jednostavan način pisanja on je prikazao ovog velikana – muzikologa, skladatelja i svećenika iz različitih aspekata: *I Subotica je bila Vidakovićeva ljubav, Nekoliko skladbi kojima se Albe proslavio, Ugradio je folklor u svoje skladbe, Oratorij i skladbe za orgulje, Ime Albe Vidakovića, Zašto je Albe odabrao Bakšičev tekst?, Navjava jubileja u Subotici.*

Isti je autor napisao i članak 25 godina od smrti doktora Vinka Perčića (str. 207-210), o čuvenom subotičkom liječniku, gastroenterologu i internisti, kolekcionar, istraživaču, znanstveniku i donatoru. Mons. Beretić u ovom radu donosi i niz manje poznatih detalja o ovom dobrotvoru, pogotovo u poglavlju *Dar Subotici*. Na koncu ovoga Kalendara dr. sc. Andrija Anišić je zabilježio kroniku *Od Danice do Danice (Kronika značajnih događaja u Subotičkoj biskupiji) 2012.-2013.* (str. 223-265) u kojoj je zapisao mnoštvo kulturnih zbivanja koja su zaslužila mjesto u ovačkoj publikaciji.

Kao što je uobičajeno u svakoj *Subotičkoj Danici*, pokraj obilnog sadržaja objavljuje se niz poprilično kvalitetnih pjesama poznatih i manje poznatih pjesnika. U ovogodišnjoj *Danici* tiskano je dvadesetak takvih pjesama te se može konstatirati da je ova publikacija mnogo više od kalendara, a u sadržajnom smislu predstavlja, moglo bi se reći, svojevrsni zbornik kulturnih i religioznih tema i štiva kršćanske orijentacije, nastalih između dvaju izdanja i kao takav trebao bi biti dostupan široj javnosti i svakako naći mjesto u svakoj kršćanskoj obitelji.

Zvonimir Pelajić

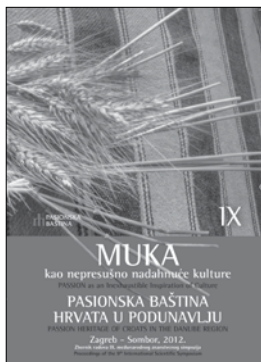
MUKA KAO NEPRESUŠNO NADAHNUĆE KULTURE : PASIONSKA BAŠTINA HRVATA U PODUNAVLJU

Zbornik radova s IX. međunarodnog znanstvenog simpozija Pasionske baštine

(urednik Jozo Čikeš);
Udruga „Pasionska baština“ i Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Zagreb – Subotica, 2013., str. 500

U Zborniku radova s IX. međunarodnog znanstvenog simpozija Pasionske baštine *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Pasionska baština Hrvata u Podunavlju*, održanom od 10. do 13. svibnja 2012. godine u Zagrebu i Somboru, u suorganizaciji UG „Urbani Šokci“ i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, nalazi se dvadeset i sedam znanstvenih i stručnih radova na tematiku iz pasionske baštine koje prate sažeci na hrvatskom i engleskom jeziku. Radovi su podijeljeni u nekoliko tematsko-znanstvenih cjelina: „Povijest“, „Književnost“ i „Muzikologija“ a sadrži i „Predgovor“ (Uredništvo) te putopis Smiljane Šunde „Hej salaši... (ili: oko simpozija Pasionska baština, Sombor – svibanj 2012.)“, što ukazuje na interdisciplinarni pristup temi. U kraćem predgovoru (str. 3) Uredništvo ističe šesnaestgodišnje trajanje međunarodnih simpozija i devet objavljenih zbornika radova priznatih znanstvenika, s više od 4.000 stranica. Pet je simpozija posvećeno prostorima koji danas nisu u granicama Republike Hrvatske, među kojima su tri u Bosni i Hercegovini, jedan u Crnoj Gori i jedan, posljednji, u Vojvodini. Važno je uočiti kako se

upravo u ovom zborniku kao suizdavač pojavljuje Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata što je rezultat međunarodne suradnje u području znanosti, a što se ogleda i u broju radova čiji su autori ili teme vezane upravo uz prostor Hrvata u Podunavlju, ili bliže, uz prostor vojvođanskih Hrvata.

Zbornik je dvostruko naslovljen te u njegovom sadržaju čitamo dvije razine naslova – glavni naslov je tema („Muka kao nepresušno nadahnuće kulture“) dok je podnaslov precizniji i upućuje na mjesnu odrednicu („Pasiionska baština Hrvata u Podunavlju“). Nakon pregleda cjelina i naslova radova uočavamo kako je pasionska tema, obrađena s više različitih aspekata, ujedinila i spojila hrvatsku kulturu u svoj njezinoj cjelovitosti, uključujući i hrvatske etničke prostore. Već ova konstatacija izdavačima može biti više nego dovoljan razlog za nastavak ovakvog rada ako znamo da se Hrvati izvan Hrvatske (pre)često osjećaju izvan znanstvenih i drugih procesa želeći biti integralnim dijelovima ovih i drugih procesa i aktivnosti.

Iz područja književnosti, koja nas u *Novoj riječi* najviše zanima, devet je tekstova u kojima nalazimo

veći broj tematski važnih za vojvođanske Hrvate. No, ne bismo smjeli propustiti spomenuti i radove koji nam potvrđuju prethodnu konstataciju, naime pasionske su teme zajedničke Hrvatima ma gdje oni živjeli te ih možemo promatrati kao cjelinu ne samo u prostornom već i u nacionalnom kontekstu.

Dr. sc. Krešimir Šimić u svom radu „Hrvatske šesnaestostoljetne pasionske poeme“ (str. 178-199) kaže kako je „hrvatska šesnaestostoljetna književna kultura znatno obilježena stihovanim sastavcima pasionske tematike: riječ je o anonimnim i autorskim lirskim sastavcima, marijanskim plačevima i prikazanjima“ te upozorava na važnost izdavanja takvih djela kao zasebne grupe književnih tekstova pasionske tematike u novijem književnopovijesnom studiju.

„Fra Bernardin Tomo Leaković“ (str. 201-215) naslov je rada prof. Mate Batorovića koji nas upoznaje s franjevcem XVIII. stoljeća, propovjednikom, piscem knjige propovijedi o mucu Kristovoj i u korizmene nedjelje. Zanimljivo je da je „Sveto putovanje po svetom Križnom putu do kalvarijskog brda“ osvjetljeno u 12 raznih načina – 14 postaja u kojima su nazivi postaja različiti.

Na prethodnu se temu nadovezuje Tomislav Žigmanov s radom „Križni putovi u nabožnoj književnosti podunavskih Hrvata“ (str. 228-238), koji govori o bogatoj nabožnoj hrvatskoj književnosti u ugarskom Podunavlju, onoj čije tematiziranje smjera na Isusovu muku, napose u vidu puta križa. On u radnji prati njihov povijesni niz – u rasponu od onih križnih putova koji se nalaze u molitvenicima iz XIX. pa sve do po-

četka XXI. stoljeća u kojima su učestaliji autorski pristupi, uz iznošenje osnovnih formalnih i sadržajnih značajki.

Analizirajući „Pasijske pjesme Lajče Budanovića u kontekstu hrvatske crkvene himnodije“ (str. 216-227), dr. sc. Hrvojka Mihanović Salopek piše i o povezanosti nekadašnjeg geografskog prostora (Osijek – Subotica). Početkom XIX. stoljeća intenzivira se crkvena himnodijska djelatnost bačkih Hrvata u djelatnosti subotičkog orguljaša, glazbenog pisca i skladatelja Đure Arnolda i njegovu djelu *Pismenik ili skupljenje pisama različiti* (Osijek, 1819.), a u drugoj polovici XIX. stoljeća najistaknutije mjesto zauzima djelatnost biskupa Ljudevita Lajče Budanovića, koji u Subotici 1901. objavljuje zbirku *Slava Božja u molitvama i pismama te Veliku slavu Božju* 1908. Autorica analizira Budanovićev utjecaj na objavljivanje molitvenika i pjesmarice *Velika duhovna manna ili duše hrana „Blaža“* Rajića iz 1908., te *Mala slava Božja* Franje Vujkovića iz 1942. U tekstovima Budanovićevih pasionskih tužaljki autorica vidi utjecaj narodnog naricanja i usmene narodne baštine, a njegova stilističko-pjesnička djelatnost sagledava se i unutar teksta hrvatske crkvene himnodije.

Pomalo drukčije, u smislu zastupljenosti pasionskih tema, piše Katarina Čeliković u radu „Pasijske teme u kalendaru *Subotička Danica*“ (str. 239-246). Najveći broj objavljenih sadržaja u ovom popularnom, najstarijem crkveno-narodnom kalendaru odnosi se na vjerski život i kulturu ovdašnjeg hrvatskog puka, ali autorica ukazuje kako se u njemu relativno mali broj bibliografskih

jedinica nalazi vezanih uz pasionske teme, a uzrok vidi u namjeni kalendara – naime, ovaj je kalendar kroz svoju stotridesetogodišnju prisutnost bio obiteljsko štivo koje je izlazilo u zimskim mjesecima te je služilo u početku prosvjeti i zabavi a tek kasnije i dubljim temama kakve su pasionske. Ovo je potkrijepljeno bibliografskim opisom.

Rad Marije Šeremešić „Život na tamnoj cesti“ o pjesniku Stipanu Bešlinu (str. 269-278), iako unekoliko izlazi iz tematskog okvira, govori o teškoj životnoj i stvaralačkoj puti hrvatskog pjesnika kojega prof. Juraj Lončarević svrstava u red velikana kao što su Aleksa Kokić, Ante Jakšić, August Đarmati i dr.

Dva su rada vezana uz Hrvate u Mađarskoj, od kojih je jedan vezan uz pučku tradiciju a drugi uz onomastiku. U svom radu „Sunce se raduje Marijinu rođenju... Gospa, Isus i Nedjelja u suncu“ (str. 247-256) Đuro Franković ukazuje na bogatu i raznoliku pučku tradiciju Hrvata u Mađarskoj, koja je, iako na rubu hrvatskog jezičnog područja, dobro očuvana i zabilježena u takozvanim jezičnim enklavama zahvaljujući marnim skupljačima kakav je i sam autor.

„Pučka blagdanska imena korizmenih nedjelja i svetoga trodnevlja kod Hrvata u Mađarskoj“ (str. 257-268) naziv je rada dr. sc. Sanje Vulić, koja predstavlja izbor pučkih imena u Mađarskoj a navedeni primjeri jasno pokazuju da su ta imena dobar pokazatelj podrijetla pojedine subetničke skupine i srodnosti sa sukladnim skupinama u matičnoj domovini ili drugdje u dijaspori. Ona na kraju ističe kako je pučko nazivlje korizmenih nedjelja i dana u Svetom

trodnevlju u različitim govorima Hrvata u Mađarskoj još uvijek u skladu s hrvatskim pučkim katoličkim imenima, bez znatnijega mađarskog utjecaja.

Cjelina završava radom Ljiljane Sabljak „Književna Pasijska baština – koliko se Hrvati čitaju i poznaju u Republici Hrvatskoj i Vojvodini – pogled iz Narodne knjižnice“ (str. 279-288) u kojem se daje retrospektivni pregled u stvaralaštvo vođovanskih Hrvata.

Već na temelju književno-povijesnih radova možemo zaključiti kako je život Hrvata u Podunavlju i nekada i sada bio/i jest inspiriran događajima Velikog petka i subote, a ovaj zbornik nakon simpozija ispunjava svoju svrhu jer zapisuje, oživljava i čuva tradiciju pasionske baštine Hrvata u Podunavlju.

Katarina Čeliković

LEKSIKON PODUNAVSKIH HRVATA – BUNJEVACA I ŠOKACA, SV. 12 (K-KNJ)

(glavni urednik Slaven Bačić)
Hrvatsko akademsko društvo,
Subotica, 2013., str. 200

Koncem siječnja 2014. godine u Subotici je iz tiska u nakladi Hrvatskog akademskog društva izišao 12. svezak *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca* u kojemu je obrađeno ukupno 186 natuknica na 200 stranica, a u izradi 12. sveska sudjelovala su 53 autora. U ovom svesku koji obuhvaća dio slova K, obrađeni su pojmovi počevši od *kabatulja* (dječja igra u šokačkih Hrvata) pa sve do pojma *književno-*

sti (u širem smislu, ali i s posebnim naglaskom na književnost podunavskih Hrvata). Za ovaj je svezak značajno spomenuti da je po prvi put na samom kraju objavljeno i nekoliko članaka tj. dopuna koje se odnose na izostavljene pojmove u prvim jedanaest svezaka (Alagina pravila, Blesić Bela, Buljovčić Marko, Gabrić Franjo, Horvat Bela i Išpanović Tošo), a što će u nastavku izlaženja *Leksikona* postati svojevrsna praksa, kako je to istaknuto u napomeni Uredništva.

Zanimljivo je istaknuti da se u izradu ovoga sveska uključio veliki broj suradnika, a uzmemo li u obzir da je desetljetna deficitarnost znanstvenika i stručnjaka ali i poznavatelja kulture, povijesti i baštine podunavskih Hrvata koji žive i rade na ovim područjima velika poteškoća kada je u pitanju pokretanje i očuvanje kapitalnih projekata vezanih uz kulturu i povijest te da je u tom kontekstu broj tuzemnih autora i suradnika relativno sužen kada je riječ o određenim područjima, hvale je vrijedno što su značaj, ali i kvalitetu *Leksikona* prepoznali i brojni suradnici sa strane, a od kojih su mnogi rodom s ovih prostora (Zagreb, Osijek, Slavonski Brod, Rijeka,

Umag, Segedin, Pečuh, Budimpešta). U *Leksikonu* su, kao što je to bila i dosadašnja praksa, prikazane opće i etnografske natuknice (kardarka, kajačica, kalančov, kaldrma, kalema, kalpak, kamašle, kamenica, kamfor, kamiš, kanikula, kapice, karbine, karuce, karperac, kasalica, kastrona, kevedinka, kiseljak, klašnja, klečka i dr.). Dio natuknica odnosi se na toponime (Kačmar, Kakonj, Kalača, Karakorija, Karapanđa, Karaševci, Kelebija, Kelebijsko jezero, Ker, Kerestur, Kertvaroš, Klisa i dr.). Veliki broj natuknica odnosi se na životopise osoba koje su svojim djelima u kulturnom, znanstvenom, povijesno-političkom, obrazovnom i sportskom području zadužile podunavske Hrvate, kao što su somborski nogometaš Bela Kaić, somborski učitelj i društveni i kulturni djelatnik Ivan Kalčan, isusovci Đuro Kanjurski i Grgo Knezi, kulturni djelatnik i kazališni pisac iz Gare Antun Karagić, slikar Lajčo Karagić, franjevac Luka Karagić, dugogodišnji predsjednik Hrvatske državne samouprave u Mađarskoj Mijo Karagić, slikar Bogomil Karlavariš, franjevac Matija Petar Katančić koji je u Budimu prvi preveo Bibliju na hrvatski jezik, kulturni djelatnik Mihovil Katanec, slikar Pajo Kečenović, karmelićanin rodnom iz Monoštora Ivan Keravin, učitelj iz Bača Lajčo Kesejić, književnik iz Novoga Sada Tomislav Ketig, književni povjesničar i antologičar Geza Kikić, novinar Josip Klarski i dr., te plemićke porodice (Kaić, Knezi).

Za podunavske Hrvate osobito je važna natuknica *alendar* (str. 18-27) u okviru koje je predstavljajući povijesni tijek razvoja kalendara apostrofiran *Bunjevački aalendar* ali i *Subotička Danica* te *Kalendar za bu-*

njevački i šokački narod, a koji ukazuju na to da je u odnosu na današnje prilike tiskanje periodike često bilo dovedeno do krajnje točke upitnosti, opstruirano od strane tadašnjih vlasti. Ipak, kalendari su bili i ostali trajno svjedočanstvo ali i način očuvanja kulture i identiteta, a na koncu i vjerskog opredjeljenja manjinskog naroda u odnosu na većinski. Treći dio ove natuknice odnosi se na tumačenje općeg pojma aalendar s naglaskom na crkvene i druge kalendare (*Kalendar Emerika Pavića, Kalendar Hrvatska riječ, Kalendar Ilirčki, Kalendar Katoličkog pučkog saveza, Kalendar Nikole Kesića*), odnosno običaje vezane uz određeni dio kalendarske godine. Uz to, značajno je spomenuti obradu natuknice *kalvarija* u kojoj se temeljito predstavljaju kalvarije u vojvođanskom dijelu Bačke i kalvarije u mađarskom dijelu Bačke. Uz ovu, blisko je vezana i natuknica *kapela* (str. 46-53) u sklopu koje su predstavljene kapelice u četrnaest mjesta Subotičke biskupije te nekoliko kapelica u mađarskom dijelu Bačke. Nekome bi se moglo učiniti čudnim da se u 12. svesku *Leksikona* nalazi i natuknica o Vuku Stefanoviću Karadžiću, ali suočavanje s vlastitom prošlošću bitna je identitetska odrednica kada su u pitanju manjinski narodi te je stoga važno ukazati na osobe koje su više ili manje važne za razumijevanje povijesnog konteksta razvoja, u ovom slučaju jezika, budući da je Karadžić bio utjecajan i u Srba i u Hrvata.

Među općim natuknicama svakako je važno spomenuti *katicizam* (str. 114-116) kao opći religijski pojam, s posebnim naglaskom na teologiju i bogoštovlje, ali i pojmove s njim blisko povezanim:

katolička akcija, katoličke čitaonice, katolička pučka stranka, Katoličko društvo za kulturu, povijest i duhovnost Ivan Antunović, katolički krugovi, udruga Katolički pučki savez, Katoličko divojačko društvo, te Katolička crkva (povijesni razvitak s osvrtnom na značenje za podunavske Hrvate). Natuknicu *karakterologija* (str. 68-70) (socio-psihološka znanost o formiranju, prirodi i tipovima karaktera) ističemo budući da i danas prevladavaju ustaljeni stereotipi o pripadnicima određenih narodnih skupina, te se čini zanimljivim opis i tumačenje podunavskih Hrvata, s naglaskom na razlike između Bunjevaca i Šokaca, a što je često opjevano i u narodnim pjesmama.

S povijesne točke gledišta, značajna je natuknica koja se odnosi na Karlovački mir (str. 86-88) potpisan u Srijemskim Karlovcima 26. siječnja 1699. Znajući kakvu su ulogu u prošlosti (pogotovo u doseljenu Bunjevaca i Šokaca na ove prostore) općenito imali redovnici odnosno Katolička crkva, posebno je obrađena i natuknica *karmelićani* (str. 88-92) u kojoj je doneseno tumačenje njihova dolaska u Europu i prilagodba, njihov način života i odlike rada, s posebnim osvrtnom na brojčano stanje obnovljenih karmelićana odnosno za karmelićanski samostan u Somboru u kojemu se štuje S. B. Tomo Gerard Stantić, rodom iz Đurđina.

Da je za očuvanje kulturnog i nacionalnoga identiteta podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca itekako bilo važno njegovanje jezika kroz pisanu riječ, svjedoče i natuknice koje se odnose na časopise koji su izlazili na ovim prostorima: *Klasje naših ravni*, Književna strana Hrvat-

ske riječi, Književni prilog *Bačkog klasja*, *Književni sever* i drugi.

Iako je neosporno to da je svaki leksikon na svoj način trajni dokumentarij i da je njegova uporabna vrijednost neupitna, ovaj svezak *Leksikona* po mnogočemu je pokazao napredak i u sadržajnom i u formalnom smislu, budući da su pojedine natuknice iziskivale temeljit pristup, ponekad čak i istraživanje i konzultiranje brojne literature i izvora koji se za određenu natuknicu budu posebno zainteresirali, daljnja istraživanja i produbljivanje teme.

Za sam kraj, može se učiniti ne toliko važnim, ali ako znamo da su potporu izlasku ovoga sveska *Leksikona* pružili Ministarstvo kulture, informiranja i informacijskog društva Republike Srbije, Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice, Grad Subotica, Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Beogradu, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata te Javno komunalno poduzeće Suboticaplin, onda postaje jasno da su važnost ovog kapitalnog projekta za podunavske Hrvate prepoznali ne samo oni na koje se on eksplicite odnosi, nego i drugi čimbenici koji su ako ništa drugo onda barem olakšali izlazak ovoga sveska. Možda je pomalo pretenciozno naznačiti, ali se čini da je tek s ovim 12. sveskom *Leksikona* (što je i posve razumljivo s obzirom na skromne resurse kada su u pitanju domaći suradnici) postavljen standard od kojega u budućnosti ne treba odstupati, a što će se vjerojatno pokazati u svescima koji će uslijediti.

Željka Zelić

Neven Ušumović

RAJSKE PTICE

Profil, Zagreb, 2012., str. 121

Što se nalazi u junacima *Rajskih ptica* koji se urezuju imenom u sjećanje čitatelja, kao što je to slučaj s Jasminkom, gospodom Gregorčić, Sarom, Anitom? Osam kratkih priča donosi Neven Ušumović u svojoj posljednjoj zbirci *Rajske ptice* tiskanoj prije dvije godine. Čime su to nabijeni redci i bjeline ove proze da se osjećaju i prepoznaju u trenucima najudaljenijih i najbližih tišina, onih čitateljskih i životnih?

Autor je osvojio i ovladao prostorom ukrštanja različitih životnih strujanja koja sveukupno predstavljaju vitalnost literature. *Rajske ptice* počivaju na mehanizmu lažnih prijatelja. Jezični su to fenomeni dvaju različitih jezika koji zavode istovjetnim ili sličnim likom, zvukom iznevjeravajući utvrđenu semantiku govornika. Stupnjevi različitosti mjere se od sitnih, odnosno, djelomičnih pomicanja značenja do uvođenja potpuno drugačijih značenjskih obzorja. U osiguranoj općem mentalnom prostoru preklapanja prvih asocijacija i očekivanja, pisac uspješno meandrira i permanentno nadograđuje usko pretpostavljene misli. *Rajske ptice*, niti vrsta ptica niti cvijeća poznate po jarčini i bogatstvu boja, jesu slovenskim rečeno „upokojenci“, u prijevodu umirovljenici koji ne da još uvijek nisu pokojni nego, naprotiv, na specifične načine osjećaju život u sebi – život koji se zatvara u neiscrpnom krugu svojih sokova. Upravo ekskurzije ovakvog tipa drže u

pripravnosti čitalačku pažnju, intrigiraju i osposobljavaju čitatelje za dopisivanje novih, osobnih rukavaca *Rajskih ptica* – na koncu, mi smo ti koji bivamo zaraženi i dovedeni u „stanje povišene napetosti“. Autor preslikava širenje asocijacija i pomicanje utvrđenih granica radnje, vremena i prostora, literature kao teksta, povrh svega karaktera junaka, te se jedino pouzdano može govoriti o autentičnosti neuhvatljivog a tako silno pulsirajućeg života (a je li uopće nužna bilo koja druga pouzdanost osim ove za dobru literaturu).

Groteska, kao dominantno stilsko sredstvo, uvlači neizvjesnu osjetljivost na onostrano u sve elemente priče, čak i u najbezazlenije deskripcije. Oplemenjena je time što se „moći“ junaka, odnosno njihove osobine, osjećaju svagdje izvjesnima a nedovoljnima za „pobjedu“. Postmodernističko vladanje Nevena Ušumovića granicama, koje se umnožavaju do u beskraj, donosi impozantnu iznijansirano likova koje odlikuju starosne, imigracijske, jezične, poročne, psihološke i tolike egzistencijalne marginaliziranosti s gledišta ustrojstva društva. Opet,

granice nisu u funkciji razdvajanja nego u Ušumovićevoj prozi spajaju junake priča u konačnici velikog pitanja nestajanja i trajanja, smrti i života – krajnje granice. Podsjećaju Ušumovićeve priče na međuprostor svjetova obreda prijelaza, međutim, kompleksnost situacija dobiva na težini arbitrarnom ulogom svjesnog ili nesvjesnog prihvatanja i opiranja samih junaka o društvene i vlastitih datosti. Riječ je i dalje o junacima, a ne o antijunacima jer iza njih stoje manje ili više opravdani sustavi koji bude suosjećaj i simpatije za eventualne krivice, bilo Jasminikino „vinaverovsko“ opiranje o jezične norme bilo Refikova seksualna i emotivna neostvarenost koja klizi ka pornografskoj motivaciji za putovanjem po lijek od mokraće. Kretanje po elektrificiranoj mreži realnosti i iluzije, banalnosti i rafiniranosti emocije, želje i mogućnosti, paranoje i samokontrole popraćeno je naturalističkim, psihodramskim, tradicijski zaključanim inicijacijama i simbolima, fantastičnim, nadrealističnim i kriminalističkim elementima. Također, valja podsjetiti na granična kretanja Nevena Ušumovića po jezičnoj i literarnoj osnovici koja doživljavaju semantičke metamorfoze u smjeru nove mitologizacije.

Rajske ptice su izvrsna literatura za ljubitelje dobre književnosti jer donose suvremenu temu i formu u vizuri talentiranog pisca te nisu bez razloga u vrhu suvremenih kratkoprozних ostvarenja našeg jezičnog područja.

Nevena Mlinko

Tomislav Žigmanov

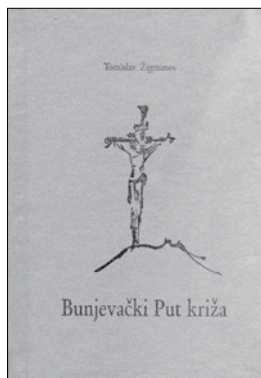
BUNJEVAČKI PUT KRIŽA : ZA OSOBNU POBOŽNOST VIRUJUĆEG SVITA

*Katoličko društvo za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“,
Subotica, 2013., str. 117*

„Onom koji će sve ovo razumiti jer je sadržaj ove knjige natopljen iskustvom njegovog svita“. Rominjala je kiša tog petka 15. studenog 2013. U tjednu „Interlibera“ sjedili smo u kazališnom kafiću u susjedstvu „Glasa Koncila“ kada je imenjak Žigmanov na početku divana predao cinober knjižicu tvrdih korica, djelo zbog kojega smo se i okupili četiri mjeseca kasnije. Predao i napisao navedenu posvetu.

„Podsjeća na molitvenik naših baka i prabaka, kao da je s početka dvadesetog vijeka načinjen“, bila je moja prva reakcija, prizivajući u stvarnost izgužvane knjižice, listane žuljevitim rukama, umovima kojima je vjera bila sve na svijetu nakon napornoga dana na njivama Gospodnjim. Molitvenik kakav stoji na noćnom ormariću, tik uz krunicu i maramu, svete predmete naših otišlih, ali neumrljih baka, onih hrabrih žena kojima je molitva i šnita kruha i masti s paprikom pomagala preživjeti, a jedini miraz bio je blagoslov vječnosti ponijet prema raju.

Bunjevački Put križa : za osobnu pobožnost virujućeg svita, ispričan, prijeđen skrušenošću i pokorom „posljednjeg salašara sa Sebešića“ Antuna Horvata kroz „četnaest postaja“ sažima upravo onu muku naših predaka, dakako posebno bunjevačku, i trajno os-

poravani identitet „rvacki“. Autorom grafički oblikovan, obogaćen fotografijama krajputaša Augustina Jurige, kao i crtežima mr. Ante Rudinskog, otisnut „staroverski“, kako bi kazali u rodnom očevom valpovačkom kraju. „Bunjevačkim Putem križa“ hodi se teško, patnički, no dostojanstveno, od pripravne molitve i I. stajališta „Pilata Isusa na smrt osuđuje“ do posljednjeg XIV. stajališta „Isusovo tilo polažu u grob“ i završne molitve „vikovičnom“ Bogu. Knjiga je obogaćena i rječnikom manje poznatih riječi, za one ruke koje ga budu uzimale izvan „bunjevačkog bluesa“, kao i Putom križa po nezaboravljenom biskupu Lajči Budanoviću.

Svečanost riječi kolege Žigmanova pravilno je strukturirana, kao i svi križni putovi. Nakon klanjanja i blagoslivljanja Gospodina Isukrsta Antun Horvat proživljava svako stajalište iz bunjevačkog diskursa, tražeći (i nalazeći) sličnosti u omalovažavanju, podcjenjivanju, mučenju i proganjanju čovjeka i Boga, prije i poslije Krista. Isprepliće se povijest hrvatskoga naroda, njegovi običaji, secira mentalitet, oživljuje „virmi puk Subatice i s okolni mista i salaša“ koji

je krajom XIX. vika po neviđenoj kiši „prino“ Kalvariju na novo *misto*. Antun Horvat vidi malodušje današnjeg čovika, „kuražniji i niki čvršći svit je bio“, tražeći od Boga ohrabriti „od skoro svi zaboravljene, osamljene Bunjevce“ kako bi mogli izići na kraj sa svim nevoljama. Hrabrost priziva Križ. I ništa manje od hrabrosti ne priznaje.

Svojim djelom, ukoričenim, ovjekovječenim ali i nagrađenim „Pasijskom baštinom“ u Društvu hrvatskih književnika, Imenjak Žigmanov podsjetio je na nisku suvremenih hrvatskih pjesnika, uvrštenih u „Križni put u stihovima hrvatskih pjesnika XX. stoljeća“. Ali nisu stihovi. Više pjesma u prozi, novela o „virnom puku više od dvi stotine lita“, molitvenik sa stilom, brižno osmišljeno djelo iznenađuje svakim novim čitanjem, unatoč jasno određenim, definiranim pravilima, koja ovoga puta ne sputavaju, dapače, upravo suprotno. S Puta Daju. Više. Ideju više.

Jer „Bunjevački Put križa“ nisu samo divani o raspeću Isusa Krista „na gredi Lubanjskoj, na dračovom križu“, stavljanje Božjeg „tila“ u „bili, čisti čaršap“. Ne, nije samo Muka, korizmena pobožnost liturgijski ispoštovana već, kako je i sam autor istaknuo primajući nagradu u Zagrebu (27. ožujka 2013. godine), „riječ je o zatajnoj tragici bunjevačkih Hrvata, naroda koji, sada već stoljećima, boraveći na rubu modernizacijskih procesa, postojano gubi vlastiti okvir i sadržaje postojanja, čije muke više borave u privatnim i obiteljskim naracijama, budući da ih je javnost, bez obzira na vrstu ili segment, po pravilu isključivala iz polja vidljivosti“.

Vapaj je Put križa, taj blues katoličke vjere, za poštivanjem korijena, jezika i tradicije. Vapaj da posljednji salašar ne postane i posljednji Bunjevac. Vapaj ikavicom. Vapaj dušom. Vapaj da se uključi i politički, i crkveni, i kulturni „radar“ kako bi ono polje akutne nevidljivosti ponovno bilo ugledano s one strane Dunava. Vapaj da Hrvati čuju tog naizgled malenog čovjeka Horvata, i pomognu njegovom opstanku. Vapaj buđenju savjesti, tako često hrvatski umorne, pospane.

„Virujući svit“, svaki za sebe, i među vama, otkrivat će na stotinjak stranica *Bunjevačkog Puta križa* pitanja koja muče i glavnog junaka, i autora, i Hrvate, promišljajući tišinu neotkrivenih odgovora. Vjernik će uranjati u pripravnu molitvu i stajališta, vjerojatno zastajući nad mnogim mjestima, kao i moja malenkost, stavljajući knjižicu na srce, vraćajući se ponovno bakama s krunicama i dugačkim nepovezanim maramama, crkvenom podnevnom i večernjem zvonu, Kalvariji ratarskoga života, ali i ljepoti blagoslovljene vjere. Veronke naših dana, neprocjenjive. I svi oni Šimuni, Šime, koji će pomoći strancu, u očima prepoznatom Gospodinu.

„Klanjamo se Tebi, Gospodine Isukrste, i blagosivamo tebe. Jer si po svetomu križu Tvomu svit otkupio“.

Osobna pobožnost postade *Bunjevačkim Putom križa* zajednička imovina. Unatoč svim patnjama, padovima, grijesima, neimaštini, jadu, tužnim trenucima... „virnom puku“ na znanje i ravnanje. Autoru hvala na knjizi natopljenoj i iskustvom moga svita. Našega „svita“.

Vjerujem da sam razumio posvetu, vjerujem kako „poslidnji salašar“ Horvat-Žigmanov nije napisao svoje posljednje djelo i vjerujem – neće nestati salaša, dok je misli i putova koji njima hode, ma kako trnoviti bili.

Tomislav Šovagović

Stipan Blažetin

NA ISTOM KOLOSIJEKU

(izabrane pjesme)

KLD „Rešetari“, Rešetari, ARCA d.o.o., Nova Gradiška, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, Pečuh, 2012., str. 146

Onda pođimo, Vi pjesme i ja sada, dok po stolu plodna rosa stihova iz knjige Stipana Blažetina *Na istom kolosijeku* nečujno pada. Eto, za početak, malo eliotovski uvod.

Pokušat ću u ovom tekst-opisu interpretirati pjesme Stipana Blažetina. Interpretirati!? Odmah problemi. Što je interpretacija? Kritika nije, mada nužno uključuje kritički stav, kritičku analizu, temporalnost... Slijedi i pitanje – treba li i može li se u interpretaciji služiti i izvan književnim činjenicama? Dalje, kako pjesmi pristupiti, kako i odakle u nju „ući“? Otključavati tekst možemo na razne načine. Od samoga naslova, koji otvara sadržaj, od prvoga intenzivnijeg dojma pjesme, od prvoga stiha, a zahvalno je poći i od posljednjih stihova, obično u njima ponekad „čuči“ poanta smisla. Može se poći i od frekvencije nosećih riječi i dr. Krenemo li od doživljaja, od inspiracije, tada često interpretacija

zataji i kao interpretacija. Stoga su mnogi bili protivnici interpretacije lirskih uradaka (Rilke, Voltaire, Nastasijević, Sontag...), dok su, recimo, Eliot i drugi uvjereni u neophodnost interpretacijskoga tumačenja lirskog opjevka, jer kroz nju (interpretaciju) nalazimo „ontološku“ kopču između djela, autora i samoga čitatelja (perceptora). Ocrtava se u njoj horizont smisla, suštine i bit pjesme. U biti za ovaj put potreban je ne mali stvaralački napor; utjehe radi, on je „isplativ“, ali ovdje važi ono „tko hoće na more, mora se razumjeti u čvorove“. *Moraš priznati: teško je istim putem krenuti dalje.*

*Vihori razvezaše čvorove
i jarboli se njišu...
ali brod će ploviti, ploviti, ploviti...
Na njemu ljudi još dišu.*

Pjeva Blažetin, a u kontekstu zbirke, hoće kazati: živjeti se ne mora, ali pjevati, pisati, se mora. U pjesmi „Dođu takvi trenuci...“ Blažetin kaže: *Dođu takvi trenuci – kada plačem i život želim da izbrišem i saznat ću da još dišem sjednem i pišem, pišem, pišem...*

U paru riječi i u njihovom srazu, *plovati* i *disati*, otkrivamo životni ritam, a u refrenu *dišem/pišem* spajanje duše i riječi, nalazeći ono „Ja“, koje smo mi sami. „U početku riječ bijaše i Riječ bijaše kod Boga.“ Ovdje su Bog i poezija sinonimi, a čovjek nije umetnut u vrijeme nego je vrijeme samo. Za Heideggera, jezik je kuća bića, a poezija je iznad filozofije i znanosti, u istom rangu sa mišljenjem, mada u opreci. Jezik u ovoj opreci je više alatka, sredstvo.

Danas se, nažalost, poezija čita malo i slabo, što ocrtava čovjeka

sadašnjice, njegov duševni portret. Čovjek je bez unutrašnje sjene, s efemernim vanjskim atributima, životari u čovjeku podčovjek, u eri globalizacije i kompjuterizacije, duhovni kompas je bez orijentacije, brzina, jurnjava je njegov *spiritus movens*.

Podimo da bismo pošli. Po svemu sudeći moramo krenuti, treće mogućnosti za sada još nema. Knjiga pjesama Stipana Blažetina *Na istom kolosijeku* nastajala je u periodu od preko trideset godina. Zbirku čine tri ciklusa: „U kolu“ (1969.), „Srce na dlanu“ (1991.) i „Sunce u očii“ (1999.). Zbirka obiluje bogatim i živim slikama, pravi su pejzaži duše, metafora je nešto slabije zastupljena ali je konkretna, smisljena. Metafora nije na fonu modernista, kod njih ona je više pojmovna, da se od ničeg preko ničeg kaže ništa; nerazgovjetni se „smisao“ svodi na „originalnu besmislicu“ (Kant). Noseće riječi kod Blažetina su sunce (najfrekventnija), majka, sloboda, ptice, osobito galeb, drveće, lepeza boja, godišnja doba, razni toponimi... Dužina vremenskog nastajanja pjesama je utjecala na njihovu kvalitetu, pa je knjiga po vrijednosti neujednačena, heterogena, mnogo tema, motiva, slika. Duže pjesme su nedozvoljeno jasne, prelaze u prozu, dok su kratke pravi biseri, antologijske! Dobro, nismo ovdje da sudimo, što mi ne smeta da izborniku pjesama spočitam: izbor je morao biti stroži, gušći.

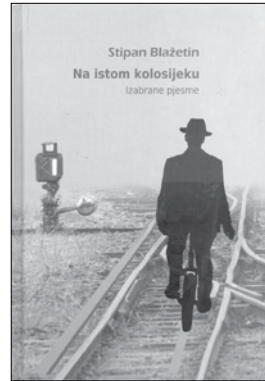
Izbor je načinio Stjepan Blažetin, sin Stipana Blažetina, vjerojatno odatle i naslov knjige *Na istom kolosijeku*. I tako zamjećujemo, ovdje su Stipan i Stjepan, nedostaje Gustika, naš troslovni Bunjevac. Zovemo Ma-

toša. I čitamo. „Pjesničko djelo nema samo estetičkih elemenata. Ono je, kako zna cio svijet (...), izraz jednog čovjeka i izraz jednog društva koje bismo slabo poznali i ocijenili da ga ispitujemo i prosuđujemo tek principima poetike i retorike. Ako je kritika, ta estopsihologija, kako je zove Euoken, i nauka i umjetnost, ako kritičar treba da bude estetičar, psiholog, sociolog i moralist...“. Ako kritik nije tim opskrbljen, on nije kritičar, eventualno recenzent. Tako Antun Gustav Matoš. Pitam se, zar mu nije dosta jedno ime, no po svemu sudeći kritičar se mora poneki put kriti i od samoga sebe, makar iza trećeg imena. Da li, dakle, pjesmu promatrati kao zaseban svijet, kao nezavisnu i izoliranu cjelinu? Ili pak uvijek i obavezno u kontekstu povijesnih, socijalnih i drugih izvanknjiževnih činjenica? Pristupi su dvojaki, različiti, a moj je odgovor: pjesnik nije pao s neba, niti je pjesmu napisao iz sedmoga rebra. Opus Stipana Blažetina nužno zahtijeva uključenje i izvanknjiževnih čimbenika, imajući pri tome u vidu situaciju i povijesni trenutak te mogućnosti nastajanja pjesama, napose situaciju i položaj Hrvata u Mađarskoj. I odmah možemo zaključiti: Stipan je Blažetin dao svoj ne mali obol na planu književnosti i njezinu očuvanju i razvoju kod Hrvata u Mađarskoj.

Prvo ću interpretirati dužu pjesmu Blažetina: „Do vraga s tim mojim pjesmama“. Pjesmu determiniram prvim i s posljednja tri stiha, što mi na neki „način“ daje ključ za tumačenje.

Prvi stih: *Do vraga i s tim mojim pjesmama*

Predpredzadnji stih: *TKO JE VI-DIO DANAS OTVORITI SRCE!??*

Predzadnji stih: *STAVITI GA NA DLAN I ODATI ISTINU DUŠE??!*

Posljednji stih: *Do vraga i s tim pjesama!*

Naslov, pretposljednji i pretpretposljednji stih ispisani su velikim (verzalom) slovima, posljednji malim slovima, što ukazuje na posebnu težinu vezanosti za sadržaj pjesme. U posljednjem stihu gubi se lirski subjekt, izostavlja se posvojna zamjenica „mojim“, a u cilju da se od pojedinačnog prijeđe na opće, na univerzalno obuhvaćanje svih pjesama, ne samo „mojih“. Tako se lirski subjekt i subjekt jednače, a pjesnička poruka je „do vraga“ s cjelokupnim pjesmama. Naprijed smo pjesme izjednačili s Bogom, ali ne na liniji identiteta, a ovdje vrug pjesme priziva i određuje život kao brigovanje vlastite brige. Predzadnji i predpredzadnji stihovi završavaju znakovima interpunkcije, upitnikom i uskličnikom – ?! Znak upitnika se javlja četiri, a uskličnik dva puta. I čine inverziju – !?? / ?!?. Govoreći da je život „zadat“ ritmom, izvjesnog i neizvjesnog, ono upitno uvijek prednjači, jer neizvjesnost jest trajnija i ima dublje ožiljke u trajanju brigo-

vanja. Riječ „DANAS“ u neposrednoj blizini riječi „SRCA“, kao simbolu trajanja u ritmu otkucaja, ovdje nije u vremenu, ona je ubačena u vrijeme, nalazi se u rašljama između jučer i sutra bez povijesnog horizonta. U svom protoku između jučer i sutra ono (danas) je prazno: jučer nije više a sutra nije još. Sadašnjost se tako ugnijezdila između negativne vječnosti i pozitivne prolaznosti. Danas se razlikuje od riječi sadašnjice, jer sadašnjica je određena presjekom vremena prošlog i vremena budućeg; prošlost je bremenita poviješću, a budućnost omogućuje čovjeku da mijenja i povijest i sebe. Povijest mijenja, jer je stalno dopisuje.

Riječi, „danas“ i „duše“ (apstraktne) u opoziciji su s riječima „srce“ i „dlan“ (konkretne). Dlan, ono vanjsko, simbolizira sudbinu, a srce ukazuje na svijet unutrašnjeg, nositelj je boli, tuge, radosti, ambijent egzistencijalitet a briga, kao mogućići izlaz čovjeka, koja ga veže za ono što je on. Ocrtava se atmosfera sumornosti, resignacije i povlačenja pjesnika u samoću i jedan otklon od čovjeka. No do brige treba penetrirati, pjesnik čini stihovima:

*Preklinjem onaj dan kad sam
u sreći propjevao
i začeo zadovoljavati dušu.
I okovat je za druga srca
da se i drugi upliću u moje čežnje
u moje radosti
u moje žalosti
u moju sreću
i moj mir.
U moje plamene
u moj pakao i moj raj.*

Pjesnik nema mira, a briga omogućuje da život kroz pjesmu izrazi, da kaže sve, a ipak nedo-

voljno. Riječi „preklinjem“ (kletva) i „srce“ su udaljeni; Blažetin ih spaja u nakani da se od čovjeka obrani. Zna on da riješeno nije ništa, pa će u pjesmi „Ne plači više ti zbog mene“ ispjevati:

*I sebičan sam; Sreću želim.
I ne znam kako, kuda, kamo...?
Lutalica sam i propalica i pijanac
Vjetar mi leti kroz razderano srce.
Ne vodim brigu: Kuda – Kamo.*

Pjesmu naslovljenu „Slatina“, doživljam kao malo remek djelo. Ona je čist haiku. Haiku kao kratka pjesma određena je od tri stiha i versifikacijskom strukturom 5–7–5 slogova. Istina, stroge uvjete haiku poezija Blažetinova pjesma u potpunosti ne zadovoljava, no pokušat ćemo je interpretirati.

SLATINA
*Ilovača žuta.
Bare i jame
Ukraj blatnjava puta.*

U ovoj pjesmi Blažetina u „genetskoj“ opreci su elementi: „slatina“ i „ilovača“. Slatina simbolizira život, a ilovača smrt, naglašena bojom: žuta. U drugom stihu suprotstavljeni su rađanje života – „bara“ (voda, kao pratemelj svakog organskog života) i „jama“ (raka). Posljednji stih „ukraj blatnjava puta“ određuje čovjekovu egzistenciju, njegovo postojanje. Kvadratura se zatvara asocijacijom: od zemlje si postao zemlja ćeš biti. A kroz kaljužu ove prolaznosti trebamo i ukaljano proći. Manje ćemo biti ukaljani ako se budemo družili s pjesnicima i njihovim uspelim pjesmotvorima, kao što su i ovi objavljeni u knjizi Stipana Blažetina.

Vojslav Sekelj

Matija Molcer

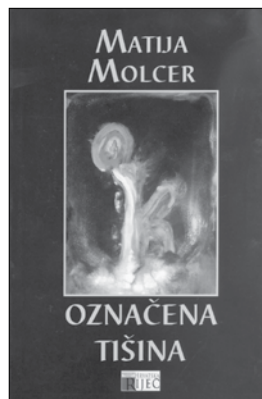
OZNAČENA TIŠINA

NIU „Hrvatska riječ“, Subotica, 2012., str. 76

Poetika je pjesništva Matija Molcera, premda minimalistička, gdjekad čak do nevjerovatnosti, u izričaju i posve jednostavna u formi, velebna, raskošna. To se zorno da iščitati iz njegova dosadašnja golema pjesnička opusa, koji čini 30-ak knjiga pjesama koje je objavio u posljednjih 50-ak godina – od 1963., na mađarskom, srpskom, njemačkom, romskom i hrvatskom jeziku.

I ova koju sada prikazujemo tih je vanjskih i općenitih značajki koje vrijede za Molcerovo pjesništvo u cjelini. I premda bi na temelju naznačenih činjenica i vrijednosnih značajki netko mogao zaključiti kako ima malo toga nepoznatoga, to jest da se njegovo pjesnikovanje nadaje kao posve znano, najnovija knjiga njegovih pjesama objavljena na hrvatskome *Označena tišina* to snažno i uvjerljivo demantira. Naime, tišinu koju je Molcer u svojim pjesmama riječima *označio* u ovoj stihobirci glasno, no svečano, grmi sva rastrošna od ljepota svijeta i slomljena od istina koje dolaze iz društvenoga okruženja, u čemu nalazimo glavni tematski novum. Poredane u dvadeset, obimom nejednakih, cjelina one čine dvostrano strukturirani – diti-rambski i elegijski, naime – intoniran pjesnički odnos prema svijetu i društvenoj zbilji.

Autor se ovoga puta, u jednom značajnom dijelu pjesama, pojavljuje i kao angažirani subjekt spram nepodopština koje su situirane u

društvu, napose onih nastalih u skorijoj povijesti, pa se pojedine Molcerove pjesme mogu iščitavati, kako je i sam eksplicite naveo, kao „svagdašnji obračun s prošlošću“. Uz to, lokalnim se toponimima jasno ima ukazati u kojem je društvenom prostoru riječ, čime se Molcerovo pjesništvo može svrstati uz bok jedinome bitnom socijalno angažiranom pjesništvu u vojvođanskih Hrvata u sadašnjosti, onome Vojislava Sekelja, koje je objelodanjeno u zbirkama *U izmučenim riječima* i *MMV*.

Paradigmatska je, čini se u tome smislu, cjelina „3“ iz ciklusa pjesama „Poslije“ (str. 55):
*ispod grada subotice
 skrivaju se podmornice
 panonskog mora
 natrpane lažima historije
 iznad površine
 političari u kavezu
 ponavljaju iluzije
 a u sjenci salaša
 skriva se naslijeđena patnja*

Važno je uvidjeti kako su osviještenost i osjetljivost za ono socijalno, ali i političko u užem smislu, i njima supripadnim negativnostima,

čiji su korijeni situirani u gramzivom materijalizmu i težnji za očitovanjem života u spektaklu, izravni posljedak duboke osamljenosti lirskoga subjekta. Egzistencijalni postav i prateće iskustvo od primarnog su značaja za narav ishodećeg pjesništva, kazuje nam neizravno Molcer. Naime, život u vrevi, život na način *big brothera*, život u *gomili* isključuje mogućnost ozbiljnijega reflektiranja na društvenu zbilju, što u konačnici onda ima tek vladavinu poetike *šumova* za vlastiti proizvod, iskustvo je koje nam želi prenijeti Molcer. Tragične sastavnice suvremenoga svijeta, drugim riječima, svoj korijen, među ostalim, duguju izopćenosti samoće iz života ljudi, što onda za uzrok ima i *brbljanje* kao dominantni oblik općenja među ljudima, a ukoliko se ona uprisutni u životima ljudi, utoliko ima nade za *promišljanje* način oblikovanja života.

*dan za danom
riječ na riječ
zaglavljena praznina
nigdje nitko /.../
cvili u meni
kao pseća bol
prije laveža.*

Iskustvo samoće i slušanje tišine modusi su plodonosnijega boravka pjesnika u svijetu, što se odvija, vidjeli smo, u ozračju bola. U tom smislu, i doznačene pjesme u slikama rasakošnim u Molcera nijemi su svjedoci guste mudrosti pjesnika što šuti u samoci izložen brojnim i međusobom različitim „bjesovima svijeta“. One za posljedicu imaju i to da „iščezavaju riječi“, kako je i imenovana posljednja, XX. pjesnička cjelina. Znači li to da pjesnici gube bitku u procesu „označavanja tišine“? Da riječi im ne-

dostaju? Da se svijet takav kakav jest danas više ne da imenovati? Da...

Je li onda, na koncu, rezignativna umirenost, nekakva umjetnička nirvana, jedini ishod usuda čovjeka današnjice. Za Molcera je, čini se, upravo to razrješenje: „sve je moje / jer mi ništa ne treba“, konstatira u tom smislu u jednoj pjesmi (str. 31), koja je objavljena u pjesničkoj cjelini znakovita naslova „Oponašanje praznine“. To je prva, ali i posljednja istina mudrosnog okončavanja razumijevanja odnosa prema, materijalizmom svladanom, svijetu, koju nam čitajući ovu knjigu pjesama Matije Molcera valja upamtiti.

Tomislav Žigmanov

Željka Zelić

(INTIMNA) KRONIKA SRCA

Hrvatska riječ, Subotica, 2013., str. 70

Korice!? Ilustracija korica zbirke pjesama Željke Zelić naslovljena (*intimna*) *Kronika srca* su jedan od mogućih „ulaza“ u srž ka sadržaju smisla zbirke te prodiranje u tajnu (tajne) opjevaka i nađen ključ za ulaz u dubinu neiskazivog, neprozirnog sadržaja pjesama a doživljenog na koricama. Ilustracija predstavlja šest lokota nanižanih na križ, a riječ (intimna) je u obliku zagradama i na taj način sugerira i ostvaruje organsku vezu s tekstom unutar korica zbirke. Prije nego što zalutamo i izgubimo se u tajnama knjige, oslobodimo se prvo enigme zagrada. Što oble zgrade? One obično gramatički odvajaju cjelinu od dijela teksta, bitno od manje bitnog, zatvaraju dio od cjeline. Ov-

dje ne, one su u funkciji otvaranja sadržaja riječi „intima“ i to na relaciji: Vi, Ti, Ja, Mi, Ono; nemaju morfološko značenje, već ontološko na liniji egzistencijalno-religioznog bitisanja čovjeka, kao odnosa u odnosu te razdvajaju Ja od Ti. Prvi stihovi ciklusa zbirke naslovljeni „Vi“ počinju:

*Vi ste meni uvijek
govorili Vi.*

*Meni koja sam Ti,
Vi ste*

govorili Vi!

Što je to,

zar smo bili neznanci?

Zamjenica „Vi“ razdvaja pjesnikov subjekt i „ja“ pretvara u objekt, u Ono u „stvar“. „Vi“ ontološki izdvaja „Ja“ i ne uključuje „Ja“ u postojanje, s obzirom da dijalog s „Vi“ nije moguć; „Vi“ je okamenjena sjenka otuđenja čovjeka samog. Tek „Ja“ oživljava „Ti“ u bitisanju u dijalogu između samih sebe i svijeta u nama i izvan nas (vidjeti knjigu Martina Buberu *Ja i Ti*). Vidimo kako ovdje slovo „i“ ima snagu razdvajanja „Ja“ od „Ti“, i ono je na fonu horizontalnoga smisla opstojanja i „i“ se gubi pa dobivamo odnos Ja-Ti, kao novu i bitnu dimenziju bitisanja u prostor-vremenu a ne u

prostoru i vremenu. Sama pjesnikinja pita: „što to znači“ te daje odgovor a on je sadržan u nizu: patnja – ljubav – život (uzglobljenu u samu egzistenciju). Jer tko nije ljubio nije ni ljubio, a tko nije ljubio istinski nije ni živio. Obujam pojma ljubav je širok i neuhvatljiv. I kamen se može ljubiti, ako se iskreno i dušom ljubi, čuč i drijema u njemu neki novi Michelangelov David ili Rodinov Mislilac.

Iščitavajući knjigu, tragajući za značenjem i smislom pjevanja pjesnikinja Zelić otključava riječi, a riječi u poeziji su veliki i vješt nekažnjeni kradljivac, te „kradljivac“ otklanja njihovo pravo značenje od osnovnog značenja riječi, unosi vatru, ne pepela radi već radi oduhovljenja tubitka. Kradljivac se ponaša prometejski, on je ukrao vatru od bogova darivajući je čovjeku. U toj vatri riječi došli smo do smisla pjesme na liniji: patnja – ljubav – život, kroz odnos Ja-Ti; u tom srazu pjesme su zapravo monološki dijalog pjesnikinje, recimo one su monodijaloške pjesme. Mala digresija, na promociji knjige, tražeći dedikaciju, autorica je napisala „Ljubav nikad ne prestaje“, za trenutak sam osupnut, dovodeći posvetu u vezu s ovim već poluzavršenim tekstom (ovo je treća verzija). Tajna u tajnama je otkrivena. Kritičar ponekad mora biti detektiv Holmes, traga i skuplja detalje ne da otkrije krivca, već krivice radi, sebe radi, od detalja da sklopi novu cjelinu, ulazeći tako u neprozirnost (njenu konačnost) poezije, u ono što ona nosi i u njoj čuč i sebično u sebi gaji.

Vratimo se pitanju pjesnikinje postavljeno pitanjem „što to znači“. Mogući odgovor se nazire u pjesmi „Obronci snova“:

*U tvojim snovima
ja nisam tvoja žena*

*i plač djeteta –
to nije naš sin.*

Prvi put u zbirci se javlja riječ „ja“, a „Vi“ odgovara, dijalog se prividno uspostavlja pjesmom „Pjesnikova bol“:

*Da si se bar rodila
u neko drugo vrijeme.
Prije ili poslije.
Samo ne onda.*

„Vi“ bježi iz vidokruga postojanja, jer sa „Vi“ nema dijaloga – on pjesnički subjekt pretvara u stvar, u „ono“. „Vi“ traži neko drugo vrijeme, nešto što je ništa i u tom ništa ipak dozvoljava u zaboravu da bude nešto stihom *Ovako umirem sam / i moram Te zaboraviti*. „Vi“ bježi u iracionalno izvan dijaloga, jer kako smo rekli, dijalog se uspostavlja samo između i na relaciji egzistiranja, između Ja-Ti, kao osobni odnos razumijevanja i suosjećanja.

Borba s patnjom ispevana je stihovima:

*Ja se ne mogu boriti za Tebe
kao Ti za mene.
Sve i da želim.
I želim.
A ne smijem.*

Sintagma „ne smijem“ ništi želju koja se želi i na neki način stavlja je u zagradu.

Vratimo se koricama, simbol križa je znan, mrtvi ne mogu pobjeći, mogu uskrsnuti i živjeti u riječima, a lokoti su tu da omoguću njihov bijeg u novi život. Tako nas patnja vodi do srži, do kosti kostiju našeg egzistiranja, koje je zapisano na dlanovima kao sudbina, dodiruje nebo bivstvujućeg. No, kako pročitati linije sudbine? Pjesnikinja pjeva: *A ostalo je / tek sjećanje / i pitanje / zašto?*

Zašto usisava u sebe, i čemu, i kome, kuda i kada, a kada ako ne

sada, jer sjećanje je pokvarljiva, nepouzdana i prevrtljiva roba, u magli egzistiranja, ostaje samo vjera i poezija (Bog – Riječ) pa kao uzvik Isusa sa križa: *Eli, Eli lama sabahtani? Zeličeva pjeva,*

*O! Bože, zašto? –
među nama razli se tama?
Ostade sama –
pjesma davno napisana.*

I u stihovima pjesme naslovljene „Prepisana pjesma“ zagradu čini riječ „prepisana“.

Pjesnikinja kroz „Vi“ religiozno doživljava „Ti“ stihovima:

*Dokle ću se još, Gospodine,
morati uspinjati na ljubavi Golgotu?
Zašto nas dijele ove razdaljine puste?
Dođi!
Pokaži nam Uskrsnuća zoru!*

Uskrsnuće zore, zora nosi nov doživljaj života, puniju, stvarniju i bogatiju egzistenciju. Postojati u sebi a izvan sebe, na razlici Ja-Ti, gdje je dijalog moguć, te tako spoznati sebe kroz sebe u drugom, u svijetu i izvan svijeta, ovdje i sada kao i u vječnosti, u nama a izvan nas, u odnosu koji se odnosi a taj odnos je sam čovjek.

Ovim kratkim prikazom pokušao sam otključati neke prostorije knjige poezije Željke Zelić.

Na kraju imam i neke primjedbe na pojedine pjesme, no na njih nije došao red, čekam, očekujući novu knjigu Željke Zelić. Umjesto zaključka sud: pred nama je zrela i čvornata knjiga poezije, vrijedna pozora, treba je iščitavati a ne samo pročitati.

O ilustraciji korica sam pisao, načinio ju je Darko Vuković, moja skromna pohvala, ona organski otvara i zatvara tekst unutar korica.

Vojislav Sekelj

KULTURNI DOKUMENTARIJ
(prosinac 2013.
– svibanj 2014.)

PROSINAC, 2013.

1.
HGU „Festival bunjevački pisama“ održala je godišnji koncert u Velikoj vijećnici Gradske kuće u Subotici na kojem su se predstavili Dječji festivalski tamburaški orkestar i Veliki festivalski tamburaški orkestar. Gost koncerta bio je Tamburaški ansambl „Biseri“ iz Subotice.

1.
U okviru „Ciklusa hrvatskog filma u Vojvodini 2013.“ u prostorijama HKPD „Matija Gubec“ u Tavankutu priređena je večer dokumentarnih filmova redatelja Branka Ištvančića. Tijekom večeri prikazana su tri filma. Organizatori programa bili su Udruga za audiovizualno stvaralaštvo „Artizana“ iz Zagreba i Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, u suradnji s HKPD „Matija Gubec“.

2.
Izložba slika članova Hrvatske likovne udruge „Cro Art“ iz Subotice, posvećena Stipanu Šabiću prigodom 10. obljetnice njegove smrti, otvorena je u galeriji Otvorenog sveučilišta u Subotici.

4.
U produkciji Glumačke družine „Histrion“ iz Zagreba na sceni Dječjeg kazališta u Subotici odigrana je monodrama „Moj slučaj“ rađena prema zapisima Vlade Gotovca u izboru spisatelja Čede Price. Dramatizaciju i režiju potpisuje Boris Svrtan, koji ujedno i glumi u predstavi.

4.-15.
Na XIX. sajmu knjige u Istri, predstavljena je i vojvođanska književnost u okviru tematskog programa pod nazivom „Vojvodina – Regija u regionu“. Program je realiziran na temelju suradnje Istarske županije i AP Vojvodine, a organizirao ga je Zavod za

kulturu Vojvodine u suradnji s Pokrajinskim tajništvom za kulturu i javno informiranje. O povijesti, aktualnom trenutku i značajkama književnosti Hrvata u Vojvodini ovom je prigodom govorio književnik i ravnatelj Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata Tomislav Žigmanov.

5.-6.
Na sceni Narodnog kazališta u Somboru glumačka družina „Histrion“ iz Zagreba odigrala je predstavu „Bunjevački blues“ rađenu prema knjizi priča *Prid svitom – saga o svitu koji nestaje* Tomislava Žigmanova koju je režirao Vlatko Dulić. Ista predstava izvedena je sutradan u dva termina u Subotici na sceni Jadran Narodnog kazališta.

7.
U povodu obilježavanja 77. obljetnice svojega postojanja, HKUD „Vladimir Nazor“ iz Sombora priredio je godišnji koncert. Gosti koncerta bili su članovi KUD-a „Prigorec“ iz Sesevskog Kraljevca.

8.
Prigodnim koncertom i biskupskom svetom misom zahvalnicom katedralni zbor „Albe Vidaković“ proslavio je 40 godina djelovanja. Solističke točke na orguljama izveo je mr. Kornelije Vizin, a zborom je ravnao Miroslav Stantić, zborovođa katedrale.

8.
HKC „Bunjevačko kolo“ iz Subotice održalo je godišnji koncert u sportskoj dvorani Tehničke škole „Ivan Sarić“ u Subotici (MEŠC) na kom su osim svih folklornih skupina Centra, ogranka iz Žednika i tamburaškog odjela, nastupili i gosti KUD „Crkvari“ iz Crkvara iz općine Orahovica u Republici Hrvatskoj.

9.
Etnološki odjel Katoličkog društva za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan

Antunović" iz Subotice organizirao je izložbu božićnjaka u vestibulu Gradske kuće u Subotici. U prodajnom dijelu ove izložbe sudjelovali su i članovi HKPD „Matija Gubec“ iz Tavankuta – slamarski odjel te likovnog odjela HKC „Bunjevačko kolo“ iz Subotice.

9.

U organizaciji Hrvatske matice iseljenika – podružnice u Puli i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata otvorena je izložba plakata, knjiga, logotipa, rješenja vizualnih identiteta i izložbenih postavki grafičkog dizajnera Darka Vukovića iz Novog Sada.

12.

U Žedniku je održana književna večer subotičkog pisca Dražena Prčića, na kojoj je predstavljen njegov posljednji roman *Dogovoreni brak*.

12.

U organizaciji HUG „Bezdanska marina“, u Bezdanu je održana promocija NIU „Hrvatska riječ“ iz Subotice. O časopisima i književnim djelima koje izdaje ova ustanova govorio je ravnatelj „Hrvatske riječi“ Ivan Karan.

13.

Svečanom akademijom proslavljen je praznik hrvatske zajednice u Srbiji – dan prvog saziva Hrvatskog nacionalnog vijeća. Tom prigodom uručena su i dva od tri novoustanovljena priznanja. Priznanje „Dr. Josip Andrić“ za doprinos hrvatskoj kulturi dodijeljeno je Lazaru Merkoviću, a „Ban Josip Jelačić“ za društveni rad u hrvatskoj zajednici Branku Horvatu.

13.

U Subotici je održan redoviti susret predstavnika hrvatskih udruga kulture koji je organiziralo Hrvatsko nacionalno vijeće u suradnji sa Zavodom za kulturu vojvođanskih Hrvata.

14.

U povodu 68. obljetnice Savezne kolonizacije Hrvata iz Hrvatske i BiH u Vojvodinu, HKD „Vladimir Nazor“ iz Stanišića organizirao je svečanu akademiju na kojoj je predavanje o kolonizaciji održao mr. Mario Bara iz Instituta za migracije i narodnosti iz Zagreba.

14.

U organizaciji HBKUD „Lemeš“ u Domu kulture u Lemešu održana je izložba božićnjaka i kulturno-umjetnički program pod nazivom „Ususret Božiću“ na kojem su pored organizatora nastupili i gosti iz drugih kulturno-umjetničkih društava iz Lemeša, te iz Berega.

14.

Izložbom slika u tehnici slame u Belom Manastiru završen je prekogranični projekt „Slama koja spaja, a ne razdvaja“ u kojem su sudjelovale i slamarke HKPD „Matija Gubec“ iz Tavankuta.

14.

HKD „Šid“ iz Šida nastupilo je na godišnjem koncertu rusinskog KPD „Đura Kiš“ iz Šida.

14.

HKPD „Tomislav“ iz Golubinaca organiziralo je tradicionalni godišnji koncert u kazališnoj dvorani u Staroj Pazovi. Kao gosti nastupili su članovi KUD „Lukić“ iz Brodske Varoši iz Republike Hrvatske i „Mladost“ iz Nove Pazove.

15.

HKPD „Silvije Strahimir Kranjčević“ iz Berega organiziralo je božićni koncert pod nazivom „Božić u Beregu“ na kom su pored domaćina nastupili gosti iz Hrvatske, pjevačka skupina KUD „Tamburica“ iz Velimirovca i muška pjevačka skupina „Baje“ Katoličkog glazbenog društva „Sveta Cecilija“ iz Ivanovca, te HKPD „Jelačić“ iz Petrovaradina,

Vokalno instrumentalni sastav „An-tunići“ iz Sombora, HBKUD „Lemeš“ iz Lemeša i Nikola Čutura, orguljaš iz Bezdana.

15.

U monoštorskom Domu kulture održan je Božićni sajam te prigodni glazbeno-scenski program koji su izvela djeca. Priređena je i izložba slika autora Gorana Vilova, župnika iz Monoštora.

15.

Članovi HKUD „Gromovnik“ iz Novog Šehera iz Bosne i Hercegovine posjetili su Lemeš gdje su uspostavili suradnju s domaćinima HBKUD „Lemeš“.

15.

Iz tiska je izašla *Subotička Danica* za 2014. godinu koju je uredio mons. Stjepan Beretić.

15.

Prigodnim programom u dvorani HKC „Bunjevačko kolo“ djeca i mladi dviju subotičkih župa, Marije Majke Crkve i sv. Roka, obilježile su blagdan majki – Materice.

16.

U subotičkoj Gimnaziji „Svetozar Marković“ novinar i pisac Dražen Prčić održao je ogledni sat književnosti na kojem je učenicima hrvatskih odjela predstavio svoja dva romana – *D i Dogovoreni brak*.

18.

U Gradskom muzeju u Subotici otvorena je izložba „Likovni trag Ivana Tikvičkog“, priređena u povodu stote obljetnice rođenja slikara. Autorica izložbe je povjesničarka umjetnosti Ljubica Vuković-Dulić.

18.

Roman *Tajna provincije* Dražena Prčića, objavljen u nakladi osječke „Grafike“, predstavljen je u knjižari „Nova“

u Osijeku. O knjizi je govorila osječka književnica Ivana Šojat-Kučić.

19.

Zbor „Sveta Cecilija“ pod ravnanjem s. Mirjam Pandžić i juniorski sastav Subotičkog tamburaškog orkestra održali su Božićni koncert u Velikoj vijećnici Gradske kuće u Subotici.

20.

Zajednička priredba hrvatskih šokačkih udruga kulture iz Podunavlja „Šokci i baština“, ove godine pod nazivom „Radujte se narodi“, održana je u Plavoj dvorani Kulturnog centra u Baču. U programu su sudjelovale hrvatske udruge iz Bača, Plavne, Vajske, Sonte, Sombora, Berega, Monoštora, kao i gosti iz udruga srijemskih i bunjevačkih Hrvata (HKC „Srijem – Hrvatski dom“ iz Srijemske Mitrovice i HKPD „Matija Gubec“ iz Tavankuta). Manifestacija je organizirana pod pokroviteljstvom Hrvatskog nacionalnog vijeća, uz logističku potporu Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata i medijsko pokroviteljstvo NIU „Hrvatska riječ“.

20.-21.

U okviru „Ciklusa hrvatskog filma u Vojvodini 2013.“ u Art kinu „Lifka“ u Subotici prikazano je šest kratkometražnih filmova u režiji Ive Škrabala. Drugog dana prikazan je dokumentarni film „Pod udarom cenzure“ Silvija Mirošničenka. Program je realiziran uz potporu Hrvatskog audiovizualnog centra i Grada Zagreba. Organizatori programa su Udruga za audiovizualno stvaralaštvo „Artizana“ iz Zagreba i Zavod za kulturu vojvodanskih Hrvata u suradnji s Art kinom „Lifka“ u Subotici.

21.

Prvi bunjevački dugometražni igrani film „Roko i Julia – bunjevačka tragedija“, rađen prema temi tragedije Williama Shakespearea „Romeo i Julija“,

prikazan je u Tavankutu u OŠ „Matija Gubec“. Redatelj filma je Rajko Ljubič.

22.

U organizaciji HKUD „Vladimir Nazor“ iz Sombora, u Hrvatskom domu u Somboru održan je Božićni koncert na kojem su nastupili UG „Tragovi Šokaca“ iz Bača, HKPU „Zora“ iz Vajske, Mađarska građanska kasina Sombor, Udruga Nijemaca „Gerhard“ Sombor i mladi iz somborskih župa i karmelske crkve u Somboru. Koncertu je prethodilo otvorenje izložbe božićnih kolača – božićnjaka.

22.

Katedralni zbor „Albe Vidaković“ održao je u subotičkoj katedrali bazilici sv. Terezije Avilske 24. po redu božićni koncert. Kao gosti su nastupili: Subotički tamburaški orkestar pod ravnanjem Marijane Marki i zborovi „Pro Musica“ pod ravnanjem Krisztine Csikós, te „Collegium Musicum Catholicum“, „Sveta Terezija“ i „Zlatni klasovi“, kojima ravna Miroslav Stantić. Kao solistice nastupile su Antonija Piuković i Marija Jaramazović.

26.

Roman *Wild Card* subotičkog pisca Dražena Prčića, u prijevodu na talijanski jezik, promoviran je u Talijanskom kulturnom centru „Il Belpaese“ u Novom Sadu.

28.

Subotička premijera „prvog bunjevačkog dugometražnog igranog filma“ „Roko i Julia – bunjevačka tragedija“ autora Rajka Ljubiča, koji je rađen prema temi tragedije Williama Shakespearea „Romeo i Julija“ održana je u čitaonici Gradske knjižnice.

Novi svezak *Klasja naših ravni*

Izišao je novi svezak časopisa za književnost, umjetnost i znanost *Klasje naših ravni* (broj 7-8., 2013.) u nakladi subotičkog ogranka Matice hrvatske.

Dvobroj je u cijelosti posvećen jednom tekstu – „Od zemunice do salaša“, čiji je autor Alojzije Stantić.

Izašla nova knjiga

Laze Vojnića Hajduka

U vlastitoj nakladi autora izašla je knjiga *Kamen sjećanja* Laze Vojnića Hajduka koja govori o grobnici pisca, novinara, kulturnog i političkog djelatnika ovdašnjih Hrvata Age Mamuzića koja se nalazi na Bajskom groblju u Subotici.

Objavljena zbirka pjesama

Preprekovo proljeće 2013.

U nakladi HKUPD „Stanislav Preprek“ iz Novog Sada objavljena je zbirka pjesama *Preprekovo proljeće 2013.*, koja je rezultat istoimene pjesničke manifestacije održane u travnju 2013. godine u Novom Sadu.

Melinda Šefčić izlaže u Zagrebu

Akadska slikarica subotičkog podrijetla Melinda Šefčić izložila je svoje radove s Goranom Goldinom u zagrebačkoj galeriji „Nano“. Izložba je naslovljena „Transformacija identiteta“.

Nova knjiga Vojislava Sekelja

U nakladi NIU „Hrvatska riječ“ iz Subotice izašla je knjiga pjesama *Životopis jedne sjene* subotičkog književnika Vojislava Sekelja. Urednik knjige je Zvonko Sarić.

Objavljena zbirka poezije

Željke Zelić

(*intimna*) *Kronika srca* naziv je pjesničkog prvijenca subotičke književnice mlađe generacije Željke Zelić objavljenog u nakladi NIU „Hrvatska riječ“. Urednik ove zbirke ljubavnih pjesama je Davor Bašić Palković.

Srušena bista Ambrozija Šarčevića

Nepoznati počinitelji su s postamenta u parku Ferenc Raichla srušili bistu Ambrozija Boze Šarčevića, rad kipara Ivana Meštrovića.

Izašla zbirka poezije Ante Vukova

U nakladi NIU „Hrvatska riječ“, u ediciji „Suvremena poezija“ objavljena je zbirka poezije *Boca bez poruke* koju je subotički književnik Ante Vukov stvorio u posljednjoj godini života. Urednik knjige je Tomislav Žigmanov.

Objavljen nosač zvuka *Glasovi orgulja u ravnici*

U izdanju Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata objavljen je nosač zvuka sa skladbama hrvatskih skladatelja iz Vojvodine, koji je plod javnog snimanja koncerta 2. srpnja 2013. godine u katedrali Uznesenja Blažene Djevice Marije u Beogradu, a nakon serije koncerata orguljske glazbe pod nazivom „Glasovi orgulja u ravnici“.

Prvi prozni uradak Mirka Kopunovića

Nakon četiri pjesničke zbirke, subotički književnik Mirko Kopunović objavio je svoj prvi prozni uradak, zbirku kratkih priča *Mrvljenje mrve neba*. Urednik knjige je Vladan Čutura.

Tiskan zidni kalendar s temom topografije Hrvata u Vojvodini

U zajedničkoj produkciji NIU „Hrvatska riječ“ i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, a uz potporu Hrvatskoga nacionalnog vijeća, treću godinu zaredom tiskan je zidni kalendar s temom Hrvata u Vojvodini. Ove je godine kalendar posvećen topografiji vezanoj za povijest i kulturu pripadnika hrvatske zajednice u Bačkoj, Srijemu i Banatu.

SIJEČANJ, 2014.

3.-12.

U organizaciji Hrvatske matice iseljenika, u Crikvenici je održana Zimska škola hrvatskog folklor. U radu škole sudjelovali su polaznici i folklorne te tamburaška društva iz BiH, SAD, Njemačke, Mađarske, Vojvodine, Slovač-

ke, Švicarske te iz više krajeva Hrvatske, među kojima i četvero Vojvođana.

6.

Na svetkovinu Bogojavljenja u crkvi svetog Jurja u Petrovaradinu održan je tradicionalni, četrnaesti koncert božićnih pjesama pod geslom „Božićno vrijeme u pjesmi i riječi“. U programu su sudjelovale župe Srijemski Karlovci, Surčin, te HKPD „Jelačić“ iz Petrovaradina s tamburaškim orkestrom pod ravnanjem Stevana Mošea i mješovitim zborom pod ravnanjem prof. Vesne Kesić-Krsmanović.

10.

U organizaciji Katoličkog društva za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“ priređeni su „Dani biskupa Ivana Antunovića“, u okviru kojih su u HKC „Bunjevačko kolo“ održani tradicionalni „Razgovori“. Na temu „Uvođenje zdravstvenog odgoja u škole – odgoj ili preodgoj naše djece?“ govorio je prof. Ladislav Ilčić iz udruga „Grozđ“ iz Zagreba.

10.

Predstavnici HKPD „Matija Gubec“ iz Tavankuta i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata boravili su na proslavi Dana Grada Biograda na moru s kojima imaju uspostavljenu suradnju.

11.

HKUPD „Matoš“ iz Plavne održalo je godišnju skupštinu na kojoj je potvrđen još jedan mandat dosadašnjoj predsjednici Kati Pelajić. Poslije skupštine, uslijedila je sveta misa u župnoj crkvi sv. Jakova, a potom druženje i kulturni dio programa koji su pripremili članovi sekcija društva.

11.

Povodom blagdana Sveta Tri Kralja, u prostorijama HKPD „Matija Gubec“ u Rumi održana je tradicionalna igranka. Igranci je prisustvovao i veliki broj gostiju iz Golubinaca, Srijemske Mit-

rovica, Zemuna i drugih mjesta. Kao gosti, nastupili su članovi tamburaškog sastava „Garavi“ iz Vođinaca u Hrvatskoj.

19.

U okviru „Dana biskupa Ivana Antunovića“ u subotičkoj katedrali bazilici svete Terezije Avilske služena je svečana misa za biskupa Ivana Antunovića. Misu je predvodio i propovijedao velečasni dr. Ivica Ivanković Radak.

23.

U okviru vojvođanske turneje kojom promovira svoj najnoviji roman *Dogovoreni brak*, subotički pisac Dražen Prčić gostovao je u Gradskoj knjižnici „Karlo Bjelicki“ u Somboru gdje je održana književna večer.

23.

U organizaciji „Pučke kasine 1878.“ u čitaonici Gradske knjižnice Subotica održani su „Razgovori“ na teme: postupak izbora za nacionalna vijeća nacionalnih manjina i Hrvatski školski centar.

25.

U Zagrebu je obilježena treća obljetnica od osnutka Hrvatske mladeži Bačke i Srijema, udruge koja okuplja mlade podrijetlom iz Vojvodine koji se školuju, žive i rade u Hrvatskoj.

25.

Godišnja skupština KPZH „Šokadija“ iz Sonte održana je u maloj dvorani „Šokačkog doma“.

27.

U prostorijama župe sv. Roka u Subotici osnovana je Udruga bunjevačkih Hrvata „Dužijanica“. Pristupnicu ovoj udruzi potpisale su 33 osobe, koje su do sada više od 20 godina aktivno sudjelovale u organiziranju Dužijanice. Za predsjednika udruge izabran je dr. Andrija Anišić, za direktora Ma-

rinko Piuković, a za potpredsjednika Lazo Vojnić Hajduk. Istu večer izabran je i Organizacijski odbor „Dužijance 2014.“.

27.

Internetske stranice Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata (www.zkvh.org.rs), koncipirane kao informativni portal cijele kulturne scene vojvođanskih Hrvata, a ne samo Zavoda kao kulturne ustanove, dobile su svog 500.000. posjetitelja.

30.

Potpredsjednik Vlade i pokrajinski tajnik za kulturu i javno informiranje Slaviša Grujić sastao se s ravnateljima Zavoda za kulturu Vojvodine i zavoda za kulturu nacionalnih zajednica. Tom prigodom bilo je riječi o aktualnim problemima nastalim novom zabranom zapošljavanja i angažiranja honorarnih suradnika korisnika javnih sredstava.

30.

Udruga „Pasionska baština“ iz Zagreba i Društvo hrvatskih književnika organizirali su predstavljanje IX. zbornika Pasionske baštine pod nazivom *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture – Pasionska baština Hrvata u Podunavlju*. Zbornik je snakladnički pothvat Udruge „Pasionska baština“ i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata iz Subotice. Fotografija s naslovnice Zbornika slikana je u Đurđinu.

31.

Novim dizajnom tjednika obilježena je 11. obljetnica od izlaska prvog broja obnovljenog informativno-političkog tjednika *Hrvatska riječ*, čiji je izdavač istoimena Novinsko-izdavačka ustanova, koju je osnovala Skupština Autonomne Pokrajine Vojvodine 2002. godine, a nakon dvije godine od osnutka tjednika osnivačka su prava prenesena na Hrvatsko nacionalno vijeće u Srbiji.

31.

Predstojnica Državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske Daria Krstičević boravila je službeno u Beogradu gdje se u Veleposlanstvu RH susrela s jednim dijelom predstavnika udruga hrvatske nacionalne manjine u Republici Srbiji koji su, unatoč lošim vremenskim uvjetima, uspjeli doputovati u Beograd. Posjetila je i vijećnike Hrvatskog nacionalnog vijeća na njihovoj 63. redovitoj sjednici, održanoj u Zemunu.

Izašao novi svezak Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca

U izdanju Hrvatskog akademskog društva iz Subotice iz tiska je izašao 12. svezak *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. U ovome je svesku, koji obuhvaća dio slova K, na 200 stranica 53 autora obradilo ukupno 186 natuknica sa 141 ilustracijom.

Internetska stranica HKPD „Jelačić“
HKPD „Jelačić“ iz Petrovaradina odnedavno ima svoju internetsku stranicu – www.jelacic.rs.

Drugi broj Nove riječi

Objavljen je drugi broj časopisa za književnost i umjetnost *Nova riječ* (za razdoblje jesen – zima 2013.) u nakladi Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, uz logističku potporu NIU „Hrvatska riječ“.

Objavljen Hrvatski iseljenički zbornik za 2014. godinu

U nakladi Hrvatske matice iseljenika objavljen je *Hrvatski iseljenički zbornik za 2014.* Hrvati iz Srbije zastupljeni su u tekstu koji je posvećen predstavljanju hrvatske književnosti izvan Hrvatske, održanom na prošlogodišnjem sajmu knjiga „Interliber“ u Zagrebu, a spominju se i u tekstu naslovljenom „Izazovi Savjeta Vlade RH za Hrvate izvan Republike Hrvatske“.

VELJAČA, 2014.

1.

„Veliko Prelo Pučke kasine 1878.“ održano je u dvorani „Zorica“ u Subotici. Goste je zabavljao tamburaški ansambl „Biseri“ iz Subotice.

1.

Gradska knjižnica Subotica započela je VI. kviz za poticanje čitanja „Čitam i skitam“ pod sloganom „Promatrajmo narode kroz priču“, koji je odabrao IBBY – Međunarodno vijeće književnosti za djecu i mladež.

2.

„Veliko prelo 2014.“ održano je u organizaciji HKC „Bunjevačko kolo“ i župe svetog Roka u dvorani Tehničke škole „Ivan Sarić“ (MEŠC) u Subotici. Goste su zabavljali ansambli „Ravnica“ i „Hajo“. Za najbolju „preljsku pjesmu“ proglašena je pjesma Tomislava Žigmanova „Žamor prela život zimi goni“ dok je „najlpiša prelja“ bila Vesna Letić.

5.

Hrvatska književnica Ljiljana Crnić iz Beograda bila je gošća Gradske knjižnice Subotica. Na književnoj večeri priređenoj u čitaonici gošća se predstavila s kompletnim pjesničkim stvaralaštvom. Književnu večer obogatila je Dijana Uherek Stevanović iz Subotice vlastitim stihovima.

7.

Izaslanstvo Hrvatske matice iseljenika iz Zagreba, koje su činili ravnatelj ove institucije mr. sc. Marin Knezović, predsjednik Upravnog odbora HMI i zastupnik u Saboru Republike Hrvatske dipl. pol. Ivo Jelušić, te ravnateljica Odsjeka za hrvatske manjine dipl. iur. Marija Hećimović, posjetilo je Bač s ciljem upoznavanja života ovdašnjih Hrvata.

7.

Na konstitutivnoj sjednici novog Upravnog odbora KPZH „Šokadija“ izabrani su dužnosnici za sljedeće četverogodišnje razdoblje. Predsjednik je Zvonko Tadijan, koji je i do sada obnašao ovu dužnost.

7.

Dan škole „Matija Gubec“ iz Tavankuta obilježen je susretom predstavnika partnerskih škola i ustanova iz Hrvatske, BiH, Mađarske, Rumunjske, kao i Subotice, s kojima tavankutska škola surađuje. Radni dio susreta održan je u Plavoj dvorani Gradske kuće, a učenici viših razreda izveli su u Dječjem kazalištu igrokaz „Ždribac zlatne grive“ prema pripovijeci Balinta Vujkova, koji su pripremile nastavnice Marica Skenderović i Kristina Kovačić.

8.

VI. Gupčev bal, u organizaciji HKPD „Matija Gubec“ iz Tavankuta, održan je u sportskoj dvorani OŠ „Matija Gubec“ u Donjem Tavankutu. Goste su zabavljali tamburaški sastavi „Biseri“ i „Klasovi“ iz Subotice.

8.

Povodom obilježavanja blagdana Marindana, Hrvatsko kulturno društvo u osnivanju „Ljuba“ iz Ljube u Srijemu organiziralo je prvu svečanost, kojoj su prisustvovali predstavnici Hrvatskog nacionalnog vijeća, a u programu su, osim domaćina, sudjelovali članovi HKD „Šid“, HKC „Srijem – Hrvatski dom“ iz Srijemske Mitrovice, KUD „Branko Radičević“ iz Erdevika te Slovačko prosvjetno društvo iz Erdevika.

8.

U organizaciji HBKUD „Lemeš“ u Domu kulture u Lemešu održan je „Marinbal“. Tijekom večeri svirao je tamburaški sastav „Ruže“ iz Subotice.

8.

Predstavnici Hrvatske matice iseljenika, ravnatelj Marin Knezović i predsjednik Upravnog odbora, zastupnik u Hrvatskom saboru Ivo Jelušić, te predstavnice Grada Zagreba Biserka Bucković i Tihana Jurić, sastali su se u sjedištu Hrvatskog nacionalnog vijeća s predsjednikom HNV-a dr. Slavenom Bačićem, predsjednikom IO HNV-a Darkom Sarićem Lukendićem, predsjednikom Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini Petrom Kutićem i ravnateljem Zavoda za kulturu vojskovođaških Hrvata Tomislavom Žiganomivom kako bi razgovarali o aktualnoj problematici glede položaja Hrvata u Srbiji.

10.

U sklopu suradnje dviju teatarskih kuća, na sceni Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu Drama Hrvatskog narodnog kazališta iz Zagreba odigrala je predstavu „Višnjik“ koju je po tekstu A. P. Čehova režirao slovenski redatelj Vito Taufer.

11.

Kao rezultat dvogodišnje suradnje glazbenih škola iz Osijeka i Subotice, u koju je ove godine uključen i konzervatorij iz Maribora, u Velikoj vijećnici Gradske kuće u Subotici održana je večer komorne glazbe. Osim učenika subotičke škole nastupili su i gudački kvartet „Lega“ iz Osijeka te kvartet trombona u pratnji klavira „Gallus kvartet“ iz Maribora.

12.

Izaslanstvo Grada Sombora boravilo je u Osijeku, a uzvratni posjet u Saboru bio je 28. veljače s ciljem uspostavljanja suradnje, najprije na kulturnom polju.

13.

Zavod za kulturu vojskovođaških Hrvata proslavio je petu obljetnicu rada. Tim povodom priređen je prigodni kultur-

no-umjetnički program, a otvorena je i izložba slika iz kolekcije Đure Lončara, autorice povjesničarke umjetnosti Ljubice Vuković Dulić. Proslavi su prisustvovali predstavnici osnivača, Autonomne Pokrajine Vojvodine i Hrvatskog nacionalnog vijeća, kao i veliki broj visokih gostiju i drugih uzvanika.

13.

U Hrvatskom nacionalnom vijeću održana je sjednica predstavnika zavoda za kulturu nacionalnih zajednica u Vojvodini radi dogovora o zajedničkom nastupu nakon što na snagu stupi Zakon o proračunskom financiranju. Sastanku je predsjedavao pokrajinski tajnik za kulturu i informiranje Slaviša Grujić.

14.

VII. Prelo Mladeži Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini održano je u prostorijama dvorane „Zorica“ u Subotici. Skupu je prisustvovalo 350 mladih Hrvata iz cijele Vojvodine i Zemuna. Tijekom večeri svirali su tamburaški sastavi „Đurđinske cure“ i „Ringišpil“ iz Hrvatske.

15.

XI. Hrckov maskenbal, održan u velikoj dvorani HKC „Bunjevačko kolo“, okupio je oko 200 mališana iz cijele Vojvodine. Organizator maskenbala je uredništvo *Hrcka*, podliska tjednika *Hrvatska riječ*.

15.

Članovi HBKUD „Lemeš“ iz Lemeša bili su gosti Hrvatske samouprave Bikića (Bácsbokod, Mađarska), sela pobratima Lemeša, nastupivši na Velikom prelu.

15.

Hrvatska zajednica bračnih susreta u Subotici je u velikoj dvorani HKC „Bunjevačko kolo“ organizirala Obiteljsko prelo. U programu su nastupili članovi Male scene Hrvatske čitaonice odig-

ravši predstavu „More“ koju je po tekstu Marjana Kiša režirala Nevena Mlinko.

15.

Prigodnim programom u amfiteatru SPENS-a u Novom Sadu HKPD „Jelačić“ iz Petrovaradina obilježio je 100. obljetnicu osnutka Hrvatskog sokola Petrovaradin. U programu su sudjelovali članovi Hrvatskog sokola „Vinkovci“, Sokolskog društva „Vojvodina“ i domaćini.

15.

U organizaciji HKPD „Silvije Strahimir Kranjčević“ u Bregu je održano XVII. Šokačko prelo. U programu su sudjelovali HKUD „Vladimir Nazor“ iz Sombora i KUD iz Gradišta (Republika Hrvatska), kao i tamburaški sastav „Garavi“ iz Hrvatske.

16.

Dramski odjel HBKUD „Lemeš“ je u Lemešu nastupio s predstavom „Triput Bog pomaže“ koju je po tekstu Marjana Kiša režirao Ilija Ezgeta.

18.

U Subotici je održana godišnja skupština Hrvatske likovne udruge „Cro Art“.

19.

U organizaciji Matice hrvatske i Udruge za potporu bačkim Hrvatima iz Zagreba, u velikoj dvorani Matice hrvatske u Zagrebu predstavljena je knjiga dr. Andrije Anišića *Vjersko-moralna obnova braka i obitelji – model opstanka i napretka naroda u djelima Ivana Antunovića*.

21.

Folklorni odjeli HBKUD „Lemeš“ iz Lemeša i KUD „Neven“ iz Aleksa Šantića održali su zajednički humanitarni koncert u Aleksu Šantiću, dok je isti nastup organiziran u Lemešu 23. veljače.

21.

U organizaciji Rimokatoličke župe svetog Pavla iz Bača održan je IX. Šokački bal u Baču. Goste su zabavljali tamburaški sastavi „Garavuše“ iz Kutjeva i „Bački tamburaši“.

22.

Druga žena „Fruškogorske golubice“ iz Sota organizirala je u seoskom Domu kulture III. tradicionalno posijelo. Na ovom tradicionalnom druženju s udrugama žena iz svih sela šidske općine, ove godine su predstavljeni običaji prebiranja graha, kao i natjecanje u brzom i kvalitetnom prebiranju, gdje su sudjelovale predstavnice četiri udruge.

22.

Emisija na hrvatskom jeziku Radio Novog Sada emitirana je stoti put. Urednica i voditeljica programa Jelena Tumbas je i jedina uposlenica koja radi na hrvatskom jeziku u ovoj medijskoj kući.

22.

U sklopu 152. „Razgovora ugodnih“ koje organizira Udruga „Duhovno hrašće“ iz Drenovaca u Republici Hrvatskoj, NIU „Hrvatska riječ“ iz Subotice predstavila je svoja izdanja.

24.

Uz sudjelovanje pripadnika hrvatske nacionalne zajednice, u Nikincima su održane druge Maškare koje su organizirali Mađarsko kulturno-umjetničko društvo „Sándor Petőfi“ i župna crkva svetog Antuna Padovanskog.

26.

Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata organizirao je XXVIII. znanstveni kolokvij na temu „Suvremena demografska slika Hrvata u Vojvodini“. Uvodničar je bio dr. sc. Dražen Živić, znanstveni savjetnik i izvanredni profesor s Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar.

27.

Tamburaš Hrvatske glazbene udruge „Festival bunjevački pisama“ Miran Tikvicki plasirao se u nastavak natjecateljskog dijela emisije „Šljivik“, koju organizira, snima i emitira Radiotelevizija Srbije.

27.

U čitaonici Gradske knjižnice u Subotici održana je 26. općinska smotra recitatora „Pjesniče naroda mog“ na kojoj su se natjecali učenici osnovnih i srednjih škola. Na Zonsku smotru plasiralo se osam recitatora koji su poeziju kazivali na hrvatskom jeziku.

28. 2. – 2. 3.

HKPD „Tomislav“ iz Golubinaca organiziralo je „Mačkare“. Prvog dana priređen je bal pod maskama, drugog je bio održan izbor najbolje izrađenih maski dok je trećeg dana organiziran središnji događaj – karneval koji je ušao u turističku ponudu Općine Stara Pazova i Republike Srbije.

28.

U sklopu 47. šokačkog sijela, u Županji je održana tradicionalna manifestacija „Šokački cvit“ na kojoj su se u narodnoj nošnji natjecale i Milica Lerić iz Berega te Slavica Živković iz Sota, članica HKD „Šid“.

28.

U velikoj dvorani HKC „Bunjevačko kolo“ Hrvatska čitaonica je priredila VIII. književno prelo na kojem su nastupila djeca, recitatori, pjesnici te dramski odjel HBKUD „Lemeš“ iz Lemeša koji su izveli predstavu „Tripud Bog pomaže“. Po tekstu Marjana Kiša predstavu je režirao Ilija Ezgeta.

28.

HKPD „Jelačić“ iz Petrovaradina održao je 10. redovitu godišnju skupštinu. Bila je to i prva skupština u novom uredskom prostoru, bivšoj vjeronaučnoj dvorani župe Uzvišenja sv. Križa,

otkako se udruga u nju uselila prošle godine.

28.

U Zavodu za kulturu vojvođanskih Hrvata održan je znanstveni kolokvij pod nazivom „Iz tradicijske baštine bunjevačkih Hrvata u Bačkoj“. Uvodničarke su bile Sonja Periškić, Ivana Ružić i Valentina Vujević, studentice Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, sudionice terenskog etnološkog istraživanja bunjevačkih Hrvata u Bačkoj tijekom 2013. realiziranog u suradnji Odsjeka i Zavoda, pod mentorskim vodstvom prof. dr. sc. Milane Černelić.

Posjet Pokrajinskog tajništva kulture Osijeka

Na poziv gradonačelnika Osijeka Ivana Vrkića, potpredsjednik Vlade i pokrajinski tajnik za kulturu i javno informiranje Slaviša Grujić i izaslanstvo resornog Tajništva posjetili su Grad Osijek kako bi razgovarali o suradnji kulturnih institucija iz AP Vojvodine i tamošnjih institucija kulture.

Rad Stevana Mačkovića u osječkom Glasniku

U novom, 12. broju *Glasnika*, časopisu Arhiva Slavonije i Baranje, objavljen je i rad Stevana Mačkovića, ravnatelj Povijesnog arhiva u Subotici, pod nazivom „Pregled fondova kojima u imenu stoji pridjev hrvatski i drugih od značaja za izučavanje Bunjevaca – bačkih Hrvata u Povijesnom arhivu Subotice“.

Novi svezak *Klasja naših ravni*

Izašao je novi svezak časopisa za književnost, umjetnost i znanost *Klasje naših ravni* koji objavljuje ogranak Matice hrvatske u Subotici.

Novi broj školskog časopisa *Gupčevi školarci*

Prigodom Dana škole iz tiska je izašao novi broj časopisa učenika OŠ „Matija

Gubec“ iz Tavankuta. Tema novog, 3. broja časopisa *Gupčevi školarci* bila je film.

OŽUJAK, 2014.

1.

U organizaciji HKUD „Vladimir Nazor“ iz Sombora održano je Veliko bunjevačko-šokačko prelo. U programu su osim domaćina sudjelovali gosti iz Metkovića KUD „Metković“, a goste je zabavljao tamburaški sastav „Mesečina“ iz Sombora.

1.

Dramska sekcija HBKUD „Lemeš“ nastupila je s predstavom „Tripud Bog pomaže“ na jubilarnim, XX. danima hrvatskog pučkog teatra u Hercegovcu. Po tekstu Marjana Kiša predstavu je režirao Ilija Ezgeta.

1.

Dječji katedralni zbor „Zlatni klasovi“ proslavio je 30 godina postojanja i djelovanja koncertom u subotičkoj katedrali bazilici svete Terezije Avilske na kojem su nastupili i juniorski Subotički tamburaški orkestar te učenici Muzičke škole u Subotici. Zborom i orkestrom ravnao je Miroslav Stantić.

1.

HKPD „Đurđin“ organizirao je pokladnu manifestaciju „Prelo na Đurđinu“ u župnoj dvorani sv. Josipa Radnika. Na prelu je nastupio tamburaški sastav „Đurđinske cure“, folklorna skupina HKPD „Đurđin“ i dječji zbor. Za „najlipšu prelju“ proglašena je Helena Štrbo iz Subotice.

1.

U prostorijama HKPD „Matija Gubec“ iz Rume održane su tradicionalne Maškare. Goste je zabavljao mali tamburaški orkestar ove udruge.

2.

U Hrvatskom domu Srijemske Mitrovice u organizaciji HKC „Srijem – Hrvatski dom“, a u suradnji s ostalim katoličkim društvima u Srijemskoj Mitrovici, mađarskim i njemačkim kulturnim centrom, organiziran je maskenbal „Maškare“.

2.

Katoličko društvo za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“ i HKC „Bunjevačko kolo“ organizirali su IV. „Prelo sićanja“ u Subotici na kojem su goste obučene u nošnji bunjevačkih Hrvata zabavljali tamburaški orkestar HKC „Bunjevačko kolo“ i Ansambl „Hajo“. Prelu je prethodila večernja sveta misa u katedrali svete Terezije Avilske.

2.

U okviru XX. međunarodnog Salona knjiga u Novom Sadu Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata i NIU „Hrvatska riječ“ organizirali su predstavljanje knjiga i periodičnih publikacija u nakladi tih dviju ustanova i drugih hrvatskih nakladnika iz Vojvodine objavljenih u 2013. godini.

2.-4.

U organizaciji HKUPD „Matoš“ iz Plavne održana je sedma po redu manifestacija pokladnih običaja „Tuta“.

3.

U prostorijama Pastoralnog centra „Augustinianum“ održana je redovita sjednica Skupštine Katoličkog društva za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“ na kojoj je usvojeno financijsko i izvješće o radu Društva za prošlu te plan za ovu godinu.

4.

Dramski odjel HBKUD „Lemeš“ iz Lemeša nastupio je u Aleksi Šantiću s predstavom „Tripot Bog pomaže“ koju je po tekstu Marjana Kiša režirao Ilija Ezgeta.

7.

U Gradskoj knjižnici Subotica održana je Zonska smotra recitatora „Pjesniče naroda mog“ na kojoj je nastupilo 90 recitatora iz osam općina od kojih je osmero recitalo na hrvatskom jeziku. Na Pokrajinsku smotru plasiralo se čak njih sedmero.

9.

U Monoštoru je otvorena izložba radova Marije Turkalj-Matić, slikarice podrijetlom iz ovog šokačkog sela. Otvorenju je prethodio duži prigodni kulturno-umjetnički program.

11.

U organizaciji Foruma za etničke odnose, u Kovačici je održan okrugli stol na temu „Unapređenje manjinske politike u Srbiji – Ukorak s integracijom“. Hrvatsku zajednicu na ovome skupu predstavljali su ravnatelj Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata Tomislav Žigmanov, koji je imao izlaganje na temu prakse u području obrazovanja, kulture i uporabe jezika, predsjednik Izvršnog odbora Hrvatskog nacionalnog vijeća Darko Sarić Lukendić i članica Izvršnog odbora HNV-a Ankica Jukić Mandić.

12.

Prvi program u Somboru realiziran nakon dogovora o uspostavljanju kulturne suradnje Osijeka i Sombora bila je promocija romana *Donjodravska obala* Drage Hedla, novinara i pisca iz Osijeka. Osim autora, o romanu su govorili Jaroslav Pecnik, profesor filozofije i kolumnist riječkog *Novog lista*, David Kecman, književnik iz Sombora, Gojko Mišković, aktivist nevladinog sektora iz Sombora i Mile Ognjenović, prvak Drame osječkog HNK-a.

13.

U Hrvatskoj matici iseljenika u Zagrebu predstavljena je knjiga Tomislava Žigmanova *Bunjevački Put križa – za*

osobnu pobožnost virujućeg svita, uz otvaranje izložbe fotografija križeva krajputaša „Bunjevački putovi križeva“ Augustina Jurige.

13.

Znanstveni kolokvij s temom „Dječje igre i igračke bačkih Hrvata Bunjevaca“ održan je u Zavodu za kulturu vojvođanskih Hrvata u Subotici. Uvodničarke su bile: Anita Crnčić i Romana Pavliša, studentice Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, sudionice terenskog etnološkog istraživanja bunjevačkih Hrvata u Bačkoj tijekom 2013. realiziranog u suradnji Odsjeka i Zavoda, pod mentorskim vodstvom prof. dr. sc. Milane Černelić.

13.

U Lemešu je održana promocija romana Dražena Prčića *Dogovoreni brak*. U sklopu književne večeri nastupio je djevojački zbor „Musica viva“ pod ravnanjem Marite Topić.

13.

U sjedištu Udruge bunjevačkih Hrvata „Dužijanca“ u župi sv. Roka u Subotici održana je prva sjednica Organizacijskog odbora „Dužijance 2014.“, koji djeluje u sastavu nove udruge. Na sjednici su članovi Organizacijskog odbora upoznati s načinom djelovanja odbora u naredne četiri godine.

14.

U Domu kulture u Monoštoru održana je proslava povodom 35 godina od osnutka monoštorske izvorne pjevačke skupine, kasnije nazvane „Izvorinke“. U programu su, osim glavnih slavljenica, među kojima je bila i osnivačica skupine Katica Pašić, sudjelovali i oni koji su pratili njihov rad tijekom godina.

14.

U čitaonici Gradske knjižnice u Subotici održano je predstavljanje knjige

pjesama *Povjeruj u vlastitu smrt* Zvonka Sarića, na kojemu je, osim autora, sudjelovao novinar i književnik Nedim Sejdinović te književnik i urednik Milovan Miković. U glazbenom dijelu programa nastupio je Wooden Ambulance.

14.

U beogradskom Domu omladine premijerno je prikazan igrano-dokumentarni film „Ilija Okrugić – Domovino slatko milovanje“ u režiji beogradskog filmaša Stipe Ercegovića. Riječ je o prvom ostvarenju iz planiranog serijala „Znameniti Hrvati Vojvodine i Srbije“, u produkciji Zajednice Hrvata Beograda „Tin Ujević“.

15.

Redovita 111. po redu izborna skupština Hrvatskog kulturno-prosvjetnog društva „Matija Gubec“ iz Rume održana je u prostorijama društva na Bregu. Na skupštini su izabrani novi sazivi Upravnog i Nadzornog odbora, kao i Disciplinske komisije.

15.-16.

Programom u amfiteatru novosadskog SPENS-a, u organizaciji HKPD „Jelačić“ svečano je obilježena 90. obljetnica smrti poznatog skladatelja Franje Štefanovića, u svijetu prvog tvorca opere za djecu koju izvode djeca. U programu su sudjelovali članovi pjevačkog zbora i tamburaškog sastava HKPD „Jelačić“, dok je zbor „Bajičevi slavuji“ glazbene škole „Isidor Bajić“ u Novome Sadu premijerno izveo najpoznatije Štefanovićevo operno djelo „Šumska kraljica“. Sutradan je u crkvi Uzvišenja sv. Križa u Petrovaradinu služena sveta misa za pokojnog Franju Štefanovića, nakon koje su organizirano posjetili njegov grob na Staromajurskom groblju.

16.

U okviru devetnice sv. Josipu u subotičkoj crkvi sv. Roka izveden je „Bu-

njevački Put križa“, autora Tomislava Žigmanova.

17.

Dramska sekcija HKUD „Vladimir Nazor“ iz Sombora odigrala je na sceni Hrvatskog doma komediju „Aparتمان“ u selekciji za plasman na Zonsku smotru amaterskih kazališta Bačke.

17.

U povodu 100. obljetnice smrti A. G. Matoša u čitaonici Gradske knjižnice u Subotici priređen je program pod nazivom „Voyage s Matošem“ s podnaslovom „Putovanje – evo, to je poezija moderne civilizacije“. Autorica programa je profesorica Nevena Mlinko, a organizirali su ga Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Gradska knjižnica Subotica i Hrvatska čitaonica. Program su realizirali učenici Gimnazije „Svetozar Marković“ i Srednje ekonomske škole „Bosa Miličević“ iz Subotice, te recitatori Hrvatske čitaonice, Augustin Žigmanov i Davorin Horvacki, uz Matu Groznicu. Program je realiziran u okviru projekta Godina hrvatskih velikana u Vojvodini.

18.

U galeriji Kulturnog centra „Laza Kostić“ u Somboru otvorena je izložba radova suvremenih hrvatskih slikara iz „Likovnog kruga Pohižek“. Izloženo je tridesetak radova iz kolekcije Stjepana Pohižeka, kolekcionara iz Zagreba.

19.

Blagdan Svetog Josipa, jedan od četiriju praznika hrvatske zajednice u Republici Srbiji, obilježen je svečanom akademijom održanoj u Velikoj vijećnici Gradske kuće. Ovom programu prethodila je sveta misa služena u Franjevačkoj crkvi u Subotici.

19.

Znanstveni kolokvij na temu „Posmrtni običaji bačkih Hrvata Bunjevaca“

održan je u prostorijama Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata u Subotici. Uvodničarke su bile: Jasmina Rudić, Tatjana Enderić i Tena Vionea Požarić, studentice Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, sudionice terenskog etnološkog istraživanja bunjevačkih Hrvata u Bačkoj tijekom 2013. realiziranog u suradnji Odsjeka i Zavoda, pod mentorskim vodstvom prof. dr. sc. Milane Černelić.

20.

U Gradskoj knjižnici u Valpovu održana je promocija romana *Tajna provincije* Dražena Prčića, objavljenog u nakladi „Grafike d. d.“ iz Osijeka. O knjizi je govorio povjesničar i publicist Zdenko Samardžija.

20.-21.

Izaslanstvo Vlade Vojvodine i predstavnici Hrvatskog nacionalnog vijeća boravili su u Osijeku, posjetivši nekoliko srednjih škola, osječkih tvrtki i županiju Osječko-baranjsku, gdje su razgovarali o daljnjoj i uspješnijoj suradnji, kao i o uključanju Slavonije i Baranje kao regije u međunarodni projekt nazvan „Festival pameti“.

20.-30.

Dokumentarni film „Od zrna do slike“ redatelja Branka Ištvančića, koji je sudjelovao u glavnom programu 32. međunarodnog festivala filmova o umjetnosti (FIFA) u Montrealu, nagrađen je prestižnom nagradom Liliane Stewart Award, sponzorirane od strane Programa Stewart koji se bavi modernim dizajnom.

21.

Dramski odjel HBKUD „Lemeš“ iz Lemeša nastupio je s predstavom „Tripit Bog pomaže“ pred općinskim selektorom Mihajlom Nestorovićem u selekciji za plasman na Zonsku smotru amaterskih kazališta Bačke.

21.-23.

Na poziv udruge gastronoma trogirске rivijere, HKPD „Jelačić“ iz Petrovaradina gostovalo je u Trogiru gdje je imalo zapaženi cjelovečernji koncert na kojem su nastupili mješoviti pjevački zbor pod ravnanjem prof. Vesne Kesić-Krsmanović i tamburaški sastav na čelu s prof. Stevanom Mošom.

27.

Monografija *Slikar Stipan Kopilović* predstavljena je u Muzeju Bačke Topole. Slikar Stipan Kopilović preminuo je prije 90 godina u Bačkoj Topoli. U predstavljanju su sudjelovali povjesničar umjetnosti Bela Duranci i književnik Tomislav Žigmanov. Suorganizator događaja bio je Zavod za kulturu vođanskih Hrvata.

29.

U organizaciji Udruge „Naša djeca“ u dvorani HKC „Bunjevačko kolo“ održana je promocija hrvatskih odjela, koja je dio projekta „Hrvatsko-bunjevačko-šokačke priče“. U programu su sudjelovala djeca koja nastavu pohađaju na hrvatskom jeziku, a kao gost nastupio je poznati tamburaški sastav „Garavuš“ iz Kutjeva. Ovom prigodom Udruga „Naša djeca“ ugostila je učenike OŠ „Zdenka Turkvića“ iz Kutjeva iz Republike Hrvatske.

29.

Četvrti po redu seminar namijenjen nastavnicima koji predaju u hrvatskoj nastavi ili predaju hrvatski jezik s elementima nacionalne kulture u Subotici održan je u prostorijama Gimnazije „Svetozar Marković“. Organizatori seminara bili su Koordinacija hrvatske nastave, Hrvatsko nacionalno vijeće i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

30.

U okviru projekta „Bunjevački Put križa“ u prostorijama HKPD „Matija Gubec“ u Tavankutu održana je tribina s

temom „Religija, sakralna umjetnost i baština“ na kojoj su govorili profesori Ljubica Vuković Dulić i Tomislav Žigmanov. Istodobno su predstavljene i grafike s motivom križeva krajputaša, djelo Darka Vukovića, profesora na Akademiji umjetnosti u Novome Sadu.

31.

Na Otvorenom sveučilištu u Subotici otvorena je izložba slika nastalih na trećem sazivu Umjetničke kolonije „Stipan Šabić 2013.“.

100.000 posjeta internetskoj stranici Hrvatske riječi

Novi, redizajnirani web site „Hrvatske riječi“ (www.hrvatskarijec.rs) zabilježio je svoj 100.000. posjet.

Projekt očuvanja sakralne baštine

Neformalni pokret „Bunjevački Put križa“ za ovu je korizmu izradio grafike za prodaju s motivom križeva krajputaša, djelo profesora na Akademiji umjetnosti u Novome Sadu – grafičkog dizajnera Darka Vukovića, a od prikupljenog novca bit će obnovljeni neki od križeva krajputaša. Radi se o sedam motiva izrađenih u 90 primjeraka, svaki otisnut u tri boje što je ukupno 630 primjeraka ovih grafika koje je blagoslovio subotički biskup msgr. Ivan Pénzes.

Video spot za pjesmu s HosanaFesta

Snimljen je video spot za pjesmu „Tvoje riječi živjeti“ koju je na prošlogodišnjem HosanaFestu izvela Ana Ivanković Radak iz Subotice. Autorica glazbe i teksta je Tajana Šarić. Spot je režirao Stefan Stojanović.

Obnovljen rad Šokadijine etno sekcije

KPZH „Šokadija“ iz Sonthe obnovila je rad etno sekcije koja je pristupila izradi suvenira, među kojima će dominirati lutke visine tridesetak centimetara, odjevene u minijaturnu

narodnu nošnju sončanskih Šokica i Šokaca.

TRAVANJ, 2014.

Projekt „Muzej objekata“ u Subotici

U subotičkoj Galeriji „Dr. Vinko Perčić“ gostovao projekt pod nazivom „Muzej objekata“. To je muzej u nastajanju, koji će kolekcijom doniranih predmeta, objekata i svjedočanstava građana pokušati javnosti predstaviti kako se sjećamo devedesetih godina u Srbiji danas.

Novi broj *Matice*

Sredinom ožujka iz tiska je izašao novi broj *Matice*, časopisa Hrvatske matice iseljenika, koji donosi priloge iz života Hrvata diljem svijeta. Među ostalim, *Matica* piše i o posjetu izaslanstva HMI Bačkoj, te o petoj obljetnici Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata.

Obnavlja se „Poljakovićev“ križ

U okviru projekta „Bunjevački Put križa“ radnom akcijom mještana Bikova započeta je obnova „Poljakovićevog“ križa krajputaša, s desne strane ceste prema Oromu.

Veliki uspjeh tamburaškog odsjeka Muzičke škole u Subotici

Učenici tamburaškog odsjeka u Muzičkoj školi u Subotici tijekom ožujka osvojili su ukupno 24 nagrade, od toga 14 na Festivalu vojvođanske tambure u Somboru i 10 na republičkom natjecanju.

DORF u Novom Sadu

Festival dokumentarnog rock filma DORF iz Vinkovaca predstavio se u novosadskom klubu „Fabrika“, koji radi u okviru Studentskog kulturnog centra Novi Sad. U dvije večeri na tri lokacije u klubu je prikazano šest filmova posvećenih glazbenicima iz regije. Riječ je o selekciji ostvarenja koja su obilježila ovaj filmski festival. Festival DORF pokrenut je 2007., a dio njegova programa dosad je predstavljan u više gradova u Srbiji.

2.

Izvlačenjem nagrada u čitaonici Gradske knjižnice Subotica završen je VI. kviz za poticanje čitanja „Čitam i skitam“ namijenjen učenicima osnovnoškolske dobi koji je pod sloganom „Promatrajmo narode kroz priču“ realiziran na trima službenim jezicima grada Subotice.

3.

Socijalni antropolog dr. Andrew Hodges iz Manchestera je na kraju sjednice Hrvatskog nacionalnog vijeća informirao vijećnike o istraživanju koje započinje ove godine, u kojem će, kao suradnik Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, istraživati utjecaj nedavnih jezikoslovnih reformi hrvatskog jezika na stanovnike Vojvodine koji žive u područjima s većim brojem Hrvata.

4.

U Spomen muzeju biskupa Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku otvorena je izložba fotografija križeva krajputaša „Bunjevački putovi križeva“, čiji je autor Augustin Juriga, a predstavljena je i knjiga *Bunjevački Put križa – za osobnu pobožnost virujućeg svijta* Tomislava Žigmanova. O knjizi su osim autora govorili Vlado Filić i Mirko Čurić, dok je uvodnu riječ imao mons. Ivan Čurić, generalni vikar Đakovačko-osječke nadbiskupije.

4.-5.

U organizaciji Kulturnog centra Travno – Posudionica i radionica narodnih nošnji u Zagrebu održan je IV. seminar o primjeni narodnih nošnji na amaterskoj folklornoj sceni za folkloraše, voditelje KUD-ova, garderobijere i koreografe. U praktičnom dijelu sudjelovala je i Tamara Lerić iz Berega koja je polaznicima predstavila narodnu nošnju Hrvata Šokaca iz Monoštora i Berega.

4.-6.

Učenici od 5. razreda osnovne škole do 3. razreda srednje škole iz Crne Gore, u pratnji nastavnice hrvatskog jezika Ane Šarčević te dopredsjednice Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore Ljerke Sindig i vijećnika HNV-a Crne Gore i vijećnika lokalnog parlamenta grada Tivta Ilije Janovića, posjetili su i obišli Tavankut, Suboticu i Palić te su skupa s vršnjacima sudjelovali u jezičnoj, sportskoj i slamarskoj radionici.

5.

Folklorni i tamburaški odjel, te ženska pjevačka skupina HKPD „Matija Gubec“ iz Tavankuta su na poziv Židovske općine Osijek, na Pesach, najvažniji židovski blagdan, boravili u Osijeku gdje su cjelovečernjim programom predstavili dio kulturne tradicije bunjevačkih Hrvata.

5.

Petko Vojnić Purčar dobitnik je nagrade za životno djelo Društva književnika Vojvodine. Nagrada mu je uručena na svečanosti u okviru godišnje skupštine DKV-a, održanoj u velikoj dvorani Skupštine Grada Novog Sada.

6.

Članovi novoosnovanog HKD „Ljuba“ svečano su otvorili svoje nove prostorije u Ljubi koje im je na korištenje ustupila Mjesna zajednica tog mjesta.

6.

Roman *Dogovoreni brak* subotičkog pisca Dražena Prčića predstavljen je u Monoštoru.

6.

Nakon svete mise u kapelici Svete Ane u Gornjem Tavankutu, blagoslovljen je novoobnovljeni križ, koji se nalazi u Skenderovu, na Malom tavankutskom putu, kod srušene Skenderove škole, u blizini jezera na Kaponji. Sveta misa i obred posvete

križa predvodio je subotički biskup Ivan Pénczes.

6.

„Hrvatska u pjesmi“ naziv je koncerta koji su u amfiteatru novosadskog SPENS-a priredili članovi mješovitog pjevačkog zbora Ličkog zavijačkog društva „Vila Velebita“ iz Požege i članovi tamburaškog orkestra glazbene škole iz istoga mjesta. Domaćin gostima iz Hrvatske bio je HKPD „Jelačić“ iz Petrovaradina.

6.

Udruga građana „Urbani Šokci“ iz Sombora i Pjevačka skupina „Kraljice Bodroga“ KPDH „Bodrog“ iz Monoštora bili su sudionici 23. svečanosti pasionske baštine u Zagrebu, gdje su sudjelovali na obilježavanju 800. obljetnice crkve u Resniku. Cjelovečernji koncert „Korizma i Uskrs u Monoštoru“ priređen je u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Resniku. Program koji je izveden u Resniku prikazan je i u Somboru u crkvi Uzvišenja svetog križa 15. travnja.

7.-8.

Na inicijativu ureda Zdravke Bušić, hrvatske parlamentarke u Bruxellesu, a u sklopu programa „Posjetitelji“, dvadesetak većinom mladih predstavnika hrvatske zajednice u Vojvodini, među kojima su bili i čelnici hrvatskih institucija, posjetilo je Bruxelles. Središnji dio njihova posjeta bilo je sudjelovanje na panelu Andreja Plenkovića, nositelja HDZ liste na izborima za zastupnika Europskog parlamenta na kojem je o položaju Hrvata u Srbiji govorio Tomislav Žigmanov, ravnatelj Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata.

8.

U vestibulu Gradske kuće u Subotici otvorena je Uskrsna izložba u kojoj su sudjelovali Likovni odjel HKC „Bunjevačko kolo“ iz Subotice, Likovno-slamarski odjel HKPD „Matija Gubec“ i

Galerija Prve kolonije naive u tehnici slame iz Tavankuta.

8.

Dubravka Pađen Farkaš, ravnateljica Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek i Dragan Rokvić, ravnatelj Gradske knjižnice Subotica potpisali su u Osijeku Sporazum o suradnji. Time je formalizirana višegodišnja uspješna suradnja ovih dviju knjižnica koje su se obvezale na razmjenu iskustava, knjižne građe, izložbi te sudjelovanje na stručnim skupovima.

8.

U organizaciji Društva knjižničara Slavonije i Baranje, Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek te Komisije za zavičajne zbirke Hrvatskog knjižničarskog društva, u Osijeku je održan okrugli stol „Zavičajni fondovi i zbirke u knjižnicama panonskog prostora (razmjena iskustava i mogućnosti suradnje)” na kojem je osim knjižnica iz Hrvatske i Mađarske sudjelovala i Gradska knjižnica Subotica.

10.

U Vanjskopolitičkome komitetu Europskoga parlamenta održan je panel o pravima manjina u Vojvodini na kojem je sudjelovalo i petočlano vojvodansko izaslanstvo, među kojima je bio i dr. Slaven Bačić, predsjednik Hrvatskog nacionalnog vijeća.

10.

Na prvoj redovitoj skupštini Udruge bunjevačkih Hrvata „Dužijanca” održanoj u župi sv. Roka u Subotici, usvojena je platforma, plan i program, te financijski plan ovogodišnje „Dužijance 2014.”. Istu večer predstavljena je knjižica *Dužijanca je zahvala Bogu i pohvala čovjeku* koju je napisao Lazo Vojnić Hajduk, a u kojoj su temeljne postavke razvojnog programa spomenute udruge.

10.

U organizaciji Centra za kulturu „Sirmiumart” u kazalištu „Dobrica Milutinović” u Srijemskoj Mitrovici održan je IV. festival tamburaške glazbe omladinskih orkestara „Zlatne žice”. Osim domaćina, tamburaškog orkestra iz Srijemske Mitrovice „Srem”, u programu su sudjelovali i gosti – tamburaški orkestar iz Rume „Plavi čuperak”, orkestar iz Erdevika „Erdevički tamburaši” te orkestri iz hrvatskih kulturno-prosvjetnih društava „Matija Gubec” iz Rume i Tavankuta.

11.

U Galeriji Prve kolonije naive u tehnici slame, a u suradnji s HKPD „Matija Gubec” u Tavankutu, otvorena je Uskrsna izložba.

11.-16.

Osnovna škola „Matija Gubec” iz Tavankuta sudjelovala je na XI. međunarodnoj koloniji mladih u Ernestinovu.

12.

U dvorani Hrvatskog doma u Somboru Klub ljubitelja biljaka „Za sreću veću” HKUD-a „Vladimir Nazor” organizirao je Uskrsnu izložbu.

12.

U organizaciji HKUPD „Stanislav Preprek” iz Novoga Sada održana je književno-pjesnička manifestacija „Prep-rekovo proljeće” na kojoj je predstavljena zbirka pjesama *Prep-rekovo proljeće 2013*. U programu su sudjelovali zbor „Jelačić”, ženska pjevačka skupina „Preprek” i autori pjesama iz zbirke.

12.

Hrvatska nacionalna samouprava grada Segedina, Hrvatsko-mađarska kulturna udruga „András Dugonics” iz Segedina te HLU „Cro Art” iz Subotice organizirali su Treći saziv Likovne kolonije „Panon-Mađarska 2014.” u etno kući „Balástya Őszeszék” u mjes-

tu Balástya u blizini Segedina. Ovom prigodom dogovoren je nastavak suradnje temeljem koje će se sredinom ljetna realizirati likovna kolonija „Panon-Srbija 2014.“ a u rujnu „Panon-Hrvatska 2014.“

14.-16.

U organizaciji Hrvatskog nacionalnog vijeća, HKC „Srijem – hrvatski dom“, Grada Zagreba i Grada Osijeka, 46 učenika osnovnih i srednjih škola u Srijemskoj Mitrovici koji pohađaju predmet hrvatski jezik s elementima nacionalne kulture posjetili su hrvatske gradove Zagreb i Osijek. Ekskurzija je priređena u sklopu projekta „Upoznajmo domovinu“.

15.

Gradski muzej Subotica organizirao je predstavljanje prvih dviju knjiga iz serije jedinstvenih priručnika pod nazivom „Kako objaviti dobru muzejsku knjigu“, koju je pokrenuo Muzejski dokumentacijski centar iz Zagreba (MDC). O knjigama je, uz urednicu Snježanu Radovanliju Mileusnić, voditeljicu specijalne muzeološke knjižnice MDC-a, govorila i ravnateljica Muzejskog dokumentacijskog centra Višnja Zgaga.

16.

U organizaciji Gradske knjižnice i prosvjetnog centra „Endre Ady“ iz Baje u Mađarskoj u bivšoj sinagogi predstavljena je knjiga *Bunjevački Put križa* autora Tomislava Žigmanova.

20.

Već tradicionalno pjevački zbor i tamburaški sastav KPZH „Šokadija“ priredili su uskrсни koncert u crkvi sv. Lovre u Sonti pola sata prije početka velike mise.

22.

Na dan planeta Zemlje u mjestu Bakovčića, nadomak grada Koprivnice u Hrvatskoj, otvorena je izložba slika od

slame HKPD „Matija Gubec“ iz Tavankuta.

23.

U franjevačkoj crkvi sv. Mihovila arkandela u Subotici zbor „Sveta Cecilija“ i Subotički tamburaški orkestar priredili su tradicionalni uskrсни koncert pod ravnanjem s. Mirjam Pandžić.

23.

Renomirani pijanist Kemal Gekić održao je klavirski recital u Velikoj vijećnici Gradske kuće u Subotici. Koncert je organizirala udruga „Electe“ u suradnji sa Zavodom za kulturu vojvođanskih Hrvata.

24.

U prostorijama Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata održan je XXXII. znanstveni kolokvij na temu „Civilne žrtve među bunjevačkim Hrvatima nakon oslobođenja (1944.-1946.)“. Uvodničar je bio Stevan Mačković, arhivski savjetnik i ravnatelj Povijesnog arhiva Subotica.

24.

U Subotici je osnovan „Klub prijateljstva triju naroda – Hrvata, Nijemaca i Talijana“, a potpisnici osnivačkog akta su Njemački narodni savez iz Subotice, Udruženje Talijana „Trentini nel mondo“ iz Indije i Hrvatski kulturni centar iz Novog Sada.

24.-25.

Osnovna škola „Matija Gubec“ iz Tavankuta bila je domaćinom programa pod nazivom „Bogatstvo različitosti“. Tijekom dvodnevnog susreta učenika i nastavnika osnovnih škola iz Hrvatske, Rumunjske i Tavankuta, održano je pet radionica na kojima je sudjevalo oko 40 učenika. Drugog dana organizirana je središnja svečanost dodjele nagrada za najbolje radove pristigle na likovno-literarni natječaj, čija je ovogodišnja tema bila „Priča o prijateljstvu“. Na natječaj se javilo 28

škola, od toga devet iz Republike Hrvatske, jedna iz Bosne i Hercegovine te 18 škola iz Srbije.

25.

Tradicionalna manifestacija Dužijanca 2014. započela je blagoslovom žita na blagdan sv. Marka, na Etno salašu Balažević u Tavankutu. Svečanu svetu misu u crkvi Presvetog Srca Isusova u Tavankutu predvodio je katedralni župnik mons. Stjepan Beretić, uz koncelebraciju mons. dr. Andrije Anišića, vlč. Dragana Muharema i tavankutskoga župnika preč. Franje Ivankovića.

25.

U organizaciji HKPU „Zora“ iz Vajske u prostorijama župnog ureda sv. Pavla apostola u Baču predstavljen je 12. svezak *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. Svezak su predstavili glavni urednik *Leksikona* dr. sc. Slaven Bačić iz Subotice, bački župnik vlč. Josip Štefković i sveučilišni profesor, akademik Ivan Gutman.

25.-27.

Ekološki kviz „Lijepa naša“ održan je u Zagrebu u Hrvatskoj. Na natjecanju su sudjelovale tri osnovne škole iz Vojvodine: OŠ „Matko Vuković“ iz Subotice, OŠ „Vladimir Nazor“ iz Đurđina i OŠ „Ivo Lola Ribar“ iz Plavne.

25.-27.

Na 45. pokrajinskoj smotri recitatora, pod nazivom „Pjesniče naroda mog“, održanoj u Sečnju, na hrvatskom jeziku je nastupilo sedmero recitatora osvojivši tri zlatne medalje od kojih je Donna Karan, recitatorica Hrvatske čitaonice stekla pravo sudjelovanja na republičkom natjecanju u Valjevu.

25.-26.

U organizaciji „Šokačka grana“ iz Osijeka i UG „Urbani Šokci“ iz Sombora održan je Međunarodni okrugli stol „Urbani Šokci 9 – Panonija 2“ na temu „Kako se to može biti Europljanin i živ-

jeti u Šokadiji“, prvog dana u Osijeku a drugog u Somboru. Sudionici kulturno-umjetničkog programa u Somboru bili su članovi UG „Urbani Šokci“ i pjevačka skupina UG „Tragovi Šokaca“ iz Bača, a priređena je i likovna izložba Marije Turkalj Matić.

25.-27.

Na prvom Međunarodnom natjecanju tamburaša, solista i komornih sastava „Tambura instrumental festival“ održanom u Glazbenoj školi u Požegi (Hrvatska) natjecalo se 15 glazbenih škola iz Hrvatske i Srbije. Iz subotičke Glazbene škole tri učenika osvojila su sedam nagrada.

25.-27.

Na 37. međunarodnom festivalu hrvatske tamburaške glazbe u Osijeku, koji je bio u znaku 90. godišnjice rođenja njegova osnivača Julija Njikoša, nastupilo je 17 orkestara iz Hrvatske, Austrije, Slovenije i Vojvodine, podijeljenih u tri kategorije. Tamburaši Dječjeg i Velikog subotičkog tamburaškog orkestra iz Subotice osvojili su srebrne dok je tamburaški orkestar HGU „Festival bunjevački pisama“ u juniorskoj konkurenciji osvojio zlatnu plaketu „Tambura Paje Kolarića“.

26.-27.

VI. dani A. G. Matoša i dr. Josipa Andrića održani su u Plavni u organizaciji HKUPD „Matoš“, uz logističku potporu Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata. Tom prigodom prigodnim je programom domaćina i gostiju obilježeno 100 godina od smrti A. G. Matoša i 120. obljetnica od rođenja dr. Josipa Andrića, održana je Likovna kolonija udruge „Cro Art“ iz Subotice, predstavljena monografija tiskana u povodu pet godina postojanja i rada HKUPD „Matoš“, te priređen nastup tamburaškog orkestra HKD „Šid“ iz Šida. Dvodnevni program obogaćen je izložbom posvećenoj Antunu Gustavu Matošu i dr. Josipu Andriću iz

privatne zbirke Ljudevita Vujkovića Lamicića iz Subotice.

26.

Veliki tamburaški orkestar HKPD „Matija Gubec“ iz Rume priredio je cjelovečernji koncert u Hrvatskom domu u Somboru.

28.

Nakon Sombora, izložba slika iz kolekcije zagrebačkog kolekcionara Stjepana Pohižeka otvorena je u Subotici, u galeriji Otvorenog sveučilišta, kao rezultat suradnje Likovnog kruga Pohižek iz Zagreba i HLU „Cro Art“ iz Subotice.

30.

Ansabl „Hajo“ i komorni sastav HGU „Festival bunjevački pisama“ iz Subotice nastupili su na 15. tamburaškom memorijalu Hrvoja Majića u Vinkovcima.

**Umalo ukradena bista
Balinta Vujkova**

Ravnateljstvo za izgradnju grada skinulo je brončanu bistu Balinta Vujkova postavljenu u tzv. Parku književnika u centru grada nakon što je uočen pokušaj odnošenja spomenika odvajanjem biste od postamenta. Ankeri kojima je bista zakačena za postament bit će produženi kako bi se snažnije učvrstili za betonsku podlogu.

Nova knjiga Antuna Kovača

U nakladi ogranka Matice hrvatske Subotica, objavljena je nova knjiga pjesnika iz Sombora Antuna Kovača pod nazivom *Pisma, ljubav, vino i/kavica*.

**Dobivena sredstva
za knjige i časopise**

Na natječaju za sufinanciranje nakladničke djelatnosti u AP Vojvodini za 2014. godinu, koji je raspisalo Pokrajinsko tajništvo za kulturu i informiranje, NIU „Hrvatska riječ“ je dobila

sredstva za tiskanje šest knjiga, časopisa za književnost i umjetnost „Nova Riječ“, te za podlistke tjednika *Hrvatska riječ – Hrcko* i *Kužiš* u ukupnom iznosu od 1,95 milijuna dinara. Matica hrvatska Subotica je na istom natječaju dobila 80.000 dinara, za izdavanje *Klasja naših ravni*, časopisa za književnost, umjetnost i znanost.

Djeca na snimanju

Na inicijativu i uz financijsku potporu Udruge „Naša djeca“ snimljen je ulomak iz predstave „Ode Bolto na ogled“ Matije Poljakovića koji su za djecu iz vrtića „Marija Petković – Sunčica“ pod nazivom „Ode Ivo na ogled“ prošle godine postavile odgojiteljice Dajana Šimić i Emina Kujundžić.

**Studenti etnologije iz Zagreba
na terenskoj praksi**

U Beregu, Monoštoru i Somboru boravila je skupina od 12 studenata etnologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji su prvi puta istraživanjima obuhvatili šokačka mjesta.

Osiguran stalan prostor za ZKVH

Hrvatsko nacionalno vijeće je, zahvaljujući donacijama Grada Zagreba i Vlade Republike Hrvatske, kupilo drugi dio zgrade sadašnjeg sjedišta HNV-a, na što je potrošeno 60 tisuća eura. Nakon preuređenja prostor će postati sjedište Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, čime će se trajno riješiti pitanje njegova smještaja.

Travanjski broj Matice

Sredinom travnja iz tiska je izašao treći, uskrсни broj časopisa Hrvatske matice iseljenika (HMI) *Matica* čiju naslovnicu krase fotografija Augustina Jurige križa krajputaša snimljenog na Skenderovu, nedaleko od Subotice. Ona upućuje na reportažu sa zagrebačkoga predstavljanja knjige Tomislava Žigmanova *Bunjevački Put križa* i tim povodom u

prostorijama HMI postavljene izložbe fotografija Augustina Jurige „Bunjevački putovi križeva“.

Novi broj *Hosane*

Za uskrсне praznike objavljen je novi broj *Hosane*, lista Humanitarno-terapijske zajednice za pomoć ovisnicima „Hosana“.

SVIBANJ, 2014.

1.

U organizaciji Hrvatske samouprave u Kačmaru u Republici Mađarskoj, HKPD „Matija Gubec“ iz Tavankuta nastupilo je na tradicionalnom „Bunjevačkom danu“ u Kačmaru.

3.

Na poziv Povijesnog i sportskog društva „Hrvatski sokol Vinkovci“, pjevački zbor HKPD „Jelačić“ iz Petrovaradina gostovao je na manifestaciji „Sokolski dan“ u Vinkovcima. Zborom je ravnala prof. Vesna Kesić-Krsmanović.

3.

Promocija zbirke pjesama *Žagor iz opakije* autorice Katarine Firanj iz Nenadića održana je u Hrvatskom domu u Somboru.

4.

Kao gosti KPZH „Šokadije“ iz Sonte, članovi dramske sekcije HBKUD „Lemeš“ iz Lemeša su u Domu kulture u Sonti odigrali predstavu „Tripot Bog pomaže“ koju je po tekstu Marjana Kiša režirao Ilija Ezgeta.

6.

UG „Urbani Šokci“ iz Sombora, župnik Goran Vilov i Pjevačka skupina „Kraljice Bodroga“ iz Monoštora organizirali su program kojim je obilježena 101. obljetnica rođenja Josipa Pašića i 73 godine od smrti Stipana Bešlina.

10.

Veliki proljetni koncert HKC „Bunjevačko kolo“ nazvan „Večer s prijateljima“ održan je u svečanoj dvorani Centra u Subotici. Na koncertu su osim domaćina nastupili i gosti KUD „Rudine“ iz Livna (Federacija BiH) i KUD „Luka Ilić Oriovčanin“ iz Oriovca (Hrvatska).

10.

Tradicionalni koncert duhovne glazbe „Koncert marijanskih pjesama“ održan je u svetištu na Tekijama pod geslom „Molitvom i pjesmom Gospi Tekijskoj“. Nastupili su: mješoviti pjevački zbor župe sveta Katarina iz Nijemaca (Hrvatska), mješoviti pjevački zbor župe sveti Lovro (Sonta), instrumentalni duo Florijan Balaž i Marta Balaž (Novi Sad), Ekumenski muški hor (Beograd) i udruženi dječji pjevački zborovi „Vivak“, „Bajićevi slavuji“ te Inkluzivni zbor „Ison“ (Novi Sad).

10.

U Hrvatskom domu u Somboru priređena je projekcija filma Stipe Ercegovića „Ilija Okrugić – Domovino slatko milovanje“ u produkciji Zajednice Hrvata Beograd „Tin Ujević“.

11.

Na 53. glazbenom festivalu djece Vojvodine održanom u Bačkoj Topoli, tamburaški orkestar HKPD „Tomislav“ iz Golubinaca i zbor OŠ „Jovan Popović“ iz Novog Sada osvojili su zlatne plakete na pokrajinskom natjecanju orkestara i zborova.

11.

Na Općinskoj smotri glazbeno-folklornog stvaralaštva odraslih, održanoj u Šidu, nastupio je i HKD „Šid“ te se plasirao u viši zonski rang natjecanja u dijelu njegovanja tradicije.

11.

Na izbornom saboru HKUD „Vladimir Nazor“ iz Sombora odlučeno je da

će dužnost predsjednika u sljedećem četverogodišnjem mandatu obnašati dosadašnji predsjednik Mata Matarić.

12.

Starija skupina dječjeg folklornog odjela HKUPD „Matoš“ iz Plavne plasirala se na Zonsku smotru dječjeg folklora.

13.

U organizaciji likovnog odjela HKC „Bunjevačko kolo“ iz Subotice, u galeriji Otvorenog sveučilišta otvorena je izložba slika Snežane Kujundžić i Ivana Šarčevića.

15.

„Vrijednosne orijentacije kao prediktori etničkih stavova“ tema je znanstvenog kolokvija koji je održan u prostorijama Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata. Uvodničarka je bila sociologinja dr. sc. Jasminka Dulić.

15.-18.

Prigodom 100. obljetnice rođenja i 50. obljetnice smrti, u Subotici su održani „Dani Albe Vidakovića“, poznatog skladatelja, muzikologa, dirigenta i pedagoga rođenog u Subotici. U okviru međunarodnog znanstvenog simpozija održano je deset predavanja i od toga dvije radionice. Priređena su i dva koncerta. U koncertnoj dvorani Muzičke škole u Subotici održan je koncert komorne glazbe. Koncert zbornskih i orguljaških kompozicija Albe Vidakovića i njemu dragih skladbi održan je u subotičkoj katedrali bazilici sv. Terezije Avilske u čijem je predvorju postavljena izložba o životu i djelu Albe Vidakovića. Služena je i svečana biskupska sveta misa kojoj je prethodio posjet grobu Albe Vidakovića. „Dane Albe Vidakovića“ skupa su organizirali Subotička biskupija, Institut za crkvenu glazbu „Albe Vidaković“ Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika iz Zagreba te Katoličko društvo za kulturu, povijest i

duhovnost „Ivan Antunović“ iz Subotice.

15.-18.

Tomislav Žigmanov, ravnatelj Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata i Darko Sarić Lukendić, predsjednik Izvršnog odbora Hrvatskog nacionalnog vijeća prezentirali su referat na temu „Politička reprezentacija manjina u Srbiji na primjeru Hrvata u Vojvodini“ na XVIII. znanstvenom međunarodnom skupu „Nacionalne manjine u demokratskim društvima“ održanom na Brijunima.

16.

Čelistica iz Ljubljane, podrijetlom iz Subotice, Zrinka Vlašić, održala je koncert u Velikoj vijećnici Gradske kuće.

17.

Na poziv Hrvatskog sabora kulture dramski je odjel HBKUD „Lemeš“ iz Lemeša sudjelovao na X. međunarodnom festivalu amaterskih kazališta s predstavom „Tripud Bog pomaže“ koju je po tekstu Marjana Kiša režirao Ilija Ezgeta.

23.-25.

Na osječkom sajmu Dom expo predstavila se i NIU „Hrvatska riječ“ iz Subotice.

24.

Slikari HLU „Cro Art“ iz Subotice bili su gosti Likovne udruge „László Holló“ iz Mađarske. Tom prigodom sudjelovali su u manifestaciji „100 kutija“ obilježavajući 240. rođendan grada Kiskunfélegháza.

25.

U sončanskoj kavani „Bačka 1924“, likovna umjetnica s Hvara, podrijetlom iz Sonte Ana Tudor priredila je samostalnu izložbu svojih najnovijih slika.

25.

U dvorani Mjesne zajednice u Lemešu održana je promocija knjige poezije

Žagor iz opaklije pjesnikinje iz Sombora Katarine Firanj.

26.-27.

Subotičko izaslanstvo u sastavu: Dragan Rokvić, ravnatelj Gradske knjižnice Subotica, Bernadica Ivanković, informatorica Knjižnice, Blaško Stantić, član Gradskog vijeća i Darko Sarić Lukendić, predsjednik Izvršnog odbora Hrvatskog nacionalnog vijeća, boravili su u Zagrebu gdje su imali nekoliko sastanaka u Državnom uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Hrvatskoj matici iseljenika te Školskoj knjizi. Teme susreta, između ostalog, bile su formiranje hrvatskog odjela u Gradskoj knjižnici Subotica, nabava knjiga na hrvatskom jeziku te gostovanje pisaca iz Hrvatske u Subotici.

27.

Veliki proljetni koncert Subotičkog tamburaškog orkestra održan je u Velikoj vijećnici Gradske kuće u Subotici. Na koncertu su se predstavili Dječji i Veliki subotički tamburaški orkestar, te vokalne solistice Mila Kujundžić i Antonija Piuković. Orkestrima su ravnali Stipan Jaramazović i Marijana Marki.

27.

Ravnateljica Knjižnica grada Zagreba Davorka Bastić i ravnatelj Gradske knjižnice Subotica Dragan Rokvić, potpisali su u Zagrebu Sporazum o suradnji čime je i službeno formalizirana desetljetna suradnja ovih dviju knjižnica.

28.

Republičko natjecanje iz hrvatskog jezika i jezične kulture održano je u OŠ „Vladimir Nazor“ u Đurđinu. Natjecalo se 14 učenika iz sedmih i osmih razreda iz osnovnih škola „Matko Vuković“ iz Subotice, „Ivan Milutinović“ iz Subotice i Male Bosne, „Matija Gubec“ iz Tavankuta, te iz škole domaćina „Vladimir Nazor“.

30.-31.

Slikari HLU „Cro Art“ gostovali su u Vinkovcima gdje su ih ugostili Gradsko društvo „Moji Vinkovci“ i Tehničko učilište Vinkovci kako bi radili sa slikarima Likovne udruge Vinkovci, a prihod od prodaje slika namijenjen je kao pomoć nastradalima u katastrofalnim poplavama.

31.

Prvo javno predstavljanje projekta Ane Tudor „Kilometar Dunava“ održano je u Sonti. Na platou ispred Doma kulture postavljen je do sada dovršen dio platna, koji će u konačnici biti dugačak tisuću metara.

31.

Predstavljanje knjige *Tragovima predaka* Lajče Perušića održano je u Gradskoj knjižnici Subotica.

31.

Misa zahvalnica za kraj školske godine služena je u subotičkoj katedrali bazilici svete Terezije Avilske.

Izašao peti broj *Godišnjaka za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata*

Peti broj *Godišnjaka za znanstvena istraživanja* Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata izašao je iz tiska. Na 390 stranica, *Godišnjak* donosi 14 znanstvenih i stručnih radnji, koje za glavnu temu imaju neki aspekt društvenog života Hrvata u Vojvodini, bilo u povijesti bilo u sadašnjosti.

ZKVH utemeljio trijernalnu nagradu za najbolju knjigu poezije „Antun Gustav Matoš“

U cilju pospješivanja sustavnoga pristupa valorizaciji aktualne književne produkcije među Hrvatima u Vojvodini, Zavod za kulturu vojvodanskih Hrvata ustanovio je trijernalnu nagradu za najbolju knjigu poezije, koja će nositi ime „Antun Gustav Matoš“, slavnog hrvatskog pjesnika. Imenovano

povjerenstvo ocjenjivat će knjige izdane u razdoblju 2011.-2013. godine, a nagrada „Antun Gustav Matoš“ prvi puta će biti svečano uručena u okviru manifestacije „Dani Balinta Vujkova: dani hrvatske knjige i riječi“ 2014. godine.

NIU „Hrvatska riječ“ organizirala novinarsku radionicu u Bezdanu

Tijekom svibnja NIU „Hrvatska riječ“ je u Bezdanu svake subote organizirala novinarsku radionicu za polaznike predmeta hrvatski jezik s elementima nacionalne kulture, s ciljem njihovog osposobljavanja za suradnju s podlistkom *Hrcko* i tjednikom *Hrvatska riječ*.

Zvonko Bogdan i „Hajo“ na kompilaciji tamburaške glazbe

Pjesme Zvonka Bogdana i ansambla „Hajo“ iz Subotice našle su se među 43 probrane skladbe objavljene na dvostrukom CD-u „Tamburaški hitovi“ iz nove edicije Croatia Recordsa.

Objavljen novi broj Hrvatskih novina

Objavljen je deveti broj časopisa *Hrvatske novine*, koji izdaje Hrvatska nezavisna lista iz Subotice. Časopis je dostupan isključivo na internetskoj stranici udruge.

Vraćena bista Balinta Vujkova

Uprava za izgradnju grada vratila je brončanu bistu Balinta Vujkova na postament u centru Subotice nakon što je postavilo nove, sigurnije ankere, osiguravši je tako od moguće krađe.

Odgodeni kulturni događaji

Zbog izvanrednog stanja u zemlji prozročnog poplavama odgođeni su brojni kulturni događaji poput Susreta pučkih pjesnika Lira naiva 2014., predstavljanja zbornika radova sa znanstvenog skupa u Golubiću 2013., promocije knjige Željke Zelić (*intimna Kronika srca*), koncerta Tonija Cetinskog u Sotu, susreta malih župnih

zborova Subotičke biskupije „Zlatna harfa“, Noći muzeja, „Klincijade“, Republičke smotre recitatora i drugih.

Nagrađeni učenici

Ivana Imrić iz OŠ „Matko Vuković“ iz Subotice osvojila je prvu, a Luka Crvenković iz OŠ „Vladimir Nazor“ iz Đurđina drugu nagradu na Literarnom natječaju Hrvatskog radija u Zagrebu.

Zabilježila:
Bernadica Ivanković

SURADNICI U OVOM BROJU

Ivan Balenović

Zvezdana Balić

Katarina Čeliković

Vladan Čutura

Mato Groznica

Bernadica Ivanković

Marko Kljajić

Zoran Kravar

Marija Lovrić

Mila Markov-Španović

Jasna Melvinger

Nevena Mlinko

Mira Muhoberac

Sanja Nikčević

Dubravka Oraić Tolić

Žarko Paić

Zvonimir Pelajić

Petar Pifat

Mirko Sebić

Vojislav Sekelj

Neven Ušumović

Ljubica Vuković Dulić

Željka Zelić

Tomislav Žigmanov

ZAVOD ZA KULTURU VOJVOĐANSKIH HRVATA

Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata je ustanova za znanstvena, stručna, razvojna i primijenjena istraživanja u području kulture, menadžmenta u kulturi i kulturne produkcije hrvatske nacionalne zajednice u AP Vojvodini.

Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata osnovan je Odlukom Skupštine AP Vojvodine od 1. ožujka 2008. godine i Odlukom Nacionalnog vijeća hrvatske nacionalne manjine od 29. ožujka 2008. godine.

Sjedište Zavoda je u Subotici, Ulica Harambašićeva 14.

Djelatnost Zavoda

Zavod se bavi sljedećim djelatnostima koje obuhvaćaju promidžbu, poticanje, čuvanje, razvijanje i organiziranje:

- kulture, znanosti i jezika hrvatske nacionalne zajednice u AP Vojvodini;
- multikulturalnosti i interkulturalnosti na području Vojvodine;
- suradnje s ustanovama i organizacijama u području kulture, znanosti i umjetnosti u Republici Srbiji;
- uspostavljanja veza i suradnje ustanova kulture, organizacija i pojedinaца u AP Vojvodini s međunarodnim ustanovama i organizacijama (Vijećem Europe, Europskom unijom, UNESCO-om, i dr.);
- promidžbe jednakosti između državnih, privatnih i građanskih inicijativa u području kulture, znanosti i umjetnosti;
- normativne djelatnosti u području kulture, znanosti i umjetnosti i usklađivanje s europskim standardima;
- tržišne orijentacije radi poboljšanja uvjeta za rad i djelatnost kulturnih subjekata;
- amaterizma hrvatske nacionalne zajednice u AP Vojvodini;
- umjetničkog stvaralaštva mladih talenata;
- stručno usavršavanje i obrazovanje, organiziranjem seminara, radionica i kampova;
- razvijanje turizma u kulturi i
- informacijsko-dokumentacijske djelatnosti u području kulture, znanosti i umjetnosti.

Zavod obavlja djelatnost na temelju svojih programskih i planskih dokumenata, odluka i zaključaka donesenih od strane autoriziranih tijela, radnih tijela i odbora, foramskim i neposrednim radom i uključivanjem svih kompetentnih i zainteresiranih organizacija i ustanova, predstavnika republičkih, pokrajinskih i općinskih tijela i pojedinaca iz kulture, umjetnosti, znanosti, prosvjete i obrazovanja.

Ustrojstvo Zavoda

Zavod je ustanova u kojoj je rad organiziran po ustrojbenim jedinicama:

- Znanstveno-istraživačka jedinica,
- Informacijsko-dokumentacijska i komunikacijska jedinica,
- Jedinica za kulturno-umjetničke manifestacije, stručno usavršavanje i obrazovanje u kulturi, znanosti i umjetnosti hrvatske nacionalne zajednice u AP Vojvodini.

Jedinice Zavoda ostvaruju međusobnu suradnju u realizaciji svojih programa rada.

Zavod razvija **međunarodnu suradnju** u području znanosti, kulture i umjetnosti vojvođanskih Hrvata radi unapređivanja i razvijanja međunarodne kulturne suradnje hrvatske nacionalne zajednice.

Zavod ostvaruje suradnju u okviru izrade projekata u području kulture i umjetnosti s međunarodnim organizacijama.

Ovaj broj časopisa *Nova riječ* tiskan je uz potporu
Ministarstva kulture i informiranja Republike Srbije, Pokrajinskog tajništva
za kulturu i javno informiranje te Veleposlanstva Republike Hrvatske u Srbiji.

Adresa uredništva:

Nova riječ, časopis za književnost i umjetnost
Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata
Harambašićeva 14
24000 Subotica
Tel./fax: +381 (0)24/535-533
e-mail: ured@zkvh.org.rs